

Émile Zola

A kegyelmes úr

FORDÍTOTTA ANTAL LÁSZLÓ

Az elnök állt egy ideig a belépésekor támadt mozgolódás közepette. Aztán leült, s halk hangon, hanyagul odavetette:

- Az ülést megnyitom.

Azzal rendezgetni kezdte az íróasztalán az elébe rakott törvényjavaslatokat. Balján egy vaksi titkár, orrával a papírt szántva, a legutóbbi ülés jegyzőkönyvét olvasta föl; egybefolyó darálását egy képviselő sem hallotta. A felolvasás a terem zsivajában csak a teremőrkig jutott el, akik nagyon méltóságosan és mereven állottak a fesztelenül üldögélő képviselőkkel szemben.

Legfeljebb száz képviselő jelent meg. Voltak, akik piros bársonyszékükön hátradőlve máris szunyókáltak üres tekintettel. Mások pedig - mintha meggörnyednének a nyilvános ülés unalmas robotjának terhe alatt - padjuk szélére hajolva halkan doboltak a mahagónin. Az üvegtetőn át, mely szürke félholdat rajzolt az égre, merőlegesen hullott be az esős májusi délután világossága, egyenletes fényben fűrésztve a terem rideg pompáját. A fény sötétén ragyogó, széles, vörös kékben ömlött el a lépcsőfokokon; imitt-amott, az üres padok sarkán rózsás visszfények gyúltak; az elnök háta mögé pedig a kopár szobrok és domborművek vetettek fehérén világító fényfoltokat.

Jobbra, a harmadik padban egy képviselő állt a szűk átjáróban. Töprengve simogatta erős szálú, deresedő körszakállát. Majd megállított egy arra menő teremőrt, és halkán kérdezett tőle valamit.

- Nem, Kahn úr - felelt az -, az államtanács elnöke még nem érkezett meg.

Erre Kahn úr leült. Hirtelen bal oldali szomszédjához fordult, s tőle tudakolta:

- Mondja csak, Béjuin, látta már Rougont ma reggel?

Béjuin - keszeg, fekete, hallgatag emberke - fölnézett, szemében nyugtalanság tükröződött, gondolatai egészen másutt jártak. Pulpitusának írólapja ki volt húzva. Éppen a levelezését intézte, a kék kereskedelmi papír fejlécén jól látszott a felirat: *Béjuin és Tsa. Kristály-üveggyár, Saint-Florent.*

- Rougont? - ismételte meg. - Nem, nem láttam. Nem volt időm benézni az államtanácsba.

Nagy körülményesen újból nekilátott a munkájának. Belenézegetett a jegyzetfüzetébe, s írta a második levelét a jegyzőkönyv végső szavait olvasó titkár zagyva mormogása közben.

Kahn keresztbe font karral dőlt hátra. A mogorvaság nem tűnt el éles metszésű arcáról: merész vonalú orra zsidó származásáról árulkodott. Nézegette a mennyezet aranyozott rózsáit, majd a tetőablak tábláit csapkodó, patakokban ömlő zápor kötötte le a figyelmét; aztán, nem látó szemmel, mintha figyelmesen vizsgálgatta volna a szemközti nagy fal bonyolult mintázatát. A tekintete megállapodott a két szélén levő, zöld bársonnyal tapétázott, díszekkel terhes falmezőn, melyet aranyozott keret szegélyezett. Pillantása végigsiklott az oszloppárokra - közöttük a Szabadság és a Közrend allegorikus szobrainak üres szemű arca meredt a levegőbe -, végül elmerülten nézte azt a zöld selyemfüggönyt, mely az alkotmányra esküt tevő Lajos Fülöpöt ábrázoló freskót takarta.

Közben a titkár már leült. A teremben nem szűnt a zsvaj. Az elnök sietség nélkül lapozgatott tovább a papírok között. Gépiesen nyomta a csengő gombját, de a harsány hang egy cseppet sem zavarta a beszélgetőket. Aztán állt egy pillanatig a zajban és várt.

- Uraim - kezdte -, levelet kaptam...

Abbahagyta, hogy megint csöngessen. Újra várt, komoly és unatkozó arca felmagasodott a hatalmas íróasztal fölé, amelynek fehér márványkeretes vörös márványlapjai lépcsőzetesen emelkedtek. Begombolt császárkabátja élesen kirajzolódott az íróasztal mögött levő domborművön, fekete vonalat vonva az antik arcélú Földművelés és Ipar peploszára.

- Uraim - kezdte újra, mihelyt a zaj alábbhagyott -, levelet kaptam de Lamberthon úrtól, elnézést kér, hogy a mai ülésen nem vehet részt.

Halk nevetés hangzott az íróasztallal szemközt levő hatodik padból. Egy fiatal képviselő nevetett; a legfőbb huszonnyolc éves, szőke, megnyerő külsejű fiatalember fehér tenyerébe fojtotta szépasszonyos kacagását. Egyik kollégája, egy óriás, három hellyel közelebb húzódott, és sűgva kérdezte:

- Igaz, hogy Lamberthon megtalálta a feleségét?... Mesélje már el, La Rouquette, hogyan történt.

Az elnök felmarkolt egy halom papírt. Egyhangúan beszélt tovább; egy-egy hangfoszlány eljutott a terem végéig.

- Szabadságot kérnek... Blachet úr, Buquin-Lecomte úr, de la Villardiére úr...

S miközben a Ház megszavazta a kért szabadságokat, Kahn úr - nyilván belefáradva a Lajos Fülöp lázító képmása elé kifeszített zöld selyem szemlélésébe - oldalt fordult, hogy végignézzon a karzatokon. A lakkal erezett sárga márványalapzat fölött, egyik oszloptól a másikig csak egyetlen karzati sor piros bársonykönyöklői látszottak; legfölül pedig a domborított mintás bőr szegélydísz sem tudta elrejteni azt az úrt, mely a megszüntetett második karzati sor helyén tátongott; ez a sor a császárság előtt az újságírók és a nagyközönség számára volt fenntartva. A félkörben álló, nehézkes pompájú, nagy, sárga oszlopok között sötétén ásitottak a szűk páholyok, úgyszólván üresen, csak imitt-amott villant fel bennük egy-egy női ruha derűsebb foltja.

- Nini! Jobelin ezredes is itt van - morogta Kahn.

Rámosolygott az ezredesre; az már előbb észrevette. Jobelin ezredes sötétkék császárkabátot hordott, ezt választotta polgári egyenruhául, mióta megvált a szolgálattól. Egyedül ült a háznagy emelvényen, akkora tisztí rózsája volt, mint egy nyakbavaló selyemcsokra. Arrább, balra, Kahn szeme megállapodott egy fiatal férfin és nőn, meghitten bújtak össze az államtanács emelvényének egyik sarkában. A fiatal férfi minduntalan odahajolt a nőhöz, és a fülébe sugdosott, a nő szelíden mosolygott, de nem nézett rá, hanem a Közrend allegorikus alakjára szögezte tekintetét.

- Nézze csak, Béjuin - sűgta a képviselő, s térdével meglökte a kollégáját.

Béjuin az ötödik levélnél tartott. Riadtan kapta föl a fejét.

- Nézze csak, ott fönn, nem látja a kis d'Escorailles-t és a csinos Bouchard-nét? Fogadok, hogy a fiú a csípőjét fogdossa. Milyen sóvár a nő tekintete... Úgy látszik, Rougon minden barátja találkát adott itt egymásnak. A közönség karzatán ott van Correurné és a Charbonnel házaspár is.

Hosszabb csengőszó visszhangzott: a teremben. Megzendült egy teremőr szép basszusa: „Csöndet, urak!” Fölfigyeltek. S az elnök, minden szót külön hangsúlyozva, mondta:

- Kahn úr engedélyt kér, hogy kinyomathassa azt a beszédét, amelyet a Párizsban közlekedő lovakra és kocsikra kiszabandó városi adó megállapítására vonatkozó törvényjavaslat vitáján elmondott.

Suttogás szaladt végig a padsorokon, s a beszélgetés folytatódott. La Rouquette közben odaült Kahn mellé.

- Úgy, szóval maga a lakosság érdekében buzgólkodik? - kérdezte tőle tréfásan.

Majd időt sem hagyva a válaszra, folytatta:

- Nem látta Rougont? Nem hallott semmit?... Mindenki erről beszél. Úgy látszik, még semmi sem bizonyos.

Megfordult, a falióra pillantott.

- Már két óra húsz! Legszívesebben megszöknék, csak ne volna ez az átkozott betérjesztés... Biztos, hogy ma lesz?

- Mindnyájunkat értesítettek - válaszolta Kahn. - Senkitől sem hallottam, hogy más értelmű intézkedés jött volna... Jobb lesz, ha itt marad. Mindjárt megszavazzuk a négyszázezer frankot a keresztelőre.

- Persze - felelte La Rouquette. - A vén Legrain tábornok, aki mindkét lábára megbénult, az inasával hozatta el magát, s a tanácsteremben várja a szavazást... A császár joggal számít az egész törvényhozó gyűlés hűségére. Egyetlen szavazatnak sem szabad hiányoznia ilyen ünnepi alkalommal.

A fiatal képviselő politikushoz illő komoly kifejezést erőltetett az arcára. Gyér szőke szőrrel borított gyerekképét fölfújta a gallérja fölött, s a fejét alig észrevehetően ingatta. Szemmel láthatóan élvezte egypár pillanatig az imént elmondott két szónoki mondatát. Aztán egyszerre föl kacagott.

- Teremtőm! - mondta. - Hogy ezek a Charbonnelék milyen buta pofát vágnak!

Ekkor Kahnnal együtt megeresztett néhány tréfás megjegyzést Charbonnelék rovására. Az asszony feltűnő sárga sálát viselt; a férjen amolyan vidékies császárkabát lötyögött, amelyről messziről lesír, hogy kontár készítette. A széles, vörös képű, elhájasodott emberpár csaknem a bársonykönyöklőre fektette az állát, hogy jobban figyelhessen az ülésre, tágra meresztett szemük azonban elárulta, hogy az egészről nem értenek egy árva szót sem.

- Ha Rougont meneszti - mormolta La Rouquette -, nem adok egy lyukas garast sem a Charbonnelék bőréért... Mint ahogy Correurné...

Odahajolt Kahn füléhez, és nagyon halkan folytatta:

- Maga ismeri Rougont, mondja csak, tulajdonképpen kicsoda ez a Correurné? Fogadója volt, ugye? Valamikor ő adott szállást Rougonnak. Azt rebesgetik, kölcsönössel is támogatta... És most mivel foglalkozik?

Kahn nagyon elkomolyodott. Lassan simogatta körszakállát.

- Correurné igen-igen tiszteletreméltó hölgy - jelentette ki határozottan.

Ez a közlés egyszeriben lehűtötte La Rouquette kíváncsiságát. Elbiggyesztette az ajkát, s olyan képet vágott, mint a megszegényített diák. Mindketten hallgatva nézték egy ideig a Charbonnel házaspár mellett ülő Correurnét. Nagyon feltűnő, mályvaszín selyemruhát viselt, tömérdek csipkével és ékszerrel, arca túlságosan piros volt, homlokára szőke babafürtöcskék simultak, nyaka még nagyon szép és telt, negyvennyolc éves kora ellenére is.

A terem végén azonban hirtelen ajtócsapkodás, szoknyasuhogás hallatszott; a fejek arra fordultak. Egy csodálatosan szép, magas lány lépett be éppen a diplomáciai testület páholyába; igen furcsán hatott rosszul szabott, vízzöld selyemruhájában; feketébe öltözött, idősebb hölgy kíséerte.

- No, lám! A szép Clorinde - suttogta La Rouquette, s üdvözlésképpen mindenesetre fölemelkedett.

Kahn is fölemelkedett. Béjuinhez hajolt, aki éppen a leveleit tette borítékba.

- Nézze csak, Béjuin - suttogta -, itt van Balbi grófné a lányával... Fölmegyek, megkérdezem tőlük, nem látták-e Rougont.

Az elnök közben újabb papírcsomót markolt fel az íróasztalról. Félbe sem szakítva az olvasást, odapillantott Clorinde Balbira, akinek az érkezésekor suttogás futott végig a termen. S egyenként nyújtva át a lapokat a titkárnak, pont és vessző nélkül, végeérhetetlenül folytatta:

- Törvényjavaslat a lille-i városi vámot érintő vámpótlék beszédésének meghosszabbítására... Törvényjavaslat Doulevant-le-Petit és Ville-en-Blaisis, Haute-Marne megyei községeknek egy községgé történő egyesítésére...

Kahn elszontyolodva jött vissza.

- Csakugyan senki sem látta - közölte képviselőtársaival, Béjuinnel és La Rouquette-tel, mikor a félkör alakú terem aljában találkozott velük. - Azt mondták, hogy a császár tegnap estére hívatta, de még nem tudom, mi lett a megbeszélés eredménye... Semmi sem bosszantóbb, mint ha az ember nem tudja mihez tartani magát.

De mikor hátat fordított nekik, La Rouquette odasúgta Béjuinnek:

- Ez a szegény Kahn odavan, hogy Rougon összevesz a Tuilériákkal. Akkor aztán futhat a vasútja után.

Erre Béjuin - egyébként kevés szavú volt - komolyan kijelentette:

- Az a nap, amelyen Rougon megválnak az államtanáctól, mindannyiunk gyásznapja lesz.

Odaintett egy teremőrt, hogy feladassa vele az imént írt leveleit.

A három képviselő ott maradt az elnöki íróasztal tövében, balra. Halk hangon latolgatták Rougon bukásának esélyeit. Bonyolult história volt ez. A császárnénak egy távoli rokona, bizonyos Rodriguez úr már 1808 óta követelt kétmillió frankot a francia kormánytól. Rodriguez úr hajótulajdonos volt, cukorral és kávéval megrakott hajóját a „Sólyomszem” francia fregatt a gascogne-i öbölben feltartóztatta és Brestbe kíséerte. A helyi bizottság által megejtett vizsgálat során a gazdasági tiszttel megállapította a feltartóztatás jogosságát, anélkül azonban, hogy erről a hadizsákmányolási bizottságot értesítette volna. De Rodriguez úr sietett fellebbezni az államtanáctal. Közben meghalt, és a fia hiába próbálta meg valamennyi kormány alatt felújítani az ügyet, míg egy szép napon a dédunokahúga, ki időközben korlátlan hatalomra tett szert, egyetlen szavával újból napirendre nem tűzette.

Hármuk feje fölött az elnök monoton hangja folytatta:

- Törvényjavaslat Calvados megye felhatalmazásáról háromszázezer frankos kölcsön kibocsátására... Törvényjavaslat Amiens város felhatalmazásáról kétszázezer frank kölcsön kibocsátására új sétautak építése céljából... Törvényjavaslat Côtes-du-Nord megye felhatalmazásáról háromszáznegyvenezer frankos kölcsön kibocsátására az utóbbi öt esztendő alatt fölhalmozódott deficit fedezése céljából.

- A dolog úgy áll - mondta Kahn, még jobban lehalkítva a hangját -, hogy ennek a Rodrigueznek volt egy roppant elmés találmánya. New Yorkban lakó egyik sógorával közösen ikerhajóik voltak, s ezek az átkelés veszélyétől függően tetszés szerint futhattak amerikai vagy spanyol lobogó alatt. Rougon azt mondta nekem, hogy a feltartóztatott hajó Rodriguezné volt, s így semmiképpen sem lehetett helyt adni a követelésének.

- Annál kevésbé - tódította Béjuin -, minthogy az eljárás megtámadhatatlan volt. A bresti gazdasági tiszt tökéletesen helyesen járt el, amikor a kikötőben szokásos módon megállapította a feltartóztatás jogosságát, anélkül, hogy a hadizsákmányolási bizottsághoz fordult volna.

Csönd támadt. La Rouquette nekitámaszkodott a márványalapzatnak, fölfelé kémlelt, igyekezett magára vonni a szép Clorinde figyelmét.

- De hát - tudakolta jámborul -, Rougon miért nem akarja, hogy Rodrigueznek megadják a kétmillióját? Mit törődik ő az egésszel?

- Ez lelkiismereti kérdés - mondta fontoskodva Kahn.

La Rouquette egyik képviselőtársáról a másikra nézett, de látván ünnepélyes ábrázatukat, el sem mosolyodott.

- Aztán meg - folytatta Kahn, mintha válaszolni akarna a hangosan ki sem mondott kérdésekre -, Rougonnak kellemetlenségei vannak, mióta Marsy a belügyminiszter. Sohasem szenvedhették egymást. Rougon azt mondta nekem, hogy ha nem ragaszkodna olyan nagyon a császárhoz, akinek annyi szolgálatot tett, már réges-régen visszavonult volna a magánéletbe. Egyszóval, nem leli már helyét a Tuilériákban, s szükségét érzi, hogy új életet kezdjen.

- Úgy cselekszik, ahogy tisztességes emberhez illik - hangoztatta Béjuin.

- Igen - jegyezte meg La Rouquette hamiskás arccal -, ha vissza akar vonulni, most itt a kedvező alkalom... Hanem a barátai vigasztalhatatlanok lesznek. Nézzék csak az ezredet ott fönt, milyen nyugtalan az arca; hiszen már biztosan számított rá, hogy a következő augusztus tizenötödikén piros szalag díszíti a mellét!... Hát a csinos Bouchard-né, aki megesküdt, hogy a tiszteletre méltó Bouchard úr egy fél éven belül ügyosztályvezető lesz a Belügyben! Rougon kedvencének, a kis d'Escorailles-nak kellett volna önagysága neve napján Bouchard úr szalvétája alá csúsztatnia a kinevezést... Csakugyan! Hol van a kis d'Escorailles és Bouchard-né?

Az urak keresni kezdték, s végül fel is fedezték őket annak a sornak a végében, melynek első padját foglalták el az ülés megnyitásakor. Megbújtak a homályban egy kopasz öregúr mögött; nagyon lapítottak, pirosra gyúlt arccal.

Ebben a pillanatban az elnök befejezte az olvasást. Az utolsó szavakat már valamivel halkabban ejtette ki, úgy rémlett, mintha a hangja is megütközne a mondat barbár faragatlanságán:

Törvényjavaslat az 1853. évi június 9-i törvénnyel engedélyezett kölcsönre megszabott kamatláb felemelésének, valamint egy Manche megyei adókievetésnek az engedélyezésére.

Kahn közben odasietett egy újonnan érkező képviselőhöz. Odavezette a kartársaihoz, s így szólt:

- Itt van de Combelot úr... Majd ő elmondja, mi újság.

De Combelot úr kamarás volt. Landes megye a császár határozott kívánságára választotta meg képviselőjének. Tapintatosan meghajolt, várta, hogy kérdezzék. Hófehér bőrű, jóképű, magas férfi volt, koromfekete szakállal sok hölgynek ejtette meg a szívét.

- Nos hát! - faggatózott Kahn úr. - Mit beszélnek a palotában? Hogy döntött a császár?

- Édes istenem - válaszolta de Combelot úr lágyan gurgulázva -, hát mondanak ezt is, azt is... A császár a legbarátibb érzelmekkel viseltetik az államtanács elnöke iránt. Annyi bizonyos, hogy a találkozó nagyon barátságosan zajlott le... Igen, nagyon barátságosan.

Majd elhallgatott, latolgatta, nem mondott-e többet a kelleténél.

- Szóval a lemondás semmis? - folytatta Kahn felragyogó szemmel.

- Azt nem mondtam - viszonzta a kamarás nagyon nyugtalanul. - Tudni nem tudok semmit. Megértik, ugye, az én helyzetem rendkívüli...

Nem fejezte be, csak elmosolyodott, és sietett föl a padjába. Kahn vállvonogatva fordult La Rouquette-hez:

- Lám csak, hiszen magának is tudnia kellene a dologról. Vagy a nővére, de Llorentzné, nem szokott magának elmondani semmit?

- Ó, a nővérem még némább, mint Combelot - nevetett a fiatal képviselő. - Mióta udvarhölgy lett, olyan komolyan jár-ke, akár egy miniszter... Tegnap mégis mondott annyit, hogy a lemondást elfogadják... Erről jut eszembe egy kitűnő eset. Úgy hírlík, egy hölgyet küldtek Rougonhoz, hogy jobb belátásra bírják. Találja ki, mit csinált vele Rougon? Kitette a szűrét; pedig gyönyörű nő volt.

- Rougon feddhetetlen - nyilatkoztatta ki ünnepélyesen Béjuin.

La Rouquette-ből kitört a kacagás. Tiltakozott. Mesélhetne ő egyet-mást, ha akarna!

- Például Correurné... - suttogta.

- Soha! - tört ki Kahn úr. - Erről a dologról maga nem tud semmit.

- Akkor hát a szép Clorinde.

- Ugyan, ugyan! Rougonnak több a sütnivalója, semhogy ezzel a nőstény ördöggel fecsérélje az idejét.

Az urak összedugták a fejüket, és nem nagyon válogatva kifejezéseiket, sikamlós történetekkel szórakoztatták egymást. Elmondták a két olasz nőről kerengő adomákat; anyát és lányát - e félig kalandor, félig nagyvilági két nőt - mindenütt ott találta az ember, ahol pezsgett az élet: a minisztereknél, a kasszínházak proscéniumán, a divatos fürdőhelyeken, az isten háta mögötti vendégfogadóknál. Az anya - azt rebesgették - királyi vérből származott; a lánya még hírből sem ismerte a francia illemszabályokat, s így lett belőle az az eredeti és fölöttébb nevetlen „nagy nőstény ördög”, aki a versenyeken lovakat hajszolt halálra, esős napokon a járdán mutogatta piszkos harisnyáját és félretaposott sarkú cipőjét, s az érett nők kihívó mosolyával igyekezett férjet fogni magának. La Rouquette elmesélte, hogy egyszer a lány Rusconi lovagnak, az olasz követnek az estélyén vadászó Dianának öltözve olyan csupaszon jelent meg, hogy de Nougarede szenátor, az a vén kéjenc, másnap kis híján megkérte a kezét. Az elbeszélés alatt a három képviselő fel-felpislogott a szép Clorinde-ra, aki fittyet hányva a szabályoknak, jókora színházi látcsövön át nézegette a Ház tagjait.

- Nem, nem - ismételte Kahn -, Rougon sosem vesztené el ennyire a fejét!... Nagyon okosnak tartja a lányt, nevetve „Machiavelli kisasszony”-nak szokta becézni. Szórakoztatja, ez az egész.

- Mindegy - vélekedett Béjuin -, Rougon mégiscsak rosszul teszi, hogy nem nőül meg... A házasság növeli a férfi tekintélyét.

Abban mindhárman megegyeztek, hogy milyen nő kellene Rougonnak: nem egészen fiatal, legalább harmincöt éves, gazdag asszony, aki úgy vezetné a házát, mint a megtettesült erény és tisztesség.

Eközben nagy zsibongás támadt. Az urak annyira belefeledkeztek sikamlós történeteikbe, hogy észre sem vették, mi történik körülöttük. Távolról, a folyosók végéből odahallatszott a teremőrök fojtott kiáltása: „Ülésre, urak, ülésre!” Mindenfelől tódultak a képviselők a nyitott szárnyú, arany csillagokkal díszített, tömör mahagóni ajtókon át. Az imént félig üres terem kezdett megtelni. Az egyre növekvő emberárban szinte eltűntek a padokban unatkozó képpel beszélgető kis csoportok s a titokban ásítozó álomszuszékok; elvesztek a sok parolázó képviselő között. A Ház tagjai elfoglalták helyüket jobb és bal oldalon, s közben jobbra-balra mosolyogtak; olyanok voltak, mint egy nagy család, mindegyikük arcán egyként tükröződött teljesítendő kötelességük fontosságának tudata. Hátul, a bal oldalon, az utolsó padban, a szomszédja felébresztette azt a kövér férfit, aki túlságosan mélyen talált elaludni az előbb; a szomszéd a fülébe súgott valamit, erre sietve kidörzsölte az álmot a szeméből, s illendő pózba vágta magát. Az ülés, mely eddig az urak számára hallatlanul unalmas pénzügyi kérdések felsorolásával telt el, végül érdekesnek ígérkezett.

Kahn urat és két társát addig-addig taszigálta a tömeg, hogy egyszerre csak fönn voltak a padjukban, maguk sem tudták, hogyan. Tovább beszélgettek, fojtottan nevetgélve. La Rouquette újabb történetet adott elő a szép Clorinde-ról. Egy szép napon a lánynak az az elképesztő ötlete támadt, hogy a szobáját ezüst könnyecseppekkel díszített fekete posztóval vonatta be, s itt fogadta meghitt barátait; az ágyán feküdt, fekete lepelbe burkolva, csak az orra hegye látszott ki.

Kahn már-már letelepedett, de ekkor hirtelen észbe kapott.

- Az ördög vigye el ezt a La Rouquette-et az örökös pletykáival! - morogta. - Tessék, most meg elszalasztottam Rougont!

Dühös képpel fordult a szomszédjához:

- Hallja-e, Béjuin, igazán figyelmeztethetett volna!

Rougont épp az imént vezették be a szokásos szertartásokkal; két államtanácsos között ült a kormány megbízottak padjában; ez a terjedelmes mahagóni rekeszték éppen a lebontott emelvény helyén állt az íróasztal tövében. Rougon széles vállán megfeszült a zöld posztó uniformis, melyet a gallérján és a kézelőjén aransújtás díszített. Arcát a terem felé fordította, dús, őszülő haja szögletes homlokába nőtt, szemét elrejtette a félig hunyt, duzzadt szemhéj; nagy orra, húsos ajka, negyvenhat éves korára is sima, hosszú arca kíméletlen nyerseségről tanúskodott; vonásait olykor beragyogta a fellobbanó erő szépsége. Nyugodtan dőlt hátra, állát ruhájának gallérjába süllyesztette, közönyös, kissé fáradt arcán nem látszott, hogy bárkit is észrevett volna.

- Olyan, mint máskor - mormolta Béjuin.

A képviselők előbbre hajoltak a padjukban, hogy lássák Rougon arckifejezését. Halkan elsuttogott, diszkrét megjegyzések szálltak szájáról szájra. Rougon megjelenése azonban főként a karzaton keltett élénk izgalmat. Charbonnelék, hogy észrevetessék magukat, sugárzó arccal hajoltak előre, majd kiestek a helyükről. Correurnéra rájött a köhögés, előhúzta zsebkendőjét, s illedelmesen meglengette, mintha csak a szájához akarná emelni. Jobelin ezredes kihúzta magát, a csinos Bouchard-né sebtiben visszaült az első padba, s egy kissé pihegve kötötte meg újból a kalapján a szalagot, míg a mögötte ülő d'Escorailles némán, mogorván nézett maga elé. A szép Clorinde egy csöppet sem zavartatta magát. Amikor látta, hogy Rougon nem néz

föl, jól hallhatóan odaütögette a látsövét ahhoz a márványoszlophoz, amelynek támaszkodott. S mivel a férfi még ekkor sem pillantott föl, a lány éles hangon odaszólt az anyjának:

- Duzzog a vén alamuszi!

Az egész teremben meghallották. Több képviselő mosolyogva fordult arra. Kénytelen-kelletlen Rougon is odapillantott a szép Clorinde-ra. Mikor észrevétlenül feléje biccentett, a lány diadalmasan összecsapta a tenyerét, nevetve hátradőlt, s hangosan beszélgetett az anyjával, ügyet sem vetve a sok férfira, akik letről mind őt lesték. Rougon, mielőtt újból lehunyta volna a szemét, lassan körüljártatta tekintetét a karzatokon; széles pillantása egyszerre felölelte Bouchard-né, Jobelin ezredes, Correurné és Charbonnelék alakját. Arca meg sem rezdült. Állát visszasüllyesztette ruhájának gallérjába, ismét lehunyta félig a szemét, s enyhe ásítást fojtott el.

- Mégiscsak szót váltok vele - súgta oda Kahn Béjuinnek.

De alighogy fölemelkedett, az elnök - aki az imént meggyőződött róla, hogy minden képviselő a helyén van - parancsolóan csöngetett. Egyszerre mély csönd támadt.

Szőke úriember állt elől, egy fehér márvány írólappal felszerelt, sárga márványpadban. Kezében nagy ív papírt tartott, s beszéd közben le nem vette róla a szemét.

- Van szerencsém benyújtani - mondta éneklő hanghordozással - jelentésemet arról a törvényjavaslatról, mely az 1856. költségvetési év terhére négyszázezer frank hitel nyújtását engedélyezi az államminisztériumnak a császári herceg ünnepélyes keresztelőjének költségeire.

Azzal lassan megindult, mintha át akarná nyújtani a jelentését, mire valamennyi képviselő egy emberként kiáltotta:

- Olvassa fel! Olvassa fel!

Az előadó megvárta, hogy az elnök elrendelje a felolvasást. Aztán szinte meghatódott hangon kezdte:

- Uraim, az előttünk fekvő törvényjavaslat olyan természetű, hogy mellette túlon túl lassúnak tetszik a szokásos szavazási eljárás, mely lefékezi a törvényhozó testület szívből fakadó lelkesedésének lendületét.

- Úgy van! Úgy van! - szólt közbe több képviselő.

- A fiúgyermeknek, a kis örökösnek születése - folytatta az előadó, érzéssel hangsúlyozva minden egyes szót - mindama gondolatársításokkal együtt, melyek e kedves címhez fűződnek, még a legegyszerűbb családban is olyannyira édes örömmel a forrása, hogy mellette eltörpülnek a múlt összes megpróbáltatásai, és csak a remény virul az újszülött bölcsője fölött. Hát még, ha ez a családi ünnep egyszersmind ünnepe egy nagy nemzetnek, hát még, ha jelentős eseménye egész Európának!

Lenyűgözve hallgatták. Ez az ékes nyelvezet elbűvölte a t. Házat. Rougon, ki látszatra aludt, csak örömtől sugárzó arcokat látott maga előtt a lépcsőzetesen emelkedő padokban. Egyik-másik képviselő még túlozta is a figyelmet, kezét füléhez ernyőzte, hogy egyetlen szót se veszítsen el ebből a gondosan kimunkált prózából. Az előadó rövid szünetet tartott, majd emeltebb hangon folytatta:

- Uraim, most valóban a nagy francia család hívja egybe valamennyi tagját, hogy kifejezést adjanak örömeiknek; vajon nem kell-e a legragyogóbb pompát kifejtenünk, hogy a fényes külsőségek, ha egyáltalán lehetséges, kifejezzék a jogos nemzeti várakozás nagyságát?

Újabb szünetet tartott.

- Úgy van! Úgy van! - kiáltották ugyanazok a hangok.

- Nagyon választékosan beszél - jegyezte meg Kahn. - Nemde, Béjuin?

Béjuin bólintott, szemét arra a csillárra függesztette, mely a tetőablaktól lógott le az íróasztal elé. Gyönyörködött. Élvezte a helyzetet.

A szép Clorinde a karzatról az előadóra irányította a távcsövét, s egyetlen arcrezdülését sem tévesztette szem elől; Charbonnelék könnyeztek; Correurné figyelmesen ült, mint aki tudja, hogy mi illik; az ezredes helyeslően bólogatott, a csinos Bouchard-né pedig d'Escorailles úr térdére támaszkodott. Az íróasztalnál ülő elnök, a titkárok, még a teremőrök is mozdulatlanul, ünnepélyes csöndben figyeltek.

- A császári herceg bölcsője - fejtegette tovább a szónok - lesz a jövőben biztonságunk záloga, mert megörökítvén azt az uralkodóházat, melyet egy akarattal választottunk meg, biztosítja hazánk felvirágzását, szilárd helyzetéből fakadó nyugalomát s ezzel Európa többi országának békéjét.

Néhány „csitt!” akadályozta csak meg, hogy a bölcsőnek e megindító rajzánál ki nem tört a lelkesedés.

- Úgy tetszett egykoron, egy másik korban, hogy e nemes vérnek egy másik sarja is nagy jövőre hivatott el, ám e két kor között nincsen semmi hasonlóság. Béke az eredménye annak a bölcs és messze tekintő uralkodásnak, amelynek most élvezzük a gyümölcseit, de a háború szelleme sugallta azt a hőskölteményt, amelynek első császárság volt a neve.

- Északról Délig hangzó ágyúdörgés hirdette fegyvereink győzelmét, már születésekor köszöntve Róma királyát, akinek még az sem adatott meg, hogy hazájának szolgálhatott volna: ilyen leckében részesített bennünket akkoriban a Gondviselés.

- Miket beszél ez itt? Belezavarodik a mondókájába - dörögte a mindig kételkedő La Rouquette. - Ez a rész balul sikerül. A végén még elrontja a beszédét.

A képviselők csakugyan izegni-mozogni kezdtek. Mire jó ez a történelmi visszaemlékezés, mely csak lohasztja buzgalmukat? Többen az orrukát fűjták. Az előadó azonban megérezve, hogy utolsó mondata milyen hideg fogadtatásra talált, elmosolyodott. Főlemelte a hangját. Tovább szötte az ellentétet, mérlegelve szavai súlyát, biztos lévén a sikerben.

- Ám ez ünnepi napok egyikén, amidőn egyetlen lénynek a születése egyszersmind valamennyiünk üdve, eljött hozzánk Francia hon gyermeke, ajándékol hozva mindannyiunknak, még az eljövendő nemzedékeknek is, azt a jogot, hogy a családi tűzhely körül éljünk és haljunk meg. Ez lesz a jövőben az isteni kegyelem záloga.

Ezzel a pompás csattanóval fejeződött be a mondat. Minden képviselő megértette. Jóleső sóhaj futott végig a termen. Az örök béke bizonyossága valóban zsongító balzsamként hatott. Az urak megnyugodtak, s megint elterpeszkedtek az irodalmi csemegét ízlelgető politikusok elragadtatott pózában. Ráérték. Európa uruknak és parancsolójuknak tulajdona.

- Az Európa urává lett császár - folytatta az előadó új lendülettel - éppen készült aláírni ezt a nemes lelkű békét, mely a nemzetek alkotóerőit egyesítve, a népeknek, valamint a királyoknak szövetségét is jelenti, amikor az Úrnak úgy tetszett, hogy egy időben koronázza meg boldogságát és dicsőségét. Nem jogos-e hát azt gondolnunk, hogy e pillanatban a virágzó esztendők sokaságát látja maga előtt, ha erre a bölcsőre tekint, amelyben ott nyugszik - ha még zsongécskén is - nagy politikájának folytatója?

Ez a kép is megkapó volt, azt meg kell hagyni. És kétségtelen, hogy jogos volt a gondolat: több képviselő is elismerően bólogatott hozzá. Hanem a beszámoló mintha kezdett volna elnyúlni egy kissé. A Ház tagjai közül sokan megint elkomorodtak, mások meg a karzat felé sandítottak, mint afféle gyakorlati emberek, akiknek nemigen van ínyükre, hogy hivatlan személyek is betekintenek mesterségük titkaiba. Mások megfeledkeztek magukról, fakó arccal tűnődtek ügyes-bajos dolgaikon, s megint dobolni kezdtek padjuk mahagóni fáján; emlékezetükben más ülések révedtek fel, régi hűségnyilatkozatok, melyeket még bölcsőben fekvő hatalmasságoknak tettek. La Rouquette minduntalan hátrafordult, hogy lássa az órát; amikor a mutatók háromnegyed hármat mutattak, lemondón legyintett: elszalasztott egy találkát. Kahn és Béjuin mozdulatlanul ült egymás mellett, karjukat keresztbe fonták, hunyorogtak, hol a zöld bársonnyal bevont nagy falmezőket, hol a fehér márvány domborművet nézték, amelyre fekete foltot vetett az elnök császárkabátja. A diplomáciai páholyban a szép Clorinde még mindig nem tette le a látcsövét; most újból Rougont nézegette állhatatosan, aki egy szunnyadó bika méltóságos tartásában ült a helyén.

Az előadónak azonban nem volt sietős, csak a maga számára olvasott, vállának ütemes és elégedett mozgásával kísérve szavait.

- Töltsön el mindannyiunkat teljes és tökéletes bizalom, s e nagyszerű és komoly alkalommal emlékezzék a törvényhozó gyűlés arra, hogy maga is egy időben született a császárral, s e tény úgyszólván családi jogává teszi - sokkal inkább, mint az állam bármely más testületének -, hogy osztozzék az uralkodó örömeiben.

- Miként a császár, azonképpen a törvényhozó testület is a nép szabad akaratának szülötte, s ilyenformán jelen pillanatban magának a nemzetnek szavával szól, hogy hódolva a fenséges gyermek előtt, felajánlja neki soha el nem múló tiszteletét, minden próbát kiálló hűségét s azt a határtalan szeretetet, amelyben a politikai hitvallás a kötelességeket megáldó vallássá nemesedik.

Úgy látszott, közeledik a befejezéshez, mert már hódolatról, vallásról, kötelességekről szóno-
kolt. Charbonnelék halk hangon megkockáztattak néhány észrevételt, Correurné a zseb-
kendőjébe fojtotta halk köhögését, Bouchard-né pedig tapintatosan visszament az államtanácsi
emelvényre Jules d'Escorailles mellé.

Az előadó egyszerre csakugyan hangnemet változtatott; az ünnepélyes hangból családiasba
csapott át, és sebesen hadarta:

- Uraim, kérésünk az, hogy a törvényjavaslatot fogadják el feltétel nélkül, abban a formában,
ahogy az államtanács beterjesztette.

Leült. Nagy zsvajj támadt.

- Helyes! Helyes! - zúgta az egész terem.

Hangosan vivátoztak. De Combelot úr - arcáról egy pillanatra sem tűnt el a várakozó mosoly -
még egy *Éljen a császár!*-t is megeresztett, de hangja elveszett a zsvajjban. Majdnem meg-
éljeneztek Jobelin ezredest is, aki egymaga állt a karzat szélén, és nem törődve a szabályzattal,
önfeledten verte össze aszott kezeit. Az a nagy lelkesedés, mely az első mondatok hatására
tört ki, most lelkendező gratulációkban csapott fel újból. Vége volt a kinszenvedésnek. Szíves
szavak szálltak egyik padból a másikba, jó barátok hada özönlött az előadóhoz, hogy
erélyesen megrázzák mindkét kezét.

Hamarosan egy szó lett úrrá a zűrzavaron:

- Határozzunk! Határozzunk!

Az íróasztalnál álló elnök mintha csak erre a szóra várt volna. Csöngetett, mire a teremben tiszteletteljes csönd lett.

- Uraim - mondta -, számos képviselő azt kívánja, hogy nyomban hozzunk határozatot.

- Helyes! - erősítette meg egyetlen felkiáltással az egész képviselőház.

Tanácskozásra nem is került sor. Azonnal szavaztak. A törvényjavaslat két cikkét egymás után tették föl szavazásra, s felállással fogadták el mind a kettőt. Alig fejezte be az elnök a felolvasását, amikor a képviselők, a lépcsőzetes terem tetejétől az aljáig, egy emberként pattantak föl dübörgő lábdobbantással, mintha a lelkesedés lendülete ugrasztotta volna őket talpra. Aztán körbejártak az urnák, teremőrök nyomakodtak a padsorok közé, összeszedve a szavazatokat a pléhdobozokban. A négyszázezer frankos hitelt kétszázharminckilenc szavazattal egyhangúlag elfogadták.

- Ez jó munka volt - jegyezte meg jámboran Béjuin, s rögtön elnevette magát, abban a hitben, hogy valami roppant elméset mondott.

- Három óra múlt, én már itt sem vagyok - dörögte La Rouquette, s elment Kahn előtt.

A terem lassan kiürült. A képviselők sorra lopóztak az ajtókhöz, szinte beleolvadtak a falba. Már csak kisebb jelentőségű törvényjavaslatok szerepeltek a napirenden. Rövid idő elteltével csupán az a néhány jó szándékú képviselő üldögélt a padokban, akiknek pillanatnyilag nyilván semmiféle ügyes-bajos dolguk nem akadt a városban; folytatták a megzavart szunyókálást, fölverték a félbemaradt beszélgetés fonalát, s az ülés úgy fejeződött be, ahogy kezdődött is: unott nyugalomban. Lassan a zsibongás is alábbhagyott, mintha a törvényhozó testület mély álomba merült volna Párizs egy csöndes zugában.

- Ide figyeljen, Béjuin - szólalt meg Kahn -, a kijáratnál próbálja meg szóra bírni Delestang-t. Rougonnal jött, bizonyára tud valamit.

- Igaza van, most látom csak, hogy Delestang ül ott - mormolta Béjuin, s a Rougon balján ülő államtanácsost nézte. - Sosem ismerem fel őket ebben az átkozott egyenruhában.

- Én nem mozdulok innét, szeretném elcsípni a mi nagy emberünket - fűzte még hozzá Kahn.

- Tudnunk kell, hogy állunk.

Az elnök a törvényjavaslatok végtelen sorát tette fel szavazásra, felállással fogadták el valamennyit. A képviselők gépiesen álltak föl és ültek le, s közben zavartalanul beszélgettek vagy szunyókáltak tovább. Olyan unalom terpeszkedett a Házban, hogy még a karzatról is elment az a pár érdeklődő. Csupán Rougon hívei maradtak a helyükön. Remélték, hogy még hallják beszélni.

Egyszerre csak fölemelkedett egy képviselő. Szabályosan nyírott pofaszakálla vidéki ügyvédre vallott. A szavazógép álmosító üteme megakadt. A fejek élénk érdeklődéssel fordultak felé.

- Uraim - szólalt meg a képviselő, a padjában felállva -, szeretném elmondani, mely okok készítettek rá, hogy, szándékom ellenére is, szembeszálljak a bizottság többségének akaratával.

A hangja olyan éles és olyan furcsa volt, hogy a szép Clorinde a tenyerébe fojtotta nevetését. De odalent az urak körében nőttön-nőtt a csodálkozás. Mi történik itten? Mit beszél ez? Egymást kérdezték, s megtudták, hogy az elnök éppen az imént bocsátott vitára egy törvényjavaslatot, mely fölhatalmazná Pyrénées-Orientales megyét, hogy kétszázötvenezer frankos kölcsön felhasználásával törvényszéki palotát emeljen Perpignanban. A szónok megyei főtanácsos volt. A törvényjavaslat ellen beszélt. Az ügy érdekesnek ígérkezett. Figyelmesen hallgatták.

A szabályos pofaszakállú képviselő végtelen óvatossággal kezdte a mondókáját. Mondatai hemzsegték a fenntartásoktól, minden szavával hajbókolt az elképzelhető összes földi hatalmasságok előtt. Megyéjére - mint mondta - súlyos terhek nehezednek. Megrajzolta Pyrénées-Orientales pénzügyi helyzetét. Egyébként is az a véleménye, hogy az új törvényszéki palota szükségessége nem eléggé indokolt, így beszélt vagy egy negyedóra hosszát. Mikor leült, nagyon izgatott volt. Rougon a beszéd közben fölneézett, majd lassan megint lehunyta a szemét.

Ezután az előadóra került sor. A mozgékony kis öregúr, mint aki biztos a dolgában, nagyon határozott hangon beszélt. Először igen tisztelt képviselőtársához intézett néhány udvarias szót. Sajnálja - úgymond -, hogy véleményük nem egyezik. A valóságban Pyrénées-Orientales koránt sincs úgy eladósodva, mint ahogy híresztelik. Aztán, más számadatokat sorakoztatva föl, ő is felvázolta a megye pénzügyi helyzetét. Az új törvényszéki palota megépítésének szükségességét amúgy sem lehet kétségbe vonni. Részletekkel is szolgált. A régi épület olyan forgalmas városrészben áll, hogy a bírák az utcai zajtól nem értik az ügyvédek szavát. Azonkívül kicsi is; így például esküdtszéki tárgyalások alkalmával a tömérdek tanú kiszorul a lépcsőházba, ahol veszedelmes zaklatásoknak van kitéve. Végül - megcáfolhatatlan érvként - még azt vetette oda, hogy maga az igazságügyminiszter sürgette a javaslat benyújtását.

Rougon meg sem moccant, összekulcsolt kezét ölébe eresztve dőlt a mahagóni padnak. Mióta megindult a vita, mintha még súlyosabban ült volna a helyén. Amikor az előbbi felszólaló viszontválaszra készülődött, Rougon megmozdította hatalmas testét, s fel sem állva egészen, kásás hangon ezt az egy mondatot lökte oda:

- Az előadó úr elfelejtette hozzátenni, hogy a belügyminiszter úr és a pénzügyminiszter úr egyetért a javaslattal.

Azzal visszaereszkedett, újra elterpeszkedett, olyan volt megint, mint a szunnyadó bika. A képviselőkön enyhe borzongás futott végig. A szónok üdvözlésképpen meghajolt és leült. A törvényjavaslatot elfogadták. Az a néhány képviselő, aki érdeklődve figyelte a vitát, közömbös képet vágott.

Tehát Rougon beszélt. Az egyik karzaton ülő Jobelin ezredes összenézett a másikon ülő Charbonnel házaspárral; Correurné éppen szedelőzködött, készült otthagyni a karzatot, mint ahogy a néző elhagyja a páholyt, mikor még nem gördült le a függöny, de a darab hőse már elmondta szerepének utolsó szavait. D'Escorailles úr és Bouchard-né elmentek már. Clorinde a bársonykönyöklő mellett állt, királynői termete magasra emelkedett a terem fölé. Lassan burkolózott be csipkesáljába, tekintetét körbejáratta a félkör alakú helyiségen. Az eső nem csapkodta már a tetőablakokat, de az égen még komor felhők gomolyodtak. A piszkosszürke fényben az emelvények mahagóni fája feketének látszott; sötét árnyék borult a lépcsőzetesen emelkedő padsorok fölé, csak a képviselők kopasz feje világított fehéren. A márványalapzatra, a halvány körvonalú allegóriák alá úgy rajzolódtak ki az elnöknek s a vele egy sorban lévő titkároknak és teremőröknek az alakjai, mint egy kínai árnyjáték megmerevedett figurái. Az ülés belemosódott a hirtelen támadt alkonyi homályba.

- Te jóisten! Hogy milyen halálosan unalmas itt bent! - sóhajtott fel Clorinde, s tuszkolta kifelé az anyját a karzatról.

A sálját olyan feltűnően tekerte a csípője köré, hogy megbotránkoztatta vele a lépcsőházban bóbiskoló öröket.

A hölgyek lent az előcsarnokban Jobelin ezredessel és Correurnével találkoztak.

- Megvárjuk őt - mondta az ezredes -, talán erre távozik... Mindenesetre intettem Kahnnak és Béjuinnek, hogy közöljék velem, mi újság.

Correurné közelebb húzódott Balbi grófnéhez.

- Ó, de nagy csapás lenne - mondta vigasztalan hangon, anélkül, hogy bővebben megmagyarázta volna szavai értelmét.

Az ezredes az égre emelte a szemét.

- A Rougon-vágású emberekre nagy szüksége van az országnak - mondta egy kis szünet után.

- A császár nagyon rosszul tenné...

Újra csönd lett. Clorinde be akart kukucskálni a nagy váróterembe, de egy teremőr nagy hirtelen becsukta az ajtót. Ekkor visszament anyja mellé, hallgatott fekete fátyla alatt. Aztán suttogva megszólalt: - Megöl ez a várakozás.

Katonák jöttek. Az ezredes jelezte, hogy vége az ülésnek. Valóban, Charbonnelék megjelentek a lépcső tetején. Óvatosan lépkedtek lefelé a korlát mellett, egymás nyomában. Mikor Charbonnel megpillantotta az ezredest, odakiáltotta neki:

- Nem sokat mondott, de alaposan beléjük fojtotta a szót.

- Nincs rá alkalma - súgta oda az ezredes a jóembernek, mikor az már mellette állott -, különben meghallhatnák, mit tud! Hej, ha ő egyszer tűzbe jön!

Eközben a katonák sorfalat álltak az ülésteremtől az elnökség csarnokáig, melynek az előcsarnokra nyíló ajtóit tárva voltak. Aztán megperdült a dob, és feltűnt a díszmenet. Két fekete ruhás teremőr lépdelt az élen, hónuk alatt cylinder, nyakukban lánc, oldalukon acélmarkolatú kard. Mögöttük jött az elnök, két tiszt között. Majd a hivatal titkárai következtek és az elnökségi főtitkár. Mikor az elnök elhaladt a szép Clorinde előtt, világfi módjára rámosolygott, nem törődve a díszkísérettel.

- Ó, hát itt vannak! - mondta Kahn úr, aki riadtan odafutott.

S ámbár a nagy várócsarnok akkoriban zárva volt a nagyközönség előtt, a kertre nyíló egyik széles üvegajtó nyílásába vezette őket. Mérgesnek látszott.

- Megint elszalasztottam! - tört ki. - A Burgundia utcán át tűnt el, én pedig Foy tábornok termében várakoztam rá... Mindegy, akkor is megtudjuk mindjárt. Béjuint ráuszítottam Delestang-ra.

Jó tíz percig várakoztak megint. A képviselők közömbös képpel szállingóztak kifelé az ajtókat álcázó két nagy zöld posztófüggöny mögül. Egyik-másik megállt, hogy szivarra gyújtson. Mások kisebb csoportokba verődve ácsorogtak, nevetgéltek, kezet szorítottak. Correurné közben arrább ment, hogy megszemlélje a Laokoón csoportot. Charbonnelék hátrahajtott fejjel bámulták azt a sirályt, melyet a festő polgári szeszélyből egy freskó szélére pingált: olyan volt, mintha a képből röppenne ki. A szép Clorinde a nagy bronz Minerva előtt álldogált, nézte a hatalmas istennő karjait és keblét. Az üvegajtó nyílásában Jobelin ezredes halk hangon, élénken beszélgetett Kahn úrral.

- Végre, itt van Béjuin! - kiáltott fel ez utóbbi.

Mindnyájan közelebb tódultak. Arcukon kíváncsiság feszült. Béjuin erősen lihegett.

- Nos? - kérdezték.

- Nos! A lemondást elfogadták. Rougon visszavonul.

Derült égből a villám. Súlyos csönd támadt. Clorinde idegesen csavargatta a sálja csücskét, hogy lefoglalja izgatott ujjait. A kert végében megpillantotta a csinos Bouchard-nét, aki lassan lépegetett d'Escorailles úr oldalán, fejét egy kissé a férfi vállára hajtva. Ők is a többiekkel jöttek le, de kiszöktek egy nyitott ajtón, s most a komoly elmélkedésekre szánt sétányokon az új levelek csipkedíse alatt sétáltatták szerelmüket. Clorinde intett nekik, hogy jöjjenek.

- A nagy ember visszavonul - közölte a mosolygó fiatalasszonnyal.

Bouchard-né hirtelen elengedte lovagja karját, egészen elsápadt és elkomolyodott. Kahn pedig, Rougon híveinek elképedt csoportja közepén, tiltakozása jeléül elkeseredve emelte karját az ég felé, és nem bírt kinyögni egy szót sem.

A reggeli *Moniteur* közölte, hogy Rougon „egészségi okokból” lemondott, és visszavonul a közélettől. Ebéd után Rougon az államtanácsba ment, hogy estére rendben átadhassa hivatalát az utódjának. Ott ült a terjedelmes paliszander íróasztal mögött a vörös-arany díszítésű nagy elnöki szobában, sorra ürítette ki a fiókokat, osztályozta, és rózsaszínű madzaggal csomókba kötötte az irományokat. Csöngetett. Belépett egy ajtónálló, szép szál ember, valamikor a lovasságnál szolgált.

- Hozzon ide egy szál égő gyertyát - parancsolta Rougon.

S mikor az a kandallón égő kis gyertyák közül egyet az íróasztalra tett, és ki akart menni, Rougon visszahívta.

- Ide figyeljen, Merle!... Senkit ne engedjen be! Hallja? Senkit!

- Igenis, elnök úr - válaszolta, és zajtalanul becsukta az ajtót.

Rougon arcán mosoly suhant át. Delestang-hoz fordult, aki a szoba túlsó végében állt egy rekeszes iratszekrény előtt, és gondosan átvizsgálta a dossziékat.

- Ez a jámbor Merle még nem olvasta a reggeli *Moniteur*-t - dörmögte.

Delestang csak bólintott, nem tudta, mit válaszoljon. Szép formájú feje egészen kopasz volt, ez a fajta korai kopaszodás különösen tetszik az asszonyoknak. Csupasz koponyáján homloka a feje búbjáig szaladt, s ettől egész feje rendkívüli intelligenciát sugárzott. Kissé szögletes, teljesen sima, rózsás arca azokat a szabályos vonású, gondolkodó arcokat juttatta az ember eszébe, amilyeneket az emlékezetből festő művészek jóvoltából olyan gyakran találni neves politikusok portréin.

- Merle nagyon ragaszkodik önhöz - jegyezte meg végül.

Aztán visszadugta a fejét abba a rekeszbe, amelyben éppen kotorászott. Rougon összegyűrt egy marék papírt, meggyújtotta a gyertya lángján, aztán az íróasztal szélén álló bronzkehelybe dobta. Nézte, hogy ég.

- Delestang, ne nyúljon az alsó rekeszekbe - mondta. - Az ott lévő iratokban csak én ismerem ki magam.

Mindketten csöndben dolgozgattak tovább egy jó negyedóra hosszat. Nagyon szép idő volt, a nap betűzött a folyópartra nyíló három nagy ablakon. Az egyik félig nyitott ablakon át beáradt a Szajna felől fűdögáló hűs szellő, s meg-meglebbentette a függönyök selyembojtjait. Ilyenkor a szanaszét heverő, összegyűrt papírok halk neszezéssel rebbentek fel a szőnyegről.

- Nézze csak, mit találtam - szólalt meg Delestang, s odaadott Rougonnak egy levelet.

Rougon elolvasta, s nagy lelki nyugalommal meggyújtotta a gyertya lángján. Kényes levél volt. Tömondatokban társalogtak tovább, abba-abbahagyták, orrukat az irkafirkákba dugva. Rougon megköszönte Delestang-nak, hogy eljött segíteni. Ő volt az egyetlen „híve”, aki előtt nyugodtan teregethette öt éves elnöki működésének szennyesét. A törvényhozó gyűlésben ismerkedett meg vele, egy padban ültek egymás mellett. Bámulatosan ostobának, üresfejűnek és gögösnek találta ezt a szép fiút, és valósággal megkedvelte. Mély meggyőződéssel szokta mondogatni, hogy „az az átkozott Delestang sokra viszi még”. Támogatta is, lekötelezettjévé tette, úgy használta, mint egy szekrényt, melybe az ember elzárja mindazt, ami nem fér a zsebébe.

- De ostoba is az ember, hogy megőrzi ezt a sok limlomot! - dörmögte Rougon, kinyitva egy újabb fiókot, mely dugig volt papírral.

- Női levél! - hunyorított Delestang.

Rougon jót nevetett, széles mellkasa csak úgy rengett belé. Tiltakozott, kezébe vette a levelet. Alighogy átfutotta az első pár sort, felkiáltott:

- Ezt a kis d'Escorailles felejtette itt!... Cifra rongyok ezek a szerelmes levelek is! Sokra megy az ember három sor női írással!

Elégette a levelet, s hozzáfűzte:

- Tudja, Delestang, óvakodjék a nőktől.

Delestang lehajtotta a fejét. Mindig belegabalyodott valami kényes históriába. Sőt, 1851-ben majdnem tönkretette politikai pályáját is; belebolondult egy szocialista képviselő feleségébe, s hogy kedvében járjon a férjnek, többnyire az ellenzékkal szavazott az Élysées ellen. Persze december másodika úgy érte, mint a bunkócsapás. Két napig ki sem mert mozdulni otthonról, azt hitte, elveszett, vége van, megsemmisült; reszketett, hogy bármely pillanatban letartóztatják. Rougonnak kellett a csávából kihúznia: rávette, hogy ne jelöltesse magát a választásokon, majd az Élysées-palotába vitte, s kihalászott neki egy államtanácsosi állást. Delestang egy bercyi borkereskedő fia volt, régebben ügyvédkedett, Sainte-Menehould közelében mintabirtokot vezetett, s mint többszörös milliomos a Kolosszeum utcában egy roppant elegáns palotában lakott.

- Úgy bizony, óvakodjék a nőktől - ismételte Rougon, minden szava után szünetet tartva, hogy közben az iratokba vessen egy pillantást. - A nők vagy felszarvazzák az embert, vagy kötelet vetnek a nyakába... A maga korában a férfiember már úgy vigyázzon a szívére, akár a gyomrára.

Ebben a pillanatban nagy zaj keletkezett az előszobában. Hallatszott, hogy Merle védelmezi az ajtót. Berontott egy apró emberke, s azt kiáltotta:

- Hadd szorítsak vele kezét, az ördögbe is! Jó barátom.

- Nézd csak, Du Poizat! - kiáltott fel Rougon, de nem állt föl. S hogy Merle nagyban hadonászott és mentegetőzött, ráparancsolt, hogy zárja be az ajtót. Aztán nyugodtan folytatta:

- Azt hittem, maga Bressuire-ben van. Vagy csak úgy otthagyja az alprefektúráját, mint a megunt szeretőt?

Du Poizat rókaképű, vékony emberke volt, vakítóan fehér, rendetlenül nőtt fogakkal. Könnyedén vállat vont:

- Ma reggel óta Párizsban vagyok. Ügyes-bajos dolgaimat intézem. Tulajdonképpen csak este szándékoztam elmenni önhöz a Marbeuf utcába... Meg akartam hívni vacsorára. De amikor elolvastam a *Moniteur*-t...

Karosszéket húzott az íróasztal elé, s kényelmesen elhelyezkedett Rougonnal szemközt.

- Hát hallja, hogy mi meg nem történik! Most jövök Deux-Sèvres megyéből... Igaz, hogy már ott is hallottam harangozni erről-arról. De ezt nem álmodtam volna... Miért nem értesített?

Rougon vállat vont. Világos, hogy Du Poizat már odalent meghallotta, hogy ő kegyvesztett lett, és sietett föl, hátha megkapaszkodhat az utolsó szalmaszálban. Rougon vesébe látó pillantással mondta neki:

- Ma este akartam írni magának... Nyújtsa be a lemondását, barátom.

- Csak ezt akartam tudni. Be fogom nyújtani - válaszolta egyszerűen Du Poizat.

Fütyörészve állt föl. Ahogy apró léptekkel föl s alá járkált, megpillantotta Delestang-t, aki a szőnyegen térdelt egy irathalmaz mellett. Csendesen odament hozzá, és kezét fogott vele. Aztán szivart kotorászott elő a zsebéből, s a gyertya lángjánál rágyújtott.

- Most szabad dohányozni, mert költözködés folyik - mondta s újból belesüppedt a fotelba. - Vidám dolog ám a költözködés!

Rougon egy iratkötegbe mélyedt, feszült figyelemmel olvasott. Gondosan osztályozta az írásokat, egy részüket elégette, a többit félretette. Du Poizat hátrahajtotta a fejét, a szája sarkából vékony füstkígyókat eregetett, s nézte, hogy Rougon mit csinál. Pár hónappal a februári forradalom előtt ismerkedtek meg. Akkoriban mindketten Mélanie Correurnél laktak a Vanneau utcában lévő Vanneau fogadóban. Du Poizat azon a címen tartózkodott ottan, hogy földije az asszonynak; mint Correurné, ő is Niort megye Coulonges nevű városkájában született. Apja törvényszéki szolga volt, a fiát Párizsba küldte jogot tanulni; de mindössze havi száz frankot adott az ellátására, ámbár ő maga csinos summákat keresett azzal, hogy kosztkamatra kölcsönzött. A jeles férfiú vagyonának eredetét sűrű homály fedte, a környéken még azzal is gyanúsították, hogy kincset lelt valamelyik lefoglalt ócska szekrény mélyén. A bonapartista szervezkedés kezdetén Rougon jó hasznát vette ennek a keszeg fiúnak, aki dühösen pusztította el havi száz frankját, és nyugtalanítón mosolygott hozzá; mindketten nyakig másztak a kényesebbnél kényesebb ügyekbe. Később, amikor Rougon be akart kerülni a törvényhozó gyűlésbe, Du Poizat súlyos küzdelem árán választatta meg Deux-Sèvres megyében. Az államcsíny után pedig Rougon játszott Du Poizat kezére, s kinevezette alprefektusnak Bressuire-be. Az alig harmincesztendő fiatalember ott akart diadalmaskodni, a saját szülőföldjén, pár mérföldnyire apjától, akinek a fősvénysége miatt oly sokat szenvedett, mióta elhagyta a kollégiumot.

- Hát Du Poizat papa hogy érzi magát? - kérdezte Rougon föl sem pillantva.

- Nagyon is jól - válaszolta a kérdezett nyersen. - Elzavarta az utolsó cselédjét, mert három font kenyeret evett naponta. Most meg két töltött puskát tartogat az ajtaja mögött, s ha meglátogatom, csak az udvar kökerítésén át válthatok szót vele.

Beszélgetés közben Du Poizat előbbre hajolt, s az ujjá hegyével kotorászni kezdett a bronzkehelyben, ahol maradt néhány megpörkölt papírdarab. Rougon észrevette a játékot, s hirtelen fölkapta a fejét. Mindig tartott egy kicsit egykori helyettesétől, kiálló, fehér fogai kölyökfarkasra emlékeztették. Azelőtt, míg együtt dolgoztak, mindig nagyon ügyelt, hogy a keze között ne hagyjon valami áruló irományt. Ezért, mihelyt meglátta, hogy próbálja kisilabizálni az épen maradt szavakat, egy marék meggyújtott levelet dobott a kehelybe. Du Poizat megértette, de elmosolyodott, és tréfára fogta a dolgot.

- Nagytakarítás - dörmögte.

Majd fölvetett egy nagy ollót, és csípőfogónak használva, újból odatartotta a gyertya lángjához a kialvóban lévő leveleket. A keményre összegyűrt papírgalacsinokat a levegőben égette el; úgy kavargatta az elhamvadt maradványokat, mint puncsostálban az alkoholt. A kehelyből szikrák csaptak föl, kékes füst szállt a magasba, s lomhán kígyózott a nyitott ablak felé. A gyertya lángja olykor meg-megrezdült, majd felnyúlt, s mozdulatlanul égett.

- Úgy ég a gyertyája, mint a viaszgyertya a ravatalon - jegyezte meg Du Poizat vigyorogva. - Ó, micsoda temetés, szegény barátom! Mennyi halottat kell ennek a hamunak eltakarnia!

Rougon válaszolni készült, amikor újabb zaj hallatszott az előszoba felől. Merle megint az ajtót védelte.

- Delestang, kérem, menjen ki, nézze meg, mi történik ott - szólalt meg Rougon, hogy egyre nőtt a hangzavar. - Ha én mutatkozom, megrohannak.

Delestang óvatosan kinyitotta az ajtót, s behúzta maga mögött. De szinte nyomban bedugta a fejét, s úgy suttogta:

- Kahn van itt.

- Hadd jöjjön be! - mondta Rougon. - De csak ő, hallja?

Beszólította Merle-t, s megismételte a parancsát.

- Bocsásson meg, kedves barátom - fordult Kahnhoz, amikor a szolga kiment. - Nagyon el vagyok foglalva... Üljön le Du Poizat mellé, és ne mozduljon, mert különben kipenderítem mindkettőjüket.

A képviselőt láthatólag egy csöppet sem bántotta ez a rideg fogadtatás. Hozzászokott már Rougon modorához. Fogott egy karosszéket, s leült Du Poizat mellé, aki másodszor is szivarra gyújtott. Kiszuszogta magát, s megszólalt:

- Meleg van már. A Marbeuf utcából jövök, azt hittem, még otthon találok.

Rougon nem felelt, csönd lett. Papírokat gyűrt össze, s bedobta őket a maga mellé húzott kosárba.

- Beszélni szeretnék önnel - kezdte újra Kahn.

- Csak rajta - mondta Rougon. - Hallgatom.

A képviselő úgy tett, mintha csak most venné észre a szobában uralkodó rendetlenséget.

- Hát ön mit művel itt? - kérdezte tökéletesen megjátszott meglepetéssel. - Szobát cserél?

A hangja annyira őszintének hatott, hogy Delestang nem sajnálta a fáradságot, és elébe teregette a *Moniteur*-t.

- Te jóisten! - kiáltott fel Kahn úr, amint belepillantott a lapba. - Azt hittem, tegnap este elrendeződtek a dolgok. Derült égből a mennykőcsapás... Drága barátom...

Felállt, szorongatta Rougon kezét. Az némán nézte; széles arcán megjelent két csúfondáros mély ránc, mely a szája sarkából indult. S hogy Du Poizat feltűnően közömbös képet vágott, Rougon megsejtette, hogy ezek már találkoztak egymással. Annál is inkább gyanakodott, mivel Kahn úr elfelejtett csodálkozni az alprefektus jelenlétén. Egyikük nyilván az államtanácsba jött, másikuk pedig a Marbeuf utcába ment. Így bizonyosak lehettek benne, hogy nem csúszik ki a markukból.

- Tehát mondani akart valamit? - folytatta Rougon közömbös arccal.

- Ne is beszéljünk többet róla, drága barátom! - kiáltott fel a képviselő. - Éppen elég van most a maga nyakán. Ilyen napon csak nem fogok előhozakodni a magam bajával!

- Ne zavartassa magát. Csak ki vele!

- No, jó! Az én ügyemről lenne szó. Tudja, arról az átkozott koncesszióról... Örülök is, hogy Du Poizat itt van. Ő majd megadja a szükséges felvilágosításokat.

Azzal hosszadalmasan elmagyarázta, hogyan állnak az ügyei. A Niort-ból Angers-ba vezető vasútvonalról volt szó, melynek a tervét már három éve dédelgette. Az igazság az volt, hogy ez a vasútvonal Bressuire-en vezetett volna át, ahol Kahn úrnak kohói voltak, melyeknek ily módon kívánta megtízszerezni az értékét; eddig ugyanis a vállalkozás a szállítási

nehézségek miatt csak éppen hogy tengődött. Ezenkívül azt is remélte, hogy a terv keresztülvitelével majd bőségesen halászhat a zavarosban. Megmozgatott hát minden követ, hogy a koncessziót elnyerje. Rougon hathatósan támogatta, és már úgy is volt, hogy hamarosan meglesz az engedély, amikor de Marsy belügyminiszter úr megsértődött, hogy őt kihagyták az üzletből, melyben nagyszabású szélhámosságot szimatolt; egyébként sem volt hőbb óhaja, mint hogy borsot törjön Rougon orra alá, s ezért minden befolyását latba vetette, hogy a tervet megghiúsítsa. Sőt, félelmetes merészségével nemrégiben föl is ajánlotta a koncessziót a munkügyi miniszter közvetítésével a Nyugati Részvénytársaság igazgatójának; mindenütt elmondta, hogy csak a Részvénytársaság képes megépíteni ezt a szárnyvonalat, melynek a munkálatai komoly szavatosságot kívánnak. Kahn a tönk szélén állt. Rougon bukása megadta neki a kegyelemdőfést.

- Tegnap tudtam meg - mondta -, hogy a Részvénytársaság egyik mérnökét megbízták az új vonal tanulmányozásával... Hallott már erről, Du Poizat?

- De még mennyire - válaszolt az alprefektus -, a tanulmányozást már meg is kezdték... Ki akarják egyenesíteni azt a könyököt, amelyet maga tervezett Bressuire-en át. A vasút egyenesen Parthenay-n és Thouars-on haladna keresztül.

A képviselő csüggedten legyintett.

- Üldöznek - mormolta. - Mit ártana nekik, ha az üzemem előtt vezetnék el a vonalat? De én tiltakozni fogok, benyújtok egy memorandumot az útvonaluk ellen. Lemegyek magával Bressuire-be.

- Rám ne számítson - mondta Du Poizat mosolyogva. - Úgy látszik, be kell adnom a lemondásomat.

Kahn úr úgy roskadt a karosszékebe, mint akit végzetes szerencsétlenség ért. Egyszerre két kézzel simogatta körszakállát, könyörgőn nézett Rougonra. Az abbahagyta az iratrendezést. Az íróasztalra könyökölt, hallgatta a barátait.

- Tanácsot akarnak tőlem, ugye? - szólalt meg végül nyersen. - Nos! Tettessék magukat halottnak, kedves barátaim; igyekezzenek megtartani a dolgokat jelen állapotukban, s várjanak, míg mi kerekedünk felül... Du Poizat benyújtja a lemondását, mert ha nem, két hét sem telik bele, és elbocsátják. Ami pedig magát illeti, Kahn, írjon a császárnak, akadályozza meg minden erővel, hogy a koncessziót a Nyugati Társaságnak juttassák. Megkapni ugyan maga sem fogja, az bizonyos, de amíg a koncesszió senkié, addig van remény rá, hogy egyszer a magáé lesz.

S hogy a két ember a fejét csóválta, Rougon még nyersebben folytatta:

- Ennél többet nem tehetek magukért. Leterítettek, adjanak időt, hogy föltápáskodjam... Szomorú a képem? Ugye nem? Nos hát! Legyenek szívesek, maguk se vágjanak olyan ábrázatot, mintha a koporsómat kísérnék... Én boldog vagyok, hogy visszavonulhatok a magánéletbe. Végre kipihenhetem magam egy kicsit!

Nagyot sóhajtott, karját keresztbe fonta, himbálta nagy testét. És Kahn úr nem beszélt többet az ügyéről. Utánozta Du Poizat fesztelen viselkedését, igyekezett tökéletesen elfogulatlanak látszani. Delestang közben egy másik iratszekerényt kezdett kiüríteni; halkan szöszmötölt a karosszékek mögött; olykor azt hitte volna az ember, hogy egérhad kaparász az irattartók között. A nap végigkúszott a vörös szőnyegen, szőke fényt vetett az íróasztal sarkára, a gyertya lángja sápadtan pislákoltsugarában.

Közben a beszélgetés meghittebb lett. Rougon megint iratokat kötözgetett csomóba, s azt bizonygatta, hogy nem fűlik a foga a politikához. Jóindulatúan mosolygott, és szemhéja szinte fáradtan ereszkedett rá a szemében fellobbanó lángra. Azt szeretné - mondta -, ha óriási uradalmi volnának, ha kedvére túrhatná a földet, s ha korlátlanul uralkodhatna egy sereg állaton, lovon, marhán, juhon, kutyán. És elmesélte, hogy régente, névtelen plassans-i ügyvéd korában, abban lelte örömét, hogy egy szál zubbonyban napokig vadászott a Seille szakadékaiban tanyázó sasokra. Elmondta magáról, hogy paraszt, nagyapja még a földet túrta. Aztán megjátszotta a világból kiábrándult embert. A hatalom untatja. Úgyis vidéken szándékozott eltölteni ezt a nyarat. Sosem érezte még ilyen jól magát, mint ma reggel óta; úgy rázta meg két hatalmas vállát, mintha nyomasztó terhet vetne a földre.

- Mennyit kapott itt az elnökségéért? Nyolcvanezer frankot? - kérdezte Kahn úr.

Rougon igent intett.

- És most csak a szenátori harmincezerje marad.

Hát aztán! Jóformán a semmiből él, szenvedélyei nincsenek - ez különben így is volt -, nem kártyás, nem szoknyavadász, nem ingyenc. Nincs más vágya, mint hogy maga gazdálkodjék otthon. Újra meg újra visszatért kedves eszméjéhez: szeretne egy uradalmat, ahol minden állat neki engedelmeskedik. Ez az álma: ostort a kézbe, és parancsolni, megmutatni, ki a felsőbbrendű, az okosabb, az erősebb! Lassanként tűzbe jött, úgy beszélt az állatokról, mintha emberek volnának, azt állította, hogy a tömeg imádja a pálcát, s hogy a juhász is kódobálással tereli a nyáját. Szinte átalakult, vastag ajkát megvetően elbiggyesztette, arcáról sugárzott az erő. Markában irattartót szorongatott, s úgy hadonászott vele, mintha időnként Kahn vagy Du Poizat fejéhez akarná vágni. Amazok nyugtalanul és meghökkenve figyelték ezt a váratlan dührohamot.

- A császár nagyon helytelenül cselekedett - dörögte Du Poizat.

Rougon hirtelen lehiggadt. Az arca visszakapta szürkeségét, teste elernyed, elnehezült, mint a kövér embereké. Túlozva kezdte magasztalni a császárt: hatalmas intellektus, hihetetlenül mély szellem. Du Poizat és Kahn összenézett. Rougon azonban még ráduplázott, hűségét bizonygatta, kijelentvén nagy alázatossággal: ő mindig büszke volt rá, hogy pusztá eszköz III. Napóleon kezében. A végén fölbosszantotta Du Poizat-t, aki amúgy is ingerlékeny volt. Vitatkozni kezdtek. Du Poizat keserűen hánytorgatta föl, hogy mi mindent tettek a császárságért Rougon és ő 1848-tól 1851-ig, amikor majd éhen veszttek Correurnél. Különösen az első esztendőt emlegette, beszélt azokról a szörnyű napokról, melyeken reggeltől estig Párizs sarát dagasztották, hogy híveket toborozzanak. Később vagy hússzor is vásárra vitték a bőrüket. Vagy nem Rougon kerítette hatalmába december másodikán reggel a Bourbon-palotát egy sorgyalogezred élén? Ebben a játékban az ember feje volt a tét. Ma pedig áldozatul dobják egy udvari cselszövésnek. Rougon azonban tiltakozott; ő személyes okokból vonul vissza. Végül, mikor Du Poizat annyira nekihevült, hogy a Tuilériák lakóit ledisznózta, Rougon elhallgattatta, s öklével akkorát csapott a paliszander íróasztalra, hogy belereccsent.

- Merő ostobaság! - mondta egyszerűen.

- Maga egy kissé sokat merészel - suttogta Kahn úr is.

Delestang halottsápadtan emelkedett föl a karszékek mögül. Halkan kinyitotta az ajtót, hogy megnézze, nem hallgatódik-e valaki. De az előszobában csak Merle szálas alakját látta, feléje fordított háta maga volt az élő titoktartás. Rougon megjegyzésére Du Poizat elvörösödött, kijózanodva hallgatott el, elégedetlen képpel rágta a szivarját.

- Nyilvánvaló, hogy a császárt rossz tanácsadók veszik körül - folytatta Rougon némi hallgatás után. - Volt bátorságom ezt megmondani neki, és ő mosolygott. Sőt még tréfálni is kegyeskedett, mondván, hogy az én környezetem sem ér többet az övéénél.

Du Poizat és Kahn kényszeredetten nevetett. A megjegyzést roppant elmésnek találták.

- De ismétlem - folytatta Rougon különös nyomatékkal -, én a saját jószántamból vonulok vissza. Ha kérdezik magukat mint híveimet, mondják meg, hogy még tegnap este is visszavonhattam volna a lemondásomat, ha akarom. Cáfolják meg a Rodriguez-ügyről keringő mendemondákat is, melyek hovatovább valóságos regénnyé dagadnak. Ebben az ügyben ellentét támadhatott köztem és az államtanács többsége között, ebből sűrlődások is keletkeztek, ami siettetette a visszavonulásomat, de ennél régebbi keletű és nyomósabb okaim voltak. Már régen elhatároztam, hogy otthagynom ezt a magas állást, melyet a császár jóindulatának köszönhetek.

Ékes szónoklatát jobbjának jellegzetes mozdulatával kísérte, mint olyankor, ha a képviselőházban beszélt. Ezeket a magyarázkodásokat láthatólag a nyilvánosságnak szánta. Kahn és Du Poizat azonban ismerték az emberüket, és azon mesterkedtek, hogy ügyesen kicsalják belőle a való igazságot. Nyilvánvaló, hogy a nagy ember - ahogy egymás között bizalmasan nevezték - valami elképesztő játékot játszik. Csak úgy általában a politikára terelték a szót. Rougon tréfás megjegyzéseket tett a parlamentáris rendszerre, melyet „a közepszerű tehetségek szemétdombjának” nevezett. Véleménye szerint a képviselőház még mindig megengedhetetlenül sok szabadságot élvez. Feleslegesen sok a beszéd. Franciaországot jól olajozott gépezetnek kell kormányoznia, fent ül a császár, alatta a nagy kormánytestületek és a tisztviselők: mindegyik egy-egy csavar a gépezetben. Mellkasát rázta a nevetés, élénk színekkel ecsetelte a rendszerét, s dühös megvetéssel gondolt azokra az ostobákra, akiknek vaskezű kormányra van szükségük.

- De hiszen - vetette közbe Kahn -, ha a császár van fönt, és mindenki más lent, az csak magának a császárnak jó.

- Akinek nem tetszik, odábbáll - mondta nyugodtan Rougon.

Elmosolyodott, hozzáfűzte:

- Vagy megvárja, míg szórakoztatóbb lesz a világ, és akkor visszajön.

Hosszú csönd támadt. Kahn elégedetten simogatta körszakállát. Most már tudta, amit tudni akart. Tegnap, a képviselőházban tehát jó nyomon járt, amikor arra gondolt, hogy Rougon - látván, hogy hitele megingott a Tuilériákban - maga siettetni a bukását, és új életet kezd; a Rodriguez-ügy remek alkalmat adott, hogy becsületes emberként essen el.

- És mit beszélnek az emberek? - kérdezte Rougon, hogy megtörje a csöndet.

- Én csak nemrég jöttem föl - válaszolta Du Poizat. - De az előbb hallottam a kávéházban egy érdemrendes urat, élénken helyeselte a visszavonulását.

- Béjuin nagyon lehangolt volt tegnap - jegyezte meg Kahn. - Nagyon szereti magát. Egy kissé sötét a fiú, de hűséges... A kis La Rouquette is szépen viselkedett tegnap, amint láttam. Nagy elismeréssel nyilatkozik magáról.

Hol az egyik, hol a másik ismerősükre terelődött a szó. Rougon a zavar legcsekélyebb jele nélkül kérdezgette a képviselőt, pontosan beszámoltatta mindenről, Kahn úr pedig készségesen kitért a legapróbb részletekre is, elmondta, hogyan érez a törvényhozó testület Rougonnal szemben.

- Ma délután - szólt közbe Du Poizat, akit bántott, hogy neki nincs semmi közölnivalója -, ma délután körülnézek Párizsban, s holnap reggel, mire felkel, lesz mit elmondanom.

- Most jut eszembe - nevetett föl Kahn -, majd elfelejtettem beszámolni Combelot-ról!... Nahát, sosem láttam még senkit ekkora zavarban!...

Elhallgatott, mert Rougon a háttal álló Delestang felé intett, aki egy székről próbálta a könyvszekrény tetejét megszabadítani az ott púposodó újsághalmaztól. Combelot úr Delestang egyik nővérét vette feleségül. Hogy Rougon kegyvesztett lett, Delestang restellte egy kissé a kamarással való rokonságát; de most meg akarta mutatni, hogy ember a talpán. Megfordult, és mosolyogva mondta:

- Miért nem folytatja?... Combelot fajankó. Na? Ezt akarta mondani!

Az urak jót mulattak, hogy ilyen röviden végzett a sógorral. Delestang - a sikeren felbuzdulva - gúnyolódni kezdett Combelot szakállán, azon a híres fekete szakállon, melynek olyan legendás híre volt a hölgyek körében. Aztán ledobott egy halom újságot a szőnyegre, s minden átmenet nélkül komolyan mondta:

- Ami az egyiknek öröm, öröm a másiknak.

Ez az aranyigazság de Marsy úrra fordította a beszélgetés sorát. Rougon, mint aki se hall, se lát, elmerülten kotorászott egy irattáska zsebeiben, s hagyta, hogy a barátai könnyítsenek a haragjukon. Hevesen szidalmazták Marsyt; csak a politikusok szokták így szidni ellenfelüket. Röpködtek a durva szavak, az undorító vádak, a hazugsággá torzított, megtörtént esetek. Du Poizat már régebből ismerte Marsyt, még a császárság előtti időkből; azt állította róla, hogy akkoriban egy bárónőnek volt a kitarottja, s három hónap leforgása alatt elherdálta a szeretője gyémántjait. Kahn azt bizonygatta, hogy ahány piszkos ügy csak előfordul Párizsban, Marsy keze mindegyikben benne van. Egymást tüzelték az urak, mind vadabb esetekkel traktálták egymást: Marsy másfél milliós sápot húzott az egyik bányavállalkozásból; éppen a múlt hónapban ajánlott föl a Bouffes egyik színésznőjének, a kis Florence-nak egy palotát, potom hatszázezer frankos kis semmiséget - ugyanis ennyit zsebelt be a marokkói vasút részvényeivel való üzérkedésből; végül, nincs még egy hete sem, hogy az a nagyszabású egyiptomi csatornaépítkezés, amelyet az ő védenői kezdeményeztek, világraszóló botrányba fulladt, mert a részvényesek megtudták, hogy két év óta, amióta ők a szükséges összegeket folyósították, egy kapavágás nem sok, annyi sem történt. Ezután a miniszter személyét szedték ízekre, ócsárolták elegáns kalandorkülsejét, szóba hozták régi betegségeit, mondván, hogy majd még szenvedni fog tőlük, fitymálták még a képgyűjteményét is, melyet akkoriban vásárolt össze.

- Komédiásbőrbe bújt zsvány - összegezte Du Poizat.

Rougon lassan fölemelte a fejét. Nagy szemét a két emberre meresztette.

- Hová el nem kalandoznak maguk - mondta. - Marsy tolja a saját szekerét, mint ahogy maguk is szeretnék tolni a sajátjukat... Ő meg én nem értünk egyet. Sőt, ha egy szép napon alkalmam nyílik rá, habozás nélkül kitöröm a nyakát. De attól, amit itt összefecsegnek, Marsy egy csöppet sem lesz gyöngébb. Figyelmeztetem magukat: ha kedve tartja, egy harapással végez mindkettőjükkal. - A sok ülésbe belefáradva, felkelt a karosszékéből, nyújtózkodott. Hatalmasat ásított, s hozzátette:

- Annál könnyebben megtehetné, mert most már én sem tudnék közbelépni.

- Ó, ha ön akarná - morogta Du Poizat, s mosoly futott át az arcán -, jól megtáncoltathatná Marsyt. Bizonyára hever itt egynéhány olyan írás, melyért nem sajnálná a pénzt... Nézze csak, ott van a Lardennois-akta; ebben a kalandban játszott ő olyan gyanús szerepet. Fel is ismerem az egyik levelét, érdekes levél az, annak idején személyesen hoztam el önnek.

Rougon közben bedobta a kandallóba a papírokat, melyekkel kezdett megtelni a kosár. A bronzkehely már kicsinek bizonyult.

- Az ember nem karcolgatja a másikat, hanem öltre megy vele - mondta s megvetően vállat vont. - Különben is, mindenki írt már életében egy-két ilyen ostoba levelet, mely illetéktelen kezekbe jutott.

Azzal fogta a levelet, meggyújtotta a gyertyánál, majd gyújtónak használva, lángra lobbantotta vele a kandallóba dobott papírhalmazt. Testes alakja ott kuporgott pár pillanatig a tűz előtt. Nézte a megpörköltödött papírlapokat, melyek ki-kiperdültek a szőnyegre is. Egyik-másik vastag hivatalos irat megfeketedett, s úgy összetekeredett, mint az ólomlemez; a levelek - kusza betűkkel telerótt papírrongyok - apró kék lángocskákkal égtek; az izzó zsarátnokban, ahonnet szikraeső szállt föl, még el lehetett olvasni a megperzselődött levéltöredékeket.

Ebben a pillanatban kicsapódott az ajtó. Egy hang nevetve mondta:

- Jó, jó, Merle, majd megvédem magát... Én itthon vagyok. Ha nem enged be erre, szépen körbesétálok az ülésterem felől!

D'Escorailles úr volt az, akit Rougon fél éve neveztetett ki államtanácsai ülnökké. Karon fogva vezette a csinos Bouchard-nét, aki frissen lépkedett üde tavaszi ruhájában.

- Na, csak ez hiányzott! Most még nők is jönnek! - morogta Rougon.

Nem mozdult el mindjárt a kandalló mellől. Ott maradt a földön, tartotta a lapátot, lefojtva vele a lángot, nehogy tűz támadjon. Aztán mogorván emelte fel széles képét. D'Escorailles úr azonban nem jött zavarba. A fiatalasszony is, ő is, már a küszöbön számúzta ajkáról a mosolyt, hogy a helyzethez illő kifejezést öltson magára.

- Drága mesterem - mondta -, itt hozom egyik barátnőjét, mindenáron el akarja mondani magának, hogy mennyire szomorú... Olvastuk reggel a *Moniteur*-t...

- Szóval maguk is olvasták a *Moniteur*-t - dohogott Rougon, s végre rászánta magát, hogy feltápáskodjék.

De ekkor észrevett még valakit, akit az előbb nem látott meg. Hunyorítva mormogta: - Ah! Bouchard úr.

Csakugyan a férj volt az. Felesége szoknyái mögött lépett be, némán és méltóságosan. Bouchard úr hatvanesztendő volt, galambösz, tekintete kihamvadt, arcát szinte elnyűtte a negyedszázados hivatalnokoskodás. Nem szólt egy szót sem. Meghatottan ragadta meg Rougon kezét, s fölülről lefelé háromszor erőlesen megrázta.

- Nos! - szólalt meg amaz. - Igazán szép maguktól, hogy mindnyájan ellátogattak hozzám; csak az a baj, hogy fenemód útban vannak itten... Na, mindegy, jöjjenek át ide... Du Poizat, engedje át a karosszékét a hölgynek.

Megfordult, s ekkor meg Jobelin ezredessel találta magát szemközt.

- Maga itt van, ezredes! - kiáltott föl.

Az ajtó nyitva maradt az előbb, s Merle nem tudta megakadályozni az ezredes belépését. Jobelin Bouchard-ék nyomán jött föl a lépcsőn. Kézen fogva vezette a fiát; a tizenöt éves nyurga kamasz a Nagy Lajos Gimnázium harmadik osztályába járt.

- Gondoltam, elhozom magához Auguste-öt - mondta. - A bajban válik el, ki az igazi barát... Auguste, nyújtsd a kezéd!

De Rougon az ajtóhoz sietett és kikiáltott:

- Csukja már be az ajtót, Merle! Mi jutott eszébe! Egész Párizs ide csődül.

Az ajtónálló nyugodt képe feltűnt az ajtóban.

- Azért van ez, mert meglátták az elnök urat.

S már állt is félre, hogy helyet adjon Charbonnelék-nak. Szorosan egymás mögött jöttek, nem karonfogva, vigasztalan képpel, riadtan, zihálva. Egyszerre kezdtek el beszélni.

- Most olvastuk a *Moniteur*-t... Jaj, micsoda hír! Szegény édesanyja, milyen szomorú lesz! Hát még mi! Micsoda keserves sors vár miránk!

Ezek, egyszerűbb lelkek lévén, mindjárt előhozakodtak a maguk apró keserveivel. Rougon elhallgattatta őket. Előretolta az ajtó zárja alá rejtett reteszt, azt dörögve, hogy most aztán törjön be, aki még be akar jönni. Majd látva, hogy egyetlen híve sem szándékozik elmenni, megadta magát sorsának, s megpróbálta befejezni munkáját a szobát megtöltő kilenc személy között. Az iratok kirakása az egész helyiséget fenekestül felfordította. A szőnyegen egymásra hányva hevert egy halom irattartó, úgyhogy Bouchard úrnak és az ezredesnek a legnagyobb elővigyázatossággal kellett lépkedniük az ablakmélyedés felé, hogy közben rá ne tapossanak valamelyik fontos aktára. Minden széken átzsinegelt iratok tornyosodtak; csak Bouchard-nénak sikerült leülnie egy szabad karosszékbe; mosollyal nyugtázta Du Poizat és Kahn bókjait, míg d'Escorailles - zsámoly híján - egy levelekkel tömött kék iratgyűjtőt csúsztatott a lába alá. Az íróasztal fiókjai egymás hegyen-hátán heverték a sarokban; Charbonnelék ott végre lekuporodhattak, hogy kiszuszogják magukat; az ifjú Auguste pedig boldog volt, hogy egy nagytakarítás kellős közepébe pottyant - mindenüvé bedugta az orrát, el-eltűnt a doboz-hegyek mögött, melyek közé Delestang valósággal elsáncolta magát. Delestang nagy porfelleget verve dobálta le a könyvszekrény tetejéről az újságokat. Bouchard-né halkán köhögni kezdett.

- Nem jól teszik, hogy itt maradnak ebben a mocsokban - mondta Rougon, kiürítve azokat a dobozokat, melyeket Delestang - kérésére - érintetlenül hagyott.

De a fiatalasszony, köhögéstől pirosan, erősködött, hogy nagyon jól megvan, a kalapjának pedig úgysem árt a por. A társaság ezek után hangos részvétnyilvánításba kezdett. A császár igazán nem törődik a haza érdekeivel, hogy bizalmára ennyire méltatlan személyekkel veszi körül magát. Nagy csapás ez Franciaországra. De hát mindig is így volt ez: a nagy elme kihívja maga ellen a középserűek egyesült támadását.

- A kormányzatok nem tudják, mi a hála - nyilatkoztatta ki Kahn úr.

- Az ő bajuk! - mondta az ezredes. - Saját magukat ütik, ha a szolgálókra sújtanak.

De Kahn azt akarta, hogy övé legyen az utolsó szó. Rougonhoz fordult.

- Ha olyan ember bukik el, mint ön, országos a gyász.

A társaság megerősítette:

- Igen, igen, országos a gyász.

E szemérmetlen dicséretrek hallatára Rougon felemelte a fejét. Fakó orcáin fény gyúlt, egész arcán előmlött a visszafojtott örömmosoly. Olyan büszke volt az erejére, mint a nők a szépségükre. Szerette, ha szembe dicsérik, ha mellbe vágják a hízelgéssel; széles, erős mellkasa akár egy kőzapot is kibírt volna. Nyilvánvaló volt azonban, hogy a hívei terhére vannak egymásnak; mindegyikük leste a másikat, igyekezett amaszt kivetni a nyeregből, egyikük sem akart hangosan beszélni. Most, hogy a nagy embert szemmel láthatólag megszelídítették, elérkezett annak is az ideje, hogy jó szót csikarjanak ki tőle. Elsőnek az ezredes lépett porondra. Egy ablakmélyedésbe vonta Rougont, aki engedelmesen követte, egy dobozt szorongatva a hóna alatt.

- Gondolt rám? - kérdezte tőle halkán, szeretetre méltó mosollyal.

- De még mennyire. Négy nappal ezelőtt ígéretet kaptam a parancsnoki keresztjére. Csakhogy - ezt maga is megérti - ma már nem ígérhetek semmit. Az igazat megvallva attól tartok, a barátaim is megsínylik, hogy kegyvesztett lettem.

Az ezredes ajka remegett az izgalomtól. Azt dadogta, hogy küzdeni kell, küzdeni fog jómaga is. Hirtelen megfordult, s odakiáltotta a fiát:

- Auguste!

A fickó négykézláb mászkált az íróasztal alatt, próbálta kibetűzni az iratgyűjtők feliratait, s közben izzó pillantásokat vetett Bouchard-né apró topánkáira. Odafutott apjához.

- Itt ez a legény! - folytatta az ezredes halkán. - Ön is tudja, hogy hamarosan állásba kell dugnom az ebadtát. Számítok önre. Csak habozom még, nem tudom, hogy a bírói vagy a közigazgatási pályára adjam-e... Adj kezét, Auguste, hogy pártfogód emlékezzék rád.

Közben felállt Bouchard-né is - türelmetlenségében a kesztyűjét harapdálta -, és odament a bal oldali ablakhoz, pillantásával magához intve d'Escorailles urat. A férj ott állt már, a rácsra könyökölve szemlélte a környéket. Szemközt a Tuilériák nagy gesztenyefáinak levelei rezegtek a forró napsütésben; a Szajna pedig a Király-hídtól az Egyetértés hídjáig hömpölygette fénypikkelyes kék hullámain.

Bouchard-né hirtelen megfordult, s fölkiáltott:

- Ó, Rougon úr, jöjjön csak, nézze ezt meg!

S míg Rougon sietve otthagyta az ezredest, hogy engedelmeskedjék a felszólításnak, Du Poizat - aki az imént az asszony nyomába szegődött - tapintatosan hátrább húzódott, és csatlakozott a középső ablaknál álldogáló Kahnhoz.

- Nézze azt a téglával rakott hajót. Kis híján elsüllyedt - mesélte Bouchard-né.

Rougon előzékenylen ott maradt a napsütésben, d'Escorailles pedig, a fiatalasszony újabb szemvillanására, megszólalt:

- Bouchard úr be akarja adni a lemondását. Azért hoztuk el önhöz, hogy beszéljen a fejével.

Bouchard úr megmagyarázta, hogy őt felháborítják az igazságtalanságok.

- Igen, Rougon úr, én kezdetben másodlatkiállító voltam a Belügyben, és végül, anélkül hogy bárki jóindulatára vagy bármiféle fondorkodásra alapoztam volna, irodavezető lettem... Irodavezető vagyok 1847 óta. Nos, az osztályfőnöki állás már ötször is megüresedett, négyszer a köztársaság és egyszer a császárság idején, de a miniszter egyszer sem gondolt rám, holott az az állás szolgálati éveim szerint is engem illetne meg... Most már ön sincsen ott, hogy beválthatná nekem tett ígéretét. Inkább visszavonulok hát.

Rougon csillapította. Az állást egyelőre nem adták még másnak; ha ezúttal sem jut hozzá, akkor is csak elmulasztott alkalomról van szó, mely a későbbiekben bizonyára nyitva áll még. Aztán megfogta Bouchard-né kezét, és atyailag bókolt neki. Az irodafőnök elsőnek fogadta házába, mikor Párizsba érkezett. Nála ismerkedett meg az ezredessel is, az irodafőnök unokafiérével. Később, mikor Bouchard úr - ötvennégy éves korában - atyja után örökölt, és hirtelen házasodni támadt kedve, Rougon volt a feleség tanúja; Bouchard-né született Adèle Desvignes, egy nagyon tisztességes rambouillet-i család kitűnően nevelt leánya volt. Az irodafőnök vidéki lányt akart, mert adott a tisztességre. A szőke, elragadó, kicsi Adèle - kék szemében egy kissé unalmas naivság - négyévi házasság után már a harmadik szeretőjénél tartott.

- Ne nyugtalankodjék - mondta neki Rougon, s hatalmas tenyerében tovább morzsolgatta az asszony csuklóját. - Hiszen tudja, hogy mindent megteszünk, amit csak kíván... Jules majd értesíti a napokban, hogy mire jutottunk.

És félrevonva d'Escorailles urat, tudatta vele, hogy reggel megnyugtató tartalmú levelet írt atyjának. A fiatal ülnök bizvást megtarthatja állását. A d'Escorailles család a legősibb családok egyike volt Plassans-ban, és általános tiszteletnek örvendett a városkában. Ezért Rougon - ki valamikor az öreg márki palotája előtt járt elnyűtt cipőjében - különös büszkeséggel vette pártfogásába a fiatalembert. A család szent áhítattal csüngött V. Henriken, de nem ellenezte, hogy a gyerek a császársághoz csatlakozzék. Ez már az idők elfajulásának nyilvánvaló jele volt.

Kahn és Du Poizat kinyitották a középső ablakot, hogy jobban elszigeteljék magukat a többiektől; beszélgettek, nézték a távolban a Tuilériák tetőit, melyek kéken ragyogtak a szitáló napfényben. Puhatolták egymást, elejtettek egy-egy szót, nagyokat hallgattak rá. Rougon elhamarkodottan cselekedett. Nem kellett volna így megharagudnia a miatt az amúgy is könnyűszerrel elsimítható Rodriguez-ügy miatt. Kahn úr, mintha csak magában beszélne, távolba vesző tekintettel megjegyezte:

- Azt még csak tudja az ember, hogy mikor bukik el, de azt már nem, hogy fölkel-e valaha.

Du Poizat elengedte a füle mellett ezt a megjegyzést. Kisvártatva ő is megszólalt:

- Kemény legény ez!

Ekkor a képviselő gyorsan megfordult, s Du Poizat arcába beszélve, hadarta:

- Köztünk maradjon, én félttem Rougont. Játszik a tűzzel... Igaz, mi hívei vagyunk, és eszünk ágában sincs elhagyni. De le kell szögezmem, hogy ebben az egész ügyben nem volt ránk tekintettel... Így például nálam is nagyszabású üzletek forognak kockán, s ezeket ő mind veszélyeztette, pusztá szeszélyből. Ugyebár nem vehetné tőlem zokon, ha más ajtón kopogtatnék; hiszen végeredményben nemcsak én vallom a dolognak kárát; kárát vallja a lakosság is.

- Más ajtón kell kopogtatni - ismételte meg mosolyogva Du Poizat.

De a másik fölfortyant, s kikottyantotta az igazat.

- Hát lehet?!... Ez az átkozott ember összeveszít bennünket mindenkivel. Aki az ő klikkjéhez tartozik, annak ott a bélyeg a homlokán.

Leccsapódott, sóhajtott, elnézett a Diadalív felé, melynek szürkés kötőmbje magasan kinyúlt a Champs-Élysées zöld takarójából. Csöndesen folytatta:

- Mit tegyek? Én mindig bután hűséges voltam.

Az ezredes pár perce ott állt már az urak mögött.

- A hűség a becsület ösvénye - recsegte katonás hangján.

Du Poizat és Kahn félreálltak, hogy helyet adjanak az ezredesnek. Az tovább beszélt:

- Rougon a mai naptól fogva adósunk. Rougon nem a maga ura többé.

E kijelentésnek óriási sikere volt. Valóban, Rougon nem a maga ura többé. És ezt meg is kell neki mondani határozottan, hadd tudja, mi a kötelessége. Mindhárman lehalkították a hangjukat, szőtték az összeesküvést, élesztették egymásban a reményt. Olykor hátra-hátrafordultak, hogy valamelyik jó barát nem foglalja-e le túlon túl sokáig a nagy embert.

A nagy ember éppen szedte össze az iratgyűjtőit, de tovább beszélgetett Bouchard-néval. Azonban Charbonnelék vitatkozni kezdtek a sarokban, ahol először csendesen és feszélyezetten meghúzódtak. Kétszer is megpróbáltak hozzáférni Rougonhoz, akit az ezredes, majd a fiatalasszony foglalt le. Végül Charbonnel úr feléje tuszkolta Charbonnelné.

- Ma reggel - hebegte az asszony - levelet kaptunk az édesanyjától...

Rougon nem várta meg, hogy befejezze. Maga vezette Charbonneléket a jobb oldali ablakmélyedéshez, és újra letette az irattartókat, különösebb türelmetlenség nélkül.

- Levelet kaptunk az édesanyjától - kezdte újból Charbonnelné.

S már kezdte is olvasni, de Rougon kivette a kezéből, hogy átfussa. Charbonnelék - egykor olaj árusok Plassans-ban - pártfogoltjai voltak Félicité asszonynak, ahogy Rougon anyját városszerte nevezték. Félicité hozzá küldte őket egy kérvénnyel, melyet az államtanácsához akartak benyújtani. Egyik unokabátyjuk, egy bizonyos Chevassu úr, Faverolles-ban, a szomszéd megyeszékhelyen ügyvédeskedett; mikor meghalt, ötszázezer frankot kitevő vagyonát a *Szent Család* apácáira hagyta. Charbonnelék sosem számítottak erre az örökségre, de hogy az elhunyt egyik fivérének halála folytán váratlanul maguk is örökösökké léptek elő, felpanaszolták, hogy az örökségtől fondorlattal üttették el őket; s mivel az apácarend az államtanáctól kért felhatalmazást a hagyaték átvételére, Charbonnelék lóhalálában Párizsba vágattak, s a Jákob utcai Périgord-szállóban szálltak meg, hogy közelről kísérik figyelemmel az ügyet. De ez már másfél éve húzódott-halasztódott.

- Nagyon szomorúak vagyunk - sóhajtotta Charbonnelné, míg Rougon olvasta a levelet. - Én hallani sem akartam erről a perről. De Charbonnel mindig azt hajtogatta, hogy a maga segítségével biztos a pénz, s magának csak egy szavába kerül, hogy ötszázezer frank üsse a markunkat... Ugye, Charbonnel?

Az egykori olajárus elkeseredetten bólogatott.

- Ekkora summáért - folytatta az asszony - érdemes volt felforgatni az egész életünket... Bizony, az egész életünket felforgattuk! Képzeld, Rougon úr, tegnap a szállodai szobalány nem volt hajlandó kicserélni a piszkos törülközőinket! És nekem öt szekrény fehérneműm van Plassans-ban!

És keservesen panaszkodott tovább Párizsra, melyet gyűlölt. Egy hétre jöttek fel. Hétről hétre azt hitték, hogy már mehetnek is vissza, s ezért nem küldettek fel maguknak semmit. Most meg, hogy se vége, se hossza az ügynek, konokul kitartanak bútorozott szobájukban, eszik, amit a szobalány nagy kegyesen elébük rak, itt állnak fehérnemű nélkül, szinte csupaszon. Nincs még egy keféjük sem, és Charbonnelné törött fésűvel fésülködik. Néha csak leülnek kicsi bőröndjükre, és sírnak kimerültségükben és tehetetlen haragjukban.

- És milyen gyanús alakok látogatják azt a szállót - dörmögte Charbonnel úr, és szégyellősen elkerekítette a szemét. - Mellettünk lakik egy fiatal férfi. Hogy miket hallani onnan...

Rougon összehajtogatta a levelet.

- Anyám - szólalt meg - azt a kitűnő tanácsot adja, hogy várjanak türelemmel. Én is csak arra kérhetem magukat, hogy szedjék össze megint minden bátorságukat... Ügyük reménnyel kecsegtet; de most, hogy menesztettek, nem ígérhetek semmit.

- Holnap itthagyjuk Párizst! - kiáltotta Charbonnelné végső elkeseredésében.

De alighogy ezt kimondta, halottsápadt lett. Charbonnel úrnak kellett megtámogatnia. Hangtalanul, remegő ajakkal nézték egymást, legszívesebben sírva fakadtak volna. Úgy elanyátlagodtak, olyan fájdalom rohanta meg őket, mintha az az ötszázezer frank ott semmisült volna meg a szemük láttára.

Rougon meleg hangon folytatta:

- Kemény ellenféllel van dolguk. Rochart úr, a faverolles-i püspök személyesen jött fel Párizsba, hogy közbenjárjon a *Szent Család* apácáinak érdekében. Az ő beavatkozása nélkül maguknak már régen nyert ügyük volna. A papságnak, sajnos, manapság igen nagy a befolyása. De hagyok itt barátokat, s remélem, anélkül is cselekedhetem, hogy mutatkoznom kellene. Maguk olyan régóta várakoznak már, de hogyha elutaznak holnap...

- Maradunk, maradunk - rebegte sietve Charbonnelné. - Ó, Rougon úr, nagyon sokba lesz nekünk az az örökség!

Rougon gyorsan visszatért a papírhoz. Elégedetten nézett körül a szobában, megkönnyebbülten látta, hogy más már nem fogja félrevonni az ablakmélyedésbe, az egész társaságnak betömte a száját. Néhány percig csak úgy égett a keze alatt a munka. Jókedve kerekedett, szokása szerint nyersen tréfálkozott, így állt bosszút az elszenvedett kellemetlenségeikért. Egy negyedóra hosszat kibírhatatlanul viselkedett a barátaival, akiknek ügyes-bajos dolgait olyan előzékenyen hallgatta az imént. Sőt, a csinos Bouchard-néval olyan tűrhetetlenül bánt, hogy a fiatalasszony szemét elfutotta a könny, bár ajkáról nem tűnt el a mosoly. A barátai csak nevettek, hozzászórtak már az efféle bunkócsapásokhoz. Mindig akkor mentek legsimábban az ügyek, ha Rougon az ő nyakukon edzette a markát.

Ebben a pillanatban halkán kopogtattak az ajtón.

- Ne, ne, ki ne nyissa! - kiáltott Rougon a fölemelkedő Delestang-ra. - Gúnyt űznek belőlem? Már úgylis olyan a fejem, mint egy hordó.

Hevesebben kezdték döngötni az ajtót.

- Jaj, hogy kirúgnám ezt a Merle-t, ha tovább is itt maradnék! - morogta a foga közt.

A kopogtatás abbamaradt. De a szoba egyik sarkában hirtelen kinyílt egy kis ajtó, és bő, kék selyemszoknya hátrált befelé rajta. A nagyon világos színű, szalagokkal agyoncicomázott szoknya félig bejött a szobába, megállt egy helyben, anélkül, hogy kívülről mást is lehetett volna látni. Cérnavékony női hang szólalt meg kívülről:

- Rougon úr! - mondta a hölgy, s végre megmutatta az arcát.

Correurné volt az, rózsacsokorral ékesített kalapban. Rougon ökölbe szorított kézzel, dühösen lépett előre, de tüstént leeresztette a vállát, és fontoskodva kezét szorította az újonnan érkezett hölgygel.

- Megkérdeztem Merle-től, hogy mi dolga van most itt - mondta Correurné. Gyengéd pillantást vetett a vigyorogva álldogáló, tagbaszakadt szolgára. - És mondja csak, Rougon úr, meg van vele elégedve?

- Hogyne, természetesen - válaszolt Rougon szeretetre méltón.

Merle arcán boldog, bárgyú mosoly ömlött el, ahogy Correurné telt nyakát nézte. Az asszony kidüllesztette a mellét, s a halántékán megigazgatta a haját.

- Jól van, fiam - folytatta. - Ha én elhelyezek valakit, azt akarom, hogy mindenki meg legyen elégedve vele... S ha jó tanácsra van szüksége, látogasson meg reggel, tudja, nyolc és kilenc közt. Jól van, becsülje meg magát.

S a szobába lépve azt mondta Rougonnak:

- Hiába, a kiszolgált katonáknak nincsen párjuk.

Aztán nem tágitott Rougon mellől. Tipegő léptekkel magával cipelte a szobán át az ablakhoz, a helyiség túlsó végébe. Szidta, hogy nem nyitott ajtót. Ha Merle nem állt volna rá, hogy beeressze őt a kisajtón, akkor szépen kívül rekedt volna! Pedig Isten látja lelkét, most nagy szüksége van a barátjára! Elvégre is, nem mehet el anélkül, hogy tájékoztatná őt folyamodványai sorsáról. És kihúzott a zsebéből egy rózsaszín selyembe kötött, díszes jegyzetfüzetet.

- Csak ebéd után olvastam a *Moniteur*-t - mondta. - Azonnal kocsiba szálltam... Na nézzük csak, mi van Leturcnének, a kapitány özvegyének az ügyével? Trafikengedélyt kérelmezett, jövő hétre biztosat ígértem neki. És hogy áll Herminie Billecoq kisasszony ügye? Tudja, ez az a volt saint-denis-i diáklány, akit katonatiszt csábítója hajlandó elvenni, ha egy jótét lélek leteszi a megszabott hozományt. A császárnéra gondoltunk... És a többi hölgy? Chardonné, Testanière-né, Jalaguierné, akik már hónapok óta várnak?

Rougon türelmesen válaszolgatott, megokolta a késedelmeket, apróra elmagyarázott minden kis részletet. Azt azonban értésére adta Correurnének, hogy ezentúl sokkal kevésbé számíthat rá. Az asszony elszomorodott. Hiszen ő olyan boldogan segít másokon! Mármost mihez fogjon evvel a sok nővel? Végül a saját ügyeivel hozakodott elő, melyeket Rougon untig ismert már. Megint elmondta, hogy ő Martineau lány, a coulones-i Martineau nemzetségből, e tisztes, vendée-beli családból, melyben már hét ízben szállt apáról fiúra a közjegyzői tisztség. Azt sosem mondta el világosan, hogyan jutott a Correur névhez. Huszonnégy éves korában megszökött egy henteslegénnyel, miután egy nyáron át rendszeresen találkozgatott vele egy pajtában. Apja fél évig betege volt a szörnyű botránynak, melynek elképesztő részleteit máig is emlegetik a környéken. Ezután Párizsban élt, családja számára meghalt. Tízszer is írt a fivérének, aki azóta a közjegyzői irodát örökölte, de választ nem kapott tőle; e nagy hallgatás mögött sógornőjét gyanította. „Az a szentfazék nőszemély orránál fogva vezeti azt a tökkelütött Martineau-t” - mondta. Rögeszméje volt, hogy mint Du Poizat, ő is visszatér szűkebb hazájába, hogy ott jó módban és megbecsülten éljen.

- Egy hete megint írtam - mormolta -, de fogadok, hogy az a nő tűzbe dobja a leveleimet... Pedig ha Martineau meghal, mégiscsak ki kell nyitnia előttem a ház kapuját. Gyerekük nincsen, lesznek ott fontos rendeznivalóim... Martineau tizenöt évvel idősebb nálam, és amint mondják, köszvényes.

Majd hirtelen hangnemet változtatott, s így folytatta:

- Mindegy, ne gondoljunk ezekre a dolgokra... Most a maga ügyén kell munkálkodnunk, ugye, Eugène? És fogunk is, majd meglátja. Magának mindennek kell lennie, hogy mi is lehessünk valamik... Emlékszik, hogy volt 51-ben?

Rougon elmosolyodott. S hogy az asszony anyáskodva megszorította mindkét kezét, ő a fülébe súgta:

- Ha találkozik Gilquinnel, mondja meg neki, hogy viselkedjék okosan. Mi jutott eszébe a múlt héten is: amikor bevitték az őrszobára, rám hivatkozott, hogy én szabadítsam ki!

Correurné megígérte, hogy beszél Gilquinnel, aki lakója volt azokban az időkben, amikor Rougon a Vanneau-szállóban lakott. A fiú alkalomadtán értékes szolgálatokat tett, de botrányos életmódjával hírbe hozta az embert.

- Lent vár a kocsim, már megyek is - mondta az asszony mosolyogva, fennhangon, mikor a szoba közepére ért. De maradt még pár percig, mert szerette volna, ha a társaság vele együtt távozik. Sőt, hogy siettesse a visszavonulást, felajánlotta, hogy magával visz valakit a kocsijában. Az ezredes elfogadta, s megegyeztek, hogy a kis Auguste a kocsis mellé ül. Nagy búcsúzkodásba kezdtek. Rougon a kitárt ajtó mellé állt. Ahogy elmentek előtte, mindegyikük szólt hozzá egy-két részvevő szót. Kahn, Du Poizat és az ezredes kinyújtották a nyakukat, s még odasúgtak neki valamit, nehogy megfeledkezzék róluk. Charbonnelék már az első lépcsőfokon álltak, Correurné pedig Merle-lel beszélgetett az előszoba végében. Bouchard-né azonban, kit pár lépéssel arrább a férje és d'Escorailles úr vártak, megállt Rougon előtt, s nagyon kedvesen és nagyon csöndesen megkérdezte tőle, mikor látogathatná meg a Marbeuf utcában, de csak egyedül, mert ő olyan butának érzi magát, ha vendégek is vannak jelen. Azonban az ezredes, meghallván ezt a kérést, hirtelen visszajött; a többiek követték, s visszafelé indult az egész társaság.

- Mindnyájan meglátogatjuk majd! - kiáltotta az ezredes.

- Nem szükséges eltemetkeznie - mondta több hang.

De Kahn úr egy kézmozdulattal csöndet teremtett, aztán elhelyezte híres-nevezetes mondatát:

- Maga nem a saját ura többé, maga a híveié és Franciaországé.

Végre elmentek. Rougon újból bezárhatta az ajtót. Megkönnyebbülten fellelegzett. Ekkor Delestang, akiről már meg is feledkezett, fölemelkedett a dobozhegy mögül; végzett az irományok osztályozásával, ahogy lelkiismeretes jó barátához illik. Büszke is volt egy kicsit a munkájára. Míg a többiek locsogtak, ő dolgozott. Őszinte öröm töltötte el, mikor a nagy ember hálásan megköszönte a segítségét. Csak őtöle lehet szívességet kérni; ezzel a rendszeretettel, ilyen jó munkamódszerrel sokra fogja még vinni; ilyen és ehhez hasonló bókokat mondott neki, s nem lehetett tudni, nem csúfolódik-e. Aztán megfordult, s körülvizslatott a sarkokban.

- De hiszen, úgy látom, végeztünk is, a maga segítségével... Most már csak Merle-nek kell kiadni a parancsot, hogy vitesse a lakásomra ezt a paksamétát.

Beszólította a szolgát, s megmutatta neki személyes iratait. A szolga minden utasítására így felelt:

- Igenis, elnök úr.

- Te ökör! - förmedt rá Rougon mérgesen. - Ne elnökurazz engem, nem vagyok már az!

Merle meghajolt, az ajtó felé lépett, s habozva megállt. Aztán visszajött:

- Egy hölgy van odalent, lovon, kéreti az urat... Nevetve mondta, hogy föllovagolna, ha elég széles volna a lépcső... Csak éppen kezet akar szorítani az úrral.

Rougon már ökölbe szorította a kezét, abban a hiszemben, hogy a bolondját járatják vele. Delestang azonban kinézett a lépcsőházi ablakon, nagyon izgatottan futott vissza hozzá, s a fülébe súgta:

- Clorinde kisasszony.

Rougon erre leüzent, hogy megy. S míg Delestang meg ő a kalapjukat keresték, összemorcolt szemöldökkel, gyanakodva nézett a fiatalemberre, meglepte az izgatottsága.

- Óvakodjék a nőktől - ismételte.

A küszöbről még búcsúpillantást vetett a szobára. A nyitva hagyott három ablakon át beáradt a napfény, s élesen megvilágította a kiforgatott iratszekrényeket, a szanaszét szórt fiókokat, a szőnyeg közepére halmozott, összezsinegelt kötegeket. A szoba nagyobbnak és szomorúbbnak látszott. A marokszám elégetett sok papírból csak egy kis lapátnyi fekete pernye maradt a kandalló mélyén. Amikor Rougon bezárta az ajtót, az íróasztal sarkán felejtett gyertya utolsót lobbant, s lángjától megpattant a kristály gyertyatartó az üres szoba csöndjében.

Délutánonként, négy óra tájban Rougon föl-fölszaladt pár percre Balbi grófnéhez. Csak amúgy jó szomszéd módjára látogatott át, gyalogszerrel. A grófné egy kis palotában lakott, pár lépésnyire a Marbeuf utcától, a Champs-Élysées sugárúton. Különben ritkán tartózkodott otthon; ha véletlenül mégis odahaza volt, akkor is feküdt, és kimentette magát. Hanem a kis palota lépcsőháza csak úgy visszhangzott a lármás látogatók zivajától, a szalonok ajtóit teljes erőből csapkodták. Clorinde, a grófné lánya, egy fedett csarnokban fogadta a vendégeit; afféle műterem volt ez, széles, üvegezett tetőablakai a sugárútra nyíltak.

Rougon az önmegtartóztató férfiakra jellemző darabossággal fogadta a két hölgy közeledését, majd három hónapig jóformán észre sem vette őket. A Külügyminisztérium bálján mutatták be neki az anyát és lányát. Aztán mindenütt beléjük ütközött, lekötelezőn mosolyogtak rá, az anya egy szót sem szólt soha, a lány hangosan beszélt, és merészen a szemébe nézett. Ő azonban nem adta be a derekát, kerülte őket, behunyta a szemét, hogy ne kelljen őket meglátnia, meghívásaikat visszautasította.

Állandóan ostromolták s üldözték még a házában is, mely előtt Clorinde mindennap tüntetően ellovagolt. Végül Rougon elszánta magát a látogatásra, de előbb tájékozódott felőlük.

Az olasz követségen a lehető legkedvezőbben nyilatkoztak a hölgyekről: Balbi gróf valóban létező személy volt, a grófné szoros kapcsolatot tart Torinóval; a lánya pedig a múlt évben kis híján hozzáment egy német kisfejedelemhez. Sanquirino hercegnőtől azonban - hozzá fordult ezután Rougon - egész másféle értesüléseket nyert. Itt azt állították, hogy Clorinde két esztendővel a gróf halála után született; azonkívül valami nagyon szövevényes históriát suttoztak a Balbi házaspárról: a férjnek is, az asszonynak is számtalan kalandja volt, korlátlanul éltek világukat, elváltak Franciaországban, újból összeálltak Olaszországban, s így afféle vadházasságban éltek. Egy fiatal követségi attasé, aki be volt avatva Viktor Emánuel udvarának minden titkába, még többet is elárult: szerinte a grófné annak köszönhette olaszországi befolyását, hogy annak előtte meghitt szálak fűzték egy igen magas állású személyiséghez; az attasé azt is gyaníttatta, hogy a grófné - ha ki nem pattant volna egy szörnyű botrány - még most is Torinóban volna; erről azonban nem árult el többet. Rougon lassanként magával ragadta vadászszenvedélye; a végén még a rendőrfőnökségre is elment, de ott sem talált semmi bizonyosat; a két idegen nőről csak az állt az iratokban, hogy nagy lábon élnek, bár vagyonukról senki nem tud semmit. Ők azt híresztelték, hogy birtokaik vannak Piemontéban. Az igazság az volt, hogy olykor váratlanul kifogyott a pénzük a nagy költekezésben; ilyenkor eltűntek egyik napról a másikra, hogy hamarosan még pazarabb ragyogásban kerüljenek elő. Végeredményben nem lehetett tudni, mi van a fülük mögött, jobb is volt nem firtatni a dolgot. A legelőkelőbb körökben forogtak, házukat mindenki semleges területnek tekintette, a különködő Clorinde-ot pedig amolyan egzotikus virágnak nézték. Rougon végül is úgy döntött, hogy ellátogat hozzájuk.

Három látogatás már alaposan felcsigázta a nagy férfiú kíváncsiságát. Nehézkes ember volt, érzékei csak lassan ébredtek. Izgatni kezdte Clorinde, a körülötte lebegő ismeretlenség, a múltja, a jövőbe vetett vakhite, melyet ott látott ragyogni az ifjú istennő két nagy szeme mélyén. Pedig hajmeresztő históriákat meséltek a lányról: először egy kocsist tüntetett ki kegyeivel, aztán egy bankárral kötött üzletet, állítólag a Champs-Élysées-n levő kis palota volt alszüzességének ára. Sokszor azonban annyira gyerekesnek tetszett, hogy Rougonnak kétségei támadtak; feltette magában, hogy kivallatja, s újra meglátogatta, csak hogy szóra bírja ezt a különös teremtetést, akinek eleven titka végül annyira lekötötte a figyelmét, mint egy kényes

politikai probléma. Rougon mindeddig ügyet sem vetett a nőkre, s most mindjárt elsőnek az elképzelhető legitokzatosabb nő akadt az útjába.

Másnap, hogy Clorinde odaügetett bérelt lován az államtanács kapujába, s részvevő kéz-fogással fejezte ki együttérzését, Rougon ellátogatott hozzá, amit különben ünnepélyesen meg is ígért neki. Clorinde mutatni akart neki valamit, ami - mint ígérte - eloszlatja majd a komorságát. Rougon nevetve „bűnöm”-nek nevezte a lányt, szívesen nála feledkezett, jól elszórakozott vele, enyhe izgalom járta át, mindig éberén figyelt, annál is inkább, mert még most is csak betűzgetett a lelkében, semmivel sem jutván előre, mint az első napon. Amikor befordult a Marbeuf utca sarkán, egy pillantást vetett arra a Kolosszeum utcai palotára, melyben Delestang lakott; már többször támadt az az érzése, hogy a fiatalember, szobájának félig leeresztett zsalui mögül, Clorinde ablakait lesi a sugárút túloldalán; most azonban zárva voltak a zsaluk. Delestang nyilván már reggel kiutazott chamade-i mintagazdaságába.

A Balbi-palota kapuja állandóan tárva-nyitva állt. A lépcső alján Rougon egy kócos kis fekete nőszemélybe botlott: sárga ruhája rongyokban lógott, úgy majszolta a narancsát, mintha almát enne.

- Itthon van az úrnője, Antonia? - kérdezte tőle.

Az nem válaszolt, tele volt a szája, szaporán bólogatott és nevetett. Az ajkán szétmaszatólódott a narancslé; összecsapott két apró szemét: barna bőrén két tintacsöpp.

Rougon fölment, megszokta már, hogy ebben a házban hanyag a cselédség. A lépcsőházban összeütközött egy zsiványképű, hosszú fekete szakállas, hórihorgas inassal; az nyugodtan végigmérte, de nem adott helyet a korlát mellett. Fölért az első emeletre, egyedül volt, vele szemközt három nyitott ajtó. A bal felőli nyílt Clorinde szobájába. Kíváncsian bedugta a fejét. Négy óra elmúlt már, de a szoba még nem volt rendbe téve; az ágy elé húzott spanyolfal alig leplezte a lelógó takarókat; a spanyolfalon csak úgy odahajítva száradtak az előző napi szoknyák, sáros volt az aljuk. Az ablak előtt a földön mosdótál állt, szappanos lével tele, a ház szürke macskája pedig összegömbölyödve szundikált egy ruhahalom kellős közepén.

Clorinde rendszerint a második emeleten tanyázott, abban a fedett csarnokban, melyet, ha kedve szottyant, műteremnek, dohányzónak, télikertnek vagy éppenséggel nyári szalonnak használt. Ahogy Rougon feljebb ment, mind nagyobb lett a hangzavar, visongó nevetés hallatszott, bútorokat döntöttek fel. Mikor az ajtó elé ért, rájött, hogy egy kehes zongora csapja a legnagyobb ricsajt; énekeltek is hozzá. Kétszer kopogott, de nem kapott választ. Elszántan benyitott.

- Bravó! Bravó! Eljött! - kiáltotta Clorinde tapsolva.

Rougont egyébként nem egykönnyen lehetett zavarba hozni, most mégis elfogódottan állt meg a küszöbön. Az ócska zongoránál Rusconi lovag ült, az olasz követ - a szép barna férfi komoly diplomata is tudott lenni, ha éppen kellett -, és dühösen verte a billentyűket, hogy kevésbé éles hangokat csaljon ki belőlük. A szoba közepén La Rouquette képviselő kerिंगőzött egy székkal, szerelmesen szorongatva a támláját; olyan nekihevíltén táncolt, hogy a padlón már szanaszét heverték a feldöntögetett székek. Az egyik tetőablakon át beáradó nyers fényben Clorinde állt modellt egy asztal közepén a vadászó Diána pózában, meztelen combbal, meztelen karral, meztelen mellel, meztelenségében angyali nyugalommal, szemközt vele egy fiatalember szénrajzot készített róla fehér vászonra. Egy pamlagon három úriember ült, halálos komolyan, keresztbe vetett lábbal, vastag szivarjukat szívták, és szótlánul nézték a lányt.

- Megálljon! Ne mozduljon! - kiáltotta Rusconi lovag Clorinde-nek, aki le akart ugrani az asztalról. - Majd én bemutatom az urakat egymásnak.

És Rougonnal a nyomában, elhaladva La Rouquette úr előtt, ki zihálva zuhant egy karosszékre, tréfásan megjegyezte:

- La Rouquette úr. Hiszen ismeri is. Jövendő miniszter.

Majd a festőhöz lépve, így folytatta:

- Luigi Pozzo úr, a titkárom, diplomata, festő, muzsikus és szerelmes.

A pamlagon üldögélő három úrról elfeledkezett. De megfordulva észrevette őket; felhagyott a tréfás hanggal, meghajolt feléjük, és szertartásos hangon suttozta:

- Brambilla úr, Staderino úr, Viscardi úr, mindhárman politikai menekültek.

A három velencei, szivarját ki sem véve a szájából, meghajolt. Rusconi lovag már vissza akart ülni a zongorához, amikor Clorinde élénken rászólt, szemére vetve, hogy nem jól látja el szertartásmesteri tisztét. Azzal rámutatott Rougonra, s valami különös hízelgő hangsúllyal csupán ennyit mondott:

- Eugène Rougon úr.

Újabb meghajlások. Rougon eleinte valami rossz tréfától tartott, s most meglepetten tapasztalta, hogy egyszeriben milyen tapintatos és méltóságos lett ez a nagylány, ki félig meztelennek tetszett átlátszó tüllruhájában. Leült, és szokása szerint Balbi grófné felől érdeklődött; minden látogatása alkalmával tüntetőleg hangsúlyozta, hogy az anyához jött. Így vélte illendőbbnek.

- Végtelenül boldog lennék, ha személyesen üdvözölhetném - tette hozzá erre az alkalomra tartogatott köszöntő mondatát.

- De hiszen anya itt van! - mondta Clorinde, s aranyozott fájával a szoba sarka felé bökött.

A grófné csakugyan ott volt a bútorok mögött, hanyatt feküdt egy öblös karosszékre. Mindenki meglepődött. Úgy látszott, még a három politikai menekült sem tudott a jelenlétéről. Felálltak és meghajoltak. Rougon odament hozzá, és kezét szorította vele. Megállt előtte, a grófné pedig nem mozdulva fekvő helyzetéből, kurtán válaszolt a kérdéseire; örökös mosolya még akkor sem hagyta el az ajkát, ha fájdalmai voltak. Aztán újra hallgatásba burkolózott, szórakozottan ki-kínézett a sugárútra, ahol hintók áradata hömpölygött. Nyilván azért ült oda, hogy lássa a nyüzsgő tömeget. Rougon magára hagyta.

Közben Rusconi lovag visszaült a zongorához. Ujjait finoman végigfuttatta a billentyűkön, próbálgatott egy dallamot, s halkan zümmögte hozzá az olasz szöveget. La Rouquette úr zsebkendőjével legyezkedett. Clorinde komoly arccal visszaállt a helyére. Rougon pedig a hirtelen támadt nyugalomban apró léptekkel fel s alá sétált, s a falakat nézegette. A csarnokot megtöltötték a válogatás nélkül összehordott, elképesztő rendetlenségben egymásra hányt holmik; egy írószekrény, egy ruhásláda, néhány asztal volt a szoba közepére tolva, közöttük keskeny közök útvesztője; a terem egyik végében elhanyagolt melegeházi növények dőltek egymásra, fonnyadoztak, lelógó, zöld leveleiket rozsdafoltok lepték; a terem másik végében nagy rakás kiszáradt fazekasagyag tornyosodott, fel lehetett még ismerni benne annak a szobornak porladó karjait és lábait, melybe Clorinde belefogott egy szép napon, amikor történetesen szobrászkodni támadt kedve. A nagy csarnokban tulajdonképpen csak egy szűk kis zug maradt szabadon az egyik tetőablak alatt, amolyan négyszögletes falköz volt ez, melyet két pamlaggal és három szedett-vedett karosszékre csöppnyi szalonnak bútoroztak be.

- Rágyújthat - mondta Clorinde Rougonnak.

Az köszönte, mondván, hogy nem dohányzik. A lány, meg sem fordulva, hátraszólt:

- Lovag! Csavarjon nekem egy cigarettát. Ott lesz a dohány maga előtt, a zongorán.

Míg a lovag cigarettát csavart, újra csönd lett. Rougont zavarta ez az egész társaság, s már nyúlt a kalapjáért. De még egyszer odament Clorinde-hoz, s felmosolygott rá:

- Nem azért hívott föl, hogy mutasson valamit? - kérdezte tőle.

A lány nem válaszolt rögtön, nagyon komolyan állt, vigyázott, hogy el ne mozduljon. A férfinak unszólnia kellett:

- Ugyan mit akart hát mutatni?

- Magamat! - mondta.

Kevélyen ejtette ki a szót, s állt az asztalon mozdulatlanul, istennő-pózában.

Rougon is nagyon komoly lett, hátrább lépett, és sokáig nézte. Valóban nagyszerű jelenség volt: arcéle tiszta, hajlékony nyakát finoman ívelő vonal kötötte össze a vállával. Keble oly fenségesen szép, mint egy királynőé. Gömbölyű karja és telt combja úgy fénylett, mint a márvány; egy kissé előretolt bal csípője lendületet adott tartásának, jobbát magasba emelte, fölfedve a hónaljától a sarkáig húzódó hosszú, erőteljes és hajlékony vonalat, mely beöblösödött a dereka táján, és kidomborodott a combján. Baljával íjára támaszkodott, az antik vadászno magabiztos pózában, nem törődve mezítelenségével, megvetve a férfiak szerelmét, hidegen, gögösen, halhatatlanul.

- Nagyon szép, nagyon szép - dörmögte Rougon, nem tudván mit mondani.

Tulajdonképpen nagyon zavarta a lány szoborszerű mozdulatlansága. Olyan diadalmasnak látszott klasszikus szépségében, annyira rendíthetetlennek, hogy Rougon - ha mersze van hozzá - legszívesebben megkritizálja, akár valami márványszobrot, melynek dús idomai sértik polgári ízlését; jobban szerette volna, ha alakja légiesebb, csípője kevésbé széles, melle magasabb. Aztán vad férfivágy ragadta meg: szeretett volna belemarkolni a lábikrájába. Még hátrább lépett, nehogy engedjen a vágyának.

- Eleget látott? - kérdezte Clorinde még mindig komolyan és meggyőződéssel. - Várjon, mutatok mást is.

És abban a pillanatban nem Diána volt már. Íját elejtette, Vénusszá alakult. Feje fölé emelt két kezét a kontyán egybefonta, felsőteste enyhén hátrahajlott, mellbimbói kidudorodtak, félig nyílt ajka mosolygott, szeme elrévedt, arcán mintha hirtelen előmlött volna a napsugár. Valahogy kisebbnek tetszett, tagjai párnásabbak lettek, testét vágó borzongás aranyozta, s bársonyos bőrén mintha selymes fények futkároztak volna. Összegömbölyödött, felkínálta magát, vágyat ébresztett, olyan mozdulattal, mint az odaadó szerető, aki egyetlen ölelésben akar felolvadni.

Brambilla úr, Staderino úr és Viscardi úr - egy pillanatra sem esve ki összeesküvői mivoltukhoz illő komor merevségükből - komolyan megtapsolták:

- Brava! Brava! Brava!

La Rouquette úr nem győzött áradozni, Rusconi lovag pedig, aki az előbb az asztalhoz lépett, hogy odaadja a lánynak a cigarettát, megállt ott, s elbűvölve ingatta a fejét, mintha ezzel az ütemes mozgással akarná kifejezni bámulatát.

Rougon semmit sem szólt. Olyan vadul fonta egymásba két kezét, hogy az ujjai ropogtak. Borzongás futott végig a gerincén, tarkójától a sarkáig. Nem gondolt már távozásra; maradt. De a lány most már megint a maga természetes valójában mutatta nagy testét, hangosan nevetgélte, hetykén csücsörítve az ajkát szívta a cigarettáját. Elmesélte, hogy világéletében imádta a komédiázást, mindent meg tudott játszani: haragot, szerelmet, szemérmet, rémületet; s egy-egy jellemző mozdulattal, arcjátékkal mímelte is a kifejezéseket. Majd váratlanul megkérdezte:

- Akarja, Rougon úr, hogy elutánozzam, hogyan szokott beszélni a Házban?

Fölfújta magát, kidüllesztette a mellét, szuszogott, öklét előrelökte, arcjátéka olyan mulatságos volt, olyan találóan figurázta ki Rougon mozdulatait, hogy mindenkinek elállt a szeme-szája. Rougon úgy nevetett, mint a gyerek: elragadónak, nagyon huncutnak és roppant nyugtalanítónak találta a lányt.

- Clorinda! Clorinda! - zsémbelt Luigi, s a kéztámasztójával kopogott a festőállványon.

A lány annyit izgett-mozgott, hogy a festő nem tudott tovább dolgozni. Letette a szénrudat, hogy vékony rétegben színeket kenjen szét a vásznon; diákos buzgalommal végezte feladatát. Körötte nevetgéltek, de ő komoly maradt, égő szemét a lányra emelte, s rettentő pillantást vetett a férfiakra, kikkel Clorinde tréfálkozott. Az ő ötlete volt, hogy lefesse a vadászó Diána jelmezében, melyről a legutóbbi követségi bál óta egész Párizs beszélt. Clorinde unokabátyjának mondta magát, minthogy egy utcában születtek Firenzében.

- Clorinda! - ismételte haragos hangsúllyal.

- Luiginak igaza van - szólt a lány. - Maguk nem viselkednek illedelmesen, uraim. Éktelen zenebonát csapnak... Munkára! Munkára!

Újra fölvette azt az olümposzi pózt. Megint szép márványszoborrá merevedett. Az urak moccanatlanul, szinte lenyűgözve a helyükön maradtak. Csak La Rouquette úr merte megkockáztatni, hogy halk indulót doboljon a széke karfáján. Rougon hátradőlt, Clorinde-ot nézte, elmélázott, s ábrándjaiban a fiatal lány mérhetetlen nagyra nőtt. Hiába, no, fura egy szerzet a nő! Soha esze ágában sem volt tanulmányozni. Csak most kezdte sejteni hallatlan bonyolultságát. Egy pillanatra egészen határozottan érezte, hogy az a meztelen váll az egész világot képes volna megrendíteni. Ködös tekintete előtt Clorinde mindjobban kiterjeszkedett, s elállta a tetőablakot óriás szoborra emlékeztető alakjával. De Rougon hunyorított, s egyszerre megint ott látta az asztalon, és sokkalta soványabb volt, mint ő maga. Elmosolyodott; hiszen akár meg is verhetné, mint valami kislányt; már maga is csodálkozott, hogy úgy félt tőle az imént.

Közben a csarnok túlsó vége felől halk hangok hallatszottak. Rougon - pusztá megszokásból - hegyezte a fülét, de csak sebesen elsuttogott olasz szófoszlányokat tudott elkapni. Rusconi lovag befurakodott az előbb a bútorok mögé, fél kézzel a grófné székének karfájára támaszkodott, tisztelettel előrehajolt: látszott, hogy nagy részletességgel mesél valamit. A grófné csak helyeslően bólogatott. Egyszerre azonban heves mozdulattal nemet intett, mire a lovag még előbbre hajolt, s lecsillapította dallamos szavával, mely úgy csobogott ajkáról, mint a madárscicsérgés. Rougon tudott provence-iul, s megértett néhány szót, amitől nagyon elkomolyodott.

- Anya! - kiáltott hirtelen Clorinde. - Megmutattad a lovagnak a tegnapi sürgönyt?

- Sürgönyt? - ismételte meg fennhangon a lovag.

A grófné előhalászott az egyik zsebéből egy halom levelet, sokáig keresgélt köztük, végül átnyújtott neki egy összegyűrt kis kék papírlapot. A lovag alighogy átfutotta, csodálkozó, majd ingerült mozdulatot tett.

- Mi az ördög? - kiáltott fel franciául, megfedkezve a jelenlevőkről. - Maguk ezt már tegnap óta tudják? Én meg csak ma reggel értesültem.

Clorinde nagyot nevetett, mire a lovag még dühösebb lett.

- És a grófné hagyta, hogy részletezzem a dolgot, mintha mit sem tudna róla!... Nos, mivel úgylát itt van a követség székháza, ezentúl majd naponta ide járok a postáért.

A grófné mosolygott. Tovább kotorászott a levélsomóban; előhalászott még egy levelet, s ezt is elolvastatta vele. A lovag most elégedettnek látszott. Tovább beszélgettek halkán. A férfi megint tiszteletteljesen mosolygott. Kézcsókkal búcsúzott.

- Végeztünk a komoly ügyekkel - mondta halkán, s visszaült a zongorához.

Teljes erejéből verni kezdett egy ocsmány kuplét, mely nagyon divatos volt abban az évben. Aztán hirtelen az órájára pillantott, és sietve a kalapjáért nyúlt.

- Elmegy? - kérdezte Clorinde.

Magához intette, s a vállára támaszkodva súgott neki valamit. A férfi nevetve csóválta a fejét.

- Remek... remek... - mormolta. - Ezt megírom nekik.

Elköszönt, távozott. Luigi a kéztámasztójával odakopogott az asztalon guggoló Clorinde-nak, hogy álljon már föl. A sugárúton hömpölygő kocsiaradat nyilván untatta már a grófnét, mert nyomban meghúzta a csöngő zsinórját, mihelyt elvesztette szem elől a lovag hintóját, mely elvegyült a Bois-ból jövő landauerok tömegében. Belépett a zsványképű, hórihorgas inas, és nyitva hagyta az ajtót. A grófné, az inas karjára támaszkodva, lassan végigment a termen, elhaladt a meghajtó urak között. Visszabíccentett, ajkán örökös mosolya. A küszöbről még visszafordult, s odaszólt Clorinde-nak:

- Megint fáj a fejem. Lepihenek egy kicsit.

- Flaminio! - kiáltotta a lány az anyját kísérő inasnak. - Tegyen meleg vasat a lábához.

A három politikai menekült nem ült vissza. Ott álltak még pár pillanatig, egy sorban, végigragták szivarjukat, majd a három szivart szabályos, egyöntetű mozdulattal egyszerre hajították a sarokba, az agyagraadás mögé. Aztán ellejtettek Clorinde előtt, és sorban elvonultak.

- Istenem! - mondta La Rouquette úr, aki komoly beszélgetésbe kezdett Rougonnal. - Én nagyon jól tudom, hogy a cukoripar kérdése roppant horderejű. A francia iparnak jelentős ágazatáról van szó. Az a baj, hogy a Házban, véleményem szerint, senki nem tanulmányozta behatóan ezt a problémát.

Rougon unatkozott. Válaszul csak bólogatott. A képviselő közelebb húzódott, kerek képére komolyságot erőltetve folytatta:

- Van egy bácsikám a cukoriparban, övé Marseille egyik legnagyobb finomítója. Három hónapot töltöttem nála. Jegyzeteket készítettem, ojjé!... Tengernyi jegyzetet. Beszélgettem a munkásokkal, szóval, tájékozódtam... Tudja, beszélni akartam a Házban...

Adta a bankot. Vért izzadt, hogy lekösse Rougon figyelmét valamivel, amiről azt hitte, okvetlenül érdekelni fogja. Leghőbb vágya volt különben is, hogy megbízható politikusnak lássék.

- No és nem beszélt? - szakította félbe Clorinde, akit szemmel láthatólag idegesített La Rouquette úr jelenléte.

- Nem, nem beszéltem - válaszolta lassan -, úgy éreztem, nem szabad beszélnem... Az utolsó pillanatban megijedtem, hogy az adataim nem elég pontosak.

Rougon a szeme közé nézett, s lassan megkérdezte:

- Tudja-e, hány szem cukrot fogyasztanak naponta az Angol Kávéházban?

La Rouquette úr egy pillanatra meghökkent, szeme elkerekedett. Aztán hatalmasat kacagott:

- Ah! Ez kitűnő! Kitűnő! - kiáltotta. - Értem. Ön tréfál... Ön a cukrot kérdezi, én meg a cukorkérdésről beszélek. Kitűnő! Megengedi, hogy tovább mondjam ezt a szellemességét?

Aprókat döccenve nevetett a karosszékeiben. Arca megint kipirosodott, kényelmesen hátradőlt, szeretett volna valami szellemeset mondani. De Clorinde a nőkkel kezdte bosszantani. Tegnapelőtt is látta - mondta neki - a Variétében, egy csúnya kis szőkével, aki olyan kócos volt, mint egy pudlikutya. A férfi először tagadta. De aztán megdühödött, hogy Clorinde olyan gúnyosan emlegeti „azt a kis pudlikutyát”, megfélekedezett magáról, védelmébe vette a hölgyet, s erősködött, hogy az nagyon tisztességes személy, és nem is olyan csúnya, mint gondolják; leírta a haját, a természetét, a lábát. Clorinde azonban kibírhatatlan lett. Végül La Rouquette kitört:

- Ő vár rám, és én megyek is!

Mikor becsukta maga mögött az ajtót, a lány diadalmasan tapsolt és felkiáltott: - Végre, odébbállt! Isten hírével!

Gyorsan leugrott az asztalról, Rougonhoz futott, két kezét a kezébe tette. Nagyon kedves volt hozzá, nagyon sajnálkozott, hogy a férfi nem egyedül találta odahaza. Milyen nehezen tudott megszabadulni ettől az egész társaságtól! Az emberek olyan tapintatlanok! Ez a La Rouquette is milyen nevetséges a cukorgyáraival. De most már talán csak nem fogja őket senki sem zavarni, beszélgethetnek nyugodtan. Hiszen annyi mondanivalója van! Beszéd közben az egyik pamlaghoz húzta Rougont. Az leült, el sem engedve a lány kezét, mikor Luigi megint kopogtatott a kéztámasztójával, s mérgesen ismételte:

- Clorinda! Clorinda!

- No nézd csak! Hát nem elfeledkeztem a képről! - nevetett a lány.

Kisiklott Rougon kezéből, odament a festőhöz, s kedveskedő arccal hozzáhajolt! „Ó, hogy milyen szép munkát végzett!” - mondta neki. Kitűnően sikerült. De az igazat megvallva, ő elfáradt egy kisé; szeretne pihenni egy negyedórászkát. Luigi addig megfesthetné a ruhát, ahhoz úgysem kell modellt állnia. Luigi égő tekintetet vetett Rougonra, s rosszkedvéen morgott. Erre a lány - szemöldökét morcolva - olaszra fordította a szót, hadarva mondott neki valamit, szüntelenül mosolygott. A fiú elhallgatott, s újra húzogatni kezdte az ecsetjét, erőtlenséggel.

- Nem hazudtam - mondta visszaülve Rougon mellé -, egészen elzsibbadt a bal lábam.

S ütögetni kezdte a bal lábszárát, hogy meginduljon benne a vérkeringés. A tüllszöveten átrózsállott a térde. Arról azonban megfélekedezett, hogy meztelen. Komoly arccal közel hajolt a férfihez, vállát súrolta Rougon felöltőjének durva szövete. De váratlanul hozzáért egy gombhoz, s ettől borzongás futott végig a mellén. Végignézett magán, elvörösödött. Sebten magára kapott egy rongyos fekete csipketerítőt s beleburkolózott.

- Fázom egy kicsit - mondta, s beleült egy karosszékebe, melyet Rougon mellé tolt.

Éppen csak a csupasz ökle látszott ki a csipke alól. Úgy tekerte nyaka köré a rongyot, hogy óriási gallért formált belőle, s belesüllyesztette az állát. Felsőteste egészen eltűnt. Ott ült most feketébe burkolva, újból sápadtra vált, komoly arccal.

- Tulajdonképpen mi is történt magával? - kérdezte. - Meséljen el mindent.

Töviről hegyire kikérdezte kegyvesztettségéről, olyan ártatlan őszinteséggel faggatta, mint kíváncsi kislány az apját. Számára ismeretlen dolgokról lévén szó, bizonyos részleteket háromszor is elismételtetett, mert - mint mondta - nem érti őket. Olykor fel-felkiáltott olaszul, félbeszakítva Rougon, aki a fekete szemekből kiolvashatta az elbeszélése keltette felindulást. Miért különbözött össze a császárral? Hogyan mondhatott le ilyen magas állásról? Kik az ellenségei, hogy így el tudtak bánni vele? S ha Rougon tétovázva megállt, húzódozva a nyílt vallomástól, Clorinde olyan megindító őszinteséggel nézett rá, hogy végül is megadta magát, s apróra elmondott mindent. A lány nyilván hamar megtudta mindazt, amire kíváncsi volt. Feltett még néhány furcsa kérdést, melynek nem sok köze volt a tárgyhoz, meghökkentve vele Rougon. Aztán, kezét összekulcsolva, elhallgatott. Szemét lehunyta. Mélyen elgondolkozott.

- Nos? - kérdezte Rougon mosolyogva.

- Semmi - dünnyögte. - Csak sajnálom.

Rougon meghatódott. Újból meg akarta fogni a kezét, de Clorinde a csipkébe dugta. A csend tovább tartott. Jó két perc múlva Clorinde újból kinyitotta a szemét, s megkérdezte:

- Van valami terve?

Merőn nézett a lányra. Megvillant benne a gyanú. De Clorinde elbűvölte: hátradőlt a karosszékekben, ernyedő tartásán látszott, hogy mélyen átérzi „kedves barátjának” minden gondjait; és Rougon nem törődött többé a tarkója körül futkározó hideg borzongással. A lány hízelgett neki. Szent meggyőződése, mondta, hogy nem sokáig marad ő háttérben, egy szép napon megint fölülkerekedik. Bizonyos benne, úgymond, hogy Rougon nagy terveket forgat a fejében, és bízik szerencsecsillagában. Ez a homlokára van írva. Miért nem választja őt bizalmasául? Hiszen ő olyan titoktartó, s olyan boldogan vállalna részt a jövőjéből. Rougon elvesztette a fejét, szeretne volna újból megkaparintani a csipkében megbúvó két kis kezét, s beszélt, beszélt, szüntelenül; a végén szépen kitalált mindent: reményeit, bizonyosságait. A lány nem is biztatta már, hagyta, hadd beszéljen, meg se moccan, nehogy megakassza. Vizsgálta a férfit, figyelmes tekintete végigsiklott az egész testen, fürkészte a koponyáját, becsülgette a vállát, méregette a mellkasát. Keménykötésű ember, azt meg kell hagyni. Nem kétséges, hogy egyetlen mozdulattal úgy fölkapná őt - bármilyen nehéz volna is -, mint a pelyhet, a vállára hajítaná, magával vinné, s oly magasra emelné, amennyire csak Clorinde-nak tetszik.

- Ó, derék barátom - szólalt meg hirtelen. - Én sosem kételkedtem magában.

Fölállt, karját kitárta, lecsúsztotta magáról a csipkét. Most még meztelenebbnek látszott, melle megfeszült, válla szinte kibukott a tüllből, macskásan puha, rugalmas, szerelmes mozdulattal. Olyan volt, mint a hirtelen elsuhanó látomás, édes jutalom ígéretével kecsegtette Rougon. Vagy magától csúszott le az a csipkerongy? Lám, már húzza is vissza, s még szorosabban beburkolózik.

- Csitt! - suttogta Clorinde. - Luigi morog.

Odafutott a festőhöz, a nyakához hajolt, és sebesen pergő nyelvvel beszélt hozzá. Rougon, hogy nem érezte már maga mellett a lány tüzes testét, idegesen, csaknem dühösen dörzsölte a tenyerét. Clorinde közelléte valami hallatlanul izgató érzéssel bizsergette a bőrét. Átkozta

magában a lányt, aki úgy lépre csalta, mint egy húszéves, ostoba suhancot, és úgy kifaggatta, mint egy taknyos gyereket, őt, aki két hónapja hiába próbálja vallomásra bírni, gyöngyöző kacagásnál többet alig hall tőle. Csak a kezét tagadta meg egy pillanatra, és ő annyira megfélemedezett magáról, hogy mindent elárult ezért a két kézéért! Most már világos a dolog: Clorinde meg akarta hódítani, s most azt fontolgatja, vajon érdemes-e még elcsábíttatnia magát.

Rougon - ereje tudatában - elmosolyodott. Akkor töri meg, amikor neki tetszik. Vagy nem Clorinde hívta ki őt? És tisztességtelen gondolatok rajzottak a fejében: csábítási terv körvonalai bontakoztak ki előtte: szeretőjévé teszi a lányt, aztán faképnél hagyja. Nem játszhatja a fajankó szerepét ezzel a nagylánnyal szemben, aki ilyen fesztelenül mutogatta neki a vállait. De megint csak kételye támadt, hogy az a csipke nem magától csúszott-e le.

- Maga is szürkének látja a szememet? - kérdezte Clorinde, közelebb lépve Rougonhoz.

A férfi felállt, közvetlen közelből nézte, anélkül hogy megzavarta volna a két szeme nyugodt tükrét. De amint a kezét kinyújtotta, a lány ráütött. Fölösleges hozzányúlnia, mondta fagyos nyugalommal. Olyan szemérmesen burkolózott a rongyaiba, mintha restelkedne a legkisebb lyuk miatt is. Rougon hiába tréfálkozott, ingerkedett vele, színlelt erőszakot, a lány mindjobban elfödte magát, s fel-felsikoltott halkán, ha a férfi csak hozzáért a csipkéhez. Visszaülni sem volt már hajlandó.

- Inkább járkálok egy kicsit - mondta. - Attól megpezsdl a vér a lábamban.

Rougon vele sétált, fel s alá jártak. Most ő próbálta szóra bírni. A lány, szokása szerint, nem válaszolt a hozzá intézett kérdésekre. Beszélgetés közben szeszélyesen egyik témáról a másikra ugrott, fel-felkiáltott, végehosszatlan történetekbe kapott bele. Mikor a férfi ügyesen arra a két hétre terelte a szót, melyet az előző hónapban anyja társaságában távol töltött, a lány az utazásairól kezdett adomázgatni, kifogyhatatlanul. Járt mindenütt, volt Angliában, Spanyolországban, Németországban; látott mindent. Csak úgy ömlöttek belőle a gyerekes megfigyelések táplálkozásról, divatról, időjárásról. Olykor belefogott egy-egy történetbe, melyben ő maga is szerepelt ismert személyiségek társaságában; Rougon hegyezte a fülét, remélte, hogy végül csak elejt egy bizalmasabb vallomást; de a történet valami csacsкасággal végződött, vagy éppenséggel befejezetlen maradt, így hát ma sem tudott meg semmit. Clorinde arcán ott ült az a mindent álcázó mosoly. Locska kitérülése közepette is kifürkészhetetlen maradt. Rougon belekábult ezekbe a meghökkentő tudósításokba, melyek homlokegyenest ellentmondtak egymásnak, a végén azt sem tudta már, hogy együgyűen ártatlan, tizenkét éves lánykával áll-e szemben, vagy hallatlanul okos asszonnyal, aki körmönfontan játssza az ártatlant.

Clorinde félbeszakította magát; éppen egyik kalandját mesélte, mely egy spanyol városkában esett meg vele; egy lovagias utas felajánlotta az ágyát, míg jómaga egy széken éjszakázott.

- Ne térjen vissza a Tuilériákba - mondta minden átmenet nélkül. - Várja meg, míg hiányolják.

- Hálás köszönet, Machiavelli kisasszony - válaszolta nevetve.

Clorinde még nála is nagyobbat nevetett. De azért ellátta egy-két igen jó tanáccsal. S hogy a férfi továbbra is azon mesterkedett, hogy játékból megcsípje a karját, a lány megmérgeződött, mondván, hogy két percig sem lehet komolyan beszélni vele. Jaj, ha ő férfi volna! Ő aztán értené a módját, hogy előbbre jusson! De a férfiaknak olyan kevés a sütnivalójuk!

- Halljuk csak, mesélje el nekem a barátai élettörténetét - mondta, feltelepedve az asztal szélére, míg Rougon elébe állt.

Luigi, ki le nem vette róluk a szemét, hevesen becsapta festékes ládikáját.

- Megyek - jelentette ki.

De Clorinde odafutott hozzá, visszahúzta, esküdözött, hogy újból modellet áll neki. Úgy látszik, nem mert Rougonnal kettesben maradni. S hogy Luigi engedett, Clorinde igyekezett időt nyerni.

- Engedjék meg, hogy bekapjak valamit. Olyan éhes vagyok, mint egy farkas! Csak egy-két harapást, nem többet.

Kikiáltott az ajtón: - Antonia! Antonia!

Olaszul rendelkezett. Alighogy visszaült az asztal peremére, belépett Antonia, két tenyerén egy-egy vajas kenyér. A szolgáló úgy nyújtotta oda a két szeletet, mintha tálcát tartana a tenyerén, s úgy nevetett hozzá, mint az állat, ha vakarják a vékonyát; nevetése vörös barlang fekete arcban. Aztán elment, két kezét a szoknyájába törölve. Clorinde visszahívta, kért egy pohár vizet.

- Osztozzunk? - kérdezte Rougontól. - A vaj nagyon finom. Néha még meg is cukrozom. Na, de ne legyünk mindig ingyencek.

Hát ő nem is volt az. Egyik reggel Rougon rajtakapta, hogy előző estéről maradt hideg rántottát eszik reggelire. Gyanította, hogy fősvény ő is, mint minden olasz.

- Csak három perc, jó, Luigi? - kiáltotta Clorinde, beleharapva az első karéjba.

Majd újból a még mindig előtte álló Rougonhoz fordult, s megkérdezte tőle:

- Nos, lássuk csak, például mondja el Kahn úr élettörténetét. Hogy lett belőle képviselő?

Rougon engedett az újabb kérdezősködésnek, remélve, hogy ő is vallomásra bírhatja a lányt. Tudta róla, hogy nagyon kíváncsi mások magánéletére, mindig hegyezi a fülét, hátha hall valami kényes ügyről, folyton szimatol a körötte burjánzó szövevényes intrikák között, s különösen a nagy vagyonok iránt mutat érdeklődést.

- Ó - válaszolta nevetve -, Kahn képviselőnek született. Még csak a tejfogai jöttek, amikor már a Ház padjaiban ült. Lajos Fülöp alatt már a jobbközépen trónolt, ifjonti hévvel támogatta az alkotmányos monarchiát, 48 után átpártolt a balközéphez, semmivel sem kisebb szenvedéllyel; írt egy emelkedett nyelvezetű republikánus hitvallást. Napjainkban újból visszatért a jobbközépre, szenvedélyes védelmezője a császárságnak... Egyébként egy bordeaux-i zsidó bankár fia, Bressuire környékén kohói vannak, pénzügyi és ipari kérdésekben nagy szakértelemre tett szert, eléggé közepszerűen él, várja, hogy egy szép napon majd rámosolyog a szerencse; múlt augusztusban kapta meg a Becsületrend tisztí fokozatát...

Gondolkozott még, tűnődő tekintettel.

- Azt hiszem, nem felejtettem ki semmit... Nem, gyereke nincs.

- Hogyan? Hát nők? - kiáltott fel Clorinde.

Mozdulata elárulta, hogy Kahn úr már nem is érdekli tovább. Ravasz kópé, sosem mutatta a feleségét. Rougon megmagyarázta, hogy Kahnné nagyon visszavonultan él Párizsban. Aztán be sem várva az újabb kérdezősködést, ő ajánlotta fel:

- Akarja most hallani Béjuin életrajzát?

- Nem, nem! - tiltakozott a lány.

De amaz mégis elkezdte:

- Műegyetemet járt, írt egy-két füzetkét, a kutya sem olvasta őket. Igazgatója a saint-florent-i kristályüveggyárnak, Bourges-tól három mérföldnyire... A cheri megyefőnök kreatúrája...

- Hallgasson már! - förmedt rá Clorinde.

- Ez az érdekes férfiú mindig tudja, kivel szavazzon, sosem beszél, hallatlanul türelmes, kivárja, hogy eszébe jusson valakinek; mindig jelen van, s nézi az embert, nehogy megfeledkezzenek róla... Megszereztem neki a Becsületrend lovagkeresztjét.

A lány végül betapasztotta a száját, s mérgesen kiáltotta:

- Ej, hiszen ez is nős már! Ő sem érdekes!... Magánál láttam a feleségét: tenyeres-talpas nőszemély. Hívott, hogy nézzem meg a kristályüveggyárakat Bourges-ban.

Bekapta az első kenyér maradékát, nagy korty vizet ivott rá. Egy kissé meggörnyedve ült az asztal szélén, fejét hátravetette, s gépiesen lógázta a lábát; Rougon figyelte a mozgás ütemét. Ahogy a lába oda s vissza lendült, a lábikrája meggömbölyödött a tüll alatt.

- És Du Poizat úr? - kérdezte egy kis szünet után.

- Du Poizat alprefektus volt - válaszolta egyszerűen.

A lány ránézett, meglepte a kurta válasz.

- Ezt én is tudom - mondta. - És azután?

- És azután megyefőnök lesz, és kitüntetik majd.

A lány megértette, hogy nem akar többet mondani róla. Egyébként is csak úgy találomra vetette oda Du Poizat nevét. Most az ujjain számlálta az urakat. A hüvelykujján kezdte. Ezt mormogta:

- D'Escorailles úr: nem komoly eset, szoknyabolond... La Rouquette úr: kár a szót vesztegetni rá, túlságosan jól ismerem... De Combelot úr: ez megint házasság...

A gyűrűsujjánál megállt, mert más nem jutott eszébe.

- Elfeledkezett Delestang-ról - mondta Rougon, s merőn nézte.

- Csakugyan! - kiáltott fel. - Mondana róla valamit?

- Szép férfi - folytatta az, le nem véve róla a szemét. - Dúsgazdag. Mindig mondtam, hogy fényes jövő vár rá.

Ebben a hangnemben folytatta, ki nem fogott a dicséretekből, megduplázta a számokat. A chamade-i mintagazdaság megér kétmilliót, Delestang minden bizonnyal miniszter lesz egy szép napon. Clorinde azonban megvetően biggyesztette az ajkát.

- Nagyon ostoba - mormogta végül.

- Ugyan! - mondta Rougon hamiskás mosollyal.

Láthatólag nagyon örült, hogy ez a szó kicsúszott a lány száján. Ekkor Clorinde, csapongó gondolatait követve, újabb kérdést intézett Rougonhoz, s ő is merőn nézett rá.

- Maga alaposan ismerheti de Marsy urat.

- Hogyne, hogyne, ismerjük egymást - felelte Rougon, meg sem rezzenve, mint aki inkább csak mulat a kérdésen.

De újból elkomolyodott. Nagyon méltóságosan és igazságosan beszélt.

- Rendkívül intelligens ember - mondta. - Megtiszteltetés számomra, hogy ilyen ellenfelem van... Mindenbe belekóstolt. Huszonnyolc éves korában ezredes volt. Később egy nagyüzem élén találjuk. Foglalkozott mezőgazdasággal, pénzüggel, kereskedelemmel, sőt, egyesek szerint portrét is festett, és regényt írt.

Clorinde megfélekedett az evésről, elábrándozott.

- Beszélgettem vele valamelyik este - mondta halkan. - Kitűnő ember... Királyné fia.

- Az a véleményem róla - folytatta Rougon -, hogy szellemessége túlzásokra ragadja. Más elképzelésem van az erős emberekről. Egyszer hallottam, amint szóviccet faragott egy igen súlyos helyzetben. De hát végeredményben befutott, úgy uralkodik, akár maga a császár. Ezeknek a fattyúknak mindig kedvez a szerencse... Különösen jellemző rá az ökle; vasökle van, merész, határozott, mégis nagyon finom és nagyon kicsi keze.

A lány akaratlanul is lepillantott Rougon két nagy lapátkezére. A férfi észrevette, s mosolyogva folytatta:

- Jókora mancsom van, ugye? Azért nem értettük meg egymást Marsyval. Ő lovag módra kaszabolja az embereket, folt sem esik fehér kesztyűjén. Én agyonverem őket.

Becsukta, meglóbálta szőrös ujjú, hatalmas ökleit, örült, hogy ilyen roppant marka van. Clorinde fogta a második vajás kenyeret, s még mindig elgondolkozva; beleharapott. Végül Rougonra emelte a szemét.

- És maga? - kérdezte.

- Az én életrajzomra kíváncsi? - kérdezte vissza. - Nem nagy sor. A nagyapám még zöldséget árult. Én pedig harmincnyolc éves koromig jelentéktelen ügyvédecské voltam, s nyomorogtam fatornyos hazám egy eldugott zugában. Tegnap még senki voltam. Az én vállam nem roskadt meg a különböző kormányok hordozgatásában, mint Kahn úré. Nem végeztem műegyetemet, mint Béjuin. Nincs olyan szépen csengő nevem, mint d'Escorailles-nak, sem olyan megnyerő fizimiskám, mint szegény Combelot-nak. Rokonok dolgában sem állok olyan jól, mint La Rouquette, aki a képviselői széket udvarhölgy nővérenek, de Llorentz tábornok özvegyének köszönheti. Nem maradt rám borászatból szerzett ötmillió atyai vagyon, mint Delestang-ra. Nem születtem a trón lépcsőjén, mint de Marsy gróf, nem nőttem föl egy tudós nő szoknyájába kapaszkodva, nem becézgetett Talleyrand. Nem. Új ember vagyok. Csak a pusztá öklöm van, semmi egyebem.

Egymáshoz verte a két öklét, hahotázott, tréfált. De aztán kiegyenesedett, s most olyan volt, mint aki követ morzsol a csukott markában. Clorinde csodálattal nézte.

- Semmi voltam, s az leszek, ami akarok - folytatta Rougon eltűnődve, mintegy magának. - Bennem erő rejlik. Füttyölök a többiekre, akik a császárság iránti hűségükkel kérkednek. Hát szeretik ők a császárságot? Hát érzik ők, mi a császárság? Hiszen ezek készek kiszolgálni minden kormányzatot. Én ellenben a császársággal nőttem föl; én teremtettem őt, és ő engemet... December tizedike után lovagkeresztet kaptam, 1852-ben a Becsületrend tisztjévé léptettek elő, 1854. augusztus 15-én már megvolt a parancsnoki keresztem, három hónapja pedig főtsiszt vagyok. Az elnökség idején enyém volt egy rövid ideig a közmunkaügyi tárca; később a császár Angliába küldött egy megbízatással; aztán bejutottam az államtanácsba, a szenátusba...

- És holnap? Hová jut be holnap? - kérdezte Clorinde, s nevetésével iparkodott palástolni égő kíváncsiságát.

Amaz ránézett, s elharapta a szót.

- Ej, de kíváncsiak vagyunk, Machiavelli kisasszony - mondta.

A lány sebesebben kezdte lógázni a lábát. Csönd lett. Rougon, látva, hogy Clorinde elmereng, alkalmasnak vélte a pillanatot a vallatásra.

- A nők... - kezdte.

De az félbeszakította; szeme a távolba révedt, gondolatai mosolyt csaltak ajkára, alig hallhatóan mormolta:

- Ó, a nők! Nekik van egyebük.

Ennél többet nem lehetett kihúzni belőle.

Csak ennyi volt a vallomása. Aztán megette a kenyerét, egy hajtásra kiitta a pohár tiszta vizét, s visszaállt az asztalra. Gyors mozdulata elárulta a gyakorlott lovast.

- Hé, Luigi! - kiáltotta.

A festő már a bajuszát rágta türelmetlenségében, s egy idő óta ott téblábolt Clorinde és Rougon körül. Nagyot sóhajtva visszaült, s újból elővette a palettáját. Clorinde háromperces pihenője negyedórát tartott. A lány fönn állt már az asztalon, de még mindig fekete csipke fődte a testét. Mihelyt a kellő pózba helyezkedett, egy mozdulattal ledobta magáról a terítőt. Megint márvánnyá vált, szemérmessége eltűnt.

A Champs-Élysées-n csak elvétve dübörgött végig egy-egy hintó. A sugárutat a lebukó nap fényporba vonta, mely rátelepedett a fákra; úgy tetszett, mintha a kocsikerekek verték volna föl ezt a vörhenyes fényű felhőt. A magas üvegfalakon át behulló napvilágban aranyos visszfények táncoltak Clorinde vállán. Lassan bealkonyult.

- Még mindig olyan bizonyos, hogy de Marsy úr házasságot köt azzal az oláh hercegnővel? - kérdezte a lány egy kis szünet után.

- Tudomásom szerint, igen - válaszolta Rougon. - A nő dúsgazdag. Marsy mindig szűkében állt a pénznek. Különben úgy hírlík, bolondul a hercegnőért.

A csöndet nem törte meg többé semmi. Rougon ott maradt, mintha csak odahaza volna, eszébe sem jutott elmenni. Elgondolkozva járkált megint fel s alá. Ez a Clorinde csakugyan megvesztegető teremts. Úgy gondolt rá, mintha már réges-régen szakított volna vele. Nézegette a parkettet, s elmerült azokban a meg sem fogalmazott gondolatokban, melyek édes melegséggel cirógatták belülről. Úgy érezte magát, mintha langyos fürdőből lépett volna ki, s kéjes bágyadtság ömlene el tagjain. Különös, súlyos, szinte mézes illat telepedett rá. Úgy érezte, legjobb volna lefeküdni az egyik pamlagra, és elaludni ebben az illatárban.

Egy hang riasztotta föl merengéséből. Egy nagy aggastyán, kit belépni sem látott, homlokon csókolta Clorinde-ot, az meg mosolyogva hajolt hozzá az asztal széléről.

- Üdvözöllek, kicsikém - köszöntötte. - De szép vagy! Mindenedet megmutatod?

Elvigyorodott, de amikor Clorinde zavartan kapkodott a csipketerítő után, élénken folytatta:

- Ne, ne! Nagyon csinos vagy, mutass csak meg mindent!... Ó, szegény kicsikém, láttam én már efféléket!

Majd Rougonhoz fordult „kedves kollégámnak” titulálta, s kezet fogva vele, hozzáfűzte:

- Csitri korában nemegyszer ott feledkezett a térdemen. Most meg úgy áll a melle, hogy kiböki az ember szemét!

Az aggastyán de Plouguern úr volt. A hetvenedik évét taposta. Lajos Fülöp alatt Finistère küldötte volt a Házban, s egyike lett azoknak a képviselőknek, akik megjárta a belgrave-square-i zárandokutat; az után a szavazás után, mely megbélyegezte őt és társait, beadta a lemondását. Később, a februári napok után, váratlanul rokonszenvezni kezdett a köztársasággal, melyet az alkotmányozó gyűlés padjaiból buzgón támogatott. Most pedig, hogy a császár biztosította számára a szenátusban a jól megérdemelt pihenést, bonapartistának vallotta magát. De értett hozzá, hogy ezt összeegyeztesse nemesúri mivoltával. Nagy alázatosságában olykor megengedett magának egy csipetnyi ellenzékieskedést is. Mulattatta a hálátlanság. Bár ízig-vérig kétkedő volt, a vallást és a családot mégis védelmezte. Úgy vélte, ennyivel tartozik nevének, mely a legelőkelőbbek egyike volt Bretagneban. Néha úgy találta, hogy a császárság erkölcstelen, s ezt nem átalotta hirdetni is. Ő maga gyanúsnál gyanúsabb kalandokba keveredett, kicsapongó életet élt, habzsolta a kifinomult élvezeteket; vén korára olyan történetek keringtek felőle, hogy a fiatalabbak is megirigyelték. Balbi grófnét egy olaszországi útján ismerte meg, s majd harminc esztendeig volt a szeretője; évekig tartó elválások után ki-kibékültek megint három éjszakára, ha történetesen egymásba botlottak valamelyik városban. Azt is rebesgették, hogy Clorinde az ő leánya; de erről sem ő, sem a grófné nem tudott semmi bizonyosat; mióta a lány nővé érett, s húsos és kíváncsi lett, az öreg mondogatni kezdte, hogy annak idején sokat volt együtt az apjával. Majd fölfalta mohó szemével, s mint afféle öreg barátja, sokat megengedett magának. Magas volt, száraz és csontos. Hasonlított egy kicsit Voltaire-hez, kit titokban mélyen tisztelt.

- Keresztapa, nem nézed meg az arcképemet? - kiáltotta Clorinde.

Keresztapának szólította, barátságból. Az öreg előbbre lépett, Luigi mögé állt, s műértőn összehúzta a szemét.

- Kitűnő! - mormolta.

Rougon közelebb ment, sőt Clorinde is leugrott az asztalról, hogy megnézze a képet. Mind a hárman odavoltak a csodálkozástól. A festmény remekül sikerült. A művész már az egész vásznat bevonta halvány rózsaszín, fehér, sárga színekkel, amitől a kép sápadt akvarell-fényeket kapott. Az arc olyan mosolygós volt, mint egy csinos babáé, ajka ívelt, szemöldöke felvont, orcája hamvaspiros. Csokoládés-doboz tetejére illő Diána.

- Ó, nézzék csak itt a szem mellett ezt a kis lencsét - hűledezett Clorinde, a kezét összezsápcsapva.

- Ez a Luigi nem felejt ki semmit!

Rougont különben untatták a képek, de most el volt ragadtatva. Ebben a pillanatban értette, mi a művészet. Mély meggyőződéssel mondott ítéletet:

- Csodálatosan van megrajzolva.

- És nagyszerűek a színek - tódította Plouguern úr. - A válla él... És milyen szép a melle. Kivált a bal, olyan, mint a frissen szedett rózsza... Nézze, micsoda karok! Pompás két karja van a kicsinek! Úgy szeretem ezt a puha ívelést itt a könyökhajlat fölött; gyönyörű a vonala.

Odafordult a festőhöz:

- Pozzo úr - mondta neki -, fogadja elismerésemet. Láttam már magától egy *Fürdőző nő*-t is. De ez a portré mindent felülmúl... Miért nem állítja ki a képeit? Ismertem egy diplomatát: istenien hegedült. De azért boldogult a pályáján is.

Luiginak nagyon jólesett az elismerés. Hajlongott. De minthogy esteledik, s ő még be akarja fejezni a fület, megkérte Clorinde-ot, hogy legalább tíz percig álljon még modellt. Plouguern úr és Rougon tovább csevegtek a festészetről. Az utóbbi bevallotta, hogy speciális tanulmá-

nyai miatt nem tudta figyelemmel kísérni az elmúlt pár esztendő művészi irányait; de csodálattal adózik a szép műveknek. Megkockáztatta azt a nézetét, hogy őt a szín meglehetősen hidegen hagyja; neki tökéletesen elegendő a szép rajz; a rajz elragadja a lelket, és nagy gondolatokat sugall. Plouguern úr csak a régieket kedvelte; bejárta Európa valamennyi múzeumát, s nem érti, hogyan merészelnek a festők még ecsethez nyúlni. Ámbátor a múlt hónapban kipingáltatott egy kis szalont valami ismeretlen nevű festőcskével, aki - szó, ami szó - nagyon tehetséges.

- Egészen rendkívüli amoretteket, virágokat, lombokat festett nekem - mondta. - Szavamra, olyan élethűek, hogy az embernek szinte kedve támad letépni a virágokat. És a virágok körül rovarok röpködnek, lepkék, cserebogarak, mintha csak élnének. Egyszóval, nagyon derűs kép... Én a derűs képeket szeretem.

- Nem is arra való a művészet, hogy untasson - vélekedett Rougon.

Ebben a pillanatban, ahogy egymás mellett sétálgattak, Plouguern úr szétaposott valamit a cipője sarkával. Halk roppanás hallatszott, mintha egy borsószem pattant volna szét.

- Mi az? - kiáltott fel.

Fölvett a földről egy olvasót; abból a karosszékből csúszhatott le, ahová Clorinde kiürítette a zsebei tartalmát. A kereszt mellett levő egyik üveggyöngyszem porrá tört; a cseppnyi kis ezüstkereszt egyik ága elgörbült és szétlapult. A vénember vigyorogva lóbálta a füzért.

- Kicsim - mondta -, miért szórod szanaszét a csecsebecséidet?

De Clorinde arca bíborvörösre gyúlt. Hirtelen leugrott az asztal tetejéről, ajkát felhúzta, szemét elfutotta a düh, vállát sebtiben elfödte, dadogott:

- Gonosz! Gonosz! Gonosz! Összetörte az olvasómat.

Kitépte a kezéből. Úgy zokogott, mint a gyerek.

- No, no, no - mondta Plouguern úr még mindig nevetve. - Nézzék a kis ájtatost! A minap is majd kikaparta a szemem, mert a hálófülkéjében észrevettem egy kis barkaágot, s megkérdeztem tőle, hol szokott söprögetni azzal a kis söprűvel... Ne sírj már, te buta jószág, nem törtem össze semmijét a jóistenednek.

- Dehogynem - hüppögte -, fájdalmat okozott neki.

Már nem tegezte. Reszkető kezével leszedte az üveggyöngyöt. Aztán még hevesebben zokogva a keresztet akarta megigazítani. Az ujjja hegyével törölgette, mintha vércseppeket látna a fémen. Azt mormolta:

- A pápától kaptam ajándékba, amikor először voltam nála látogatóban az anyámmal. A pápa jól ismer engem, „szép apostolának” nevez, mert egyszer azt mondtam neki, hogy örömet meghalnék érte... Ez az olvasó szerencsét hozott. Most már oda az ereje. Ezentúl csak az ördögöt idézi...

- Hadd lám, add ide! - szakította félbe Plouguern úr. - Letörök a körmöd, ha így akarod helyreigazítani... Az ezüst kemény ám, galambom.

Újból a kezébe vette a füzért, s megpróbálta visszahajlítani a kereszt karját, vigyázva, hogy le ne törje. Clorinde abbahagyta a sírást, tágra nyitott szemmel figyelte. Rougon is nyújtotta a nyakát s mosolygott; ő sajnálatos módon vallástalan volt; a lány már két ízben is majdnem szakított vele valami illetlen élcelődése miatt.

- A teremtésit! - szitkozódott halkan Plouguern úr. - Nem is olyan hajlékony a jóistened. Félek, hogy eltöröm. Akkor lenne egy pótistened is, kicsim.

Megint erőlködött. A kereszt egyszerre csak kettétört.

- Na tessék! - kiáltotta. - Tényleg eltört.

Rougon felnevetett. Clorinde sötét tekintettel, eltorzult arccal lépett hátrább, az arcukba meredt, majd öklével dühösen taszigálni kezdte a két férfit, mintha ki akarná őket lökdösni az ajtón. Olaszul szórta rájuk a szitkait, egészen elvesztette a fejét.

- Megver minket, megver minket - hajtogatta vidáman Plouguern úr.

- Íme, a babona gyümölcse - morogta Rougon a foga közt.

Az öregember abbahagyta a tréfálkozást, arca egyszerre elkomolyodott. S hogy a nagy ember tovább sorolta közhelyeit a klérus káros befolyásáról, a katolikus nők siralmas neveléséről, a papoknak kiszolgáltatott Itália hanyatlásáról, az öreg szárazon megjegyezte:

- A vallás teszi nagygyá az államot.

- Ha ugyan el nem emészti, mint valami fekély - replikázott Rougon. - Legalábbis ezt tanítja a történelem. Ha a császár nem fogja kemény kézzel a püspököket, hamarosan meggyűlik velük a baja.

Most már Plouguern úr is kijött a sodrából. Védelmébe vette Rómát. Egész életét irányító meggyőződéséről beszélt. Vallás nélkül állati sorba süllyedne vissza az emberiség. Majd a család szent ügyét kezdte védelmezni. Korunk - úgymond - züllik, s a bűn még sosem muto-gatta magát ily szemérmetlenül, az istentelenség még sosem zavarta meg ennyire a lelkeket.

- Ne is emlegesse nekem a maguk császárságát! - fakadt ki végül. - A császárság a forradalom fattyúhajtása. Ó, tudjuk mi, a maguk császársága az Egyház megalázásáról ábrándozik. De mi is ott leszünk, és nem hagyjuk, hogy halomra mészároljanak bennünket, mint a birkákat... Csak próbálja meg, kedves Rougon uram, a szenátusban pedzegetni a maga tanait.

- Ej, ne is álljon vele szóba - mondta Clorinde. - Ha felingerli, a végén még leköpi Krisztust is. Elkárhozott lélek.

Rougon, mint aki megadja magát, meghajolt. Csönd lett. A lány keresgélni kezdte a kereszt letörött darabkáját; megtalálta, s az olvasóval együtt gondosan becsavarta egy újságpapírba. A haragja elpárolgott.

- Ejnye, kicsikém - csapott a homlokára Plouguern úr -, meg se mondtam még, miért jöttem föl. Páholyom van ma estére a Palais Royal színházba, magammal viszlek.

- Édes keresztapa! - kiáltott fel Clorinde, s örömeiben megint rózsásra gyúlt az arca. - Fölébresztjük mamát.

Megcsókolta Plouguern urat, a „fáradozásáért”, mint mondta. Mosolyogva fordult Rougon felé, kezét nyújtotta, s bájos fintort vágott:

- Nem haragszik rám, ugye? De máskor ne mérgesítsen azokkal a pogány eszméivel... Elvesztem a fejem, ha a vallásomat bántják. Képes volnék szakítani a legjobb barátaimmal is.

Luigi ezalatt egy sarokba lökte az állványát; látta, hogy ma már nem fejezi be a fület. Fogta a kalapját, megérintette a lány vállát, figyelmeztetésül, hogy elmegy. A lány kikísérte a lépcsőházba, sőt maga húzta be az ajtót kettejük mögött; de olyan nagy zajjal búcsúzkodtak, hogy behallatszott Clorinde halk sikolya, mely fojtott nevetésbe vészett. Visszajöve így szólt:

- Most átöltözöm, hacsak keresztapa nem akarja, hogy így menjek a Palais Royalba.

Mind a hárman jól mulattak ezen az ötleten. Besötétedett. Mikor Rougon is elindult, Clorinde lekísérte, magára hagyva Plouguern urat egypár pillanatig, míg felvesz valamit. A lépcsőházban már koromsötét volt. A lány ment elől, némán s olyan lassan, hogy a férfi a térdén érezte tülltunikájának érintését. A hálószoa ajtaja elé érve, a lány benyitott, lépett kettőt, majd visszafordult... A férfi ide is követte. A két ablak derengő fényben fürösztötte a vetetlen ágyat, az otthelyezett mosdótálat, a ruhahalom tetején még most is szunyókáló macskát.

- Nem haragszik rám? - kérdezte Clorinde újból, alig hallhatóan, s nyújtotta a kezét.

A férfi tiltakozott. Megfogta a lány kezét, keze végigsiklott a karján, fel a könyökhajlatig, óvatosan tapogatózott a fekete csipkében, hogy vastag ujjával közelebb férkőzzék, de ne tépjen el semmit. A lány fölemelte egy kissé a karját, mintha meg akarná könnyíteni a dolgát. A spanyolfal árnyékában álltak, nem látták egymás arcát. A férfit enyhén fojtogatta a szoba áporodott levegője, ráismert arra a bódítóan mézes illatra, ami már egyszer a fejébe kergette a vért. Amint túlért a könyök hajlatán, s a keze követelőzőbb lett, érezte, hogy Clorinde kisiklik a karjából, s hallotta, hogy kikiált a nyitott ajtón:

- Antonia! Gyűjtson világot, vegye elő a szürke ruhámat!

A Champs-Élysées sugárútján Rougon kábult fejjel állt meg, s mélyet lélegzett a Diadalív magaslata felől áramló hűs szellőből. Az elnéptelenedett sugárút egyenként gyűjtögette a gázlámpáit; a hirtelen támadt fények eleven szikrák sorával tűzdelték meg a homályt. A férfi, mint akit szél ért, tétován simított végig az arcán.

- Azt már nem! - szólalt meg fennhangon. - Nagy ostobaság volna!

A keresztelési menetnek öt órákor kellett indulnia az Óra-pavilonból. Útvonala a következő volt: a Tuilériák nagy fasora, Egyetértés tere, Rivoli utca, Városháza tér, Arcole-híd, Arcole utca, Notre-Dame tér.

Négy órákor már óriási tömeg lepte el az Arcole-híd környékét. Rengeteg ember fért el ebben a kapuban, melyet a folyó vágott a város belsejébe. Hirtelen kitágul itt a szemhatár, messzebről odalátszik a Szent Lajos-sziget csúcsa, melyet a Lajos Fülöp-híd fekete vonala szel ketté. Balról a keskenyebb ág alacsony épületek tömkelegébe vész; jobbról a nagy ág nyit ibolyás ködbe vésző távlatot, ahol zöld foltnak tetszik a Borkikötő facsoportja. Kétoldalt pedig, a Szent Pál rakparttól a Tímárok rakpartjáig s a Napóleon rakparttól az Óra rakpartig valóságos országutakként húzódnak a járdák; a híddal szemközt meg a Városháza tér síksága terül el. E tágas-téres helyek fölé tüzes és tiszta júniusi égbolt terítette hatalmas leplének végtelen kékjét.

Mikor felet ütött az óra, már ember ember hátán szorongott. A járdákon véget nem érő sorokban állogáltak a kíváncsiak, s nekiszorultak a korlátoknak. Egyre magasabbra csapó emberfejtenger lepte el a Városháza terét. Szemközt, a Napóleon rakpart ódon házai kitárt ablakainak sötét nyílásában emberarcokat gúláztak egymás fölé, sőt még a folyóra futó homályos utcácskákból is, a Galamb utcából, a Saint-Landry utcából, a Glatigny utcából női kalapok kandikáltak ki, szalagjaikat el-elkapta a szél. Az emberlepte Notre-Dame-hídon a sűrű sorokban álldogáló nézelődők úgy könyököltek a kőkorlátra, mint egy óriási tribün bársonyára. Egészen messze, a másik oldalon, apró fekete pontocskák nyüzsgöttek a Lajos Fülöp-hídon; a legtávolabbi ablakkeretekben, a sziget csúcsán álló házak sárga és szürke homlokzatait szabályosan átluggató aprócska nyílásokban is meg-megvillant egy-egy női ruha világosabb foltja. Emberek álltak a tetőkön a kémények között. Láthatatlan emberek látcsöveztek a Tournelle rakpart házainak teraszairól. A rézsútosan tűző, szélesen előmlő napfény mintha magának e sokaságnak borzongása lett volna; tovagörgette, hömpölygette a tengernyi fej izgatott nevetgélését; rikító ernyők feszültek ki fényes tükrökként, megannyi kerek csillag a szoknyák és felöltők tarka forgatagában.

A rakpartokról, a hidakról, az ablakokból, mindenünnen jól lehetett látni a szemhatáron, a Szent Lajos-sziget egyik hatemeletes házának csupasz falán egy profilban felmázolt, hatalmas méretű, szürke császárkabátot; a könyökben behajlított bal kar láthatatlan test mozdulatát és teltségét utánozta. Ez a roppant reklám különös jelentőséget nyert a napsütésben, a nyüzsgő sokaság feje fölött.

Kettős sorfal biztosította a menet elvonulását a tömeg közepén. Jobb felől sorakoztak fel a nemzetőrök, balról a sorkatonaság. E kettős sorfal vége a lobogódíszbe öltözött Arcole utcában vészett el, ahol az ablakokból csüngő gazdag kelmék lustán meg-meglebbentek a fekete házak falán. Az üres híd volt az egyetlen szabad csík ebben a minden talpalatnyi földet elborító emberrengetegben; furcsán hatott elhagyatottságában, lágy hajlású, karcsú íve szinte lebegett a víz fölött. De odalent a vízparton megint csak nagy volt a tolongás. Az ünneplőbe öltözött polgárok földre terítették zsebkendőjüket, feleségük mellé telepedtek, várakoztak, kipihenték a délutáni kószálás fáradalmait. A hídon túl, a széles víztükör közepén, ott, ahol a két ág egyesül, és selymes zöld fények villóznak a folyó mélykéek vizén, vörös matróz-zubbonyos evezős csapat mozgatta a lapátokat, hogy csónakját a Gyümölcskikötő vonalában tartsa. A Gèvres rakpart alatt egy víz zöldítette gerendázatú mosoda volt, belülről kihallatszott a mosónők nevetgélése és a sulykolás zaja. Az összezsúfolódott, három-négyszázezer főnyi tömeg időnként megmozdult, a Notre-Dame tornyait kémlelte, melyeknek szögletes tömbje

rézsút emelkedett a Napóleon rakpart házai fölé. A nyugvó nap aranyozta tornyok rozsdavörösen rajzolódtak rá a derült égre, reszkettek a levegőben, visszhangzott bennük a félelmetes harangzúgás.

Valami kósza vakhír nyomán már két-három ízben is vad kavarodás támadt a sokaságban.

- Higgyék el, nem jönnek erre fél hatnál hamarabb - mondta egy nagy égimeszelő, aki a Gèvres rakparti kávéház előtt üldögélt Charbonnel úr és neje társaságában.

Gilquin volt az, Théodore Gilquin, Mélanie Correur egykori lakója, Rougon félelmetes barátja. Durva szövésű, sárga vászonöltönyt viselt; a huszonkilenc frankos ruha gyűrött és pecsétetes volt, a varrások mentén kifényesedett; öltözetét szakadt csizma, világos dohányszínű kesztyű és szalagtalán szalmakalap egészítette ki. Gilquin szemében a kesztyű volt a jólöltözöttség csalhatatlan jele. Már dél óta kalauzolgatta Charbonneléket, akikkel Rougonnál ismerkedett meg egyik este, a konyhában.

- Mindent látni fogtok, gyermekeim - hajtogatta, és sodorintott egyet hosszú bajszán, mely fekete sebhely gyanánt éktelenkedett izsákos képén. - Rám bízátok magatokat, igaz-e? Na majd én vigyázok, hogy rendben menjen a muri.

Gilquin már túl volt három pohár konyakon és öt korsó sörön. Jó két órája nem engedte el maga mellől Charbonneléket, azzal az ürüggyel, hogy ott kell lenniük az elsők között. Tud egy kis kávézót - mondta -, ahol remekül ellehet az ember. Tegeződött a pincérrel. Charbonnelék megadóan hallgatták, elképesztette őket szószátyársága és csapongó fantáziája. Charbonnelné csak limonádét rendelt, Charbonnel úr pedig ánizslikört ivott, mint néhanapján otthon, a plassans-i kereskedőkörben. Gilquin közben szóval tartotta őket. Úgy beszélt a keresztlőről, mintha délelőtt a Tuilériákban szerezte volna értesüléseit.

- A császárné roppant boldog - jelentette ki. - Sima szülés volt. Ó, remek nő az! Majd meglátják, milyen tiszteletet parancsoló jelenség... A császár tegnapelőtt érkezett meg Nantes-ból, az árvízre ment oda... Micsoda csapás ez az árvíz!

Charbonnelné hátrább húzta a székét. Félt egy kicsit a tömegtől, mely mind sűrűbben hullámozott előtte.

- Mennyi nép! - suttogta.

- Hogy a csudába ne! - kiáltott fel Gilquin. - Több mint háromezrezer idegen van Párizsban. A kirándulónatok egy hete ontják a vidékieket... Nézzék, ezek itt Normandiából jöttek, azok gascogne-iak, amazok Franche-Comté-ból valók. Ó, én rögtön rájuk ismerek! Megfordultam én már mindenütt.

Aztán elmondta, hogy a törvényszéken ma nem dolgoznak, a tőzsdét bezárták, a közhivatalokban szabadságolták a tisztviselőket. Az egész főváros a keresztlőt ünnepli. A végén csak úgy dobálózott a számokkal, kiszámította, hogy mennyibe kerül a szertartás és az ünnepség. A törvényhozó testület négyszázezer frankot szavazott meg, ami nevetségesen kevés, a Tuilériák egyik lovásza ugyanis elárulta neki tegnap, hogy csupán a felvonulás majdnem kétszázezerbe kerül. A császár szerencséjének mondhatja, ha a civillistából nem kell hozzátennie még egymilliót. Maga a kelengye százezer frankot ér.

- Százezer frankot! - ismételte Charbonnelné elhűlve. - De hát miből van? Milyen lehet az?

Gilquin elnézőn mosolygott. Vannak ám méregdrága csipkék! Ő csak tudja, valamikor csipkeügynök volt. Aztán tovább számíttatott: ötvenezer frank segélyt utaltak ki azoknak a szülőknek, akiknek törvényes gyermekük született a kis herceg születése napján; ezeknek a gyerekeknek a császár és a császárné lesznek a keresztszülei; nyolcvanötezer frankot költenek

éremvásárlásra, a színházakban előadott kantáták szerzői javára. Majd részletesen elmondta, hogy százhuszezer emlékérmét osztottak szét a gimnazisták, az elemisták, a napközis gyerekek és a párizsi helyőrség altisztjei és közlegényei között. Volt nála is egy, megmutatta. Akkora volt, mint egy félfrankos, egyik felén a császár és a császárné arcéle, a másikon a császári hercege, a keresztelés idejével: 1856. június 14.

- Nekem adná? - kérdezte Charbonnel úr.

Gilquin odaadta. De amikor a jámbor lélek - nem tudván az érme árát - egy frankot akart adni érte, nagylelkűen visszautasította, kijelentvén, hogy legföljebb felet ér. Charbonnelné közben a császári pár arcélét nézegette. Meghatódott.

- Olyan jóságosnak látszanak - mondta. - Itt vannak egymás mellett, derék emberek... Figyelje csak, Charbonnel, ha így nézi az érmét, olyan, mintha két fej pihenne egy vánkoston.

Gilquin erre újból a császárnéről kezdett beszélni, magasztalta nemes szívét. Áldott állapota kilencedik hónapjában egész délutánokat töltött fönn a Saint-Antoine negyedben, ahol a szegény lányok befogadására szánt nevelőintézet létrehozásán fáradozott. Nemrégiben utasította vissza azt a nyolcvanezer frankot, melyet fillérenként gyűjtöttek a nép között, hogy a kis hercegnek ajándékozzák: ezt az összeget - a császárné kívánsága szerint - arra fordították, hogy mintegy száz árva gyermeknek ipart adjanak a kezébe. Gilquin kapatos volt már, ijesztően méregette a szemét, közben gyöngéden rezegtette a hangját, hogy szavaiban egyesítse az alattvaló hódolatát a férfi szenvedélyes csodálatával. Kijelentette, hogy örömet áldozná fel életét a nemes hölgy lábainál. Körülötte senki nem mondott ellent. A tömeg távoli zsibongása úgy hangzott, mintha dicsőítő szónoklatának visszhangja szélesedett volna szüntelen zsongássá. A Notre-Dame harangjai pedig teljes erőből kongatták a tetők fölött eget ostromló örömeiket.

- Talán ideje volna odamenni már - jegyezte meg félénken Charbonnel úr, elunva az ülést.

Charbonnelné felkelt, és sárga sálját megigazította a nyakán.

- Csakugyan - dünnyögte. - Elsőnek akartunk érkezni, most meg itt rostokolunk, és hagyjuk, hogy mindenki élénk kerüljön.

De Gilquin fölhorkant. Szitkozódott, öklével a kis pléhasztalkát verte. Azt hiszik, ő nem ismeri Párizst? S miközben Charbonnelné - bátorságát veszítve - visszazötytyent a székére, odakiáltott a pincérnek:

- Jules, abszintot és szivart!

Tömött bajsát az abszintba mártotta, aztán dühösen visszahívta a pincért:

- Bolondnak nézel? Vidd innét rögtön ezt a lötytyöt, és hozd a pénteki palackot... Pálinka-ügynök voltam én, komám! Tódort nem lehet falhoz állítani!

Csak akkor csillapodott le, amikor a pincér, aki láthatólag tartott tőle, meghozta a palackot. Erre barátságosan vállon veregette Charbonneléket, papának és mamának becézve őket.

- Mi az, mama? Viszket a talpa? Maradjon csak veszteg, estig van még ideje koptatni... Az ördögbe is, apuskám, hát nem jó itt a kávézó előtt? Ülünk és nézzük az embereket... Mondom, hogy ráérünk. Hozassanak valamit.

- Köszönjük, eleget ittunk - hárította el Charbonnel úr.

Gilquin szivarra gyújtott. Hátradőlt, hüvelykjét mellénye kivágásába akasztotta, kidüllesztette a mellét, hintázott a székén. Bamba boldogság csillogott a szemében. Hirtelen eszébe jutott valami.

- Tudják, mit? - kiáltott fel. - Holnap reggel hét órakor ott leszek maguknál. Velem jönnek. Megnézzük az egész ünnepséget. Mondják, hogy nem vagyok jó fiú!

Charbonnelék nyugtalanul pillantgattak egymásra. Ő azonban apróra elmondta az egész műsort. Úgy fújta a mondókáját, mint a vásári medvetáncoltató. Délelőtt: reggeli a királyi palotában és városnézés. Délután: díszszemle az Invalidusok terén, rúdmászó verseny, háromszáz bonbonos léggömb fölrepítése, egy óriásgömbből csokoládéeső. Este: vacsora a Billy rakparton levő törzsvendéglőjében, tűzijáték - fénypontja egy keresztelőmedence -, csatangolás a kivilágított városban. Aztán elmesélte nekik, hogy tűzkeresztet állítottak föl a Becsületrend palotájának tetejére, hogy kilencszázezer színes üvegcserep kellett az Egyetértés terén levő tündérpalotához, hogy a Szent Jakab tornyon levő szobor fáklya gyanánt világít a levegőben. Minthogy Charbonnelék még mindig haboztak, előbbre hajolt, lehalkította a hangját.

- Visszajövet pedig betérünk egy Szajna utcai kiskocsmába, ahol remek sajtlevest mérnek.

Ezt már mégsem merték visszautasítani. Elkerekedett szemük gyermeki kíváncsiságot és félelmet tükrözött. Érezték, hogy tehetetlenek ezzel a szörnyű emberrel szemben. Charbonnelné csak ennyit mormolt:

- Ej, ez a Párizs, ez a Párizs!... De ha már itt vagyunk, nézzünk csak meg mindent. Ha maga tudná, Gilquin úr, milyen békésen éldegéltünk Plassans-ban! Ott vannak a konzervjeim, a befőttjeim, a rumos cseresznyém, az uborkám... és mind megromlik.

- Ne félj, mama! - bátorította Gilquin, jókedvében tegezve az asszonyt. - Megnyered a pöröt, és meghívsz engem, igaz-e? Majd egyesült erővel elpusztítjuk a konzervjeidet.

Újabb pohár abszintot töltött magának. Tökéletesen elázott. Egy darabig ellágyulva nézte Charbonneléket. Azt szeretne volna, ha minden ember a tenyerén hordja a szívét. Hirtelen fölpattant, hosszú karjával hadonászni kezdett: „Psz, hé, ide-ide!” - kiáltozta. Mélanie Correurent ment arra a túlsó járdán, galambbegyszín selyemruhában. Elfordította a fejét, láthatólag bosszankodott, mikor észrevette Gilquint. Mégis átvágott az úttesten, s közben úgy ringatta a csípőjét, mint egy királykisasszony. Megállt az asztal előtt, jó ideig szabódott, mielőtt elfogadta volna a meghívást.

- No, csak egy pohárka ribiszkelikört - unszolta Gilquin. - Hiszen szereti... Emlékszik még a Vanneau utcára? Azok voltak ám a vidám idők! Hej, az a marha Correurent!

Correurné végül mégis leült, de ekkor hirtelen nagy kiáltozás támadt a tömegben. A járókelők, mintha felkapta volna őket egy szélroham, megvadult birkanyáj módjára csörtettek előre. Önkéntelenül fölálltak Charbonnelék is, hogy elinduljanak. De Gilquin súlyos marka visszanyomta őket a székekre. Arca bíborvörös volt.

- Ne mozduljanak, a teremtsit! Várják meg a parancsot! Láthatják, hogy az a sok hülye fejfel megy a falnak. Még csak öt óra van, igaz? A pápa bíboros követe érkezett meg. Mi pedig füttyölünk a bíboros követre! Én sérelmesnek találom, hogy a pápa nem jött el személyesen. Vagy keresztapa valaki, vagy nem... A poronty nem jön erre fél órán belül, arra esküszöm.

Részségében kezdett megfélekedezni az elemi illemszabályokról. Megfordította a székét, az emberek orra alá fújta a füstöt, kacsingatott a nőkre, kihívón bámult a férfiakra. Pár lépésre tőlük a Notre-Dame-hídon el-elakadt a hintók sora; a lovak türelmetlenül kapáltak, főtisztviselők és főtisztek kitüntetésekkel rakott, aranyhímes uniformisai tűntek föl a hintók ajtajában.

- Ócskavaskereskedés! - dörögte Gilquin fölényes mosollyal.

De amint egy fogat hajtott végig a Tímárok rakpartján, fölugrott, kis híján feldöntötte az asztalt, úgy kiáltotta:

- Nini! Rougon!

Kiegyenesedett, s kesztyűs kezével szalutált. Majd attól tartva, hogy nem veszik észre, a szalmakalapjával kezdett hadonászni. Rougon, kinek szenátori ruhája nagy feltűnést keltett, sietve visszahúzódott a kocsi belsejébe. Gilquin erre nevén szólította, tölcseért formálva a tenyeréből. A szemközti járdán megtorlódott a tömeg, az emberek hátrafordultak, hogy lássák, kinek üvöltözik az a sárga vászonruhás égimeszelő. A kocsis végre megbiztatta a lovát, s a hintó felfutott a Notre-Dame-hídra.

- Hallgasson már el! - mondta Correurné fojtott hangon, és megragadta Gilquin karját.

Az nem volt hajlandó mindjárt leülni. Fölágaskodott, hogy a hintó után nézzen, mely már a többi kocsi között haladt. Búcsúzóul még az elfutó kerekek után kiáltotta:

- Persze, most már elpártolt a jó barát, mert arany van a köpenyén! Nem baj, dagikám, azért mégiscsak kölcsönkérted egypárszor Tódor csizmáját!

Körötte a kávé mérés hét-nyolc asztalkájánál üldögélő polgárok és hölgyeik nagy szemet meresztettek; különösen a szomszéd asztalnál ülő család - apa, anya és három gyermekük - hallgatta a szavait mély figyelemmel. Ő pedig felfújta magát, boldog volt, hogy közönsége akadt. Lassan végigjártatta tekintetét a vendégeken, visszaült a helyére, és jól hallhatóan mondta:

- Rougont én tettem nagygyá!

S hogy Correurné közbe akart vágni, őt hívta tanúnak. Hiszen ő is tudja! Nála történt a dolog, a Vanneau utcában, a Vanneau-szállóban. Talán csak nem akarja tagadni, hogy ő hússzor is kölcsönadta a csizmáját Rougonnak, pusztán azért, hogy az társaságba járjon, s beleüsse az orrát mindenféle gyanús ügyekbe, melyekből senki nem értett egy kukkot sem. Rougonnak akkoriban csak egy pár félretaposott sarkú, elnyűtt cipője volt, mely még az ócskásnak sem kellett. Azzal a szomszéd asztalhoz hajolt, s a családot is belevonva a beszélgetésbe, diadalmas arccal felkiáltott:

- Nem tagadhatja le mindezt, a teringettét! - Hiszen ő vette neki Párizsban az első pár új csizmát.

Correurné elfordította a székét, mintha nem tartozna Gilquin társaságához. Charbonnelék halottsápadtan hallgatták, hogyan beszélnek arról az emberről, akitől ők félmillió frankot várnak. Gilquint azonban nem lehetett megállítani, végtelen aprólékossággal mesélte Rougon pályafutásának kezdetét. Jómaga, úgymond, filozófus természet. Nevetett, majd sorra odafordult a vendégekhez, füstölt, köpködött, ivott, magyarázgatta nekik, hogy ő már megszokta a világ hálátlanságát; neki elég, ha önmagát becsülheti. S egyre azt hajtogatta, hogy Rougont csak ő tette nagygyá. Akkoriban illatszerügynök volt; de az üzlet sehogy sem ment, a köztársaság miatt. Mindketten majd éhen veszttek. Egy emeleten laktak. Akkor neki jó ötlete támadt. Rávette Rougont, hogy küldessen magának olivaolajat egy plassans-i birtokossal: aztán mindketten nyakukba szedték a várost, este tízig rótták Párizs utcáit, olajmintákkal a zsebükben. Rougon nem volt ügyes, de néha mégis szép rendeléseket vett fel azoknál a neves személyiségeknél, akikhez eljárt vendégségbe. Fene abba a nyavalyás Rougonba! Egy csomó dologhoz annyit sem ért, mint tyúk az ábécéhez, és mégis milyen ravasz! És mennyit gürizett Tódor később is őrásága politikájáért! Itt Gilquin lehalkította a hangját, és hunyorított; mert hát, mi türes-tagadás, ő is a bandához tartozott. Járt a kültelki csapszékeket és üvöltözte: „Éljen a köztársaság!” Mert hiszen republikánusnak kellett lenni ahhoz, hogy híveket

toborozzon az ember. A császárság sokkal adósa. És a császárság még csak egy köszönő szót sem mondott. Rougon és hívei osztoznak a koncon, őt pedig elkergették, mint egy rühes kutyát. Jobb is így! Jobban szeret függetlenül élni. Csak azt az egyet sajnálja, hogy nem játszotta végig a játékot a republikánusokkal, s nem lőtte halomra azt a rohadt bandát.

- Ilyen a kis Du Poizat is: úgy tesz, mintha meg sem ismerne - fűzte hozzá végül. - Nyálas száju! Nemegyszer tömtem a pipáját!... És még ez alprefektus! Láttam egyszer egy szál ingben, a nagy Amélie-vel; az a nő kipenderítette az ajtón, ha nem viselkedett tisztességesen.

Elhallgatott egy pillanatra, egyszerre elérzékenyült, szeme mámorosan csillogott. Aztán újrakezdte, megint a körben ülő vendégeket faggatta:

- Maguk is látták az előbb Rougont... Épp akkora vagyok, mint ő, és vele egykorú. De azt hiszem, a fejem nem olyan közönséges, mint az övé. Nos hát, nem festenek én százszor jobban abban a hintóban, mint az a kövér disznó azzal a sok arany micsodával?

Hanem ebben a pillanatban olyan harsogó zúgás szállt a Városháza tere felől, hogy a vendégek nem is gondolhattak válaszra. A tömeg újból nekilódult: csupa férfiláb látszott a levegőben, a nők pedig, hogy jobban tudjanak futni, térdig feltűrték a szoknyájukat, kivillant alóla fehér harisnyájuk. S hogy a zúgás egyre közeledett, s mindjobban kivehető ordítózássá erősödött, Gilquin felkiáltott:

- Ejha! Ez a csemete!... Gyorsan, fizessen, Charbonnel papa, és kövessenek mindnyájan!

Correurné belekapaszkodott a sárga vászonkabát szárnyába, hogy el ne szakadjon Gilquintól, Charbonnelné zihálva loholt mögöttük. Charbonnel urat kis híján elveszítették útközben. Gilquin merészen belevágott a sűrűjébe, s a könyökével nyitott utat; olyan erőszakosan tört előre, hogy a legtömöttebb sorok is megnyíltak előtte. Mikor elért a rakpart mellvédjéhez, helyet szorított a maga kis társaságának. Egyetlen lendülettel felültette a nőket a mellvédre, lábbal a folyó felé, nem törődve ijedt sikolyaikkal.

- Na, cicuskáim, most díszpáholyban vagytok - mondta nekik, hogy megnyugtassa őket. - Ne féljetek. Majd mi fogjuk a derekatokat.

Két karjával átfogta Correurné szép, kövér testét. Az asszony rámosolygott. Nem lehetett haragudni erre a fiúra. Látni azonban nem láttak semmit. A Városháza tér felőli oldalon valósággal hullámozgott a fejek; az éljenek tengere egyre dagadt; távolabb a láthatatlan kezek mozgatta kalapok széles fekete hullámként emelkedtek a fejek fölé, s e hullám taraja egyre közeledett. Aztán, a térrel szemközt, a Napóleon rakpart házai mozdultak meg elsőnek; az ablakokban fölágaskodtak az emberek, egymást taszigálták, arcuk ragyogott, kinyújtott karjuk balra mutatott, a Rivoli utca irányába. De a híd három végtelen hosszú percig még üres volt. A Notre-Dame harangjai még hangosabban zúgtak, mintha úrrá lett volna rajtuk az ujjongás vad máмора.

Hirtelen trombitások jelentek meg az üres hídon, a szorongó sokaság közepén. Mély sóhaj futott végig a tömegen, s vészelt el a távolban. A trombitások s az utánuk jövő zenekar mögött egy generális léptetett, lovon, vezérkara kíséretében. Aztán, a lovas csendőrök, a dragonyosok és a lovas testőrök mögött jöttek a díszhintók. Az élen nyolc hatosfogat haladt. Az elsőekben ültek a palotahölgyek, a kamarások, a császár és a császárné udvarának asztalnokai, a keresztanyát képviselő badeni nagyhercegné udvarhölgyei. Gilquin egy pillanatra sem engedte el Correurnét, a háta mögül magyarázta neki, hogy sem a keresztanya - a svéd királyné -, sem a keresztapa nem tartotta érdemesnek eljönni. Majd, mikor elhaladt a hetedik és a nyolcadik hintó, olyan bizalmas hangnemben nevezte meg a bennük ülő személyeket, mintha bennfentes volna az udvarnál. Ez a két hölgy itt Mathilde és Marie hercegnő. Az a három úr ott Jérôme

király, Napóleon herceg és a svéd herceg; velük van a badeni nagyhercegné is. A menet lassan jutott előbbre. A hintók ajtajában álló lovászmesterek, szárnysegédek, díszlovagok egészen rövidre fogták a kantárszárat, hogy lépésre kényszerítsék a lovakat.

- Hol lehet a kicsi? - kérdezte türelmetlenül Charbonnellé.

- A csudába is! Nem dugták az ülés alá - jegyezte meg Gilquin nevetve. - Várjanak csak, majd jön.

Még szerelmesebben szorította magához Correurnét, aki egészen rádőlt, mert - mint mondta - fél, hogy leesik. A férfit újra elragadta a látvány szépsége, izzó tekintettel mormogta:

- Nem baj, igazán nagyon szép! Fene jó dolguk van ezeknek a betyároknak a selyemkalickájukban!... S ha meggondolom, hogy magam is dolgoztam mindezen!

Felfújta magát; a díszmenet, a tömeg, az egész szemhatár mind az ő műve volt. De az első kocsik megjelenése keltette, rövid ideig tartó áhítatos csöndet egetverő kiáltozás törte meg: most már a rakparton röpködtek a kalapok a hullámozó fejek fölött. A híd közepén feltűnt a császár hat lovásza zöld libériában, kerek sapkájukon vastag bojt röpködött aranszáron. Végre megjelent a császárné hintája; nyolc ló húzta, négy agyoncifrázott lámpás függött a kocsiszekrény négy sarkán; a hatalmas, kerek, csupa üveg hintó olyan volt, mint egy aranszegélyű, aranykerekekre szerelt kristály doboz. A belsejében jól lehetett látni a hófehér csipkefelhőbe burkolt rózsás foltot: a császári herceget a császári nevelőnő tartotta az ölében; mellette dús keblű, szép burgundi fehérlépült: a dada. Valamivel távolabb, néhány gyalogos hajtólegény és lovon ülő lovasz mögött jött a császár kocsija; a nyolcfogatú, nem kevésbé díszes hintóból a császár és a császárné integetett. Mindkét hintó ajtajában útimarsallok álltak mereven, hímzett uniformisukat belepte a kerekek verte por.

- Ha most a híd leszakadna! - vigyorodott el Gilquin, aki szerette szörnyűségeken jártatni az esztét.

Correurné rémülten elhallgattatta. De amaz csak folytatta, mondván, hogy ezek a vashidak sosem voltak valami nagyon teherbírók; s mikor a két hintó a híd közepén járt, erősködött, hogy a hídpálya hintázik. Hú, micsoda fürdő volna itt! A papa, a mama meg a porontyuk megemlegetnék ezt az ivászatot! A hintók lassan, zajtalanul gördültek; a lágyan ívelő, hosszú hídpálya olyan légies volt, hogy a kocsik szinte lebegni látszottak a folyó fölött; lent, a kék víz színén visszatükröződtek, mint víz alatt sikló, különös aranyhalak. A császár és császárné kimerült egy kisé, fejüket a selyempárnázatra hajtották, örültek, hogy nincs tömeg, s egy ideig nem kell integetniük. A császári nevelőnő is felhasználta az alkalmat, hogy üresek a járdák, s fölemelte az öléből lecsúszott császári herceget. A dada közben előrehajolt, rámosolygott a kicsire. A menet úszott a napfényben, csillogott-villogott a sok uniformis, női ruha, lószerszám; a napsugárban fürdő, szikrázó hintókról visszaverődő fények a Napóleon rakpart fekete házain táncoltak. Messze, jóval a híd fölött - mintha háttérül szolgálna a képhez - hatalmasan nyúlt föl a Szent Lajos-szigeti hatemeletes ház falára festett óriás reklám, az a nagy, szürke, üres császárkabát, melyet tündöklő dicsfénnel ragyogott be a nap.

Gilquin abban a pillanatban vette észre a császárkabátot, amikor az éppen a két hintó fölött lebegett. Felkiáltott:

- Nini! Ott a nagybácsi!

A körülötte állók nevetni kezdtek. Charbonnel úr nem értette, miről van szó, magyarázatot kért. De még a saját szavukat sem hallották, fülsiketítőn harsogott a vivatozás, az egymás hegyen-hátán tolongó háromszázezer ember összeverte a tenyerét. Amint a kis herceg a híd közepére ért, s ezen a széles, nyílt szakaszon, ahol semmi sem gátolta a látást, feltűnt mögötte

a császár és a császárné hintaja, roppant izgalom lett úrrá a kíváncsiak tömegén. Ideges erővel tört ki a népből a lelkesedés, úgy rémlett, mintha vad vihar hömpölygetné a fejeket az egész városon át. A férfiak felágaskodtak, nyakukba ültették bámész gyerekeiket; az asszonyok sírtak, gyöngéd szavakat gügyögtek a „drága csöppség” felé, szíves szóval osztottak a császári pár polgári örömeiben. Hangorkán süvöltött a Városháza tér felől; a rakpartokon mindkét oldalt, folyás iránt és ellen, karok erdeje emelkedett az ég felé, hadonászva, integetve. Az ablakokból zsebkendőket lobogtattak, testek hajoltak ki, a felgyült arcokban feketéllt a nagyra tátott szájak sötét öble. Távolból olyan keskenynek látszottak a Szent Lajos-sziget ablakai, mintha rajzszénnel vonták volna meg őket; halvány fehérség villant meg bennük, csak sejteni lehetett, hogy ott is élet van. Közben a vörös matrózblúzos evezős csapat torkaszakadtából üvöltött, álltak a csónakjukban a Szajna közepén, mely sodorta őket lefelé. A mosónők félig kihajoltak a mosoda ablakaiból, lomposak voltak, a karjuk csupasz, eszeveszetten erőlködtek, hogy észrevétessek magukat, úgy csapkodtak, hogy majd összetörték a súlykolóikat.

- Vége, induljunk - mondta Gilquin.

Charbonnelék azonban végig akarták nézni. A menet vége, a császári testőrök, a vértések, a karabélyosok századai az Arcole utcában kígyóztak. Aztán rettentő kavargás támadt; a nemzetőrök és a katonák kettős sorfalát többhelyt áttörték; asszonyok rikácsoltak.

- Gyerünk - ismételte meg Gilquin. - Agyontapossák itt az embert.

Leemelte a hölgyeket a járdára, s bár nagy volt a tömeg, átvágott velük az útesten. Correurné és Charbonnelék a mellvéd mellett szerettek volna továbbmenni, hogy elérjenek a Notre-Dame-hídig, és megnézzék, mi történik a téren. De Gilquin rájuk sem hederített, vonszolta őket magával. Amikor visszaértek a kis kávéház elé, betaszigálta és leültette őket nemrég elhagyott asztaluk mellé.

- Szép alakok maguk is, mondhatom! Azt hiszik, majd hagyom, hogy ez a bamba banda letapossa a lábamat? Hajtsunk fel valamit, a teremtsit! Jobb itt, mint a tömegben. Eleget ünnepeltünk! Belehülyül az ember... Na halljuk, maga mit iszik, mama?

Rájuk meresztette nyugtalanító tekintetét. Charbonnelék félénken tiltakoztak. Ők azt szeretnék látni, hogyan jönnek ki a templomból. Gilquin megmagyarázta nekik, hogy várni kell, míg a kíváncsiak szétoszlanak; egy negyedóra múlva - hacsak nem lesz nagyon sűrű a tömeg - odaviszi őket. Míg Gilquin újból szivart és sört hozatott Jules-lel, Correurné észrevétlenül megszökött.

- Maguk csak pihenjenek - mondta Charbonneléknek. - Ott majd találkozunk.

Átment a Notre-Dame-hídon, be a Belváros utcába. De itt akkora volt a tülekedés, hogy jó negyedórába telt, mire elért a Constantine utcába. Kénytelen volt átvágni az Egyszarvú utcán és a Három Kacsá utcán. Végre kilyukadt a Notre-Dame térre, miután egy gyanús ház pinceablakában ott maradt galambbegyszín ruhájának egyik fodra. A virágokkal telehintett, homokos téren császári címeres lobogók lengtek az árbocfákon. A templom előtt egy sátor formájú, tágas előtér fedte el aranybojtos és aranyrojtos bársonyfüggönyökkel a kő mezítlenségét.

Correurnét megállította a katonai kordon, mely a tömeget szorította vissza. A szabadon maradt, terjedelmes, négyszögű térségen fogatos inasok sétálgattak az ötös sorokban álló hintók mellett; a kocsisok azonban a gyeplőt tartva ünnepélyesen trónoltak a bakon. Amint az asszony a nyakát nyújtogatta, hátha talál valami rést, melyen át besurranhat, megpillantotta Du Poizat-t, aki nyugodtan szivarozott a tér egyik sarkában, az inasok között.

- Nem tudna bejuttatni? - kérdezte tőle Correurné, miután zsebkendőjét lobogtatva sikerült felhívnia magára a férfi figyelmét.

Az beszélt az egyik tiszttel, majd a templom elé vitte az asszonyt.

- Ha rám hallgat - mondta neki -, itt marad velem. Odabent egy gombostűt sem lehet leejteni. Majd megfulladtam, azért jöttem ki... Nézze, itt az ezredes és Bouchard úr is, ők is lemondtak már róla, hogy helyet találjanak.

Az urak valóban ott álldogáltak a Miasszonyunk Zárdája utca oldalán. Bouchard úr éppen azt mesélte, hogy a feleségét d'Escorailles gondjaira bízta, aki szerzett egy hölgynek való, kényelmes karosszéket. Az ezredes azon kesergett, hogy nem magyarázhatja el a szertartást Auguste fiának.

- Nagyon szerettem volna megmutatni neki azt a nevezetes edényt - mondta. - Mint önök is tudják, magáé Szent Lajosé volt. Ez a legtisztább perzsa stílusban készült, arannyal befuttatott, niello-ötvöztetésű rézedény keresztelőedényül szolgált valamennyi királyunknak.

- Láta a jelképeket? - tudakolta Bouchard úr Du Poizat-tól.

- Láttam - válaszolta az. - De Llorentzné vitte a gyolcsot.

Részletesen el kellett mondania mindent. A gyolcs a keresztelő-főkötőt jelképezte. Egyik úr sem hallott még erről; csodálkoztak rajta. Erre Du Poizat felsorolta a császári herceg jelképeit: gyolcs, gyertya, sőtartó; a keresztapa és keresztanya jelképei pedig: medence, füles kancsó, kendő; valamennyi holmit palotahölgyek vitték. No és, ott volt még a kis herceg köpenye is, egy párját ritkító, csudálatos köpeny: a keresztkút mellé terítették egy karosszékre.

- Valóban nincs odabent egy csöpp hely sem? - tört ki Correurné, akit e részletek hallatán gyötörni kezdett a kíváncsiság.

Ekkor elmondták neki, hány állami testületet, hány előkelőséget, hány küldöttséget láttak bevonulni. Vége-hossza nem volt a sornak: a diplomáciai testület, a szenátus, a törvényhozó testület, az államtanács, a semmítőszék, a számvevőszék, a császári törvényszék, a kereskedelmi és elsőfolyamodású bíróságok, nem is szólva a miniszterekről és helyetteseikről, az akadémikusokról, főtisztekről; még az izraelita és a protestáns konzisztórium képviselői is megjelentek. S csak jöttek, jöttek vég nélkül, jöttek szakadatlanul.

- Úristen, de gyönyörű lehet! - sóhajtott fel Correurné.

Du Poizat vállat vont. Nagyon rosszkedvű volt. Untatta ez a rengeteg ember. Látszott rajta, hogy idegesíti a hosszú nyúló szertartás is. Hát már soha nem lesz vége? Már elénekelték a *Veni Creator*-t, már megtömjénezték, körbevitték, köszöntötték őket. Ennyi idő alatt igazán megkeresztelhetnék volna azt a gyereket! Bouchard és az ezredes türelmesebbek voltak, nézegették a tér fellobogózott ablakait; aztán, hogy hirtelen harangkondulás rezgette meg a tornyokat, felkapták a fejüket; megborzongtak, nyugtalansággal töltötte el őket a templomóriás közelsége; a tornyok valahol fent a levegőégben vesztek el. Auguste közben oda-settenkedett az előtérbe. Correurné követte. De amint odaért a kitárt szárnyú nagykapu elé, a páratlan látványtól földbe gyökerezett a lába.

A két széles függöny között hatalmasan tárult föl a székesegyház belseje, emberfeletti tabernákulum fenséges látomása. A halványkék boltozaton csillagmiriád. Az üveglablakok titokzatos égitesteket vontak e firmamentum köré, felszítva a drágakő-parázs sziporkázó lángocskáit. A magas oszlopokról körös-körül vörös bársony csüngött alá, elnyelve a templomhajóba beszivárgó gyér napvilágot is; és ebben a vörös éjszakában, középpütt, tündöklő gyertyatűzhely lobogott, ezernyi gyertya állt oly sűrűn egymás mellett, mintha csupán egyetlen nap lángolt volna szikraesőt ontva: az oltár lángolt-lobogott úgy, egy emelvényen, a kereszthajó közepén. Jobbra és balra trónusok emelkedtek. A legmagasabban álló trón fölé hóhasú, biborszárnyú

óriás madarat emelt a hermelinnel bélelt széles bársonybaldachin. És a székesegyházat megtöltötte az arany fényben fürdő, sziporkázó ékszerektől tündöklő, gazdag sokaság: az oltár mellett, legbelül volt a papság, a pásztorbotos, süveges püspökök dicskört alkotva állottak, ragyogásuk mintha magába a mennybe nyitott volna kaput; az emelvény körül hercegek, hercegnők, főméltóságok sorakoztak fejedelmi pompában; kétoldalt pedig, a kereszthajó ágaiban elhelyezett lépcsős emelvényeken, jobbról a diplomáciai testület és a szenátus, balról a törvényhozó testület és az államtanács; a mindenféle rendű és rangú küldöttségek a templom többi részében szorongtak, a hölgyek pedig fent, a karzat szélén pompáztak világos színű ruhákban. Sűrű, vérvörös pára lebegett. A háttérben, jobbra és balra, az egymás fölé gúlázott fejek a festett porcelán színeiben rózsálltak. A tömérdek ruha, a szatén, a selyem, a bársony oly sötéten izzott, mintha bármely pillanatban lángra lobbanhatna. Hirtelen egész sorok gyúltak föl. A székesegyház mélye pazar tűzben égett.

Correurné látta és hallotta, hogy a kórus közepéből előrejön egy szertartásmester, és tele torokból, háromszor kiáltja: - Éljen a császári herceg! Éljen a császári herceg! Éljen a császári herceg!

És a boltíveket megremegtető, nagy erejű kiáltás közben Correurné megpillantotta az emelvény szélén álló császárt: alakja fölnyúlt a sokaság fölé. Feketén rajzolódott ki a lángoló arany háttéren, melyet a püspökök gyújtottak mögötte. Felmutatta a népnek a császári herceget, két kezével emelve magasba a fehér csipkecsomagot.

Egy kapuőr azonban hirtelen félretaszította Correurnét, aki hátrált két lépést, és már csak az előtér függönyét látta maga előtt. A látomás elenyészett, s ő újra kint volt a napfényben; káprázva állt ott, azt képzelte, valami régi-régi képet látott, bíborban és aranyban megfestett, időtte, louvre-beli festményt, már nem is eleven, rég volt személyeket.

- Ne maradjon itt - figyelmeztette Du Poizat, s visszakísérte az ezredes és Bouchard úr mellé.

Az urak éppen az árvízzől beszélgettek. A Rhône és a Loire völgyében minden képzeletet felülmúlt a pusztítás. Ezer és ezer család vált hajléktalanná. A több oldalról is meginduló alamizsnagyűjtés sem volt képes enyhíteni a szenvedéseket. A császár azonban csodálatos bátorságról és nagylelkűségről tett tanúbizonyságot: Lyonban átgázolt a városnak alacsonyabban fekvő, elárasztott negyedein; Tours-ban három órán át járta csónakon az elöntött utcákat. És mindenütt számlálatlanul osztotta az alamizsnát.

- Figyeljenek csak! - vágott közbe az ezredes.

Az orgona bűgött a székesegyházban. Széles dallam szárnyalt ki az előtér tárt nyílásán, a kelme meglebbent a hatalmas erejű lehelettől.

- A *Te Deum*-ot éneklik - jegyezte meg Bouchard úr.

Du Poizat megkönnyebbülten lélegzett föl. Mindjárt vége! Bouchard azonban megmagyarázta, hogy nem írták még alá az okmányokat. Aztán pedig a pápai küldött oszt főpapi áldást. A közönség azonban nemsokára szállingózni kezdett. Rougon az elsők között jelent meg, egyszerűen öltözött, sárga arcú, sovány nőt kísért. Egy bíró jött velük, az ítélőtábla elnöki tájárjában.

- Ki ez? - kérdezte Correurné.

Du Poizat megnevezte a két személyt. Beulin-d'Orchère valamivel az államcsíny előtt ismerkedett meg Rougonnal, s azóta is különös megbecsülést tanúsít iránta, anélkül azonban, hogy szorosabb jó viszonyt kívánna kettőjük között. Véronique kisasszony, a húga, vele lakik

Garancière utcai palotájában, ahonnét nemigen mozdul ki, legfőljebb csak akkor, ha a Saint-Sulpice-be megy csendes misére.

- Látják - jegyezte meg halkán az ezredes -, ez a nő kellene Rougonnak.

- Tökéletesen igaz - helyeselt Bouchard úr. - Vagyonos, jó családból való, rendszerető, gyakorlatias nő. Ennél jobbat keresve sem találhat.

Du Poizat azonban felhőrdült. A kisasszony olyan lottyadt, mint a szalmafonaton felejtett naspolya. Legalább harminchat éves, de jó negyvennek látszik. Rougon csak nem visz ilyen paszulykarót az ágyába? És milyen ájtatos képe van, hát még az a lenyalt haja! Olyan elnyűtt, olyan kifejezéstelen az arca, mintha fél évig szenteltvízben ázott volna!

- Maga még fiatal - jegyezte meg az irodafőnök. - Rougonnak okosan kell házasodnia... Én szerelmi házasságot kötöttem, ez azonban nem jut mindenkinek osztályrészül.

- A nővel végeredményben nem sokat törődöm - vallotta be Du Poizat. - Engem inkább Beulin-d'Orchère képe aggaszt. A fickónak olyan az állkapcsa, mint egy bulldogé... Nézzék csak meg az otromba pofáját s azt a bodros erdőt a fején; ötvenéves, és nincs egy szál ősz haja se. Ki tudja, mit forgat ez a fejében! Mondják meg nekem, miért akasztja a hűgát még most is Rougon nyakába, mikor a barátunk már kegyvesztett lett?

Bouchard úr és az ezredes nyugtalan pillantást váltottak, de nem szóltak semmit. A „bulldog”, ahogy az alprefektus nevezte, talán egymaga akarja felfalni Rougot? Correurné azonban csak ennyit mondott, lassan:

- Nem árt, ha velünk van a bíróság.

Rougon közben a kocsijáig kísért Véronique kisasszonyt, s mielőtt az beszállt volna, elbúcsúzott tőle. A szép Clorinde éppen a pillanatban lépett ki a templomból Delestang karján. Elkomorodott, dühös pillantást küldött a nagy sárga lány felé, aki mögött a szenátori díszbe öltözött Rougon udvariasan becsukta a hintó ajtaját. Ahogy a fogat tovarobogott, Clorinde - Delestang karját eleresztve - odament Rougonhoz. Már újból nevetett, akár egy nagy gyerek. Az egész társaság a nyomába szegődött.

- Elvesztettem a mamát! - kiáltotta oda vígan. - Elrabolták tőlem a mamát a tömegben... Ad nekem egy kis zugot a kocsijában?

Delestang-on látszott, hogy bosszankodik. Éppen fel akarta ajánlani a lánynak, hogy hazaviszi. Clorinde narancsszínű selyemruhájába olyan rikító virágok voltak szőve, hogy még az inasok is megbámulták. Rougon meghajolt, a hintóra azonban majdnem tíz percig kellett várakozni. Valamennyien ott maradtak, még Delestang is, pedig a kocsija az első sorban állt, pár lépésnyire. A székesegyház lassan kiürült. Kahn és Béjuin is arra jött. Siettek csatlakozni a társasághoz. Látva, hogy a nagy ember milyen mogorva képet vág, s csak ímmel-ámmal nyújtja a kezét, Kahn nyugtalan élénkséggel tudakolta: - Fáj valamije?

- Nem - válaszolta amaz -, csak kifárasztott az a sok fény odabent.

Elhallgatott, aztán halkán folytatta:

- Nagyszerű volt... Sosem láttam még ember arcán ehhez fogható örömet.

A császárról beszélt, széttárta karját, lassú, fenséges mozdulattal, hogy felidézze a templomi jelenetet; nem fűzött hozzá semmit. Körötte álló hívei is hallgattak. Kis csoportot alkottak a térség sarkán. Előttük egyre sűrűsödött az elvonuló tömeg, taláros bírák, díszruhás tisztek, egyenruhás hivatalnokok, paszományos, cifra öltözetű, kitüntetésekkel viselő sokaság taposta a teret borító virágokat, az inasok kiáltottak, előgördültek a fogatok. A fénykorát élő császárság

dicsősége lebegett a nyugvó nap bíborában, a Notre-Dame vörösre gyúlt, zengő tornyai pedig mintha magasra, nagyon magasra, a béke és a nagyság csúcsára emelték volna a boltíveik alatt megkeresztelt gyermek jövődő birodalmát. Ők azonban, az elégedetlenek, csak azt érezték, hogy vad irigység száll beléjük a fényes szertartásból, a zengő harangszóból, a lengő lobogókból, a lelkesedő városból, ebből a fényes ünneplő közönségből. Rougont most csapta meg első ízben kegyvesztettségének jeges fuvalma; arcát sápadtság lepte el; elgondolkozott, irigyelte a császárt.

- Jó éjszakát, én megyek innét, ezt már nem lehet kibírni - mondta Du Poizat, s kezét szorított a többiekkel.

- Mi lelte magát máma? - kérdezte tőle az ezredes. - Nagyon harapós kedvében van.

Az alprefektus, távozóban, nyugodtan válaszolta:

- Ugyan, mitől legyen jókedvem?... Ma reggel olvastam a *Moniteur*-ben, hogy az a hülye Campenon kapta meg a nekem ígért megyefőnöki állást.

A többiek összenéztek. Du Poizat-nak igaza van, ez az ünnep nem az ő ünnepük. Rougon már a herceg születésekor azzal hitegette őket, hogy a keresztelő napján hullani fog a jutalomeső: Kahn megkapja a koncesszióját, az ezredes a parancsnoki keresztet, Correurné azt az öt vagy hat trafikot, amelyet régen kérelmezett. Most pedig itt állnak egy csomóban, a tér sarkán, kisemmizve. Olyan keserűn, olyan szemrehányón néztek Rougonra, hogy az dühösen vállat vont. Mikor végre előállott a fogata, sietve betuszkolta Clorinde-ot, szó nélkül beszállt, hevesen becsapta az ajtót.

- Ott van Marsy a templom kapujában - mormogta Kahn, magával húzva Béjuint. - Milyen gögös pofát vág ez a csatornatöltelék! Ne nézzen oda. Még csak az hiányzik, hogy ne fogadja a köszönésünket.

Delestang sietve beszállt a hintójába, hogy nyomon kövesse Rougon fogatát. Bouchard a feleségét várta. Mikor a székesegyház kiürült, nagyon elcsodálkozott, majd az ezredessel ment el, aki szintén belefáradt Auguste fia keresésébe. Correurnének egy dragonyos főhadnagy nyújtotta a karját, földije volt az asszonynak, egy kicsit neki köszönhette a váll-lapját is.

Clorinde a hintóban elragadtatva beszélt a szertartásról, Rougon hátradőlve, unatkozó arccal hallgatta. A lány látta a húsvéti ünnepséget is Rómában, de az sem volt ennél nagyszerűbb. Elmondotta, hogy az ő számára a vallás olyan, mint a nyitva felejtett édenkert egy rejtett zuga: az Atyaisten napként ül trónusán, a felsorakozó angyalok tündöklő körében, kik aranyos öltözetű ifjak képében állnak körülötte. Majd hirtelen félbeszakította a mondókáját s megkérdezte:

- Eljön ma este arra a bankettra, melyet a Város rendez Őfelségéik tiszteletére? Nagyszerű lesz!

Őt meghívták. Nefelegccsel díszített rózsaszín ruha lesz rajta. Plouguern úr fogja elkísérni, mert anyja a kínzó fejfájása miatt este már nem akar kimozdulni otthonról. Ismét félbeszakította magát, váratlanul újabb kérdést tett föl:

- Ki az a bíró, akivel együtt volt az imént?

Rougon fölnézett, s egy szuszra darálta:

- Beulin-d'Orchère úr, ötvenéves, hivatalnokcsaládból származik, helyettes ügyész volt Montbrisonban, királyi ügyész Orléans-ban, felsőbbírószági főügyészhelyettes Rouenban, 1852-ben részt vett egy vegyesbizottság munkájában, majd Párizsba került mint a fellebbviteli

bíróság tagja, ma pedig ő az elnöke ennek a bíróságnak... Ó, majd elfelejtettem! Hozzájárult az 1852. évi január 22-i dekrétumhoz, mely szerint elkobozzák az Orléans-ok vagyonát... Meg van elégedve?

Clorinde elnevette magát. Rougon tréfát űz belőle, pedig ő csak tájékozódni akar; nem árt, ha az ember ismeri azokat, akikkel esetleg összehozza a sors. Beulin-d'Orchère kisasszonyról azonban mélyen hallgatott. Újból megemlítette a városházi bankettet: a dísztermet hallatlan fényűzéssel fogják berendezni, zenekar játszik majd az egész vacsora alatt. Hiába! Franciaország nagy ország! Sem Angliában, sem Németországban, sem Spanyolországban, sem Olaszországban nem látott ilyen káprázatos bálakat, ilyen pazar ünnepségeket. Éppen ezért - jelentette ki ragyogó arccal - ő úgy döntött, hogy ezentúl franciának vallja magát.

- Ó, katonák! - kiáltotta. - Nézze csak! Katonák!

A fogatot, mely eddig a Belváros utcán haladt, a Notre-Dame-híd végén megakasztotta a rakparton menetelő ezred. Sorkatonaság volt, az újoncok úgy sodródtak előre, mint a birkanyáj, minduntalan a gyalogjáró fáit kellett kerülgetniük. Ők álltak sorfalat, s most hazafelé menteltek. Látszott rajtuk, hogy egész délután vakította őket a szemükbe tűző nap, lábuk fehér volt, hátuk meggörnyedt a borjú és a puska terhe alatt. Az embertömeggel való küszködés úgy elcsigázta őket, hogy arcukon még most is ott ült valami bamba és riadt kifejezés.

- Imádom a francia hadsereget! - lelkenedett Clorinde, és kihajolt, hogy jobban lásson.

Rougon, mintha álmából ocsúdna, szintén kitekintett. A császárság ereje vonult az út porában. A hídon lassan megtorlódtak a fogatok, s elzárták az utat; a kocsisok azonban tiszteletudón várakoztak; előkelő öltözetű személyek dugták ki fejüket a hintók ajtaján, arcukra tétova mosoly szökött, meghatott tekintetüket végighordozták a hosszú örállásban elbárgyult újoncokon. A napsugárban villogó fegyverek emelték az ünnepi látvány fényét.

- Nézze csak azokat ott hátul! - folytatta Clorinde. - Abban a sorban egyiknek sincsen még szakálla sem. Hát nem kedvesek?

S gyöngédségi rohamában két kézzel szórta a csókot a kocsi belsejéből a katonák felé. Egy kicsit beljebb húzódott, hogy ne lássák. Nagy öröm volt ez: egyedül élvezhette, hogy szerelmes az egész hadseregbe. Rougon atyain mosolygott; legalább neki is jutott egy kis élvezet, először a mai napon.

- Mi az már megint? - kérdezte, mikor a hintó végre kijutott a rakpartra.

Nagy csődület támadt a járdán és az úttesten. A fogat megint megakadt. Egy hang magyarázta a tömegben:

- Egy részeg gyalázta a katonákat. Elkapták a rendőrök.

Amint az összeverődött tömeg utat nyitott, Rougon megpillantotta Gilquint: tökrészeg volt, két rendőr tartotta a gallérjánál fogva. Sárga vászonruhája elszakadt, több helyütt kilátszott a csupasz bőre. De nagyon jámborul viselkedett, bajsza lecsüngött, képe vörös volt. Tegezte a rendőröket, „báránykáimnak” becézve őket. Éppen azt bizonygatta nekik, hogy egész délután békésen üldögélt itt nem messze egy kávéházban, tehetős emberek társaságában. Érdeklődjenek csak a Palais Royal színházban, ahová Charbonnel úr és neje elment megnézni a *Keresztelői csemegék*-et: ők sem mondhatnak egyebet.

- Eresszetek el, bohócok! - üvöltötte, és váratlanul dulakodni kezdett velük. - Itt a kávéház nem messze, az istenfáját! Gyertek velem, ha nem hiszitek!... A katonák szemtelenkedtek velem, értsétek meg! Az egyik kis taknyos kinevetett. Leszidtam. De hogy én gyaláztam volna

a hadsereget? Soha!... Csak említsétek meg a császárnak Tódort, majd meghalljátok, mint mond... A teremtsit! Majd megkapjátok a magatokét!

A tömeg hahotázott. A két rendőr nem zavartatta magát. Nem engedték el Gilquint, hanem lassan a Szent Márton utca felé tuszkolták, ahonnét már odalátszott az őrszoba piros lámpája. Rougon hirtelen visszahúzódott a kocsi belsejébe. De Gilquin egyszerre fölnevezett, és meglátta. Erre, részeg fővel, csúfolódni kezdett, de csak úgy óvatosan. Rougonra nézett, rákacsintott, hozzá intézte a szót.

- Elég volt, gyerekeim! Éppen botrányt is csaphatnánk, ha nagyon akarnánk, de nem tesszük, mert méltatlan hozzánk... Mi? Ide füleljetek! Bezzeg nem raknátok a mancsotokat Tódorra, ha hercegnőket cipelne magával, mint egy bizonyos ismerősöm teszi. Mi is dolgoztunk ám előkelőségekkel, finom munka volt, büszkék vagyunk rá, de nem kérünk százezreket. Tudjuk, mennyit érünk. Ez megvigasztal a szűkmarkúságért... Mennydörgős ménkűt! Hát a barátok már nem barátok?

Elérzékenyült, a hangja csuklásba fűlt. Rougon észrevétlenül magához intett egy bő lebernyeges férfit, akit meglátott a hintó mellett, sűgött neki valamit, majd megadta Gilquin címét: Grenelle, Virginie utca 17. A férfi közelebb lépett a rendőrökhöz, mintha csak segíteni akarna nekik a rúgkapáló részeget féken tartani. És a tömeg meglepetten látta, hogy a rendőrök balra fordulnak, egy bérkocsiba lökik Gilquint, s a kocsis - kapott parancsra - megindul a Tímárok rakpartján. Gilquin otromba, kócos feje utoljára még megjelent a fiáker ajtajában, s győzelmesen hahotázva üvöltötte:

- Éljen a köztársaság!

Mikor a csődület széteszlott, a rakpart viisszasűppedt széles nyugalmába. A lelkesedésbe belefáradt Párizs asztalhoz űlt; az a háromszázezer kíváncsi, aki egymást tiporta-taposta, most a Szajna-part és a Templomnegyed vendéglőit szállta meg. A kiűrűlt járdákon csak a vidékiek ődöngtek agyoncsigázva, nem tudván, hová térhetnének be enni. Odalent, a mosoda két oldalán, a mosónők tovább sulykolták a fehérenűt, erőteljes mozdulatokkal. Egy búcsúzó nap-sugár bearanyozta a székesegyház tornyainak peremét, de a tornyok most némán emelkedtek a homályba borult házak fölé. Messzebb, a Szent Lajos-sziget csűcsán, a Szajnáról szálló finom párában, a házfalak iromba tömkelegében már csak az a nagy császárkabát látszott; a szem-határba vert láthatatlan szögről lógott le az óriás reklám: egy Titán viseltes kabátja, melyből a villámcsapás kiégette a szörnyeteg testét.

Egy délelőtt, tizenegy óra tájban, Clorinde meglátogatta Rougont a Marbeuf utcában. A Bois-ból tartott hazafelé; a kapuban egy inas gondjaira bízta a lovát. Átvágott a kerten, balra fordult, s megállt annak a szobának kitárt ablaka előtt, melyben a nagy ember dolgozott.

- No, most rajtakaptam! - szólalt meg váratlanul.

Rougon felkapta a fejét. A lány nevetve állt előtte a meleg júniusi napsütésben. Sötétkék lovaglókabátjának hosszú szárnyát bal karjára vetette, s ettől még magasabbnak tetszett; lekerekített szárnyú mellénye szorosan tapadt a testére, s eleven bőrként fedte a vállát, a mellét, a csípőjét. Kézelt és vászongallért viselt; nyakába könnyű, kék selyemkendő volt kötve. Csigákba csavart haján hetykén hordta férfikalapját, arca köré kékes felhőt vont a fátyol, melyen csillogott a napsugár aranypora.

- Hogyan? Maga az! - kiáltott fel Rougon, és odasietett. - De jöjjön be!

- Nem, nem - válaszolt a lány -, ne zavartassa magát, nem sok mondanivalóm van... Mama már bizonyára vár az ebéddel.

Már harmadszor járt Rougonnál. Mindig így jött, az illemmel nem törődve. De tünetően a kertben maradt. Különben az előző két alkalommal is lovaglóruhában volt, fiús biztonsággal mozgott benne, a hosszú szoknya, úgy gondolta, kellő oltalom.

- Tudja, most koldulni jöttem - folytatta. - Sorsjegyeket árusítok... Sorsjátékot rendezünk a szegény lányok javára.

- Nos, jó, csak jöjjön be! - ismételte meg Rougon. - Majd azután elmagyarázza, miről van szó.

A lány a kezében tartotta a lovaglóostorát. Megint elnevette magát, s a szoknyáját csapkodta az ezüstnyelű, finom szerszámmal.

- Nem sok magyaráznivaló van rajta! Vegyen tőlem sorsjegyet. Pusztán ezért jöttem... Már három napja hajszolom magát, de sosem tudtam elcsípni, pedig holnap lesz a húzás.

Kis levél tárcát vett elő a zsebéből s megkérdezte:

- Hányat akar?

- Egyet se, ha nem jön beljebb! - jelentette ki Rougon.

Aztán tréfálkozva hozzáfűzte:

- Az ördögbe is! Mióta szokás üzletet kötni ablakon át? Csak nem lököm magának úgy oda a pénzt, mint egy koldusasszonynak!

- Mindegy nekem, csak adjon.

De a férfi megkötötte magát. A lány némán nézte pár pillanatig. Aztán újból megszólalt:

- Vesz tíz sorsjegyet, ha bemegyek?... Tíz frank darabja.

De nem szánta el magát mindjárt. Előbb gyors pillantást vetett a kertre. Egy kertész térdelt az egyik ösvényen, muskátliágyást készített. A lány arcán halvány mosoly suhant át. Megindult a följáró felé, melyre három lépcsőfok vitt föl. Ide nyílt a dolgozószoba üvegajtaja is. Rougon már nyújtotta feléje a kezét. S mikor bevezette a szobába, megkérdezte tőle:

- Attól fél, hogy leharapom az orrát? Hiszen tudja, hogy én vagyok a legalázatosabb rab-szolgája... Mitől tart itt?

A lány még mindig a szoknyáját csapkodta az ostor nyelével.

- Én semmitől sem félek - közölte a független lányok hideg nyugalmaival.

Azzal az ostort egy kerevetre dobta, s megint kotorászni kezdett a tárcájában.

- Tízet vesz, ugye?

- Veszek húszat is, ha akarja - vágta rá Rougon -, de könyörgök, üljön le, beszéljünk egy kicsit... Csak nem szökik meg mindjárt?

- Akkor hát legyen egy sorsjegy percenként, jó?... Ha egy negyedóraig maradok, az tizenöt sorsjegy, ha húsz percig, az húsz, és így tovább. Ilyen alapon hajlandó vagyok akár estig is... Nos, megegyeztünk?

Jót mulattak a megállapodáson. Clorinde végül leült az ablakmélyedésben álló karosszékre, a nyitott ablak elé. Rougon, hogy el ne ijessze, visszaült az íróasztalához. Beszélgetni kezdtek. Először a házról. A lány ki-kipillantott az ablakon, a kertet kicsinek találta ugyan, de bájosnak, a középütt levő nagy gyepágy s a fiatal facsoportok megnyerték a tetszését. A férfi részletesen elmondta a ház beosztását: lent a földszinten van a dolgozószobája, a nagy szalon, a kis szalon s egy igen szép ebédlő; az első és második emeleten hét-hét szoba van. Bár tulajdonképpen kicsi az egész, neki mégis túlon túl nagy. Mikor a császár neki ajándékozta ezt a palotát, akkor még úgy volt, hogy feleségül veszi azt az özvegyasszonyt, akit őfelsége választott ki számára. A hölgy azonban meghalt, ő pedig most már megmarad agglegénynek.

- Miért? - kérdezte Clorinde, s nyíltan az arcába nézett.

- Van más dolgom is - válaszolta. - Az én koromban már nem hiányzik az asszony.

A lány azonban vállat vont, s szárazon megjegyezte:

- Ne adja a bankot!

Ekkor nagyon őszinte beszélgetésbe kezdtek. Clorinde azt állította, hogy Rougon érzéki természetű. A férfi tiltakozott, mesélt fiatal koráról, a kopár szobákban töltött esztendőkről. Még a mosónők sem voltak hajlandók belépni azokba a szobákba - mondta nevetve. Ekkor a lány - gyerekes kíváncsisággal - a szeretőiről faggatta; volt egynéhány, az igaz; így például sosem tagadná le azt a Párizs-szerte ismert hölgyet, aki a szakításuk után vidékre költözött. Aztán vállat vont. Szoknyaügyek nem zavarják az álmát. Ha néha-néha fejébe száll a vér - hát istenem, ő is úgy van ezzel, mint minden férfi -, akkor képes a vállával bedönteni a zárt ajtót, hogy bejusson a hálószobába. Nem szeret vesződni a zárral. Aztán, ha vége van, visszatér a nyugalma.

- Nem, nem, nem kell asszony! - ismételte, de szeme már felgyúlt Clorinde ernyedttartására láttán. - Túl sok időt vesz el.

A lány elfeküdt a karosszékre, különösen mosolygott. Arcán bágyadt kifejezés ült, keble lassan süllyedt és emelkedett. Szándékosan túlozta olaszos kiejtését, éneklő hanghordozással beszélt.

- Ugyan, ugyan, drága barátom - mondta -, maga imád bennünket. Mibe fogadjunk, hogy egy éven belül megnősül?

Valóban izgató volt a lány, látszott rajta, hogy biztos a győzelmében. Egy idő óta nyugodtan kínálta magát Rougonnak. Még csak nem is igen titkolta a lassú csábítást, a gondosan kiszámított hadmozdulatokat, melyekkel bekerítette, behálózta, mielőtt férfitárgyai ellen indult volna rohamra. Úgy érezte, meghódította már annyira, hogy nyílt sisakkal folytathatja a küzdelmet. Valóságos párbaj folyt közöttük, szünös-szüntelen. Ha nem üzentek is még nyíltan hadat, annál nyersebb vallomások lebegtek ajkukon, égtek a szemükben. Valahányszor egymásra néztek, nem tudták megállni mosoly nélkül, aztán párbajra hívták egymást. Clorinde megszabta az árat, s büszke merészséggel tört célja felé, eltökélve, hogy egy jottányit sem enged, hacsak önszántából nem. Rougon megmámorosodott, feltüzeltelte a játék, minden gondolatát félretéve, egyszerűen arról ábrándozott, hogy szeretőjévé teszi ezt a szép lányt, aztán faképnél hagyja, hogy bebizonyítsa fölényét. Hiúságuk még ádázabb csatát vívott, mint érzékeik.

- Nálunk - folytatta a lány egészen halkán - a szerelem a legnagyobb dolog. Tizenkét éves kis csitriknek már szerelmesük van... Én magamra maradtam, mert sokat utaztam. De ha látta volna mamát fiatalon! Ki sem mozdult a szobájából. Olyan gyönyörű volt, hogy messze földről csodájára jártak. Egy gróf miatta töltött fél évet Milánóban, de még a copfja hegyét sem láthatta meg. Az olasz nők ugyanis nem olyanok, mint a franciák, akik sokat csiripelnek, és továbbroppennek; nem, az olasz nők a kiválasztott férfi nyakába varrják magukat... Én mindig úton voltam, nem tudom, lesznek-e majd édes emlékeim. De úgy érzem, nagyon tudnék szeretni, ó, igen, nagyon, halálosan...

Szeme lassan becsukódott, arcán kéjes, elragadtatott kifejezés jelent meg. Míg beszélt, Rougon felállt az íróasztalától, keze reszketett, előrejött, mintha mágikus erő vonzaná. De ahogy a közelébe ért, a lány tágra nyitotta a szemét, s nyugodt arccal nézte. Majd az ingaórára mutatott, s mosolyogva megjegyezte:

- Tíz sorsjegy.

- Hogyhogy tíz sorsjegy? - hebegte Rougon értetlenül.

Mikor észbe kapott, a lány hangosan kinevette. Tetszett neki, hogy ennyire elvette az eszét. Aztán, mikor a férfi már-már kitárta a karját, a lány egy megjegyzéssel elhárította; láthatólag jót mulatott rajta. Rougon hirtelen halottségápadt lett, és dühösen nézett rá; erre Clorinde még jobb kedvre derült.

- Már megyek is - mondta. - Maga nem valami bőkezű a hölgyekkel. Nem, komolyan mennem kell, mama vár ebédre.

Rougon megint felöltötte atyai ábrázatát. Súlyos szemhéja alatt azonban fellobbant a láng szürke szemében, mihelyt a lány elfordult; tekintetével majd felfalta, olyan dühös vággyal nézte, mint a végsőkig csigázott férfi, aki bármi áron el akarja érni a célját. Mondani azonban csak annyit mondott Clorinde-nak, hogy öt perccel még igazán megajándékozhatja. Úgyis olyan unalmas munkán dolgozik éppen: jelentést készít a szenátusnak a beérkezett folyamodványokról. Aztán a császárnéra terelte a szót, aki iránt Clorinde szinte vallásos hódolattal viseltetett. A császárné egy hete Biarritzban van. A lány újból hátradőlt az öblös karos-székekben, s vég nélküli fecsegésbe kezdett. Ismeri Biarritzot, akkoriban töltött ott egy nyarat, amikor még nem volt ilyen divatos fürdőhely. Sajnálkozott, hogy nem lehet ott megint, az udvarral együtt. Aztán beszámolt az Akadémia üléséről, ahová Plouguern úr vitte el előző nap. Egy írótt iktattak be, jót kacagott a kopasz fején. Egyébként irtózik a könyvektől. Ha mégis ráfanyalodik az olvasásra, mindjárt ágynak dől, idegrohamot kap. Különben sem érti, mit olvas. Amikor Rougon elárulta neki, hogy a tegnap beiktatott író a császár ellensége, s hogy a beszéde hemzsegett az aljas rágalmaktól, Clorinde csak hűledezett.

- Pedig olyan jámbor külseje volt - mondta.

Rougon is kirohant a könyvek ellen. Különösen egy nemrégiben megjelent regény háborította fel; ez a mű legpiszkosabb fantázia szülötte, az írója úgy tesz, mintha csak a pusztaság érdekelné, s közben egy hisztériás nő züllött életébe rántja magával az olvasót. Rougonnak nagyon tetszett ez a „hisztériás” szó, mert háromszor is elismételte. Mikor Clorinde az értelmét tudakolta, nagy szemérmesen megtagadta a magyarázatot.

- Mindent el lehet mondani - folytatta a mondókáját -, csak hogy mindennek megvan a módja... Így van ez a közigazgatásban is: gyakran kénytelenek vagyunk a legkényesebb tárgyakat érinteni! Olvastam például jelentéseket bizonyos nőtisztekről - érti, ugye? -, nos, ott részletesen le volt írva minden, világosan, egyszerűen, kertelés nélkül. És mégis tiszta volt... Ezzel szemben korunk regényírói kiagyaltak egy buja stílust, úgy írnak le bizonyos dolgokat, hogy azok újra életre kelnek az ember szeme előtt. Ezt nevezik ők művészetnek. Pedig ez csak illetlenség, semmi több.

Most meg „pornográfiát” emlegetett, s szóba hozta még de Sade márkát is, akit - természetesen - soha életében nem olvasott. Beszéd közben azon mesterkedett, hogy Clorinde karosszéke mögé kerüljön, anélkül, hogy a lány észrevenné. Ez elmélázó tekintettel mormolta:

- Ó, a regények... Egyetlen regény sem járt még a kezemben. Ostobaság annyit összehazudozni. Maga nem ismeri *Leonóra, a cigánylány* történetét? Igazán bájos könyv, olaszul olvastam még gyermekkoromban. Egy lányról van benne szó, végül egy főúrhoz megy feleségül. Először elrabolják a zsidók...

Ekkor valami halkán megcsikordult mögötte, hirtelen hátranézett, mint aki álmából riad fel.

- Maga mit csinál ott? - kérdezte.

- Leeresztem a függönyt - válaszolta Rougon. - Bizonyára zavarja a napfény.

A lányra csakugyan ráhullott a napsugár, s a szállongó porszemek fényes pihék gyanánt aranyozták meg lovaglókabátja feszes szövetjét.

- Hagyja csak azt a függönyt! - kiáltotta. - Én nagyon szeretem a napot. Úgy érzem itt magam, mint a fürdőben.

Nagyon ideges lett, felemelkedett egy kissé, kipillantott a kertbe, hogy a kertész ott van-e még. Amikor újra meglátta - az ágyas másik végében térdelt most, s csak kék zubbonya és görnyedt háta látszott -, megnyugodva visszaült a helyére, mosolygott. Rougon követte tekintetének irányát, s elengedte a függönyt. A lány csúfolódni kezdett vele; olyan, mint a bagoly - mondta neki -, a sötétet keresi. De az nem sértődött meg, a bosszúság leghalványabb jele nélkül visszament a szoba közepére. Úgy cammogott, mint a medve, ha cselen töri a fejét.

Aztán megállt a szoba túlsó végében, a széles kerevet előtt, mely fölött egy nagy fénykép lógott. Hívta a lányt: - Jöjjön, nézze meg. Ugye nem látta még a legutóbbi képemet?

Clorinde még kényelmesebben nyújtózott el a karosszékekben, s még mindig mosolyogva válaszolt:

- Nagyon jól látom innét... Egyébként már mutatta.

Rougon nem vesztette el a türelmét. Lehúzta a függönyt a másik ablak előtt, s még kieszelt két vagy három ürügyet, hogy abba a sötét sarokba csalogassa, ahol mondta - nagyon kellemes. Clorinde megvetően utasította vissza ezt az otromba kelepécét, pusztán a fejével intve nemet. Ekkor a férfi - hogy a lány így átlátott rajta - elébe állt, kezét összefonta, s felhagyva a ravaszkodással kihívón mondta:

- Majd elfelejtettem!... Meg akarom mutatni magának a Monarque-ot, a legújabb lovamat. Tudja, hogy cseréltem... Mondjon véleményt róla, maga szereti a lovakat.

A lány szabódott még. A férfi unszolta; pár lépésre van az istálló, legföljebb öt perc az egész. És hogy még mindig nem adta be a derekát, halkán, szinte megvető hangsúllyal odavetette:

- Nem mer, mi?

Ez úgy hatott, mint az ostorsuhintás. Clorinde fölállt, komolyan, kissé halványan.

- Nézzük meg a Monarque-ot - mondta egyszerűen.

Lovaglókabátjának szárnyát a bal karjára vetette. Tekintetét a férfiéba mélyesztette. Egy pár pillanatig farkasszemet néztek, olvastak egymás gondolataiban. Elfogadták a nyílt, kíméletlen kihívást. A lány elsőnek lépett ki a feljáróra, míg a férfi gépiesen begombolta a házikabátját. Alig tettek pár lépést a kerti úton, Clorinde megállt.

- Várjon - mondta.

Fölment a szobába. Visszajöve lovaglóostorát lóbálta könnyedén az ujja hegyén, fönt felejtette az előbb a kereveten, egy párna mögött. Rougon sanda pillantást vetett az ostorra, aztán lassan Clorinde-ra emelte a szemét. A lány most mosolygott, s újból megindult a férfi előtt.

Az istálló a kert végében volt, balra. Amint elmentek a kertész mellett, az éppen a szerszámait rakosgatta össze, felállt már, menni készült. Rougon elővette az óráját: tizenegy múlt öt perccel, a lovasz nyilván ebédel. S a tűző napfényben hajadonfőtt követte Clorinde-ot, aki nyugodtan ment előtte, s hol jobbra, hol balra suhintva, a fiatal fákat csapkodta ostorával. Egy szót sem szóltak egymáshoz. Clorinde hátra sem nézett. Mikor az istálló ajtajába ért, megvárta, míg Rougon kinyitja, s előtte lépett be. Az erősen meglökött ajtó hevesen csapódott be mögöttük. A lány arcáról nem tűnt el a mosoly, tekintete nyílt, büszke és magabiztos volt.

A közönséges kis istállóban négy lóállás volt, tölgyfából. Bár reggel fölmosták a követ, s a faholmikat - szénakasokat, jászlakat - igen tisztán tartották, mégis átható szag terjengett. Nedves hőség párált, mint a fürdőben. A két kerek tetőnyíláson át beeső napfény két halvány csíkot hasított a mennyezet sötétjén, de alul nem tudta bevilágítani a homályos zugokat. Clorinde szeme még káprázott a kinti éles fénytől, s eleinte nem látott semmit; várt egy darabig, nem nyitotta ki újra az ajtót, nehogy gyávának lássék. Csak két állás volt elfoglalva. A lovak szuszogtak, hátrafordultak.

- Ez az itt, ugye? - kérdezte, mikor a szeme hozzászokott a homályhoz. - Szép állatnak látszik.

Megveregette a ló farát. Aztán befurakodott az állásba, végigcírógatta az állat oldalát, egy csepp félelmet sem mutatott. A fejét szeretné látni - mondta. Mikor legbelül volt, Rougon meghallotta, hogy nagyokat cuppant a ló orrára. Ezek a cuppantások kétségbe ejtették.

- Jöjjön ki, könyörgök! - kiáltotta. - Ha a ló megugrik, agyonnyomja.

Clorinde csak nevetett, még szaporábban csókolgatta a lovat, hízelkedett neki. Az állat láthatóan élvezte a nem várt becézgetést, selymes bőre meg-megrándult. Clorinde végre kibújt. Elmondta, hogy bolondja a lovaknak, azok jól ismerik, sosem bántják, még a csiklاندozást is eltűrik tőle. Tudja, hogyan kell bánni velük. Nagyon csiklandós állatok. Ez itt jámbor jószágnak látszik. Azzal leguggolt mögé, két kézzel fölemelte az egyik lábát, hogy megvizsgálja a patáját. A ló nyugodtan tűrte.

Rougon ott állt, nézte a mellette guggoló lányt: szoknyája szétterült a földön, csípőjén megfeszült a szövet, ahogy előrehajolt. A férfi szava elakadt, szíve a torkában kalapált, hirtelen rátört a nyers emberek félénksége. Végül mégiscsak lehajolt. A lány érezte, hogy

valami futólag hozzáér a hóna alatt, de ez az érintés olyan finom volt, hogy nyugodtan tovább nézte a ló patáját. Rougon mélyet lélegzett, hirtelen kinyújtotta a kezét. Clorinde meg sem rezzent, mintha már várta volna. Elengedte a lábat, s hátra sem fordulva kérdezte:

- Mit akar? Mi lelte?

Rougon át akarta ölelni, de Clorinde rákoppintott az ujjára, s így folytatta:

- El a kezekkel, ha szabad kérnem! Csiklandós vagyok én is, mint a ló... De fura ember!

Nevetett, mintha nem értené, hogy az mit akar. Amikor Rougon forró lehelete megcsapta a tarkóját, kipattanó acélrugó erejével ugrott föl a földről, kisiklott a karjából, a falnak vetette a hátát, szemben az állásokkal. A férfi kinyújtott kézzel követte, kereste, hol ragadhatná meg a legbiztosabban. A lány azonban pajzsként tartotta maga elé lovaglókabátjának bal karjára vetett szárnyát, felemelt jobbában pedig az ostort fogta. A férfi ajka remegett, de nem szólt egy szót sem. A lány kényelmesen állt, s közben folyton beszélt.

- Nem fog hozzám nyúlni, figyelje meg! Gyerekkoromban vívni tanultam... Sajnos, azóta abbahagytam... Vigyázzon az ujjaira. Tessék, nem megmondtam!

Szinte csak játszott. Nem ütött nagyot, inkább csak szórakozásból suhintott oda egyet-egyet, valahányszor a férfi feléje nyúlt. Olyan villámsebesen riposztzott, hogy az még a ruháját sem tudta megérinteni. Először a vállát akarta megragadni; de, hogy kettőt is kapott az ostorral, a derekával próbálkozott; megint kapott egyet, erre alattomosan lehajolt a térdéig, de nem elég gyorsan: csak úgy záporozott rá a verés, kénytelen volt megint felállni. Hullott az áldás jobbról, hullott balról, csak a halk pattintások hallatszottak.

A megostorozott Rougon bőre égett. Hátrább lépett egy pillanatra. Arca égővörösre gyúlt, kövér izzadságcseppek gyöngyöztek a halántékán. Az istálló csípős szaga megrészegette; mindenre elszántta tette az állati kipárolgással telt homály. A játék jellege megváltozott. Vadul neki-nekirugaszkodott, hogy Clorinde-ra rontson. A lány még mindig nevetett és beszélt, de már nem suhintgatott olyan kedélyesen az ostorával, egyet-egyet sózott csak oda, mind nagyobb és nagyobb. Szép volt; szoknyája a lábszárára tapadt, dereka rugalmasan hajladozott a testére feszülő mellényben, olyan volt, mint egy sötétkék, mozgékony kígyó. Szép volt ütésre emelt karjának íve, kissé hátrahajló felsőtestének vonala.

- Na, befejeztük már? - kérdezte kacagva. - Maga előbb fárad bele, kedves barátom.

Ezek voltak az utolsó szavai. Rougon, mint egy elszabadult bika, megvadulva, ijesztőn, vörös arccal, fújtatva rontott neki. A lány kéjes örömmel korbácsolta a férfit, szemében kegyetlen fény gyúlt. Szó nélkül otthagya a falat, gőgösen előrejött az istálló közepéig, körben forgott, szaporázta az ütéseit, távol tartotta magától a férfit, odasuhintva a lábára, a karjára, a hasára, a vállára. Az pedig esetlenül, bambán kapkodta a tagjait, mint a vadállat, ha idomítója korbácsolja. Clorinde felülről sújtott lefelé, alakja szinte felnyúlt, arca gőgös volt, orcája halvány, ajkán görcsös mosoly. De közben, észrevétlenül, Rougon mind beljebb szorította, a felé a nyitott ajtó felé, mely a szomszédos pajtába szolgált, ahol szénát és szalmát tartottak. Majd úgy tett, mintha meg akarná kaparintani a lovaglóostorát, s míg a lány azt védelmezte, ő derékon ragadta, s nem törődve az ütéseivel, az ajtón át olyan erővel dobta a szalmára, hogy maga is melléje zuhant. Clorinde egy hangot sem hallatott. Összeszedte minden erejét, és hatalmas lendülettel végigvágott az arcán, egyik fülétől a másikig.

- Ringyó! - üvöltött fel a férfi.

Ocsmány szavakat ordított, szitkozódott, krákogott, fulladozott. Letegezte a lányt, arcába vágta, hogy együtt hált mindenkivel, a kocsissal, a bankárral, Pozzóval. Aztán azt kérdezte:

- Velem miért nem akar?

Clorinde nem méltatta válaszra. Állt mozdulatlanul, falfehéren, szoborként, gögös nyugalomban.

- Miért nem akar? - hajtogatta Rougon. - Azt eltúrte, hogy fogdossam a meztelen karját... Legalább mondja meg, miért nem?

Clorinde komolyan állt, mint akihez nem ér fel a sértés, tekintete elkalandozott.

- Mert nem - szólalt meg végre.

Aztán ránézett, s egy kis szünet után így folytatta:

- Vegyen feleségül... Akkor mindent megkap.

A férfi kényszeredetten nevetett, ostobán és sértőn, s nemet intett.

- Akkor hát, soha! - tört ki Clorinde. - Megértette? Soha, soha!

Többet egyikük sem szólt. Visszatértek az istállóba. A bokszokban álló lovak feléjük fordultak, erősebben szuszogtak, nyugtalanította őket a mögöttük folyó küzdelem zaja. A napfény elöntötte a két tetőnyílást, két sárga nyaláb szórta meg a homályt fénylő porral; a kőpadló gőzölgött a sugarak nyomán, s még csípősebb szag csapott fel róla. Clorinde nyugodtan a hóna alá csapta az ostort, megint befurakodott a Monarque mellé. Kétszer megcsókolta az orrát, s így szólt hozzá:

- Isten veled, öreg! Te bezzeg jól viselkedel!

Az összetört, szégyenkező Rougon egészen lehiggadt. Az utolsó ostorcsapás mintha lehűtötte volna a vérét. Még mindig reszkető kezével megkötötte a nyakkendőjét, s végigtapogatta a házikabátját, hogy be van-e gombolva. Aztán azon kapta magát, hogy gondosan leszedegeti a lány lovaglókabátjára tapadt pár szalmaszálat. Most már attól tartott, hogy meglephetik őket együtt, s kifelé fülelt. Clorinde, mintha semmi rendkívüli nem történt volna közöttük, hagyta, hadd forgolódjék a szoknyája körül; nem félt tőle. Majd megkérte, hogy nyissa ki az ajtót; Rougon engedelmeskedett.

A kertben csendesen ballagtak egymás mellett. Rougonnak égett egy kicsit a bal arca, a zsebkendőjével tapogatta. A dolgozószoba ajtajából Clorinde szeme rögtön az ingaórát kereste.

- Az összesen harminckét sorsjegy - közölte mosolyogva.

S hogy amaz megütközve bámult rá, még hangosabban nevetett:

- Küldjön már el, halad a mutató. Kezdődik a harmincharmadik perc... Tessék, ide teszem a sorsjegyeit az asztalra.

Rougon habozás nélkül kifizette a háromszáz frankot Alig remegett az ujja, míg leszámolta az aranyakat; megfizette az önmagára kiszabott büntetést. Clorinde bámulva látta, hogy milyen könnyedén válik meg ekkora summától, hozzálépett, s bájos, fesztelen mozdulattal odatartotta az arcát. Miután Rougon atyai csókot lehelt rá, ragyogó arccal ment el, mondván:

- Köszönöm a szegény lányok nevében... Már csak hét sorsjegyet kell eladnom. Azt megveszi keresztapa.

Rougon, hogy magára maradt, gépiesen visszaült az íróasztalához. Újból nekifogott a félbeszakított munkának, irkált pár percig, mély figyelemmel tanulmányozta a szanaszét heverő iratokat. Aztán megállt a toll a kezében, arca komor volt, a nyitott ablakon át a kertbe meredt,

mit sem látón. Az ablakban újra megjelent Clorinde karcsú figurája, ingott-ringott, összegömbölyödött, kitekergőzött, kéjesen-lágy mozdulatokkal, mint egy kékes sikló. Fölkúszott, besiklott; bent a szobában fölágaskodott ruhájának eleven uszályára, csípője remegett, karjai feléje nyúltak, hozzányúlóztak, számtalan hajlékony karikában. Alakja lassan megsokszorozódott, előzőnlötte a szobát, ott hempergett mindenütt, a szőnyegen, a karosszékekben, végig a tapétán, hangtalanul, szenvedélyesen. Kábító, nyers illat áradt belőle.

Rougon odavágta a tollat, dühösen otthagya az íróasztalt, ujjait ropogtatta. Most már dolgozni sem tud tőle? Vagy megbolondult, hogy nem létező dolgokat lát, ő, akinek mindig helyén volt az esze! És visszagondolt rá, hogy milyen nyugodtan dolgozott diákkorában egy nő mellett, éjszakákon át, még a lélegzetvételét sem hallotta meg. Fölhúzta a függönyt, kitérte a másik ablakot is, s vadul kicsapva a szoba túlsó végén levő ajtót, huzatot csinált, mintha attól félne, hogy megfullad. Idegesen hadonászott, mintha egy veszélyes darazsat akarna elhessegetni, s a zsebkendőjével kihajtotta a szobából Clorinde illatát. Mikor már nem érezte a szagot, mélyet lélegzett, letörölte zsebkendővel az arcát, hogy nyoma se maradjon rajta annak a forróságnak, mely kiverte a lány miatt.

Mégsem volt képes folytatni a megkezdett lapot. Lassú léptekkel sétálgatott a szobában fel s alá. Ahogy a tükörbe pillantott, a bal arcán vörös foltot vett észre. Közelebb ment, vizsgál-gatta. Az ostor csak horzsolts sebet ejtett rajta. Azt mondja majd, hogy egy kis baleset érte. Ám, ha a bőrén csak keskeny piros csík árulkodott is a sebről, bent, a testében, újból érezte az arcán csattanó ostorcsapás tüzes égetését. Besietett a mosdófülkébe, fejét egy tál vízbe dugta, ettől mindjárt megkönnyebbült. Attól félt, hogy az az ostorcsapás csak még jobban megkíván-tatja vele Clorinde-ot. Tartott tőle, hogy míg az arcán be nem heged a horzsolás, kénytelen lesz mindig rágondolni. Az a forróság, melyet a seb helyén érzett, lassan az egész testét elöntötte.

- Nem, nem akarom! - mondta fennhangon, s visszament a dolgozószobájába. - Hülyeség az egész!

Leült a kerevetre, ökölbe szorította a kezét. Egy inas lépett be, szólt, hogy kihül az ebéd, de urala meg sem hallotta: magába merülten viaskodott vad férfivágyaival. Kemény arcán belső erőfeszítés duzzadt; bikanyakán szinte megpattantak az erek, izmai megfeszültek; olyan volt, mintha némán akarná megfojtani a belsejét marcangoló fenevadat. Jó tíz percig tartott a küzdelem. Nem emlékezett rá, hogy valaha is így erőlködött volna. Egészen belesápadt, tarkóján izzadság gyöngyözött.

Rougon két napig nem fogadott látogatót. Fontos munkába mélyedt. Átvirrasztott egy egész éjszakát. Inasa háromszor is benyitott, s ott találta a pamlagon, hanyatt, kábán, ijesztő arccal. A második nap estéjén felöltözött, mert vacsorára volt hivatalos Delestanghoz. De ahelyett, hogy átvágott volna a Champs-Élysées-n, fölsétált a sugárúton, s bement a Balbi-palotába. Még csak hat óra volt.

Antonia, a kis komorna megállította Rougont a lépcsőházban, s rávigyorgott, mint egy fekete kecske:

- A kisasszony nincs idehaza - közölte.

Rougon fölemelte a hangját, hogy meghallják, s míg azon tanakodott, hogy visszaforduljon-e, Clorinde megjelent odafönt, s áthajolt a korláton.

- Jöjjön csak fel! - kiáltotta. - De buta ez a lány, sosem érti meg, mit mondanak neki!

Az első emeleten egy szűk kis helyiségbe vezette, a hálósobája mellett. Öltözőfülke volt ez, halványkék nagy virágos tapétával. A lány egy megfakult, nagy mahagóni íróasztalt, egy bőrszéket s egy íratszekrényt állíttatott bele. Irkafirkák heverték szanaszét, vastag porréteg borította őket. Mintha egy zugvégrehajtó irodájába lépett volna az ember. Clorinde a szobájába ment székkért.

- Már vártam magát! - kiáltott át.

Mikor áthozta a széket, elmondta, hogy éppen a levelezését intézi. S rámutatott az íróasztalon levő, nagy, gömbölyű betűkkel telerótt, széles papírlapokra. Csak amikor Rougon leült, vette észre, hogy a férfi frakkban van.

- Azért jött, hogy megkérje a kezem? - kérdezte vidáman.

- Majdnem eltalálta - válaszolta az. Aztán mosolyogva fűzte hozzá:

- De nem a magam, hanem egy barátom számára.

A lány bizonytalanul nézett rá, azt hitte, tréfál. Hanyagul megkötött, vörös pongyolájában, fészületlenül és mosdatlanul is szép volt, erőt árasztón szép, mint egy antik szobor, mely a régiségkereskedő boltjában hányódik. Szájába kapta tintafoltos ujját, s elmerülten nézegette azt a halvány forradást, mely még jól látszott Rougon bal arcán. Végül halkan, szórakozottan megismételte:

- Biztos voltam benne, hogy eljön. De azt hittem, hamarabb.

Aztán, mintha most ocsúdna, fennhangon folytatta a beszélgetést:

- Szóval a barátja számára, nyilván a legkedvesebb barátja számára.

Csengőn felkacagott. Most már bizonyosra vette, hogy Rougon saját magáról beszél. Szerette volna az ujjával megérinteni azt a forradást, megtapasztalni, hogy ő ütötte rá azt a bélyeget, meggyőződni róla, hogy a férfi ezentúl már az övé. Rougon azonban megfogta a csuklóját, s szelíden leültette a bőrszékre.

- Beszéljessünk, jó? - mondta neki. - Jó barátok vagyunk. Ebben egyetért velem? Nos hát! Sokat gondolkoztam tegnapelőtt óta. Egész idő alatt maga járt a fejemben... Elképzeltem, hogy férj-feleség vagyunk, s együtt élünk már három hónapja. No és, mit gondol, milyen helyzetben láttam magunkat?

Clorinde nem válaszolt, magabiztos viselkedése ellenére is zavarban volt egy kissé.

- A tűz mellett álltunk - folytatta a férfi. - Maga lapátot ragadott, én a piszkavasat kaptam fel, s egymásnak estünk.

Clorinde ezt olyan mulatságosnak találta, hogy hátravetette magát, s ellenállhatatlan kacagásban tört ki.

- Csak ne nevessen, ez komoly dolog - intette Rougon. - Nem érdemes összekötni az életünket, csak azért, hogy agyonverjük egymást. Pedig, esküszöm magának, előbb-utóbb ez bekövetkeznék. A pofonok után jönne a válás... Jól jegyezze meg: két önálló akaratot sosem szabad összeboronálni.

- Akkor hát? - kérdezte Clorinde és elkomorodott.

- Akkor hát, úgy gondolom, legokosabb, ha szépen kezet szorítunk, és jó barátok maradunk.

A lány elnémult, nagy sötét szemét a férfi szemébe mélyesztette. Fenygető, mély ránc keletkezett sértett istennőhomlokán. Ajka remegett, csöndes megvetéssel dünnyögött valamit.

- Megengedi? - kérdezte.

S visszatolva székét az íróasztal elé, kezdte összehajtogatni a leveleit. Nagy, szürke borítékokat használt, mint a hivatalokban szoktak, viasszal pecsételve le őket. Gyertyát gyújtott, nézte, mint kap lángra a viasz. Rougon türelmesen várta, míg végez.

- És ezért jött? - kérdezte a lány, tovább folytatva munkáját.

Most a férfi nem válaszolt. Szemből akarta látni. Mikor Clorinde végre hátrátolta a karoszéket, Rougon rámosolygott, el akarta kapni a tekintetét; aztán, hogy kibékítse, megcsókolta a kezét. Clorinde hideg maradt és dölyfös.

- Mint tudja, azért jöttem, hogy egy barátom számára megkérjem a kezét.

Sokáig beszélt. Ő, úgymond, sokkal jobban szereti, semmint Clorinde hinné; kivált azért szereti, mert olyan okos és erős. Nagyon nehezen tud lemondani róla; de feláldozza szenvedélyét mindkettőjük boldogsága érdekében. Azt akarja, hogy Clorinde legyen az úr a házban. Ezért dúsgazdag embernek szánja, akit kedve szerint irányíthat; Clorinde fog kormányozni, nem kell megnyirbálnia egyéniségét. Nem többet ér ez, mint ha megbénítják egymást? Ezeket az aranyigazságokat már csak nyíltan megmondhatják egymásnak! A végén már „leányomnak” szólította; Clorinde az ő rossz leánya, ő mindig örömet lelte cselszövő eszében, és szívből sajnálná, ha azt kellene látnia, hogy rosszra fordul a sorsa.

- Befejezte? - kérdezte Clorinde, amint Rougon elhallgatott.

Mély figyelemmel hallgatta. Aztán ráemelte a tekintetét, s így szólt:

- Ha azért ad férjhez, hogy utána megkapjon, hát előre megmondom, rosszul számít... Megmondtam: soha!

- Ugyan hová gondol! - méltatlankodott Rougon enyhén elpirulva.

Köhögött, fölvette az íróasztalról a papírvágó kést, s vizsgálgatni kezdte a nyelét, hogy palástolja zavarát. A lány azonban ügyet sem vetve rá, elgondolkozott.

- És ki volna a férj? - mormolta.

- Kitalálja?

Clorinde arcán mosoly suhant át, dobolni kezdett az íróasztalon, vállat vont. Tudta, ki az.

- Olyan korlátolt - mondta halkan.

Rougon védelmébe vette Delestang-t. Nagyon rendes ember, azt csinálhat belőle, amit akar. Részletesen beszámolt egészségi állapotáról, vagyonáról, szokásairól. Egyébként, mondta, ő megígéri, hogy támogatja majd kettőjüket, minden befolyását latba veti, ha valaha még hatalomra jut. Delestang talán nem nagy szellem, de azért akárhol megállja a helyét.

- Ó, ő teljesíti a tervet, azt megengedem - mondta Clorinde, s nagyot kacagott.

Egy kis hallgatás után hozzátette:

- Istenem! Nem mondok nemet, talán magának van igaza... Delestang nincs éppen kedvem ellenére.

Az utolsó szavai közben Rougont nézte. Már több ízben is úgy érezte, hogy Rougon féltékeny Delestangra. A férfinak azonban egy izom sem rándult az arcán. Hatalmas markával két nap leforgása alatt csakugyan megfojtotta a vágyat magában. Sőt, láthatólag elégedett volt közbenjárása eredményével; úgy ecsetelte megint e házasság előnyeit, mint egy agyafűrt ügyvéd,

aki a lány számára különösen előnyös üzletet kötött. Megfogta a kezét, nagyon barátságosan szorongatta, s cinkos képpel, boldogan ismételte:

- Ma éjjel támadt ez az ötletem. Rögtön azt gondoltam: „Meg vagyunk mentve!...” Nem akarom, hogy maga pártában maradjon! Maga az egyetlen nő, akit méltónak tartok arra, hogy jó férjet kapjon. Delestang megoldja a kérdést. Delestang mellett megmarad a teljes cselekvési szabadsága.

Aztán jókedvűen hozzáfűzte:

- Biztosan tudom, hogy maga bőségesen kárpótol majd engem, s még rendkívüli eseményeknek lehetek szemtanúja.

- Delestang-t beavatta már a terveibe? - kérdezte a lány.

Rougon egy pillanatra úgy meghökkent, mintha nem számított volna erre a megjegyzésre. Aztán tökéletes lelki nyugalommal válaszolta:

- Nem, felesleges lett volna. Majd később megmondjuk neki.

Clorinde pár perce már újból a leveleit pecsételgette. Miután betűjel nélküli, széles bélyegzőt nyomott a viaszra, megfordította a borítékot, s kövér betűivel lassan megcímezte. Amint jobbra dobta a leveleket, Rougon megpróbálta a címzéseket kisilabizálni. A legtöbbje ismert olasz politikusoknak szólt. Clorinde észrevehette a leselkedést, mert amikor fölkel, hogy összeszedje és postára küldje a borítékokat, megjegyezte:

- Ha a mamának migrénje van, én intézem a levelezést.

Rougon magára maradt, fel s alá sétálgatott a kis szobában. Az iratszekrényen olyan feliratokat látott, mint akármelyik üzletember irodájában: *Nyugták, Lerakandó levelek, „A” dosszié*. Egyszerre elmosolyodott: az íróasztalon hányódó irkafirkák között egy derékban elszakadt, agyonviselt női füző hevert. A tintatartó kagylóban szappan éktelenkedett, a földön pedig kék selyemfoslányok voltak elszórva, egy készülő szoknya összetakarítatlan hulladékai. A hálószoba ajtaja résnyire nyitva maradt, Rougon kíváncsian bekukkantott; de a zsálok le voltak eresztve, olyan sötét volt benn, hogy csak az ágyfüggönyök sűrű fekete árnyékát látta. Clorinde már jött is vissza.

- Megyek - mondta Rougon. - Este a barátunknál vacsorázom. Szabad kezét ad nekem?

Clorinde nem válaszolt. Olyan komoran tért vissza, mintha a lépcsőházban meggondolta volna magát. A férfi már a karfára tette a kezét. A lány azonban visszahúzta, s becsukta az ajtót. Úgy érezte, szertefoszlik az álma, gondosan ápolgatott reménysége, melyet egy órával ezelőtt még bizonyosságnak vélt. A halálos sértés perzselő lángja futotta el az arcát. Úgy érezte magát, mint akit arcul ütöttek.

- Hát komolyan gondolta? - kérdezte, s háttal állt a fénynek, hogy a férfi ne lássa meg lángba borult arcát.

S hogy az harmadszor is előhozakodott az érveivel, elnémult. Attól félt, ha vitába bocsátkozik, előnti az a vak harag, mely ott dörömbölt, zakatolt a fejében. Félt, hogy meg találja ütni a férfit. Szépen kitervelt élete romba dőlt; egyszerre elvesztette világos ítélőképességét, hátrább lépett a hálószoba ajtajáig, már-már azon volt, hogy behúzza Rougont, s odakiáltja neki: „Itt vagyok! A tiéd vagyok! Bízom benned. Csak akkor leszek a feleséged, ha te is akarsz!” Rougon közben egyre beszélt; egyszerre megértette; elhallgatott, holtra vált. Farkasszemet néztek. Pár pillanatig tétovázva, reszketve állottak. A férfi előtt újra felrémlt az ágy, a

függönyök sűrű árnya. A lány már nagylelkűségének következményeit latolgatta. De elgyengülésük csak egy percre tartott.

- Maga akarja ezt a házasságot? - kérdezte lassan Clorinde.

Rougon habozás nélkül, hangosan rávágta: - Akarom!

- Nos, jó. Üsse nyélbe!

Lassan visszaindultak mindketten az ajtó felé, kiléptek a lépcsőházba, arcuk nagyon nyugodt volt. Csak Rougon halántékán gyöngyözött még pár csepp veríték: utolsó győzelmének nyoma. Clorinde, erejének biztos tudatában, kiegyenesedett. Egy pillanatig némán álltak egymással szemben, nem volt több mondanivalójuk, s mégsem tudtak elválni. Végre a férfi elszánta magát, s kezet nyújtott. A lány visszatartotta egy röpke szorítással, s harag nélkül mondta:

- Maga azt hiszi, erősebb nálam... Téved... Egyszer még megbánhatja.

Többet nem fenyegette. Rákönyökölt a karfára, hogy lássa lemenni. Rougon, mikor leért, föltekintett, egymásra mosolyogtak. A lány nem afféle gyerekes bosszúról álmodozott, máris azt forralta magában, hogy szédítő magasra emelkedik, s úgy zúzza porrá a férfit. Visszaérve a szobájába azon kapta magát, hogy így suttog félhangon:

- Sebaj! Minden út Rómába vezet.

Rougon még aznap este megindította az ostromot Delestang szíve ellen. Azzal áltatta, hogy Balbi kisasszony roppant hízelgően nyilatkozott róla a keresztelő napján, a városházi díszvacsorán, s idézte is állítólagos szavait. Ettől fogva fáradhatatlanul magasztalta a volt ügyvéd előtt a lány tündöklő szépségét. Ő, aki azelőtt annyira óvta Delestang-t a nőktől, most azon mesterkedett, hogy ennek az egynek gúzsba kötve kiszolgáltassa. Egyszer szépséges kezét emlegette, másszor pompás alakjáról beszélt izgató szabadszájúsággal. A lobbanékony Delestang - szíve amúgy is csordultig volt Clorinde-dal - csakhamar örült szerelemre gyúlt. Mikor Rougon közölte vele, hogy ő maga sosem vetett szemet rá, a fiú bevallotta, hogy ő viszont már fél éve szereti, de hallgatott róla, nem akarván Rougon útjába állni. Minden este ellátogatott a Marbeuf utcába, hogy szerelemről beszéljen. Valóságos összeesküvés szövődött körülötte: akivel csak találkozott, mind imádottjának dicséretét zengte; még Charbonnelék is megállították egyik nap az Egyetértés terén, s vége-hosszatlan áradoztak „arról a szépséges hölgyről, akivel mostanában együtt jár”.

Clorinde pedig ragyogtatta elbűvölő mosolyait. Más életmódot dolgozott ki, s pár nap alatt beletanult új szerepébe. Zseniális taktikát alkalmazott: a volt ügyvédet nem azzal a hetyke merészséggel csábította el, mint amivel Rougonnál próbálkozott. Egészen átalakult, adta az epekedőt, játszott a meg-megriadó szende szüzet, idegesnek mondta magát, annyira, hogy már egy forróbb kézszorítástól is idegrohamot kapott. Amikor Delestang egyszer elmondta Rougonnak hogy a lány ájultan dőlt a karjába, mert ő meg merte csókolni a csuklóját, Rougon e körülményben a lelki szüzesség megcáfолhatatlan bizonyítékát vélte fölfedezni. Aztán, mivel a dolgok igen vontatottan haladtak, Clorinde egy júliusi estén odaadta magát, olyan önfeledten, mint egy diáklány. Delestang-t egészen elképesztette a nem várt győzelem, annál is inkább, mert azt hitte, galádul kihasználta a lány mély ájulását; Clorinde szinte holtan feküdt, s később is úgy viselkedett, mint aki nem emlékszik semmire. Valahányszor a férfi mentegőzni próbált, vagy bizalmasabban akart közeledni, a lány olyan ártatlanul nézett rá, hogy ő csak hebegett-habogott, lelkifurdalástól és vágytól égve. E kaland után fel is tette magában, hogy feleségül veszi. Csúf tettét - gondolta - legalább így feledtetheti; aztán arra is gondolt - s ez még többet nyomott a latban -, hogy így majd törvényesen élvezheti azt a lopott boldog-

ságot, azt a pillanatnyi gyönyört, amelynek az emléke égette a lelkét, s amelyet - vélte - másként sohasem élvezhetne többé.

Azonban még egy hétig habozott. Rougonhoz ment tanácsért. Amikor az megértette, hogy mi történt, pár pillanatig lehajtott fejjel tűnődött, hogy mi rejtőzhet a nő lelkének sötét mélyén: vele mennyi ideig dacolt, ennek a mamlasznak meg simán odaadta magát. Nem tudta megfejtetni e kettős magatartás mélyebb értelmét. Sebzett testén egy pillanatra úrrá lett az állati kegyetlenség, már-már szörnyű káromkodásban tört ki, hogy mindent elmondjon Delestangnak, aki egyébként a hozzá intézett nyers kérdésekre - mint lovagias férfihoz illik - tagadta a viszonyt. Ettől Rougon magához tért. Ügyes szóval végső elhatározásra bírta a hajdani ügyvédet. Nem a házasságot tanácsolta neki, hanem a tárgyhoz szinte nem is illő elmélkedésekkel bírta rá a döntő lépésre. Ami a Balbi kisasszonyról kerengő csúnya mendemondákat illeti, meglepetéssel hallja őket; ő maga egy szót nem hisz belőlük; amikor tudakozódott a hölgy felől, csak szépet és jót hallott róla. Különbösen is, az ember ne vizsgálgassa a nőt, akit szeret. Ez volt az utolsó szava.

Hat héttel később, a Madeleine-templomból kijövet - itt tartották az esküvőt káprázatos külsőségek között - Rougon így válaszolt annak a képviselőnek, aki Delestang választásán csodálkozott:

- Mit akar? Én százszor is óvtam... Úgy volt megírva, hogy egy nő végül mégiscsak túljárjon az eszén.

Delestang és felesége tél vége felé tértek haza olaszországi útjukról; ekkor értesültek róla, hogy Rougon hamarosan házasságra lép Beulin-d'Orchère kisasszonnyal. Mikor meglátogatták, Clorinde a legnagyobb szívélyességgel kívánt szerencsét a választásához. Rougon kedélyesen azt válaszolta, hogy a barátai kedvéért szánta el magát. Három hónapig nem hagyták békén, egyre mondogatták neki, hogy az ő állásához elengedhetetlen egy feleség. Nevetett, s hozzáfűzte, hogy esténként, ha vendégül látta a jó barátait, még asszony sem volt nála, aki betöltötte volna a teát.

- Szóval hirtelen jutott eszébe, nem is volt szándékában - jegyezte meg Clorinde mosolyogva.
- Velünk egy időben kellett volna tartaniuk az esküvőt. Együtt mentünk volna Olaszországba.

Aztán faggatni kezdte, tréfálkozott vele. Bizonyára Du Poizat barátjának támadt ez a kedves ötlete? Rougon esküdözött, hogy nem; elmondta, hogy Du Poizat - éppen ellenkezőleg - váltig tiltakozott a házasság ellen; a volt alprefektus ki nem állhatta Beulin-d'Orchère urat. Hanem a többiek: Kahn, Béjuin, Correurné, sőt még Charbonnelék is, ki nem fogtak a dicséretből, ha Véronique kisasszony szóba került. Ha hinni lehet nekik, övele fog beköltözni Rougon házába az erény, a jólét s minden elképzelhető kellemetesség. Végül kifigurázta az egész házasságot.

- Egy szó, mint száz, ezt a hölgyet nekem teremtték. Nem utasíthattam vissza.

Aztán hamiskásan hozzáfűzte:

- Ha ősszel csatába indulunk, nem nélkülözhetjük a szövetségeseket.

Clorinde élénken helyeselt. Ő is agyba-főbe dicsérte Beulin-d'Orchère kisasszonyt, akivel pedig mindössze csak egyszer találkozott. Delestang, ki mindeddig csak némán bólogatott, s le nem vette szemét a feleségéről, lelkes szóval kezdte magasztalni a házaselet szépségeit. Éppen kezdte volna részletezni a saját boldogságát, mikor Clorinde fölállt, mondván, hogy még más-hol is le kell vizitelniük. Míg Rougon kikísérte őket, hátramaradt vele, s a férjét előre engedte.

- Ugye mondtam magának, hogy egy éven belül megnősül - súgta a fülébe.

Beköszöntött a nyár. Rougon tökéletes nyugalomban élt. Rougonné három hónap leforgása alatt megregulázta a Marbeuf utcai házat, ahol annak előtte mindig valami kalandillat lebegett. Most, a kissé didergetős, kínosan tiszta szobák a tisztességes élet leheletét árasztották; a bútorok szabályos rendben álltak, a függönyökön alig szűrődött át kevéske napfény, a szőnyegek elfojtották a lépések nesztét: kolostori fogadóterem vallásos ridegsége költözött a lakásba; valahogy úgy rémlett, mintha maguk a tárgyak is réges-régiak volnának, mintha ódon kúriába lépne az ember, ahol mindenben valami patriarkális illat terpeszkedik. Ez az idétlen, csúnya nő pedig, ki mindenben rajta tartotta a szemét, nesztelen lépteivel még fokozta a helyiségek áhítatos csöndjét; olyan halkán és simán kormányozta a háztartást, mintha ezen a szent helyen öregedett volna meg, húszévi házasságban.

Rougon, ha gratuláltak neki, csak mosolygott. Makacsul hajtogatta most is, hogy barátainak ízlése és választása szerint nősült. Roppant elégedett volt a feleségével. Már régen vágyott rá, hogy polgári otthona legyen: ezzel akarta kézzelfogható jelét adni becsületességének. Ez végképp elfeledteti gyanús múltját, s ő polgárjogot nyer a tisztességes emberek társadalmában. Lelke mélyén mindig vidéki maradt, az eszményi otthont olyannak képzelte, amilyennek egyik-másik megtollasodott polgár otthonát látta Plassans-ban, ahol a bútorokról évszámra nem kerül le a fehér vászonhuzat. Amikor meglátogatta Delestang-t, s látta, hogy a szeszélyes Clorinde milyen szertelen fényűzéssel rendezkedett be, nem titkolt megvetéssel rándított egyet a vállán. Semmit sem tartott nevetségesebbnek az esztelen pazarlásnál; nem mintha fősvény lett volna; de úgy vélekedett, hogy a megvásárolható örömöknél vannak sokkal becsesebbek is. A vagyonkezelés gondját teljesen a feleségére hárította. Ő mindaddig számolatlanul költötte a pénzét. Most már az asszony irányította a pénzügyeket, azzal a kicsinyes gondnal, amivel az egész házat vezette.

Rougon az első hónapokban bezárkózott, gyűjtötte az erőt, készülődött a megálmodott küzdelemre. Ő a hatalmat magáért a hatalomért szerette, nem vágyott hiábavaló dolgokra, gazdagságra, kitüntetésekre. Hallatlanul tudatlan volt, legfeljebb csak közepszerű mindabban, ami nem az emberekkel való bánásmódra vonatkozott; csak uralom vágya emelte mások fölé. Ezen a téren viszont semmi erőfeszítést nem sokallt, bálványozta saját eszét. Fölötte állni a tömegnek, mely fajankókból és zsiványokból áll, husánggal tartani féken az embereket: ez a vágy fejlesztette ki e lomha testben a fürge szellemet, a roppant szívósságot. Ő csak önmagában bízott; meggyőződése csak arra volt jó, hogy érvelhessen vele; mindent alávetett annak a vágyának, hogy szüntelen érvényesítse a személyiségét. Káros szenvedélyei nem voltak, de titokban a mindenhatóság orgiáit ülte. Otromba, széles vállát s elhízott arcát apjától örökölte, de az akarat elpusztíthatatlan lángolását, a kicsinyes eszközökkel s apró örömökkal nem bíbelődő erő szenvedélyét anyja hagyta rá örökölni, anyja, az a félelmetes Félicité, aki korlátlanul uralkodott egész Plassans-on. Annyi bizonyos, hogy Eugène volt a legnagyobb Rougon.

Hogy így magára maradt - annyi munkás esztendő után tétlenül - eleinte kéjes álmoság kerítette hatalmába. Úgy érezte, 1851 forró napjai óta nem aludta ki magát. Kegyvesztettségét úgy fogadta, mintha hosszú szolgálata jutalmául szabadságra küldték volna. Úgy tervezte, fél évre eltűnik a világ szeme elől, s ezalatt kiválasztja a legalkalmasabb területet, ahol kedve szerint vetheti magát a harc sűrűjébe. De alig múlt el pár hét, unni kezdte a tétlenséget. Sosem érezte még ilyen erősnek magát; semmittevésre kárhoztatott feje és tagjai feszélyezték; naphosszat járkált fel s alá szűk kis kertjében, hatalmasakat ásított, mint a ketrecbe zárt

oroszán, mely félelmetesen nyújtóztatja zsibbadt tagjait. Számára gyűlöletes volt ez az élet, ő azonban gondosan titkolta, mennyire nyomasztja az unalom; adta a kedélyest, boldognak mondta magát, hogy nincs benne a „zűrben”; csak súlyos szemhéját emelte fel olykor, hogy szemügyre vegye az eseményeket, de mindjárt vissza is bocsátotta szeme lángjára, ha látta, hogy figyelik. Főként az tartotta benne a lelket, hogy érezte népszerűtlenségét. Bukása sok embernek szerzett örömet. Nem múlt el nap, hogy egyik vagy másik lap ki ne rohant volna ellene; benne testesült meg az államcsíny, a száműzetések, az erőszakoskodások, amikről csak burkoltan lehetett beszélni; sőt, dicsérték a császárt, hogy megvált attól a hívétől, aki csak a tekintélyét csorbította. A Tuilériákban még ennél is ellenségesebb érzülettel viseltettek Rougon iránt; a diadalmaskodó Marsy kifigurázta, élceket faragott a rovására, amiket a hölgyek a szalonokban terjesztettek. Ez a gyűlölet erőt öntött Rougonba, most még jobban megvetette az emberi nyájat. Tehát nem felejtették el, gyűlölettel viseltetnek iránta! Ez megnyugtatta. Egymaga száll szembe valamennyiükkel: ez volt dédelgetett álma; korbáccsal tartja távol magától az acsarkodókat. Megittasult a szidalmaktól, felmagasodott magánya gögjében.

Hanem a tétlenség ijesztően megviselte harcban edzett izmait. Ha lett volna bátorsága, ásót ragad, hogy felássza a kertjét. Kimerítő munkába fogott: elkezdte írni az angol alkotmány és az 1852-es császári alkotmány összehasonlító tanulmányát; végigtekintve a két nép történelmén és politikai szokásain, azt akarta bizonyítani, hogy a szabadság Franciaországban semmivel sem kisebb, mint Angliában. Mikor összeszedte az adatokat, s hiánytalanul együtt volt az anyag, nagy megerőltetésbe került, hogy tollat vegyen a kezébe; legszívesebben a Házban védte volna meg a tételeit; de szerkeszteni, könyvet írni, ügyelni a mondatokra: mindez hallatlanul nehéznek látszott, s még közvetlen haszonnal sem kecsegtetett. A stílus mindig gyöngye oldala volt, ezért mindig fitymálva beszélt róla. Nem is írt meg többet tíz oldalnál. A megkezdett kézirat ott hanyódott az íróasztalán, ámbár húsz sort sem írt hozzá hetenként. Valahányszor arról érdeklődtek, mivel tölti az idejét, terjengősen fejtegette műve eszméjét, s mértéktelenül felfújta az egészet. Ez volt a menedéke, ide rejtette kongó napjainak gyűlöletes ürességét.

Teltek-múltak a hónapok, s Rougon mind derűsebben, kedélyesebben mosolygott. Arca nem árulta el magába fojtott kétségeit. Híveinek sirámaira olyan okoskodásokkal válaszolt, melyek azt bizonyították, hogy tökéletesen elégedett. Miért is ne volna boldog? Szeret olvasgatni, kedvére dolgozhat, ez sokkal többet ér a közélet lázas izgalmainál. A császár, minthogy nincs szüksége a szolgálataira, igen helyesen teszi, hogy békén hagyja őt a vackában; a császárról különben csak a legmélyebb tisztelet hangján beszélt. Nemegyszer kinyilvánította azonban, hogy csak urának intésére vár, s szíves örömet fölveszi újra „a hatalom igáját”; hozzáfűzte azonban azt is, hogy ő maga semmit sem tesz azért, hogy kierőszakolja ezt az intést. Valóban, továbbra is szinte aggódalmasan vigyázott, hogy semmivel se hívja föl magára a figyelmet. A császárság első éveinek csöndjében, ebben a rémülettel és fáradtsággal vegyes kábulatban, ő már hallotta a mozgolódás tompa moráját. Végző reménye az volt, hogy bekövetkezik valami szerencsétlenség, s akkor egyszerre megint szükség lesz az ő szolgálataira. Ő a nehéz helyzetek embere volt, akinek - mint de Marsy úr mondta - „súlyos a mancsa”.

A Marbeuf utcai ház vasárnap és csütörtökön megnyílt Rougon hívei előtt. A nagy vörös szalonban társalogtak fél tizenegyig, amikor is Rougon kérlelhetetlenül kitette a társaság szűrét, mondván, hogy az éjszakázástól eltompul az agy. Pontosan tíz órakor maga Rougonné szolgálta föl a teát, mint gondos háziasszony, akinek mindenre kiterjed a figyelme. Csak két tányérka süteményt adott az asztalra; senki nem nyúlt hozzá.

Egy júliusi csütörtökön, az általános választások után, nyolc órakor már az egész társaság Rougon szalonjában ült. A hölgyek: Bouchard-né, Charbonnelné, Correurné a nyitott ablak mellé telepedtek, hogy jobban érje őket a szűk kerteskéből elvétve belibbenő szellő; körbeülték d'Escorailles-t, aki plassans-i csínyjeit mesélte, s elmondta, hogyan töltött tizenkét órát Monacóban azzal az ürüggyel, hogy egy barátjával vadászik. Rougonné feketében volt, félig megbújt egy függöny mögött, nem figyelt oda, csöndben fölállt, s el-eltűnt egy-egy negyedórára. Charbonnel úr is a hölgyekhez szegődött, egy karosszék szélén ült, s elképedve hallgatta, hogy ez a jó társaságbeli úriember nem áll efféle kalandokról beszámolni. Clorinde a szoba közepén álldogált, fél füllel hallgatta, hogy a férje mit beszél Béjuinnel a termésről. Szalmasárga szalagokkal agyondíszített, nyersszínű ruhában volt, legyezőjével bal tenyerét ütögetve, elmerülten nézte a szalont megvilágító egyetlen lámpa fényes gömbjét. A játékasztalnál az ezredes és Bouchard úr pikézett a sárga fényben; Rougon pedig egy zöld posztóval bevont kártyaasztalkán pasziánszozott a sarokban, rakosgatta a lapokat, komoly arccal, módszeresen, fáradhatatlanul. Ez volt a kedvenc szórakozása csütörtökön és vasárnap, munkát adott ujjainak, lekötötte gondolatait.

- Nos, kijön? - kérdezte Clorinde, és mosolyogva lépett közelebb.

- Mindig kijön - válaszolta nyugodtan.

Clorinde szembe állt vele, az asztal másik oldalára, míg ő nyolc csomóba osztotta a kártyát.

Mikor párosával fölszedegette a lapokat, a nő megjegyezte:

- Igaza van, tényleg kijön... És mire gondolt?

Rougon lassan ráemelte a szemét, mintha csodálkozna a kérdésem:

- Arra, hogy milyen idő lesz holnap - mondta végül.

Azzal tovább rakosgatott. Delestang és Béjuin abbahagyták a beszélgetést. Csak Bouchard-né gyöngyöző kacagása hallatszott a szalonban. Clorinde az ablakhoz lépett, nézte egy darabig a lehulló alkonyt. Majd hátra sem fordulva megkérdezte:

- Mi hír arról a szegény Kahnról?

- Írt - felelte Rougon. - Ma estére várom.

Kahn úr szerencsétlen kimenetelű kalandjára terelődött a szó. A képviselő elkövette azt a meggondolatlanságot, hogy a legutóbbi ülészak alatt meglehetősen hevesen támadta a kormány által beterjesztett egyik törvényjavaslatot; a javaslat ugyanis félelmetes versenytársat kívánt létrehozni a szomszéd megyében, s ezzel végromlás fenyegette volna Kahn úr bressuire-i kohóit. Ő azonban mindaddig nem hitte, hogy beszédével túllépte a jogos tiltakozás határait, míg választásának előkészítésére hazatérve Deux-Sèvres megyébe meg nem hallotta - és pedig magának a megyefőnöknek a szájából -, hogy törölték a hivatalos jelölőlistáról; kegyvesztett lett, a miniszter egy roppant korlátolt embert jelölt ki helyette, egy niort-i ügyvéd személyében. Kahn urat úgy érte ez a hír, mint a villámcsapás.

Rougon éppen a részleteket mesélte, amikor belépett Kahn úr s nyomában Du Poizat. Mindketten a hétórás vonattal érkeztek. Csak addig késlekedtek, míg bekaptak egy kis vacsorát.

- Nos, mit szólnak hozzá? - kérdezte Kahn, megállva a szoba közepén, míg a többiek köréje sereglettek. - Tessék, most meg forradalmár lettem!

Du Poizat kimerülten rogyott egy karosszékbe.

- Szép kis hadjárat! - fakadt ki. - Finom kis zűrzavar! Minden tisztességes embernek felfordul a gyomra!

Kahn úrnak azonban töviről hegyire el kellett mondania mindent. Mihelyt hazaért, mesélte, már az első látogatások alkalmával érezte, hogy a leghívebb barátai is zavarban vannak. Langlade megyefőnökről elmondta, hogy feslett erkölcsű ember, s gyanúsán meghitt viszonyban van annak a niort-i ügyvédnek, az új képviselőnek a feleségével. De azért ez a Langlade igen szeretetreméltó módon, a megyefőnökségen elköltött ebéd után, csemegézés és szivarozás közben adta tudtára, hogy kegyvesztett lett. Apróra elmesélte a lezajlott beszélgetést. A legnagyobb baj az volt, hogy már nyomtatták a plakátjait és a szavazócéduláit. Az első pillanatban úgy elöntötte a düh, hogy a történetek ellenére is jelöltetni akarta magát.

- Hej! Csak maga ne írt volna nekünk - fordult Du Poizat Rougonhoz -, majd móresre tanítottuk volna mi a kormányt!

Rougon vállat vont. Keverés közben hanyagul vetette oda:

- Megbuktak volna, s egyszer s mindenkorra lehetetlenné tették volna magukat. Nem megvetendő eredmény!

- Nem értem, milyen fából faragták magát! - tört ki Du Poizat, s dühösen hadonászva felpattant a helyéről. - Annyit mondhatok, hogy ez a Marsy kezd dühíteni. Ez magára célzott, amikor Kahn barátunkra sújtott... Olvasta ennek a fráternek a felhívásait? Frázispufogatás, semmi több. Szép kis választás! Maga csak ne mosolyogjon! Hej, ha maga volna a Belügyben, másképp mennének a dolgok!

S hogy Rougon most is csak mosolyogva nézte, még dühösebben folytatta:

- Mi odahaza voltunk, láttunk mindent... Van nálunk egy szerencsétlen fiú, régi barátom, nagy merészen jelöltette magát republikánusnak. El sem tudja képzelni, milyen hajtóvadászatot indítottak ellene. A megyefőnök, a polgármesterek, a csendőrök, az egész banda nekiesett; a plakátjait leszaggatták, a szavazócéduláit az árokba dobták, a programját osztogató szegény ördögöket pedig letartóztatták; még a nagynénje is, aki pedig egyébként igen derék hölgy, azt üzenté neki, hogy ne mutatkozzék nála, nehogy bajba keverje. Hát még az újságok! Lezsiványozták. A jámbor nénikék keresztet vetnek, ha megjelenik a falujukban.

Mélyet lélegzett, újból a karosszékbe vetette magát, s így folytatta:

- Marsynak meglesz a többsége valamennyi megyében, de nem baj! Párizs mégiscsak megválasztott öt ellenzéki jelöltet... Mozgolódnak már. Csak hagyja hatalmon a császár ezt a piperkőc minisztert és hálósobabajnok megyefőnökeket, akik, hogy nyugodtan hálhassanak az asszonyokkal, a képviselőházba küldik a férjeket. Öt év múlva recsegni-ropogni fog az egész császárság... Én szívből örülök a párizsi választásoknak. Úgy vélem, ez majd megbosszul minket.

- S ha maga megyefőnök lett volna?... - kérdezte Rougon nyugodtan, s az enyhe gúny alig fodrozta egy cseppet vastag szája sarkát.

Du Poizat kivicsorította rendetlenül nőtt, fehér fogait. Vézna kis gyerekökle úgy szorongatta a szék karfáját, mintha össze akarná roppantani.

- Hej, ha én megyefőnök lettem volna!... - mormolta.

De nem fejezte be, nekidőlt a szék támlájának, s azt mondta:

- Nem, ez már undorító!... Én különben is mindig republikánus voltam!

Az ablaknál közben elhallgattak az asszonyok, arcukat a szalon belseje felé fordították, figyeltek; d'Escorailles úr egy széles legyezővel némán legyezte a bágyadt Bouchard-nét, akinek a kert felől be-belebbenő forró szellőtől gyöngyözött a halántéka. Az ezredes új játszmába kezdett Bouchard úrral, de olykor abbahagyták, hogy bólogatva vagy fejüket csóválva helyeseljék vagy helytelenítsék a hallottakat. A karosszékek széles kört vontak Rougon köré: Clorinde, állát a tenyerébe hajtva, figyelmesen ült, meg se moccant; Delestang rá-rámosolygott a feleségére, ahogy átsuhant rajta egy-egy édes emlék; Béjuin úr, kezét összekulcsolva a térdén, ijedten nézte hol az urakat, hol a hölgyeket. Du Poizat és Kahn úr váratlan megjelenése valóságos vihart kavart fel a szalon békés nyugalmaiban. Úgy rémlett, mintha ruhájuk redőiből fújna az ellenzékiiség szele.

- Én a maga tanácsát követtem - folytatta Kahn úr -, és visszavonultam. Figyelmeztettek, hogy még irtalmatlanabbul fognak elbánni velem, mint avval a republikánus jelölttel. Velem, aki olyan híven szolgáltam a császárságot! Azt maga is beismeri, hogy ekkora hálátlanság kétséget kell hogy ébresszen még a legszilárdabb lelkekben is.

És keserűn felpanaszolta, hogy mennyit piszkálják. Újságot akart alapítani, hogy ezzel támogassa a niort-angers-i vasútvonal tervét; úgy tervezte, ez az újság később hathatós pénzügyi fegyver lesz a kezében; azonban mi történt? Megtagadták tőle az engedélyt, mivel Marsy úr azt képzelte, hogy Rougon rejtőzködik mögötte, s tulajdonképpen harcias szellemű lapról van szó, mely az ő miniszteri tekintélyét van hivatva megtépázni.

- Teringettét! - szólt közbe Du Poizat. - Attól félnek, hogy valaki végül is megírja az igazat. Hej, micsoda remek cikkeket adtam volna én magának!... Szégyen, hogy milyen sajtónk van: gúzsba kötötték, állandóan azzal fenyegetik, hogy belefojtják a szuszt, ha meg mer nyikkanni! Egyik regényíró barátomat beidézték a minisztériumba, ahol egy irodafőnök megkérte, hogy változtassa meg a főhős mellényének színét, mert nem tetszik a miniszternek. Ezt nem én találtam ki.

Más tényeket is megemlített, szóba hozta azokat a hajmeresztő mendemondákat, melyek szájról szájra jártak a lakosság körében: egy fiatal színésznő s a császár egyik rokona öngyilkosok lettek, két tábornok állítólag kardot rántott egymásra, s egyikük leszúrta a másikat a Tuilériák folyosóján valami lopási história miatt. Vajon hitelre találának az efféle szóbeszédnek, ha a sajtó szabadon írhatna? S befejezésül még egyszer megismételte:

- Én republikánus vagyok, határozottan.

- Jó magának - morogta Kahn úr -, én azt se tudom, fiú vagyok-e vagy lány.

Rougon széles válla előregörnyedt. Nagyon ravasz játszmába kezdett. Háromszor rakta ki a lapokat, előbb hetesével, majd ötösével, végül hármasával egy-egy csomóba, s azt akarta elérni, hogy a végén, ha minden lap elfogyott, a nyolc treff összekeverüljön. Látszólag úgy elmerült a játékba, mint aki nem hall, nem lát semmit, ámbár egy-egy megjegyzésre azért csak felfigyelt.

- A parlamentáris rendszer komoly biztosítékokat nyújtott - vélekedett az ezredes. - Ó, ha a királyi hercegek visszatérnének!

Jobelin ezredes orléanista volt, ha rájött az ellenzékiesség. Szívesen beszélgetett a Mouza'd'a-hágói ütközetről, ahol d'Aumale herceg oldalán küzdött, aki akkoriban a negyedik serezhad kapitánya volt.

- Olyan elégedettek voltunk Lajos Fülöp alatt - tette hozzá, látván, milyen némán fogadják a sajnálkozásait. - Azt hiszik, ha felelős kormányunk volna, a barátunk nem lenne egy fél éven belül az állam élén? Hamarosan egy nagy szónokkal többet tarthatnánk számon.

Bouchard úr azonban láthatólag türelmetlen lett. Ő legitimistának vallotta magát; nagyapja annak idején bejáratos volt az udvarba. Éppen ezért minden este heves szópárbajt vívott unokaövével a politika miatt.

- Hagyjuk csak! - morogta. - A maga júliusi monarchiája mindig csak egyik napról a másikra tengette az életét. Csak egyetlen elvnek van létjogosultsága, ezt maga is tudja.

Összeeszeszték, leszedték egymásról a keresztvizet. A császársággal röviden végeztek; s mindegyik a maga ízlésének megfelelő kormányt juttatta uralomra. Megesett-e valaha is, hogy az Orléans-ok húzták-halasztották egy öreg katona kitüntetését? Hát a törvényes királyok talán megengedték volna azt a kivételezést, ami ma a hivatalokban napirenden van? Amikor aztán a vita hevében lehülyézték egymást, az ezredes felkapta a kártyáját, s így kiáltott:

- Hagyja már abba, Bouchard, hallja-e!... Van négy tízesem és egy kvartom filkóig. Rendben?

Delestang-t a vita kizökkentette ábrándjaiból; úgy érezte, kötelessége megvédelmezni a császárságot. Istenem! Nem mintha ő tökéletesen elégedett volna a rendszerrel. Ő jobban szeretne egy sokkal humánusabb kormányzatot. Próbálta kifejtetni törekvéseit, elmagyarázni a tömegnyomor megszüntetéséről, munkások egyesítéséről vallott, meglehetősen homályos szocialista elképzeléseit; olyanféle volt az egész nagyban, mint az ő chamade-i mintagazdasága kicsiben. Du Poizat azt szokta mondani rá, hogy túl sokat foglalkozott a marháival. Clorinde ajkbiggyesztve nézte a férjét, ki szavai közben közéleti férfiúhoz illően rázta pompás fejét.

- Én, igenis, bonapartista vagyok - hangoztatta többször is. - Liberális bonapartista, ha úgy jobban tetszik.

- És maga, Béjuin? - kérdezte hirtelen Kahn úr.

- Én is - válaszolta Béjuin, s hangja kásás volt a hosszú hallgatástól. - Azazhogy vannak árnyalatok, természetesen... Egyszerűen bonapartista vagyok.

Du Poizat élesen felkacagott.

- Mi a fene! - kiáltotta.

S hogy faggatóra fogták, nyersen folytatta:

- Jó pofák maguk itt valamennyien! Magukat persze nem eresztették szélnek. Delestang még mindig tagja az államtanácsnak. Béjuint most választották meg újból.

- Egészen magától értetődően ment a dolog - szakította félbe az utóbbi. - Cher megye főnöke...

- Ó, magának nincsen része benne, nem is hibáztatom érte. Tudjuk mi, hogy megy a dolog... Combelot-t is újra megválasztották, La Rouquette-et szintén... Éljen a császárság!

D'Escorailles úr, aki fáradhatatlanul legyezte a csinos Bouchard-nét, szintén közbe akart szólni. Ő más szemszögből védelmezte a császárságot. Ő azért csatlakozott, mert úgy látja, hogy a császárnak küldetése van; a haza üdvé mindenekelőtt.

- Maga is megtartotta az államtanácsban ülnöki tisztét, ugye? - folytatta Du Poizat emelt hangon. - Nos, a maguk véleményét már ismerjük... Az ördögbe is! Úgy látom, magukat felháborítja, amit mondok. Pedig egyszerű a dolog... Kahnt és engem nem fizetnek többé, hogy vakok legyünk, ennyi az egész.

A többiek felháborodtak. Undorító dolog így nézni a politikát. Van más tényező is, nemcsak az egyéni érdek. Még az ezredes és Bouchard is elismerték, noha ők sem voltak bonapartisták, hogy akadhatnak jóhiszemű császárpártiak is; s kettőzött buzgalommal védték saját meg-

győződésüket, mintha valaki meg akarta volna őket fosztani tőle. Delestang mélyen meg volt sértve; azt hangoztatta, hogy félreértették, s elsorolta, hány lényeges kérdésben nem ért egyet a császárság elvakult híveivel; majd újabb fejtegetésekbe bocsátkozott a demokratikus átalakulásokról, s úgy vélekedett, ezek alól a császárság sem vonhatja ki magát. Sem Béjuin, sem d'Escorailles nem voltak hajlandók beleegyezni, hogy őket csak úgy egyszerűen bonapartistának titulálják; megállapították, hogy lényeges felfogásbeli különbségek vannak a császáriak között, mindegyik a saját külön véleményére hivatkozott, amelyet egyébként bajos lett volna pontosan meghatározni. Tíz perc leforgása alatt az egész társaság átalált az ellenzék oldalára. A hangok fel-felcsattantak, vitázó csoportok alakultak, a „legitimista”, „orléanista”, „republikánus” szavak csak úgy röpködtek a hússzor is elismételt hitvallások között. Rougonné meg-megjelent egy pillanatra valamelyik ajtóban aggodalmas arccal, aztán megint eltűnt.

Rougon ezalatt befejezte a treffes pasziánszot. Clorinde előrehajolt, hogy a nagy zajban megkérdezze:

- Kijött?

- Persze hogy ki - válaszolta nyugodt mosollyal.

S mintha csak most figyelne föl az összevissza kiabáló hangokra, felemelte a kezét s újból megszólalt:

- De nagy hanggal vannak!

Erre elhallgattak, azt hitték, beszélni akar. Mély csönd támadt. Egy kissé elfáradva várakoztak valamennyien. Rougon a hüvelykjével szétteretett az asztalon tizenhárom lapot legyező alakban. Megnézte, majd az áhítatos figyelem közepette megszólalt:

- Három dáma; ez civakodást jelent... Hírt hoznak éjszaka... Óvakodjunk egy barna hölgytől...

Du Poizat azonban türelmetlenül szakította félbe:

- És magának, Rougon, mi a véleménye?

A nagy ember hátradőlt a karosszékében, kinyújtózott, kezével enyhe ásitást fojtott el. Fölemelte a fejét, mintha megfájdult volna a nyaka.

- Ó, én a tekintély híve vagyok - dünnyögte s a mennyezetet vizsgálgatta -, hiszen tudják. Az ember evvel születik. Ez nem vélemény, ez szükséglet. Szamárság vitatkozni. Franciaországban, ha öt férfi összekerül egy szalonban, öt különböző kormányforma van jelen. De ez senkit sem gátol meg abban, hogy híven szolgálja a fennálló rendszert. Nem így van? Maguk csak beszélnek, hogy beszéljenek.

Leszegte a fejét, lassan végignézett rajtuk.

- Marsy nagyon jól vezette a választásokat. Ok nélkül szidják a körleveleit. A legutóbbi különösen hatásos volt... Ami a sajtót illeti, az már amúgy is túl nagy szabadságot élvez. Hová jutunk, ha az első jöttment megírhatja, mi a véleménye? Egyébként Marsy helyében magam is megtagadtam volna Kahntól a lapengedélyt. Főlöské, hogy az ember fegyvert adjon ellenségei kezébe... Tudják, ha az uralkodó elérzékenyül, elveszett. Franciaországnak vaskézre van szüksége. Ha egy kicsit megszorogatják a torkát, abba még nem hal bele.

Delestang tiltakozni akart. Bele is fogott a mondókájába:

- Igen ám, de van a szabadságnak egy okvetlenül szükséges mennyisége...

Clorinde azonban csöndre intette. Feltűnően bólogatva helyeselt. Előrehajolt, hogy a férfi lássa, milyen engedelmesen és meggyőzve ül előtte. Az ránézett, miközben mérgesen folytatta:

- Na persze, a szükséges szabadságok. Már vártam, hogy mikor bújnak elő... Tudják meg, ha a császár rám hallgatna, soha nem adna semmiféle szabadságot.

S hogy Delestang újból fészkelődött a helyén, a felesége, szép szemét fenyegetően összemorcolva, nyugalomra intette.

- Soha! - ismételte meg Rougon nyomatékosan.

Olyan félelmet gerjesztő arccal állt föl a székéből, hogy senki nem mert megmukkanni. De aztán visszaereszkedett, ernyedttel, s lecsillapodva mormolta:

- Na tessék, már engem is megkiabáltatnak... Én most csak egyszerű polgárember vagyok. Nem kell beleavatkoznom ezekbe a dolgokba, örülök is neki. Adja isten, hogy a császárnak ne is legyen rám szüksége!

Ebben a pillanatban kinyílt a szalon ajtaja. Rougon az ajkára tette az ujját, s nagyon halkán suttopta:

- Pszt!

La Rouquette úr lépett be. Rougon gyanította, hogy a nővére, de Llorenztné küldte, kifürkészni, miről társalognak itt nála. Marsy, bár alig fél éve nősült, felújította a barátságát ezzel a nővel, aki majd két évig volt a szeretője. Ahogy a fiatal képviselő megérkezett, abba is maradt a politizálás. A szalon visszasüppedt úri nyugalomába. Rougon maga keresett elő egy nagy lámpaernyőt, s a lámpára illesztette; a sárga fény vetette szűk körben csak az ezredes és Bouchard úr ösztövére keze látszott, ahogy szabályos időközökben ledobták lapjaikat. Az ablaknál Charbonnellé halkán panaszkolta gondjait Correurnének, Charbonnel úr pedig nagyokat sóhajtván adott nyomatékot neje szavainak; hovatovább két éve vannak már Párizsban, s az az átkozott pör nem akar véget érni; tegnap kénytelen-kelletlen vásároltak hat-hat inget maguknak, mert arról értesültek, hogy megint elhalasztották az ügyet. Valamivel hátrább, a függöny mellett, Bouchard-né szinte bóbiskolt már, elnyomta a hőség. D'Escorailles úr odament hozzá. S minthogy senki nem nézett rájuk, megfontolt merészséggel hosszú, néma csókot nyomott félíg nyitott ajkára. Az asszony tágra nyitotta a szemét, meg se moccant, nagyon komolyan nézte.

- Édes istenem! - mondta ebben a pillanatban La Rouquette úr. - Bizony nem mehettem el a Variétébe. Láttam a darab főpróbáját. Örült sikerük volt, és milyen vidám a zenéje! Párizs tolongani fog... Be kellett fejeznem egy munkát. Dolgozom valamin.

Kezet fogott az urakkal, s gálánsan megcsókolta Clorinde csuklóját, a kesztyű fölött. Állva maradt, egy karosszék támlájának dőlt, mosolygott; öltözéke kifogástalan volt. A redingotja gombolása azonban elárulta, hogy nagyon tekintélyesnek akar látszani.

- Most jut eszembe - fordult a ház urához -, szeretném fölívni a figyelmét egy tanulmányra, mely az angol alkotmányról szól, jól felhasználhatja nagy művéhez; szavamra, szerfelett érdekes tanulmány. Egy bécsi folyóiratban jelent meg... És hogy halad a munkájával?

- Ó, nagyon lassan - válaszolta Rougon. - Éppen egy sok fejtörést okozó fejezettel bajlódom.

Mindig különös örömmel beszéltette a fiatal képviselőt. Tőle tudta meg, mi minden történik a Tuilériákban. Ma azonban meg volt győződve, hogy csak azért küldték, mert tudni akarják a véleményét a kormányjelöltek győzelméről; s ezért egyetlen megjegyzésre méltó szót sem

szólt, de annál több érdekes értesülést nyert La Rouquette-től. Azzal kezdte, hogy gratulált a fiatalembernek újbóli megválasztásához. Aztán jámbor képpel csak bólogatott, míg amaz beszélt. A képviselő boldog volt, hogy nem szakítják félbe, csak úgy dőlt belőle a szó. Az udvar örömmámorban úszik. A császár Plombières-ben értesült a választások eredményéről; azt beszélik, hogy a távirat kézhezvételekor le kellett ülnie, mert izgalmaiban szinte megbénult a lába. De egy nagy aggodalom mégiscsak elhomályosítja a ragyogó győzelmet: Párizs a hálátlanság rút példáját adta szavazásával.

- Ej, mit! Párizsnak majd betapasztják a száját - morogta Rougon, s újabb ásitást fojtott el, mintha bosszankodna, hogy semmi érdekeset nem talál La Rouquette úr szóáradatában.

Tízet ütött az óra. Rougonné asztalkát tolt a szoba közepére, s felszolgált a teát. Ekkor a társaság csoportokra oszlott, s a sarkokba vonult. Kahn úr, csészével a kezében, odaállt Delestang elé - az utóbbi nem teázott, mondván, hogy a tea felizgatja - s újabb részletekkel traktálta vendége-beli útjáról: szívügye, a niort-angers-i vasútvonal koncessziója még mindig holtponton áll; az a piszok Langlade, Deux-Sèvres megye főnöke, nem átalította választási csaléteknek használni az ő tervét, persze a kormányjelölt javára. La Rouquette úr most a hölgyek háta mögé lopakodott, s mosolyt fakasztó szavakat sugdosott a nyakukba. Correurné egy karosszéksánc oltalmában élénk beszélgetésbe mélyedt Du Poizat-val: faggatta fivére, Martineau felől, ki közjegyző volt Coulonges-ban; Du Poizat elmondta, hogy látta pár pillanatra a templom előtt, most is a régi: arca fagyos, tekintete komor. S hogy az asszony darálni kezdte szokásos vádaskodásait, a férfi gonoszkodva óvta, be ne tegye a lábát oda, mert Martineau-né megesküdtött, hogy kidobja. Correurné megitta a teáját, a szava is elakadt mérgében.

- Nos, gyermekeim, ideje nyugovóra térni - mondta atyáskodva Rougon.

Tíz óra huszonöt volt, öt percet még engedélyezett nekik. Többen szedelőzködtek is. Kikísérte Kahnt és Béjuint. Rougonné mindig szívből jövő üdvözlét küldte mindkettőjük kedves nejének, noha évente legfőljebb kétszer ha találkozott velük. Rougon szelíden az ajtó felé tuszkolta Charbonneléket, akik mindig nagy zavarban voltak, ha búcsúzni kellett. Majd mikor a csinos Bouchard-né is kilejtett d'Escorailles és La Rouquette úr között, Rougon odaszólt a játékasztalhoz:

- Hé, Bouchard úr, rabolják a feleségét!

Hanem az irodafőnök se látott, se hallott, zavartalanul folytatta a bemondásait:

- Kvint, treff ászig, ez jó, persze! Három király, szintén jó...

Rougon nagy markával kivette a kártyát a kezükből.

- Vége, indulás hazafelé - szólt rájuk. - Nem szégyellik magukat, így belefeledkezni a kártyába!... Térjen már észre, ezredes!

Így volt ez minden csütörtökön és minden vasárnap. Mindig a játszma kellős közepén szakította félbe őket, sőt olykor még a lámpát is eloltotta, hogy hagyják már abba. A két férfi mérgesen, civakodva távozott. Delestang és Clorinde maradtak utoljára. Ez utóbbi, míg a férje tűvé tette a házat legyezőjéért, halkan így szólt Rougonhoz:

- Nem jól teszi, hogy nem mozog egy kicsit. Belebetegszik.

A férfi közömbösen legyintett, mint akinek már minden mindegy. A felesége rakosgatta már a csészéket és a kiskanalakat. Végül, míg Delestang-ékkal kezet fogott, nagyot ásitott, kitév a száját. S merő udvariasságból - nehogy azt gondolják, hogy az est unalmassága fojtogatja a torkát - így mentegetőzött:

- Hej, de jót alszom ma éjjel, a teremtsit!

Ilyen volt minden összejövetelük. Beborult az ég Rougonéknál - ahogy Du Poizat mondta, hozzáfűzve, hogy mostanában „fenemód apácaszagú az a szalon”. Clorinde gyermeki tiszteletet tanúsított a nagy ember iránt. Gyakran jelent meg délutánonként a Marbeuf utcában, hol ezzel, hol azzal a megbízatással. Vidáman mondta Rougonénak, hogy a férjéhez jött udvarolni; az mosolyra húzta sápadt ajkát, aztán órákig magukra hagyta őket. Barátian elbeszélgettek, látszólag tökéletesen elfeledve a múltat; pajtáskodva paroláztak ebben a szobában, ahol egy éve még a férfi, vágyban égve, türelmetlenül topogott a nő körül. Ma már nem gondoltak arra, ami egy évvel ezelőtt volt; azóta nyugodt, meghitt viszony alakult ki köztük. Rougon gyakran elsimította Clorinde halántékán a mindig kócos haj makrancos fürtjeit, vagy segített fölszedni a karosszékek alól ruhájának túlságosan hosszúra szabott uszályát. Egy ízben, ahogy átsétáltak a kerten, Clorinde bekíváncsiskodott az istállóba, be is lépett, halkán nevetve nézett a férfira. Az pedig, kezét zsebre dugva, mosolyogva dűnnyögte:

- Hej, de ostoba az ember néha!

Minden látogatáskor jó tanácsokkal látta el Clorindeot. Védelmébe vette Delestang-t, ki igazán rendes férj. Az asszony óvatosan csak annyit válaszolt, hogy ő becsüli is; ahogy ő mesélte, Delestang-nak igazán nem lehetett oka panaszra. Eldicsekedett vele, hogy még csak nem is kacér - s ez igaz is volt. Elejtett megjegyzésein is érzett, hogy számára közömbösek a férfiak, sőt, szinte fitymálva emlegette őket. Ha egyik-másik nőről elmondották, hogy szeretőinek se szeri, se száma, ő nagyra nyitotta csudálkozó gyermekszemét, s megkérdezte: „Mi jó van abban?” Olykor hetekre megfedkezett a szépségéről, csak alkalomadtán jutott eszébe; de olyankor aztán kíméletlenül élt evvel a félelmes fegyverrel. Mivel Rougon - különös módon - újra meg újra visszatért erre a tárgyra, lelkére kötve, hogy mindig hű maradjon Delestang-hoz, Clorinde végül is kijött a sodrából, s kifakadt:

- Ugyan, hagyjon már békén! Jut is nekem ilyesmi eszembe!... Mit sértegeti itt az embert!

Egyszer meg is mondta neki kertelés nélkül:

- Na és, ha megesne is, mit ártana az magának?... Maga nem vesztené semmit.

A férfi elvörösödött, s egy ideig nem emlegette többet a kötelességeket, az embereket, az illetet. Egykori szenvedélyéből csak ez a szüntelen bizsergető féltékenység maradt. Végül már figyeltetni kezdte Clorinde-ot azokban a szalonokban, ahová bejáratos volt. Ha észreveszi, hogy hiba van a kréta körül, talán még a férjnek is szól róla. Különben, valahányszor négyszemközt beszélhetett Delestang-nal, mindig óvta, sosem mulasztotta el, hogy a felesége csodálatos szépségére ne terelje a szót. A férj azonban ostobán, öntelten mosolygott. Végül, ebben a házasságban Rougon szenvedte el a felszarvazott férj keserű kínjait.

A többi tanácsai már sokkal használhatóbbak voltak, s Clorinde iránt táplált baráti érzelmeiből fakadtak. Ő vette rá észrevétlenül, hogy anyját küldje vissza Olaszországba. Balbi grófné - hogy magára maradt a champs-Élysées-i kis palotában - furcsa, nemtörődöm életet élt, s ez sok mendemondára adott okot. Rougon magára vállalta, hogy megbeszéli az öreg hölgygel az életjáradék fölöttébb kényes kérdését. A palotát eladták, s ezzel szinte eltörölték a fiatalasszony múltját. Aztán megpróbálta kigyógyítani különködéseiből, szertelenségeiből. Itt azonban hallatlan gyerekességbe ütközött; útját állta a lassú észjárású nő konoksága. Clorinde gazdagon ment férjhez, de a pénzügyei hihetetlenül ziláltak voltak. Olykor szégyenletesen fukarkodott. Komornáját megtartotta; a kis fekete Antonia napestig narancsot majszolt. Egyesült erővel förtelmesen összemocskolták úrnője lakosztályát, mely a Kolosszeum utcai palota egész szárnyát elfoglalta. Valahányszor Rougon meglátogatta, piszkos tányérok heverték a karosszékekben, szörpös palackok sorakoztak a földön, a falak mellett. Szennyes

holmi tornyosult a bútorok alatt is, sebtiben odahányták, ha meghallották, hogy jön. A zsrípecsés tapétájú, porszürkítette faburkolatú szobákban élt Clorinde, s hajmeresztő szeszélyeknek hódolt. Sokszor félmeztelenül fogadta a férfit, takaróba csavarva nyúlt el a pamlagon, s valami láthatatlan bajról panaszkodott; hol kutya harapta meg a lábát, hol meg tűt nyelt vigyázatlanul, s várta, mikor bőki át a hegye a bal combját. Máskor már három órákor behúzta a zsalut, meggyújtotta az összes gyertyát, táncra kerekedett a komornájával, s olyan féktelenül kacagtak, hogy amikor Rougon belépett, Antonia az ajtófélfának dőlve lihegett, s jó öt percbe telt, míg el tudott menni. Egy más alkalommal pedig nem volt kedve mutatkozni: végig összevarrta az ágya függönyét, letelepedett egy díványpárnára ebben a selyemkalitkában, s olyan nyugodtan csevegett Rougonnal egy jó óra hosszat, mintha csak egy kandalló előtt üldögélnének. És mindezt egészen természetesnek találta. Ha Rougon megmosta a fejét, csodálkozott, mondván, hogy ő semmi rosszat sem tett. Hiába prédikált Rougon az illemről, s ígerte meg neki, hogy egy év leforgása alatt Párizs legvonzóbb asszonyává teszi, Clorinde kifakadt:

- Én már ilyen vagyok, és így is élek... Kinek mi köze hozzá?

Máskor meg csak elmosolyodott:

- Mit akar? Így is szeretnek! - suttogta.

Delestang valóban bálványozta Clorinde-ot, ki minél korlátlanabb hatalmú szeretője lett, annál kevésbé látszott a feleségének. Szemet hunyt szeszélyei fölött, mert rettegett, hogy beváltja fenyegetését, és faképnél hagyja. Alázata mélyén, homályosan, talán érezte is, hogy az asszony felsőbbrendű, s úgy gyúrja, ahogy akarja. Az emberek előtt gyerekként kezelte a feleségét, s a komoly férfi ellágyuló szeretetével beszélt róla. Odahaza azonban, ez a klasszikus fejű, szép férfi zokogott, mint a gyermek, ha a felesége éjjel nem bocsátotta be a szobájába. Csak az első emeleti szobák kulcsát nem adta ki a kezéből, hogy legalább nagy szalonját megóvja a zsrípecsétektől.

Rougon annyit mégiscsak elért Clorinde-nál, hogy többnyire úgy öltözködött, amint illik. Az asszony roppant ravasz volt; azoknak az időszakos elmebetegeknek az agyafúrtsága lakott benne, akik idegenek jelenlétében mindig okosan viselkednek. Rougon találkozott vele egyik-másik családnál: mindig tartózkodó volt, hagyta a férjét érvényesülni, nagyon illedelmesen viselkedett, pedig ragyogó szépsége kivívta az emberek csodálatát. Plouguern úr gyakran megfordult nála; a fiatalasszony ilyenkor tréfálkozva ült a két férfi közt, hallgatta a rázúduló erkölcsi prédikációkat, míg a vén szenátor bizalmasan lapogatta az orcáját - Rougon bosszankodott is emiatt, de szólni nem mert. Bátrabb volt azonban, ha Luigi Pozzóról, Rusconi lovag titkáráról volt szó. Pozzót nemegyszer nagyon szokatlan órában látta távozni Clorinde-tól. Mikor értésére adta a fiatalasszonynak, hogy milyen gyanúba keveredhetik, az ráemelte a gyönyörű, csodálkozó tekintetét, aztán hangos kacajra fakadt. Ő bizony fütyül a közvéleményre! Olaszországban minden nő azt a férfit fogadja, akit akar, s az emberek nem gondolnak mindjárt rosszra. Különben is, Luigi nem számít; unokafivére; milánói aprósüteményt szokott hozni neki a Colbert közből.

De a politika most is szenvedélyesen érdekelte Clorinde-ot. Mióta Delestang felesége lett, mindenféle gyanús és szövevényes dolgokba ártotta magát, melyeken senki sem igazodott ki. Így élte ki cselszövő vágyait, melyeket hosszú időn át a fényes jövőjű férfiak ellen indított csáb-hadjáratokkal táplált. Úgy látszik, valami egészen nagyszabású feladatra készülődött, amikor huszonkét éves koráig kivetette a férfiakra eladólány-hálóját. Most meg buzgón levelezett Torinóban lakó anyjával. Úgyszólván naponta eljár az olasz követségre, ahol Rusconi lovag félrevonta valamelyik sarokba, s pergő nyelvvel sugdolózott vele. Máskor meg

Párizs legkülönbözőbb részeibe vitték homályos útjai: előkelő személyiségeket látogatott meg lopva, zugnegyedekben adott találkákat. A Brambillák, a Staderinók, a Viscardik, az összes velencei menekültek titokban találkoztak vele, és sűrűn teleírt papírszeletkéket csúsztattak a markába. Vásárolt magának egy vörös marokén táskát, s ebben a miniszterhez illő, acélzáras, testes irattartóban tengernyi irományt hurcolt magával. Ha hintóba ült, az ölébe tette, mint a muffját; bárhová ment, mindenüvé vitte magával, cipelte a hóna alatt, meghitten karolta át; még a reggeli órákban is, amikor csak gyalogszerrel közlekedett, gondosan ölelte mellére a táskát, sajgó csuklóval. Az irattáska hamarosan megkopott, a varrás mentén felfeslett. Ekkor szíjakkal kötözte át. Hosszú uszályos, rikító ruháiban, papírkötegektől dagadó, ormótlan bőrtasakját cipelve, Clorinde afféle zugüggyvédnek látszott, aki a békebíróságokat járja, hogy öt frank keresetre tegyen szert.

Rougon többször is megpróbált végére járni Clorinde „fontos” ügyeinek. Egy ízben, hogy pár percig magára maradt a nevezetes irattáskával, nem átalotta kihúzgálni belőle azokat a leveleket, melyeknek a csücske kiállt a táska szakadásain. De az, amit így vagy amúgy megtudott, annyira összefüggéstelennek és hézagosnak látszott, hogy a nagy ember csak elnézőn mosolygott a fiatalasszony politikai becsvágyain. Clorinde egy délután nagy horderejű tervezetet tárt Rougon elé: most éppen azon fáradozik, hogy Olasz- és Franciaországot egyesítse az Ausztria ellen indítandó hadjáratra. Rougon az első pillanatban elképedt, aztán csak vállat vont a tervbe beleszórt sok csacsiság láttán. Nézete szerint, az asszony csak a saját különcködéseit élvezte mindebben. Ő továbbra is makacsul ragaszkodott a nőkről alkotott véleményéhez. Egyébként Clorinde nagyon jól érezte magát tanítványi szerepében. Ha meglátogatta a Marbeuf utcában, nagyon alázatosnak és engedelmesnek mutatkozott, kérdéseket intézett hozzá, s a tanulni vágyó kezdő buzgalmával hallgatta. Rougon meg gyakran megfélemezte róla, kivel is beszél, s kitergette előtte kormányzati elveit, s köntörfalazás nélkül megvallotta valódi nézeteit. Beszélgetéseikből hovatovább szokás lett. Rougon bizalmába fogadta Clorinde-ot, nála kárpótolta magát azért, hogy legjobb barátai előtt sem beszélhet nyíltan; úgy bánt vele, mint titkot őrző tanítvánnyal, tisztelő csodálata elbájolta.

Augusztusban és szeptemberben Clorinde látogatásai mind gyakoribbak lettek. Hetenként háromszor-négyszer is fölkereste Rougont. Olyan odaadó tanítványnak mutatkozott, mint még soha. Hízelegve magasztalta, csodálta szellemét, s váltig sajnálkozott azokon a nagyszerű dolgokon, amiket Rougon megvalósíthatott volna, ha nem áll félre. Egy józan pillanatában Rougon nevetve kérdezte tőle:

- Nagy szüksége van rám?

- Nagy - válaszolta merészen.

De igyekezett ismét magára öltetni a bámuló elragadtatás kifejezését. A politika - mint mondotta - százszor szórakoztatóbb a regényeknél. Ám ha a férfi hátat fordított, tágra nyitott szemében apró láng lobbant föl: egykori haragjának még mindig eleven emléke. Kezét gyakran a férfiéban felejtette, mintha még nagyon gyöngének érezné magát; remegő kezével mintha csak arra várt volna, hogy elegendő erőt raboljon Rougontól, s aztán megfojtsa.

Clorinde-ot különösképpen Rougonnak egyre növekvő fásultsága aggasztotta. Látta rajta, hogy unalmában szinte elalszik. Eleinte világosan meg tudta különböztetni, hogy ebben a viselkedésben mennyi a tettetés és mennyi a valóság. Most azonban, éleslátása ellenére is, komolyan kezdett aggódni, hogy Rougon valóban elvesztette a bátorságát. Mozgása petyhüdtté, hangja bágyadttá vált, néhanapján meg olyan közönyösen-kedélyesnek látszott, hogy a fiatalasszony ijedten kérdezte magában, végül is nem fog-e a nagy ember szép nyugodtan beletörődni, hogy mint afféle kivénhedt politikus a szenátusban töltse hátralévő napjait.

Szeptember vége felé Rougon egyszerre nagyon elfoglaltnak látszott. Szokásos beszélgetésük során bevallotta Clorinde-nak, hogy nagy tervei vannak. Megunta Párizst, levegőre vágyik. S egy szuszra elmondott mindent: tökéletesen új életet akar kezdeni, önkéntes száműzetésbe vonul Landes megyébe, termővé tesz egypár négyzetmérföldnyi területet, s a meghódított tartomány közepén várost alapít. Clorinde holtra váltan hallgatta.

- És az itteni állása és a jövőbeli reményei! - tört ki belőle. Rougon kicsinylőn legyintett, s azt dörmögte:

- Légvárak!... Tudja, a politika csakugyan nem nekem való.

És újból dédelgetett álmára terelte a szót: nagybirtokosnak lenni, állatot tartani csordaszám, uralkodni rajtuk. Landes megyében pedig még fényesebb lehetőségek nyílnak becsvágya előtt: honfoglaló fejedelem lesz, alattvalókkal. Vég nélkül sorolta a részleteket. Anélkül, hogy szólt volna róla, már két hete tanulmányozta a szakkönyveket. Mocsarakat csapol le, óriás gépekkel ostromolja a köves talajt, fenyőültetéssel vet gátat a homokbuckák vándorlásának, csodálatosan termékeny zuggal ajándékozza meg a hazát. Szunnyadó tettvágya, a tétlenségre kárhoz-tatott óriás, nyers ereje kelt életre ebben a teremő munkában; összeszorított ökle mintha máris a lázadó kavicsot zúzta volna; karja egyetlen lendülettel megforgatta a talajt; vállán kész házakat hordott, kedve szerint rakosgatta le őket a folyó partjára, melynek a medrét egyetlen lábmozdulattal mélyítette ki. Mi sem könnyebb ennél... Munkát talál ő ott, amennyit csak akar. A császár bizonyára kedveli még annyira, hogy rábízza valamelyik megye átalakítását. Arca lángolt, alakja megnőtt, ahogy súlyos testét hirtelen kiegyenesítette, s kevélyen fel-nevetett.

- Nagyszerű ötlet, mi? Nevem adom a városnak, kis birodalmat alapítok én is!

Clorinde azt hitte, ez csak múló szeszély, az unalom ellen kapálózó fantázia szülötte. De Rougon a következő napokban is szóba hozta a tervét, s még lelkesebben beszélt róla. Clorinde minden látogatása alkalmával térképek légiója között találta, kiterített térképek borították az íróasztalt, a székeket, a szőnyeget. Egy délután pedig otthon sem volt Rougon: mérnökökkel tárgyalt. Clorinde most már komolyan megrémült. Csak nem hagyja itt, s vonul a pusztába várost építeni? Vagy csak újabb sakkhúzásról volna szó? Lemondott róla, hogy valaha is megtudja a valót, okosabbnak vélte, ha riadóztatja a társaságot.

Általános volt a megrökönyödés. Du Poizat felfortyant: több mint egy éve állás nélkül van; hogy utoljára Vendée-ban járt, apja pisztolyt húzott elő az asztalfiából, mikor tízezer frankot merészelt kölcsönkérni tőle egy sikerrel kecsegtető vállalkozásra; most kezdheti megint a kop-lalást, akárcsak 48-ban. Kahn úr is dühöngött; bressuire-i kohóművét csőd fenyegeti; ha fél éven belül meg nem kapja a vasútépítési engedélyt, elveszett. Béjuin, az ezredes, Bouchard-ék, Charbonnelék, valamennyien hangos óbégatásba kezdtek. Ezt nem lehet annyiban hagyni. Rougonnak csakugyan elment az esze. Beszélni kell a fejével.

Közben eltelt két hét. Clorinde, akire az egész társaság hallgatott, úgy vélte, hogy nem volna célszerű nyílt támadást intézni a nagy ember ellen. Várták a kedvező alkalmat. Egy vasárnap este, október derekán, a hívek hiánytalanul együtt ültek a Marbeuf utcai szalonban. Rougon mosolyogva mondta:

- Találják ki, mit kaptam tegnap!

S az ingaóra mögül elővett egy rózsaszínű lapot, és megmutatta.

- Meghívó Compiègne-be.

Ebben a pillanatban az inas tapintatosan kinyitotta az ajtót. Megérkezett az az ember, akit az úr várt. Rougon bocsánatot kért, és kisietett. Clorinde fölállt, fülelt. Aztán, a mély csöndben, erélyesen kijelentette:

- El kell mennie Compiègne-be!

A barátok óvatosan tekingettek körül; de magukban voltak, Rougonné pár perccel előbb eltűnt. Ekkor halkra fogott hangon, állandóan az ajtót lesve, nyíltan beszéltek. A hölgyek körülülték a kandallót, melyben vastag fahasáb parázslott; Bouchard és az ezredes örökös pikéjátékukba merültek; az urak egy sarokba tolták a karosszékeiket, hogy elszigetelődjenek. Clorinde a szoba közepén állt, fejét lehajtotta, mélyen elgondolkozott.

- Várt valakit? - tette föl a kérdést Du Poizat. - Vajon ki lehet az?

A többiek vállat vontak, jelezve, hogy nem is sejtik.

- Biztosan megint arról a hülye tervéről tárgyal - folytatta az előbbi. - Én már torkig vagyok vele. Valamelyik este, meglátják, a képébe vágom a véleményemet.

- Csitt! - intette Kahn úr, ujját a szájára téve.

A volt alprefektus aggasztóan hangosan beszélt az imént. Mindnyájan füleltek egypár pillanatig. Most maga Kahn úr vette át a szót, suttogóra fogva a hangját:

- Kötelezettséget vállalt velünk szemben, ahhoz nem fér kétség.

- Mondja csak nyugodtan, hogy adóslevelet írt alá - lódította az ezredes, a kártyáját letéve.

- Igen, igen, adóslevelet, ez a helyes kifejezés - erősítette meg Bouchard úr. - Meg is mondtuk neki nyíltan az utolsó napon az államtanácsban.

A többiek helyeslőn bólogattak. Valamennyien siránkozni kezdtek. Rougon mindannyiukat tönkretette. Bouchard úr hozzáfűzte, hogy ha ő nem tart ki mellette a bajban, már réges-régen osztályfőnök volna. Az ezredesnek - ha igaz - de Marsy gróf már följánlotta a parancsnoki keresztet s a fia részére az állást; ő azonban - Rougon iránti barátságból - visszautasította. D'Escorailles úr édesatyja és édesanyja - mint a csinos Bouchard-né közölte - nagyon rossz néven veszik, hogy a fiuk még mindig csak ülnök, holott már fél esztendeje várják államtanácsosi előadói kinevezését. Delestang, Béjuin, Correurné és Charbonnelék nem szóltak semmit, csak az ajkukat biggyesztették, és szemüket az égre emelve olyan képet vágtak, mint a vértanúk, kiknek már fogytán a türelmük.

- Végeredményben mindnyájunkat megloptak - folytatta Du Poizat. - De nem fog megszökni, kezeskedem érte! Hát van ennek értelme: kavicsokkal bajlódni valami isten háta mögötti lyukban, amikor ilyen súlyos érdekei fűződnek Párizshoz? Akarják, hogy én beszéljek a fejével?

Clorinde felrezzent ábrándozásából. Csöndre intette Du Poizat-t, majd kinyitotta az ajtót, kikukkantott, nincs-e ott valaki, s megismételte:

- Hallották! El kell mennie Compiègne-be!

S hogy minden arc kérdőn fordult felé, egy újabb kézmozdulattal gátat vetett a kérdezősködésnek:

- Csitt! Ne itt!

Annyit mégis elárult, hogy férjével együtt ő is hivatalos Compiègne-be, s kiejtette de Marsy úr és de Llorentzné nevét is, bővebb magyarázatokba azonban nem bocsátkozott. A nagy embert akarata ellenére is hatalomra fogják kényszeríteni, ha kell, egy kis pletykától sem riadnak

vissza. Beulin-d'Orchère úr és az egész bíróság titokban a pártján van. A császár viszont - mint La Rouquette úr mondta - hallgatásba burkolózott környezetének Rougon ellen megnyilvánuló gyűlölete közepette; mihelyt Rougon nevét kiejtették előtte, elkomorodott, tekintete elborult, száját elrejtette bajuszának árnyéka.

- Nem rólunk van szó - nyilatkoztatta ki végül Kahn úr. - Ha sikerrel járunk, a haza még hálás lesz nekünk.

Ezután fennhangon áradozni kezdtek a ház uráról. A szomszéd szobából hangzavar szűrődött át. Du Poizat-t furdalta a kíváncsiság, benyitott, mintha át akarna menni, aztán lassan húzta be az ajtót, hogy lássa, ki van Rougonnal. Gilquin volt az, tisztának mondható bő lebernyegben, kezében rézgombos, vastag sétatbot. Hangját le sem halkítva, túlzott bizalmaskodással mondta:

- Tudod, ezentúl ne üzenj már Grenelle-be, a Virginie utcába. Zűröm volt, egy darabig Batignolles-ban maradok, a Guttin közben... Azért számíthatsz rám. Viszontlátásra.

Kezet rázott Rougonnal. Az sűrű bocsánatkérések közepette tért vissza a szalonba, s közben áthatón nézett Du Poizat-ra.

- Derék fiú, maga is ismeri, ugye, Du Poizat?... Ő toborozza a telepeseket Landes-ba, az új birodalmamba... Igaz is, meghívom valamennyiüket: már csomagolhatnak is. Kahn lesz a miniszterelnököm; Delestang és felesége kapja a külügyi tárcát. Béjuin elvállalja a postaügyet. Nem feledkeztem meg a hölgyekről sem: Bouchard-né tartja kezében a szépség jogarát, Charbonnelnéra pedig a magtárak kulcsát bízom.

Így tréfálgozott, míg hívei kényelmetlenül feszengtek, azon tanakodva, vajon nem hallotta-e meg őket egy falrepedésen át. Amikor az ezredest összes rendjeleivel kitüntette, az hajszaal híján kijött a sodrából. Clorinde közben fölvette a kandallóról a compiégne-i meghívót s nézegette.

- Elmegy? - kérdezte csak úgy félvállról.

- Persze hogy el - csodálkozott Rougon. - Kihasználom az alkalmat, hogy megszerezsem a császártól a megyémet.

Tízet ütött az óra. Rougonné megjelent a teával.

Compiègne-be érkezése estéjén, hét óra tájban, Clorinde Plouguern úrral beszélgetett a Térképterem egyik ablakában. A császárt és a császárnét várták, hogy átvonuljanak az ebédlőbe. Az évad második vendégcsoportja alig három órája érkezett a kastélyba; s mivel nem jöttek még le valamennyien a szobájukból, a fiatalasszony egy-két szóval jellemezte a belépőket. A kivágott ruhájú hölgyek hajában virág pompázott; már az ajtóban édesen mosolyogtak; a fehér nyakkendő, rövid térdnadrágos urak megőrizték komolyságukat, lábikrájuk megfeszült a selyemharisnyában.

- Ni, itt a lovag - mormolta Clorinde. - Milyen csinos... De nézd csak, keresztapa, Beulin-d'Orchère-t: nem azt mondaná rá az ember, hogy mindjárt elvakkantja magát? És micsoda lábszárak, teremő Isten!

Plouguern úr gúnyosan vigyorgott, élvezte a rosszmájú megjegyzést. Rusconi lovag a szép olasz férfiak kissé bágyadt negédességével üdvözölte Clorinde-ot, aztán körbelejtett a teremben, ütemesen bókogatva jobbra-balra, kecses mozdulatokkal. Pár lépéssel arrább Delestang nézegette komolyan a compiègne-i erdő hatalmas térképeit, melyek egészen beborították a terem falait.

- Te melyik vasúti kocsiba szálltál? - folytatta a beszélgetést Clorinde. - Kerestelek a pályaudvaron, hogy veled utazzam. Képzeld, egy csomó férfi között szorongtam.

De félbeszakította magát, tenyerébe rejtve nevetését.

- La Rouquette úr olyan, mintha szirupba mártották volna.

- Olvadozik, mint az intézeti lányok csemegéje - válaszolta gonoszkodva a szenátor.

E pillanatban nagy ruhasuhogás hallatszott az ajtó felől; az ajtószárny szélesre tárult, s egy nő lépett be a terembe, ruháján tömördek szalag, virág, csipke, két kezével kellett leszorítania a szoknyáját, hogy beférjen az ajtón. De Combelot-né volt az, Clorinde sógornője. A fiatalasszony végigmérte, s azt mormolta:

- Hogy mit merészelnek egyesek!

S hogy Plouguern úr erre alaposabban szemügyre vette az ő egészen egyszerű tarlatán ruháját, mely rosszul szabott, vastag, rózsaszín selyemre volt rádolgozva, Clorinde nemtörődöm hangon folytatta:

- Én és az öltözködés! Na hiszen! Tudod, keresztapa, engem elfogadnak úgy, ahogy vagyok.

Delestang közben nagy nehezen elszakadt a térképeitől, nővére elé ment, s odavezette feleségéhez. A két nő nem állhatta egymást. Mindkettő mondott egy fanyarédes bókot. Aztán de Combelot-né továbbment, maga után húzva hosszú szaténuszályát, mely olyan volt, mint egy eleven virágágy; ellejtett a néma férfiak előtt, kik tisztelettudón húzódtak hátrább csipkefodrainak hullámozó árja elöl. Clorinde, mihelyt újból magára maradt Plouguern úrral, megint csipkelődni kezdett, ezúttal a hölgynek a császár iránti heves szenvedélyét pécézve ki. Majd, mikor a szenátor elmesélte, hogy a császár milyen vitézül állja az ostromot, Clorinde megjegyezte:

- Nem nagy érdem, önagysága olyan, mint egy paszulykaró. Hallottam, hogy némely férfiak csinosnak találják; nem tudom, miért. Olyan semmitmondó a képe.

Beszélgetés közben folyvást az ajtót leste, le nem véve róla a szemét.

- Na végre, ez már Rougon lesz!

De nyomban helyesbítette, amit mondott, s felvillant a szeme:

- Ej, dehogyis! De Marsy úr az.

A miniszter kifogástalanul volt öltözve: fekete frakkban, rövid térdnadrágban; mosolyogva ment oda de Combilot-néhoz; elhalmozta bókjaival, s távolba néző, fátyolos tekintetét végigfuttatta a vendégseregen, mintha nem ismerne meg senkit. De aztán, hogy köszöntötték, oda-odabólintott ő is, roppant szeretetreméltón. Több úr odasündörgött. Hamarosan egész csoport gyűlt köré. Sápadt, finom vonású, gonosz feje kiemelkedett a körötte hullámzó vállak közül.

- Igaz is - folytatta Clorinde, egy ablakmélyedésbe vonva Plouguern urat -, arra számítottam, hogy tőled megtudhatok bizonyos részleteket... Mit tudsz de Llorentzné híres leveleiről?

- Nem többet, mint bárki más - válaszolta.

S elmondotta, hogy a fáma szerint de Marsy gróf körülbelül öt éve, tehát valamivel a császár esküvője előtt, három levelet írt de Llorentznénak. A hölgy akkortájt vesztette el spanyol származású tábornok férjét, s éppen anyagi ügyeit intézte Madridban. Ez az időszak volt viszonyuk aranykora. A gróf, hogy felvidítsa - no meg, hogy saját bohózatíró kedvét is kielégítse -, szerfelett borsos részleteket közölt vele bizonyos fenséges személyiségekről, kiknek titkaiba alkalma volt bepillantani. Azt rebesgetik, hogy de Llorentzné, ki roppant féltékeny természetű, azóta is őrzi e leveleket, s úgy lebegtetni őket de Marsy úr feje fölött, mint a bosszú mindig sújtani kész angyala.

- Később - mondta végül a szenátor -, mikor a grófnak egy oláh hercegnőt kellett feleségül vennie, de Llorentzné hajlott az okos szóra. Még abba is beleegyezett, hogy a mézeshetek egy hónapig tartsanak, de aztán értésére adta de Marsynak, hogy ha nem borul újból a lába elé, ő egy szép napon a császár asztalára teszi azt a szörnyű három levelet. Erre a gróf újból igába hajtotta a fejét... Azt se tudja, mivel kedveskedjék a nőnek, hogy kihízelegje belőle azokat az átkozott leveleket.

Clorinde jót nevetett. Nagyon mulatságosnak találta a történetet. Aztán csak úgy záporoztak a kérdései. Szóval, ha a gróf megcsalja de Llorentznét, az képes beváltani a fenyegetését? És ugyan hol tartja a három levelet? Igaz, hogy a keblében, két szaténszalag közé varrva? Ő legalábbis így hallotta. Plouguern úr azonban nem tudott többet mondani. A leveleket nem olvasta még senki. Ismer egy fiatalembert, az majd egy fél évig engedelmes rabszolgája volt az asszonynak, hogy lemásolhassa a leveleket, de hiába.

- Teringettét! - fűzte hozzá. - A gróf le nem veszi rólad a szemét, kicsikém. Persze, el is felejtettem: hiszen meghódítottad... Csakugyan igaz, hogy a legutóbbi minisztériumi fogadáson majd egy órát elcsevegett veled?

A fiatalasszony nem válaszolt. Nem is figyelt oda. Mozdulatlanul és büszkén állta de Marsy úr rá szegeződő tekintetét. Aztán lassan fölemelte a fejét, visszanézett rá, várta, hogy köszöntse. Az feléje indult s meghajolt. Clorinde rámosolygott, nagyon kedvesen. Szót nem váltottak. A gróf visszament a csoportba, ahol La Rouquette nagy hangon vitte a szót, s őt minden mondatában „kegyelmes uramnak” titulálta.

Lassan-lassan csak megtelt a terem. Lehetett ott vagy száz személy: magas rangú tisztviselők, tábornokok, külföldi diplomata, öt képviselő, három megyefőnök, két festő, egy regényíró, két akadémikus, nem beszélve a palota rangosairól: kamarásokról, hadsegédekről, szolgálattevő nemesekről. A halkan zsibongó hangok fölszálltak a csillárok fényébe. Akik már ottho-

nosak voltak a kastélyban, fel s alá sétálgattak, az új vendégek azonban csak megmaradtak állító helyükben, s nem merészkedtek a hölgyek körébe. Ez a kezdeti feszélyezettség olyan személyek között, kik legtöbbször sosem látták még egymást, s most hirtelen a császári ebédlő küszöbén találkoznak össze - valami komor méltóságot kölcsönzött az arcoknak. Olykor nagy csöndesség támadt, a fejek mind egy irányba fordultak, bizonytalan szorongással. A hatalmas terem empire bútorzata, az egyenes lábú konzolok, a szögletes karosszékek szinte még emelték a várakozás ünnepélyességét.

- Végre, itt van! - dünnyögte Clorinde.

Rougon lépett be. Egy pillanatra megállt az ajtó mellett. Szokott kedélyes mackótartását vette föl, hátát egy kissé meggörbítette, képén álmoság terpeszkedett. Egy szempillantás alatt meglátta, hogy jöttére némely csoportban ellenségesen rezzennek meg a vendégek. Nyugodtan parolázott néhány emberrel, s úgy intézte a dolgot, hogy szembekerüljön de Marsy úrral. Köszöntötték egymást, látszólag roppantul örültek a találkozásnak. Tekintetüket egymásba akasztva, barátságosan beszélgettek, egymás erejét kölcsönösen tisztelő ellenfelek módján. Köröttük üres tér támadt. A hölgyek árgus szemekkel figyelték legapróbb mozdulatukat is; az urak, nagy tapintatosan, másfelé néztek, csak a szemük sarkából sandítottak lopva arra. A sarkokban összesúgtak-búgtak. Ugyan mi lehet a császár titkos szándéka? Miért eresztette össze ezt a két férfit? La Rouquette úr egészen megzavarodott, súlyos eseményeket szimatolt. Vallatóra fogta Plouguern urat, aki kajánul válaszolta:

- A csudába is! Rougon talán hamarosan kiüti a nyeregből Marsyt, nem árt jóban lenni vele... De az is lehet, hogy a császár nem törí semmi rosszban a fejét. Megesik vele időnként... Talán egyszerűen csak gyönyörködni akart az együttlétükben, remélve, hogy jól elmulatattják.

A sugdolózás azonban egyszerre elült, s nagy mozgolódás támadt. Két palotatiszt járt csoportról csoportra, s halkán elmormogott pár mondatot. A vendégek egyszeriben elkomolyodtak, s a bal oldali ajtó felé igyekeztek, ahol kettős sorba rendeződtek, az urak egy felől, másról a hölgyek. De Marsy úr az ajtóhoz állt, Rougont maga mellett tartva; utánuk következtek a többiek, rangjuknak vagy beosztásuknak megfelelő rendben, így várakoztak még három percig, áhítatos csöndben.

Kitárult az ajtó két szárnya. Elsőnek a császár lépett be, frakkban, mellét elfödte a Becsületrend vörös nagyszalagja, de Combelot úr, a szolgálattevő kamarás kísérte. A császár halványan elmosolyodott, s megállt de Marsy és Rougon előtt; lassan sodorgatta hosszú bajuszát, testét himbálva. Aztán zavart hangon dünnyögte:

- Mondja meg Rougonnénak, mélyen fájjaljuk, hogy betegségéről kellett értesülnünk... Hőn óhajtottuk volna őt körünkben... Reméljük, nem súlyos a baja. Sok a nátha mostanában.

Azzal továbblépett. Két lépéssel arrább kezét szorította egy tábornokkal, s érdeklődött a fia felől, kit „az én kis Gaston barátomnak” becézett; Gaston egyidős volt a császári herceggel, de jóval erősebb nála. A sorfal meg-meghajolt, ahogy a császár továbbhaladt. A legvégén de Combelot úr bemutatta az egyik akademikust, aki első ízben volt az udvarban; a császár megemléstette az író legutóbbi művét, mondván, hogy igen nagy élvezettel olvasta némely lapját.

Közben belépett a császárné is, de Llorentzné kíséretében. Nagyon szerényen volt öltözve: fehér csipketunikás kék selyemruhát viselt. Apró léptekkel, mosolyogva lejtett el a hölgyek sorfala előtt, kecsesen meghajtva mezítelen nyakát, melyet egyszerű bársonyszalagon függő gyémántszív díszített. Amerre ment, nagy szoknyasuhogás kísérte a meghajlásokat, s muskotályillat csapott föl a ruhaderekakból. De Llorentzné bemutatott egy fiatalasszonyt, akin látszott a nagy megilletődés. De Combelot-né tüntetően gyöngéd és közvetlen volt.

Mikor öfelségiek a kettős sorfal végére értek, visszaindultak, a császár ment a hölgyek során, a császárné az urakén. Újabb bemutatások következtek. Senki nem beszélt még, a vendégek tisztelettudó, zavart csöndben állottak egymással szemben. De aztán megbomlott a sorok rendje; halk sugdosás kezdődött, kacagás bugyborékolts föl, amint a palota főszárnysegéde jelentette, hogy a vacsora tálalva van.

- Rám nincs is már szükséged! - súgta Plouguern úr vígan Clorinde fülébe.

Az rámosolygott. De Marsy úr mellett maradt, kényszerítve, hogy neki nyújtsa a karját, amire különben a férfit nem kellett biztatni. Egy kis zavar támadt. Elsőnek a császár és a császárné mentek át, nyomukban a jobbjukra és baljukra kijelölt személyek: két külföldi diplomata, egy fiatal amerikai hölgy és az egyik miniszter felesége. Aztán a többi vendég következett tetszés szerinti sorrendben, mindegyik úr annak a hölgynek nyújthatta a karját, amelyiknek akarta. Lassan rendeződött a sor az átvonuláshoz.

Az ebédlőbe való bevonulás káprázatos volt. Öt csillár szórta fényét a hosszú asztalra, lángra gyújtva az asztaldísz ezüstjét, melyen vadászjelenetek: menekülő szarvasok, hallalízó kürtösök, koncra loholó kopók voltak kivésve. A lapos tálak ezüst holdak szalagját vonták az asztal köré; a gyertyák tüzet tükröző, fénylő oldalú ételmelegítők, a lángnyelvek fényében úszó kristályok, az élénkpiros gyümölcskosarak és virágvázák fényözönné varázsolták a császári asztalt, melynek csillogó-villogó lobogása megtöltötte a hatalmas termet. A vendéghad áthaladt a Gárdisták termén, majd meglassúdott léptekkel tódult be a kétszárnyú ajtón. A férfiak le-lehajoltak, súgtak egy-egy szót, újból fölegyenesedtek, titokban csiklandozta a hiúságukat ez a diadalmi menet; a fényárban úszó, meztelen vállú hölgyek elragadtatottan, édesen mosolyogtak; a szőnyegen húzódó szoknyák közöket vontak a párok közé, még fenségesebbé téve a bevonulást, melyet a gazdag kelmék halk suhogása kísért. Szinte áhítatos, ínyizgató lassúsággal léptek a pompa, a tündöklés, a bársonyos meleg birodalmába, úgy ereszkedtek belé, mint kéjes fürdőbe; a női ruhák muskotályillata elvegyült a citromlével ízesített vadhús felpárálló szagával. Mihelyt a vendégek a küszöbre értek, s elébük tárult az asztal pazar pompája, üdvözlésükre megszólalt a szomszéd csarnok mélyére rejtett katonazenekar, megzendültek a harsonák, mintha egy káprázatos tündér játék kezdetét jeleznék; az urak - kissé feszélyezte őket a kurta térdnadrág - önkéntelenül is megszorították hölgyeik karját, ajkukon mosoly játszott.

Ekkor a császárné jobbra fordult, s megállapodott az asztal közepénél, a császár pedig balra ment, s vele szemközt foglalt helyet. Miután a kijelölt személyek is elfoglalták helyüket öfelségiek jobbján és balján, a többi párok forgolódtak, nézelődtek pár pillanatig, szomszédjaikat válogatták, majd kedvük szerint helyet választottak ők is. Ezen az estén nyolcvanhét teríték volt az asztalon. Eltartott vagy három percig, míg mindenki bement és elhelyezkedett. A selymesen fénylő vállak, a rikító világos ruhák, a feltornyozott hajakban sziporkázó gyémántok szinte eleven kacagássá varázsolták a csillárok ragyogó fényét. Aztán az inasok elvették az uraktól kalapjaikat, melyeket azok mindaddig kezükben tartottak. Végül mindenki leült.

Plouguern úr Rougon mellé került. A leves után meglökte a könyökét, s megkérdezte tőle:

- Megbízta Clorinde-ot, hogy összebékítse magát de Marsyval?

Szemével a fiatalasszony felé vágott, aki az asztal túloldalán meghitt beszélgetésbe mélyedt a gróffal. Rougon láthatólag nagyon bosszankodott, de csak a vállát vonogatta; aztán tüntetőleg nem is nézett át a másik oldalra. Noha közömbösséget erőltetett magára, mégis visszavisszatért Clorinde-hoz, figyelte legkisebb rezdülését, ajka mozdulását is, mintha le akarná olvasni róla, mit mond.

- Rougon úr - fordult hozzá de Combilot-né, aki a császárhoz a lehető legközelebb ült le -, bizonyára emlékszik még arra a balesetre? Maga kerített bérkocsit. A ruhám egyik fodra végighasadt.

Igyekezett érdeklődést kelteni maga iránt. Elmesélte, hogy a hintóját egyszer szinte derékba roppantotta egy orosz herceg landauerja. Rougon kelletlenül válaszolt. Egy darabig erről az esetről folyt a szó a középben ülők között. Mindenki tudott egy balesetet, többek közt elmesélték azt is, hogy a Panoráma köz egyik illatszerárusnője a múlt héten lebukott a lováról, s karját törte. A császárné részvevően felsikoltott. A császár nem szólt semmit, elmélyülten hallgatott, lassan evett.

- Hová bújt ez a Delestang? - kérdezte most Rougon Plouguern úrtól.

Keresni kezdték. Végre a szenátor felfedezte az asztal végén. De Combilot úr mellett ült, egy sor férfi között, s feszült figyelemmel hallgatta a szabadszájú tréfálkozást, mely el elveszett a nagy zsibongásban. La Rouquette egy szűkebb hazájabeli kis mosónő borsos históriáját adta elő; Rusconi lovag közreadta személyes megfigyeléseit a párizsi nőkről; még lejjebb pedig, az egyik festő és az író vaskos megjegyzéseket tettek a túlságosan húsos vagy keszeg karú nőkre, s csúfondárosan nevetgéltek. Rougon hol Clorinde felé tekingetett dühösen, aki egyre szeretetreméltóbban csevegett a gróffal, hol meg azt a tökkelütött férjét nézte, aki úgy ül ott az asztal végén, mint a vak, s méltóságosan mosolyog az elhangzott malackodásokon.

- Miért nem ült hozzánk? - morogta.

- Ej, nem kell őt sajnálni - jegyezte meg Plouguern úr. - Úgy látom, remekül szórakoznak ott az alvégen.

Aztán hozzáhajolt, s halkabban folytatta:

- Biztosan de Llorentznét szedik ízekre. Láttam, milyen mélyen van kivágva a ruhája?... Mindjárt kibújik ott az egyik, elhiszi? Én a balra fogadok!

De amint előrehajolt, hogy jobban lássa de Llorentznét, aki az ő oldalán ült, őt hellyel följebb, hirtelen elkomorodott. A kövérkés, szép szőke nő vonásai ijesztően elváltoztak, arcát jeges harag sápasztotta, kék szeme elfeketedett, s mereven szegeződött de Marsy úrra és Clorinde-ra. Az öregúr, olyan halkan, hogy még Rougon sem értette, a foga közt morogta:

- Hogy az ördög vigye el! Ennek rossz vége lesz.

A zene szakadatlanul szólt, valahonnét távolról szállt, úgy hangzott, mintha a mennyezetről ereszkedne alá. Ha meg-megreccsentek a rézfúvók, a vendégek fölkapták a fejüket, keresték a dallamot, mely így üldözi őket. Utóbb már semmit sem hallottak, mert a hihetetlenül magasra tornyozott tányérok ezüstös csengése elnyomta a szomszéd teremből átszűrődő klarinét-muzsikát. A nagy tálak olyan finoman pengtek, mint a cimbalom. Az asztal körül néma sürgés-forgás: szótlanul szorgoskodó szolganép; frakkos, halványkék térdnadrágos ajtónállók, oldalukon kard, fejükön háromszögletű kalap; rizsporos hajú inasok, aransujtásos, zöld frakkos díszlibériában. Egymást követték a fogások, körbejárt a bor, szabályos rendben; az asztalnokok, a kóstolók, a főétekfogó, az ezüstszerárnok állva vigyázták a bonyolult műveletet, ezt a zürzavaros tevés-vevést, amelyben a legutolsó inasnak is megvolt az előre kiszabott feladata. A császár és a császárné mögött őfelségük belső lakájai álltak, s kifogástalan méltósággal látták el a felszolgálás tisztét.

Megjöttek a sültök, a poharakba nehéz burgundi borok kerültek, magasabbra csapott a zsivaj. Az asztal végén, a férfisoron, La Rouquette úr most a szakácsművészetre terelte a szót, azt vitatva, elég ropogós-e az a nyársonsült fertályöz, melyet az imént szolgáltak föl. Volt crécy-

répaleves, lazac fűszeres lében, marhaszelet mogyoróhagyma-mártással, jérce bankár módra, fogoly kelben, osztrigás sütemény.

- Fogadok, hogy kapunk még articsókát barna mártásban és tejfölös uborkát is - mondta a fiatal képviselő.

- Én rákot láttam - jegyezte meg udvariasan Delestang.

De amikor az articsóka és a tejfölös uborka megjelent a színen, La Rouquette zajosan örvendezett. Eldicselkedett vele, hogy ismeri a császárné kedvenc ételeit. A regényíró a festőre pillantott, és csettintett.

- Nem rossz konyha, mi? - dünnyögte.

A festő elismerően csücsörítette a száját. Ivott s ő is megjegyezte:

- A boruk kitűnő.

E pillanatban a császárné olyan hangosan kacagott föl, hogy mindenki elhallgatott. A fejek kíváncsian fordultak arra. A császárné a jobbján ülő német követtel beszélgetett: még mindig nevetett, közben elejtett egy-egy szót is, de senki nem értette. A hirtelen beállott kíváncsi csöndben a piszton egy érzelmes dallamos frázisát játszotta, a basszuskürtök halkán kísérték. Fokozatosan újból erősödött a zsibongás. A székek elfordultak egy kicsit, könyökök kerültek a terítő szélére, bizalmasabb beszélgetések kezdődtek, a fejedelmi vendéglátás fesztelen hangulatában.

- Kér egy kis süteményt? - kérdezte Plouguern úr. Rougon nemet intett. Már az előbb abbahagyta az evést. A lapos tányérokat finom kék és rózsaszín díszítésű sevres-i porcelánnal cserélték föl. Elvonult előtte az egész csemege, de ő csak egy kis camembert sajtot evett, semmi egyebet. Nem fékezte már magát: leplezetlenül az arcába bámult Clorinde-nak és Marsynak, nyilván, hogy a fiatalasszonyt észre térítse. Az azonban olyan meghitten beszélgetett a gróffal, mint aki el is felejtette, hol van, s inkább egy szűk kis szalonban képzei magát, ahol bizalmas-kettesben költi el éjféle vacsoráját. Ragyogó szépsége most, hogy ilyen szeretetre méltó volt, még tündöklőbbnek tetszett. Ropogtatta az édességeket, melyekkel a gróf megkínálta, s nem szűnő mosolyával, nyugodtan, arcátlanul szédítette a férfit. Köröttük összesúgtak.

Hogy a társalgás a divatra terelődött, Plouguern úr komiszkodva Clorinde-től tudakolta a legújabb kalapdivatot. A fiatalasszony úgy tett, mintha nem hallaná a kérdést, az öregúr erre de Llorentznéhez fordult, hogy tőle is érdeklődjék. De inába szállt a bátorsága, olyan félelmetes volt az asszony, összeszorított fogával, dühös féltékenységről árulkodó, tragikus maszkjával. Clorinde éppen odanyújtotta a kezét de Marsy úrnak, azzal az ürüggyel, hogy megmutatja neki az ujján levő antik kámeát; otthagya a kezét a férfiéban, a gróf levette a gyűrűt, majd visszahúzta; a viselkedésük már illetlenségszámba ment. Llorentzné idegesen játszott egy kanállal, s eltörte bordói borral telt poharát; egy inas sietve szedte össze az üvegcserepeket.

- Hajba kapnak, nem kétséges - súgta oda a szenátor Rougonnak. - Figyelte őket?... De vigyen el az ördög, ha értem, miért üzi Clorinde ezt a játékot! Mit akarhat evvel, mi?

Szomszédjára pillantott, s megdöbbenve látta eltorzult vonásait.

- Mi baja? Rosszul van?

- Nem - válaszolta az. - Fulladok. Mindig úgy elnyúlnak ezek a vacsorák. Kibírhatatlan ez a pénzmaszag!

A vacsora véget ért. Néhány hölgy még szárazsüteményt ropogatott, székén hátradőlve. Mozdulni azonban senki sem mozdult. A császár, ki mindeddig néma volt, most hangosan vitte a szót; és az asztal két végén ülő vendégek, kik már el is felejtkeztek öfelsége jelenlétéről, egyszerre felfigyeltek, s készséges buzgalommal hallgatták a császárt. Az uralkodó Beulin-d'Orchèrenek a válásról tartott előadására válaszolt. Majd félbeszakítva magát, a balján ülő amerikai hölgy meztelen keblére pillantott, és kásás hangján megjegyezte:

- Amerikában csak csúnya nőket láttam válni.

Nevetés szaladt végig a vendégseregen. Roppant elmésnek és finomnak találták a megjegyzést, sőt, La Rouquette úr erőnek erejével rejtett célzást vélt fölfedezni benne. A fiatal amerikai nő nyilván bóknak vette, mert zavart biccentéssel köszönte meg. A császár és a császárné fölemelkedett. Nagy szoknyasuhogás és lábdobogás támadt az asztal körül; csak a fal mellé fősorakozó ajtónállók és inasok álltak komolyan, kifogástalanul a bőséges vacsora után keletkező összevisszaságban. Aztán a vendégek újból elvonuláshoz rendeződtek. Öfelségeikkel az élén megindult a menet - a hosszú uszályok ismét széles közöket vontak a párok közé - s egy kissé kifulladásra, ünnepélyesen vonult át a Gárdisták termén. Mögöttük, a csillárok ragyogó sugarában, a vacsorának még ki sem hűlt roncsai fölött dübörgött a nagydob, a katonazenekar most fejezte be egy négyes utolsó figuráját.

Ezen az estén a Térképteremben szolgálták föl a kávé. Egy palotaprefektus aranyozott ezüsttálcán hozta a császár csészejét. Közben több vendég már fölment a dohányzóba. A császárné néhány hölgyel visszavonult a teremből balra nyíló családi szalonba. Sűgva adták szájról szájra, hogy élénken helytelenítette Clorinde-nak a vacsorán tanúsított magatartását. Öfelsége azon volt, hogy a compiegne-i tartózkodás idején polgári illedelmességet vezessen be az udvarba, hol szelíd játékok s a vidéki élet ártatlan örömei vidítják fel a szíveket. Ellenszenvvel viseltetett, majdhogynem gyűlöletet táplált bizonyos különcködésekkel szemben.

Plouguern úr félrevonta Clorinde-ot, hogy alaposan megmossa a fejét. Valójában vallatóra akarta fogni. De az adta a meglepettet. Ugyan honnan veszik, hogy ő hírbe keveri magát de Marsy gróffal? Eltréfálgattak együtt, ennyi az egész.

- No, akkor most jól figyelj! - morogta a vén szenátor.

S megtaszítva a szomszédos kissozalon félig nyitva hagyott ajtaját, megmutatta neki de Llorentznét, aki szörnyű jelenetet rendezett de Marsy úrnak. Látták őket belépni az előbb. A szép szőke nő egészen megvadult, önuralmát veszítve vaskos gorombaságokkal könnyített haragján, azzal sem törődve, hogy felcsattanó hangja rettentő botrányt okozhat. A gróf, halvány arccal, mosolyogva csitítgatta, pergő nyelvvel beszélt hozzá, szelíden, halkan. A perpatvar zaja kihallatszott a Térképterembe is; azok a vendégek, akik meghallották, tanácsosabbnak vélték, ha távolabb mennek a kissozalon szomszédságából.

- Azt akarod, hogy ez a nő kiszögezze a hírhedt leveleit a kastély négy sarkára? - kérdezte Plouguern úr, s belekarolva a fiatalasszonyba, tovább sétált vele.

- Az volna csak a mulatság! - kacagott fel Clorinde.

Ekkor az öreg, míg egy ifjú szerelmes hevével szorongatta az asszony meztelen karját, nagy prédikációba kezdett. Hagyja ő csak de Combelot-néra az effajta lehetetlen viselkedést - mondta neki. Aztán figyelmeztette, hogy a császárné öfelsége is megharagudott rá. Clorinde, ki szinte vallásos tisztelettel csüngött a császárnén, nagyon megdöbbsent. Mivel érdemelhetette ki a rosszallását? S ahogy a családi szalon ajtajához értek, megálltak egy pillanatra, s benéztek a nyitott ajtón. A hölgyek egy terjedelmes asztal körül ültek. A császárné közöttük ült, s

türelmesen tanította őket egy gyűrűjátékra, néhány úr pedig a karosszékek mögött állva, komolyan hallgatta az oktatást.

Rougon ezalatt Delestang-t szidta a terem másik végében. A feleségéről nem mert szólni; azért korholta, mert maflán beletörődött, hogy udvarra nyíló lakosztályban szállásolják el; rá akarta bírni, hogy követeljen magának egy parkra nézőt. De Clorinde, Plouguern úr karján, a közelükbe ért. Hogy más is meghallja, hangosan mondta:

- Hagyjon már békében a Marsyjával! Ma este szóba sem állok vele többet. Meg van elégedve?

Ez a kijelentés lecsillapította a kedélyeket. De Marsy úr éppen ekkor lépett ki a kisszalomból, nagyon vidám arccal; eltréfált egy darabig Rusconi lovaggal, aztán bement a családi szalonba, ahonnét nemsokára kihallatszott a császárné és a hölgyek hangos kacagása; azon derültek, amit a gróf mesélt. Tíz percre rá de Llorentzné is megjelent; fáradtnak látszott, a keze még mindig reszketett; látva, hogy fürkész szemek figyelik legkisebb mozdulatát is, bátran ott maradt, elvegyült a beszélgető csoportok közé.

Tisztes unalom terpeszkedett a vendégseregen, zsebkendőbe fojtották ásításukat. Az este volt a nap legkínosabb időszaka. Az újonnan érkezettek, nem tudván, mivel üssék agyon az időt, az ablakból bámultak ki az éjszakába. Beulin-d'Orchère úr az egyik sarokban folytatta a válásról szóló fejtegetéseit. A regényíró „dögletesen unalmasnak” találta az egészet, és titkon érdeklődött az egyik akadémiakustól, vajon nem szabad-e még lefeküdni. Időnként megjelent a császár, átcoszogott a termen, cigarettázva.

- Mára nem lehetett rendezni semmit - magyarázta de Combelot úr Rougon és hívei kis csoportjának. Holnap, a falkavadászat után hidegkonc-osztás lesz fáklyafénynél. Holnapután itt lesznek a Comédie Française színészei, s előadják *A perlekedők*-et. Élőképeket is emlegetnek hét végére, meg egy rejtvény játékot.

Részleteket is közölt. A felesége is fellép, mint mondta. Nemsokára kezdődnek a próbák. Aztán terjengősen előadta, hogy két nappal ezelőtt az udvar kísétált a Forgókő nevű druida kööszlophoz, mely körül ásatások folynak. A császárné mindenáron le akart szállni a kiásott üregbe.

- Képzeljék el - folytatta a kamarás meghatottan -, a munkásoknak olyan szerencsájük volt, hogy éppen őfelsége szeme láttára találhattak két koponyát. Erre senki nem számított. Mindenki nagyon meg volt elégedve.

Simogatta pompás fekete szakállát, amellyel annyi nőt hódított meg; hiú szépfiú-arca édeskés volt és bárgyú; hogy udvariasságát hangsúlyozza, selypített.

- De hiszen - szólt közbe Clorinde - nekem azt mondták, hogy az Operettszínház színészei mutatják be az új darabjukat... A nők káprázatosan vannak öltözve. A közönség, úgy hírlik, fetreng a kacagástól.

De Combelot úr fontoskodó képet vágott.

- Hogyne, hogyne - mondotta -, szó volt arról is.

- No és?

- Elejtették a tervet... A császárné nem kedveli az effajta darabokat.

Most nagy mozgolódás támadt a teremben. A férfiak valamennyien lejöttek a dohányzóból. A császár szokásos korongjátékához készülődött. De Combelot-né, ki jó játékos hírében állt, visszavágót kért őfelségétől, mert emlékezett, hogy tavaly kikapott tőle; s oly gyöngéd

alázatot tanúsított, oly félreérthetetlen mosollyal kínálta fel magát, hogy őfelsége zavarba jött, meghökkent, s olykor kénytelen volt elfordítani róla a tekintetét.

Elkezdődött a játszma. Számos vendég gyűlt körük, a dobásokat bírálgatva, fel-felkiáltva. A fiatalasszony nekikészülődött a zöld posztóval bevont hosszú asztal előtt, s elhajította első korongját, mely kis híján a fehér karikával jelzett célba talált. A császár azonban ügyesebbnek bizonyult, kilökte a korongot, s elfoglalta a helyét. Halkan tapsoltak. Végül mégis de Combelot-né győzött.

- Felség, mi volt a tét? - kérdezte merészen.

A császár mosolygott, nem válaszolt. Majd hátrafordult, s megkérdezte:

- Rougon úr, játszik velem egyet?

Rougon meghajolt, s ügyetlenségét mentegetve, fogta a korongokat. Borzongás futott végig az asztal körül álldogálókön. Az uralkodó újból a kegyébe fogadná Rougont? S máris olvadozni kezdett az a néma ellenszenv, mely érkezése óta jégpáncélba zárta; a fejek feléje fordultak, hogy együttérzéssel figyeljék korongjait. La Rouquette még döbbentebb volt, mint vacsora előtt; félrevonta nővérét, hogy megtudja, hányadán áll; de nyilván tőle sem kapott kielégítő magyarázatot, mert az asztalhoz visszatérve is a legteljesebb tanácstalanság tükröződött az arcán.

- Ó! Remek! - suttogta Clorinde, Rougonnak egy jól sikerült dobására.

Sokatmondó pillantást vetett a nagy ember híveire, kik szintén körük sereglettek. Elérkezett a kedvező pillanat, hogy Rougont visszaügyeskedjék a császár kegyeibe. A fiatalasszony vezette az ostromot. Percekig záporozott a dicséret.

- Teringettét! - álmélkodott Delestang is, minthogy más nem jutott eszébe, feleségének némán parancsoló tekintetére.

- És maga merte azt mondani, hogy ügyetlen! - szólt Rusconi lovag elragadtatva. - Felség, könyörgök, nehogy Franciaország legyen a tét...

- Pedig Franciaország igen jó kezekben volna Rougon úrnál, ebben bizonyos vagyok - tódította Beulin-d'Orchère, s hamiskás mosoly jelent meg bulldogképén.

Ez már félreérthetetlen célzás volt. A császár kegyesen mosolygott. Aztán jóízűt nevetett, amikor Rougon - a sok dicsérettől zavartan - így szerénykedett:

- Istenem! Kölyökkoromban sokat dugóztunk.

Hallván, hogy őfelsége kacag, az egész terem nevetésben tört ki. Pár pillanatig nagy jókedv uralkodott. Csalhatatlan asszonyi ösztönével Clorinde megérezte, hogyha a játékban közepes Rougont dicséri, tulajdonképpen a császárnak hízeleg, aki kétségtelenül ügyesebb ellenfelénél. Plouguern úr azonban még nem tette le a garast: irigykedett erre a nagy népszerűsége. Clorinde, mintegy véletlenül, óvatosan megbökte a könyökével. Az öregúr megértette, s áradozva dicsérte kartársa első dobását. Ezen La Rouquette úr is felbuzdult, s mindent kockára téve, közbekiáltott:

- Gyönyörű! Milyen finoman ívelt dobás!

A császár nyert, Rougon visszavágót kért. A korongok halk zizegéssel szánkáztak újból a zöld posztón, mikor egy nevelőnő tűnt fel a családi szalon ajtajában, karján a császári herceggel. A gyerek húszhónapos lehetett, egyszerű, fehér ruhácska volt rajta, haja borzas, szeme még álmittas. Esténként, ha fölébredt, odavitték egy kicsit a császárnéhoz, hogy megcsókolgassa. Most, a kisgyermekekre jellemző komolysággal, elmerülten bámészkodott a fényességben.

Egy aggastyán - valami főméltóság - köszvényes lábát húzva odaelőzékenykedett. Öregesen reszketős fejével a herceghez hajolt, puha kis kezét megfogta, megcsókolta, s rekedtes hangján dünnyögte: - Hercegem, hercegem...

A gyermek megijedt a feléje közelítő pergamenarctól, hirtelen hátravetette magát, s rémülten felsírt. Az aggastyán azonban nem eresztette el. Kitartott alattvalói hódolatában. Erővel kellett elszakítani tőle a puha kis kezét, melyre imádón tapasztotta ajkát.

- Menjenek, vigye ki - szólt rá a császár türelmetlenül a nevelőnőre.

Az uralkodó elvesztette a második játszmát. Kezdődött a döntő. Rougon komolyan vette a dicséreteket, s minden ügyességét latba vetette. Clorinde úgy vélte, a kelleténél is jobban játszik. Míg az a korongjait szedegette, a fülébe súgta:

- Remélem, nem akar nyerni.

Rougon elmosolyodott. Ekkor hirtelen heves kutyaugatás hallatszott. A Néró ugatott, a császár kedvenc vadászebe; egy nyitva hagyott ajtón át beszökött a nagyterembe. Őfelsége megparancsolta, hogy vigyék ki, s egy teremőr már fogta is az állat nyakörvét, amikor az előbbi aggastyán, a főméltóság, megint csak odaalázatoskodott, s így lelkendezett:

- Az én kedves Néróm, az én kedves Néróm...

Valóssággal letérdelt a szőnyegre, hogy átölelje reszkető karjával. Mellére vonta az állat pofáját, nagyokat cuppantott a fejére, s egyre hajtogatta:

- Könyörgök, felség, ne küldje ki... Olyan szép...

A császár beleegyezett, hogy maradjon. Az aggastyán még buzgóbban kezdte becézgetni. A kutya nem ijedt meg tőle, nem is morgott rá. Nyalogatta az aszott kezét, mely cirógatta.

Rougon közben hibát hibára halmozott. Egyszer olyan ügyetlenül dobott, hogy a posztóval bevont kis ólomkorong egy hölgy keblébe pattant; a hölgy pironkodva halászta elő a csipkái közül. A császár győzött. Finoman értékre adták, hogy értékes győzelmet aratott. Őfelsége majdnem meghiúsult. Rougonnal együtt ment el a játékasztaltól, beszédbe elegyedett vele, mintha kötelességének érezné, hogy vigasztalja. Elsétáltak a nagyterem végéig, szabadon hagyva a teret egy kis rögtönzött bál céljaira.

A császárné az imént jött ki a családi szalonból, megható kedvességgel erőlködött, hogy elűzze a vendégek növekvő unalmát. Társasjátékot indítványozott, de későre járt már, inkább táncolni mentek. A hölgyek valamennyien a Térképteremben gyülekeztek. Fölküldtek a dohányzóban megbúvó férfiakért. S hogy négyesre álltak föl a párok, de Combelot úr előzékenyen a zongoraverklihez ült, melyből kis hajtókar állt ki, a billentyűktől jobbra. A kamarás, karját szakadatlanul mozgatva, komoly képpel forgatta a fogantyút.

- Rougon úr - mondta a császár -, említettek nekem egy bizonyos munkát: párhuzam az angol és a francia alkotmány között... Talán én is kiegészíthetném pár adattal.

- Felséged nagyon kegyes... De én már más tervet, egészen nagyszabású tervet forgatok magamban.

Látva, hogy az uralkodó ilyen jóindulatú, élni akart a kedvező alkalommal. Kiteregette tervét, dédelgetett álmát: virágzó földművelést honosít meg Landes megye valamelyik távoli zugában, sok négyzetmérföldnyi földet tör fel, várost alapít, új hont foglal. Míg beszélt, a császár ráemelte komor szemét, melyben láng gyúlt. Nem szólt semmit, olykor bólogatott. Mikor Rougon elhallgatott, csak ennyit mondott:

- Kétségtelen... Még beszélünk róla...

Clorinde, a férje és Plouguern úr a közelben állottak, hozzájuk fordult:

- Delestang úr, mondjon véleményt nekünk... A legjobb tapasztalatokat szereztem annak idején az ön chamade-i mintagazdaságában.

Delestang közelebb lépett. De a császár köré kerekedő kis gyűrűnek egy ablakmélyedésbe kellett húzódnia. De Combelot-né, ki félig alétan keringőzött La Rouquette úr karján, hosszú uszályával súrolta őfelsége selyemharisnyás lábát. De Combelot úr nagy élvezetét lelte a verklizésben: sebesebben forgatta a fogantyút, szép fejét ingatta; olykor meglepődve pillantott le a zeneszerszámmra, mintha csodálkozna, hogy egy-egy mozdulatával milyen komoly hangokat csal ki belőle.

- Pompás borjakban gyönyörködhettem az idén, hála az új keresztezési eljárásnak - magyarázta Delestang. Sajnos, éppen amikor felséged lent járt, javítottuk a karámokat.

A császár el-elejtett egy-egy megfontolt szót, földművelésről, állattenyésztésről, trágázásról. Chamade-ban tett látogatása óta nagy becsben tartotta Delestang-t. Különösen azt találta dicséretesnek, hogy az megpróbálta gazdaságában meghonosítani a közös életformát, bevette egy bizonyos fokú haszonrészesedés rendszerét, s nyugdíjpénztárt létesített. Ha beszélgettek, sok közös eszméjük, emberbaráti gondjuk támadt, fél szóból is értették már egymást.

- Említette Rougon úr önnek is a tervét? - kérdezte a császár.

- Ó, kitűnő terv - válaszolta. - Nagyban lehetne folytatni a kísérleteket...

Őszintén lelkesedett a tervért. Sokat foglalkozott a sertésnemesítés gondolatával; Franciaországban kiveszőben vannak a szép fajták. Célzott arra is, hogy új módszereket kutasson mesterséges legelők létesítésére. Ehhez azonban nagy területre van szükség. Ha Rougon terve beválik, ő is lemegy kipróbálni az eljárását. De hirtelen elharapta a szót: észrevette felesége rámeredő tekintetét. Hogy a férje ilyen hévvel dicsérte Rougon tervét, Clorinde összeszorította az ajkát, haragjában egészen elsápadt.

- Barátom - mormolta s a zongora felé intett.

De Combelot nyitogatta-csukogatta a tenyerét, hogy sajgó ujjait pihentesse egy kicsit. Éppen egy polkának gyürkőzött neki, megadó vértanú mosollyal, amikor Delestang odasietett, s ajánlkozott, hogy fölváltsa; ő olyan udvarias arccal fogadta ezt az áldozatot, mintha valami kitüntető díszhelyet engedne át. Ekkor Delestang veselkedett neki a polkának, s kezdte tekerni a fogantyút. De a verkli most egészen másként szólt. Delestang nem játszott finoman, a csuklója nem forgott olyan könnyen és lágyan, mint a kamarásé.

Rougon azonban hallani akarta a császár szájából a döntő szót. Az uralkodó fellelkesült, s most az iránt érdeklődött, nem szándékozik-e óriás munkásvárosokat létesíteni odalent; minden családnak adhatnának egy darab földet, vízhasználati engedélyt, munkaeszközöket; sőt, megígérte, hogy átadja a terveket is, egy település rajzát maga vetette papírra még régebben; minden házat egyformára tervezett, minden szükséglet kielégítésére gondolt.

- Természetesen, tökéletesen egyetértek felséged elgondolásaival - hagyta helyben Rougon, akit bosszantottak a császár ködös szocialista képzelgésai. - Felséged nélkül nem kezdetünk semmit... Nyilván ki kell majd sajátítanunk egyes községeket. Ki kell nyilatkoztatnunk a közérdek elsőbbségét. Végül gondolnom kell egy társaság alakítására. Csak felséged szavára van szükség...

A császár szemében kihunytt a fény. Tovább bólogatott. Aztán, tompa hangon, alig érthetőn megismételte:

- Majd meglátjuk... Beszélünk még róla...

Azzal elment, s nehézkesen átcammogott a francia négyes egyik figuráján. Rougon jó képet vágott a dologhoz, úgy téve, mintha megkapta volna a kedvező választ. Clorinde sugárzott. A nem táncoló, komoly urak közt híre futott, hogy Rougon elhagyja Párizst, s egy nagy vállalkozás élére áll Dél-Franciaországban. Tódultak a gratulálók. A nagyteremben mindenki mosolygott rá. A kezdeti ellenszenvet mintha elfűjták volna. Minthogy önkéntes száműzetésbe készült, mindenki nyugodtan kezet rázhatott vele, senkinek nem kellett félnie, hogy görbén néznek majd rá. A legtöbb vendég nagyon megkönnyebbült. La Rouquette úr otthagyta a táncot, s Rusconi lovaggal beszélgetett a dologról: ragyogó arcán látszott, hogy nagy kő esett le a szívéről.

- Jól teszi, nagy dolgokat fog véghezvinni odalent - mondta -, Rougon kemény legény; csak, tudja, a politikában nem elég tapintatos.

Aztán elérzékenyülten emlegette a jószívű császárt, aki „úgy szereti régi híveit, mint más a régi szeretőit”. Alkalmazkodik hozzájuk, felmelegíti a kihűlt érzelmeket a legzajosabb szakítás után is. Bizonyára Rougon is azért hívta meg Compiègne-be, mert titokban megesett rajta a szíve. S a fiatal képviselő sorolta a tényeket öfelsége kegyes szándékainak bizonyítására: négyszázezer frankot ajándékozott egy tábornoknak, akit tönkretett egy táncosnő, nyolcszázezer frankot adott ajándékkul egyik régi strasbourg-i és boulogne-i cimborájának, csaknem egymilliót tékozolt el egy főtisztviselő özvegyére.

- Kifosztja a magánpénztárát - mondta összegezésül. - Csak azért kiáltatta ki császárnak magát, hogy meggazdagítsa a barátait... Én csak a vállam vonogatom, ha hallom, hogy a republikánusok felhánytorgatják a civillistáját. Tíz civillistát is kimerítene, annyi jót tesz. Ez a pénz megtérül Franciaországnak.

Míg halkan sustorogtak, fél szemmel a császárt követték. Az uralkodó végigjárta a termet. Ügyesen átcsúszott a táncoló nők között, némán és magányosan lépkedett a tisztelet nyitotta üres körben. Amint elhaladt egy meztelen vállú, ülő hölgy háta mögött, előrenyújtotta egy kicsit a nyakát, összezsíppentette a szemét, lefelé sandított.

- És hallatlanul okos! - mondta még halkabban Rusconi lovag. - Rendkívüli ember!

A császár a közelükbe ért. Megállt egy pillanatra, komoran, habozva. Aztán mintha Clorinde-hoz akart volna lépni, aki e pillanatban vidáman kacagott, s gyönyörű volt; de olyan kihívón nézett a császárra, hogy az nyilván megszeppent, s továbbsétált, balját hátrátéve a keresztcsontjára, jobbával kikent bajszát pödörgetve. S hogy Beulin-d'Orchère úr éppen átellenben volt vele, egy kis kitérőt tett, oldalról hozzálépett, s megkérdezte tőle:

- Nem táncol, elnök úr?

A bíró bevallotta, hogy nem tud táncolni, nem is tudott soha életében. Mire a császár bátorító hangon megismételte:

- Sebaj, azért csak táncol az ember.

Ez volt az utolsó szava. Csendesen az ajtóhoz ment s eltűnt.

- Ugye, hogy rendkívüli ember? - kapott La Rouquette Rusconi lovag szaván. - Külföldön sokat beszélnek róla, mi?

A lovag - tapintatos diplomata - talányosan bólogatott. Azt azonban ő is elismerte, hogy Európa szeme a császáron függ. A Tuilériákban elhangzó szó trónokat ingathat meg a szomszéd államokban.

- Olyan fejedelem ő, aki tud hallgatni - fűzte hozzá mosolyogva, de mosolyának finom éle elkerülte a fiatal képviselő figyelmét.

Mindketten udvariasan visszatértek a hölgyekhez. Ajánlkoztak a következő négyesre. Egy szárnysegéd tekerte már egy negyedórája a kintorna fogantyúját. Delestang és de Combelot odasiettek és felajánlották, hogy felváltják. A hölgyek azonban kiáltozni kezdtek:

- De Combelot úr! De Combelot úr!... Ő sokkal jobban forgatja!

A kamarás szeretetre méltó mosollyal mondott köszönetet, s valóban szemet gyönyörködtető eleganciával forgatta a hajtókart. Ez volt az utolsó négyes. A családi szalonban felszolgálták a teát. Az egyik pamlag mögül előbúvó Nérót szendviccsel tömték. Meghitten beszélgető kis csoportok alakultak. Plouguern úr a tükrös asztalka sarkára rakott egy fonott kalácsot; evett, teát kortyolgatott, s magyarázgatta Delestang-nak, akivel megosztotta a kalácsát, hogy ismert legitimista létére miért fogadta el a compiègne-i meghívást. Istenem! Egyszerű a dolog: nézete szerint, nem tagadhatja meg együttműködését attól a kormányzattól, mely az anarchiától mentette meg Franciaországot. Félbeszakítva magát, megjegyezte: - Kitűnő ez a kalács... Elég rosszul vacsoráztam ma.

De komizkodó kedve Compiègne-ben sem hagyta cserben. A jelenlevő nők nagy részéről olyan kíméletlen nyersséggel beszélt, hogy Delestang belepirult. Csak a császárné iránt viseltetett tisztelettel; e szent asszony jó példát mutat jámborságból, szíve mélyén ő is legitimista, s minden biztonnyal visszahívta volna V. Henriket, ha szabadon rendelkezhetett volna a trónnal. Majd a vallás szépségeit kezdte magasztalni. Aztán újból belefogott egy sikamlós történetkébe; a császárné de Llorentzné kíséretében éppen visszavonult a lakosztályába: a küszöbről nagyon kedvesen köszöntötte a jelenlévőket. Mindenki némán meghajolt.

A szalonok kiürültek. A társalgás hangosabb lett. A vendégek kézfogással búcsúzkodtak. Delestang a feleségét kereste, hogy fölmenjenek a lakosztályukba; nem találta. Végül Rougon - ki szintén segített keresni - rátalált: de Marsy úr mellett ült egy keskeny pamlagon, ugyanabban a kis szalonban, ahol de Llorentzné a vacsora után olyan vad féltékenységi jelenetet rendezett a grófnak. Clorinde hangosan kacagott. Mihelyt megpillantotta a férjét, fölemelkedett. Nevetgélve mondta:

- Jó éjt, gróf úr... Holnap a vadászaton majd meglátja, állom-e a fogadást.

Rougon addig kísérté szemmel, míg Delestang karján el nem tűnt előle. Legszívesebben felkísérte volna őket az ajtójukig, hogy megkérdezze tőle, miféle fogadásról van szó; de kénytelen volt lent maradni, lent marasztotta de Marsy úr, ki most még tüntetőbb szívéllyességgel bánt vele. Mikor végre megszabadult, nem ment föl aludni, hanem egy nyitva hagyott ajtón kísértelt a parkba. Koromsötét volt az éjszaka, csillagtalan, szélcsendes, fekete, halott októberi éjjel. A távoli szálerdők homályos hegyfokokként magasodtak föl. Rougon alig látta maga előtt a sétányok halvány csíkját. A terasztól százlépésnyire megállt. Kalaplevéve állt az éjszakában, a leszálló hűvösség fűrésztötte az arcát. Megkönnyebbült ebben az erőt adó fürdőben. Elmerülten nézte az épület homlokzatának bal oldalán az egyik fényesen kivilágított ablakot; a többi ablakban egymás után aludtak ki a fények, végül már csak ez az egy dőfte át lángjával a kastély álomba merült tömbjét. A császár virrasztott. Rougonnak hirtelen úgy rémlett, hogy az árnyékát is látja: egy óriási fejből kiütközött a bajusz két hegye; aztán még két árnyék suhant el, az egyik nagyon karcsú, a másik olyan köpcös, hogy tömegével szinte elfogta az egész világosságot. Az utóbbiban határozottan felismerte annak a titkosrendőrnek hatalmas árnyékát, akivel őfelsége néha óraszám bezárkózott, pusztá kedvtelésből; a karcsú árnyék újra ellebbent: Rougon nő árnyának vélte. Azután minden eltűnt, az ablak megint zavartalanul fénylett: mozdulatlan, magányos tűzszem a park titokzatos mélyén. A császár

talán a landes-i szűzföldek feltörésén gondolkodik, vagy talán annak a munkásvárosnak létesítésén töpreng, amellyel nagyban lehetne megkísérelni a tömegnyomor megszüntetését. Gyakran dönt éjjel. Éjszaka írja alá a rendeleteket, fogalmazza a kiáltványokat, mozdítja el a minisztereket. De Rougon elmosolyodott; egy anekdota tolakodott ellenállhatatlanul az emlékezetébe: a császár, kék kötényben, fején papírcsákó, háromfrankos tekercspapírt ragaszt a falra a trianoni kastély egyik szobájában, ahová a szeretőjét fogja vinni; Rougon most elképzelte a császárt: egyedül ül a szobájában, az ünnepélyes csöndben, képeket vagdal ki, egy kis ecsettel megkeni, s kínos-tisztán fölragasztja őket.

És Rougon azon kapta magát, hogy öklét fölemeli, s fennhangon kiáltja:

- A bandája emelte trónra!

Sietve visszatért. Dideregni kezdett, különösen a lába fázott, hogy térden alul nem védte nadrág.

Másnap kilenc óra tájban Clorinde átküldte hozzá Antoniát - ide is magával hozta a lányt -, s kérdezte, átmehet-e hozzá a férjével reggelizni. Rougon egy csésze csokoládét hozatott magának. Aztán várta őket. Antonia jött elől, nagy ezüsttálcát hozott, ezen szolgáltatta föl a szobájukban a két csésze kávé.

- Itt vidámabb lesz, mi? - jegyezte meg Clorinde belépve. - Besüt a nap... Mennyivel szebb itt, mint a mi oldalunkon!

Körülnézett a lakásban. Az előszobából jobbra cselédszoba nyílt; a háló belül volt, a tágas helyiség falát nagy piros virágos, nyersszínű kretontapéta fődte, széles, négyszögletes mahagóni ágy állt bent, a testes kandallóban fahasábok pattogtak.

- Teringettét! - fakadt ki Rougon. - Tiltakozni kellett volna! Én ugyan el nem fogadtam volna udvarra nyíló lakosztályt. Na persze, ha valaki meghunyászkodik!... Megmondtam tegnap este Delestang-nak.

A fiatalasszony vállvonogatva mormolta:

- Ő azt is elnézné, hogy engem a padlásra dugjanak!

Látni akarta az öltözőfülkét is; a mosdókészlet a császár monogramjával díszített fehér és arany sevres-i porcelán volt. Aztán az ablakhoz ment. Meglepett, bámuló kiáltás szaladt ki a száján. Szemközt, pár mérföldnyire, elfogta a kilátást a compiegne-i erdő szálfaínak ingóringó tengere; a terebélyes lombkoronák ringatóztak, beleolvadtak a lombhullámok méltóságon emelkedő-süllyedő árjába; az októberi reggel szőke napsugarában aranytavak, bíbortavak csillogtak, drága hímes köpeny terült az égboltra, egyik szélétől a másikig.

- Lássunk neki a reggelinek - mondta Clorinde.

Egyik asztalon helyet csináltak, leszedve a tintatartót és az itatóst. Élvezték, hogy függetlenítették magukat cselédjeiktől. A fiatalasszony sokat nevetgélt; elmesélte, hogy reggel úgy érezte magát, mint aki fejedelmi fogadóban ébred, álmában tett hosszú utazása után. Úgy örült ennek az ezüsttálcán fölsholgált alkalmi reggelinek, mintha nem várt kalandban volna része valahol messze idegenben. Ezalatt Delestang azon álmélkodott, hogy milyen tömör fa ég a kandallóban. A lángokba bámult, s elmerült tekintettel mormogta:

- Azt hallottam, hogy naponta ezeröttszáz frank ára fát tüzelnek el a kastélyban... Ezeröttszáz frank! Mit szól hozzá, Rougon? Nem sok ez egy kicsit, mondja csak?

Rougon lassan kortyolgatta a csokoládéját, s csak rábólintott. Őt Clorinde szembeszökő vidámsága foglalkoztatta. Ma reggel az asszony szép arca - már ébredése óta - szokatlan lázban égett, két nagy szemében harci kedv lobogott.

- Miféle fogadást emlegetett tegnap este? - kérdezte hirtelen Rougon.

Clorinde elnevette magát, nem válaszolt. Aztán, hogy a férfi unszolta, csak ennyit mondott:

- Majd meglátja.

Rougon lassan tűzbe jött, keményen megrótt. Valóságos féltékenységi jelenetet rendezett, eleinte csak burkoltan célozgatott, de aztán nyíltan és nyersen megvádolta: mindenki őt nézte tegnap; miért hagyta, hogy de Marsy úr több mint két percig szorongassa a kezét? Delestang hosszú kenyérszeletkéket mártogatott a tejeskávéjába, békés arccal.

- Hej, ha én lennék a férje! - tört ki Rougon.

Clorinde fölkelt. Delestang mögé állt, két kezét a férje vállára tette.

- Na, halljuk! Mit csinálna, ha maga volna a férjem? - kérdezte.

S Delestang-hoz hajolva, a hajába beszélt, meleg leheletével felborzolva a hajszálait: - Ugye, barátom, ő is megjuhászodna, ő is csak olyan jámbor volna, mint te?

Válasz helyett Delestang arra fordította a fejét, s megcsókolta a bal vállán nyugvó kezét. Meghatódva és zavartan nézett Rougonra, ráhunyorított, így akarván értésére adni, hogy egy kicsit talán túllőtt a célon. Rougon kis híján lehülyézte. Clorinde azonban odaintett neki a férje feje fölé, s az ablakba könyökölt; Rougon követte. Az asszony először nem szólt semmit, tekintete elkalandozott a tágas szemhatáron. Aztán, minden bevezetés nélkül, megkérdezte:

- Miért akarja elhagyni Párizst? Nem szeret már?... Hallgasson ide: megjavulok, megfogadom a tanácsait, ha maga lemond róla, hogy arra a ronda vidékre száműzze magát.

Erre az ajánlatra a férfi nagyon elkomolyodott. Országos érdekekre hivatkozott. Most már nem fújhat visszakozót. S míg beszélt, Clorinde nem tudta leolvasni az arcáról a való igazságot; csak azt látta rajta, hogy végképp elszánta magát.

- Szóval nem szeret már - folytatta. - No jó, legalább én is szabad kezet kapok... Majd meglátja.

Otthagytá az ablakot, nem bosszankodott, még nevetett is. Delestang-t továbbra is a fűtés gondolata kötötte le, azt számítgatta, hogy hozzávetőlegesen hány kandalló lehet a kastélyban. De az asszony félbeszakította, mondván, hogy ideje öltözködni, ha nem akarnak lemaradni a vadászatról. Rougon kikísérte őket a folyosóra, mely zöld mokettszőnyegével széles kolostori kerengőre emlékeztetett. Menet közben Clorinde azzal szórakozott, hogy a vendégek nevét olvasságta az ajtókra erősített, keskeny fakeretes táblácskákon. A legvégén hátrafordult; úgy rémlett neki, mintha Rougon döbbenten állna, s vissza akarná hívni; erre megállt, pár pillanatig várakozott, mosolygott. Rougon bement, keményen betéve az ajtót maga mögött.

Az ebédidőt aznap előbbre tolták. A Térképteremben sok szó esett az időjárásról; falkavadászatra kívánni sem lehetett alkalmasabb időt: enyhén sütött a nap, a levegő derült és csípős volt s mozdulatlan, mint a tó vize. Az udvari kocsik kevéssel dél előtt hagyták el a kastélyt. A „Király Kútjának” nevezett nagy keresztútnál volt a találkozó, mélyen benn az erdőben. A császár vadászszemélyzete már egy órája várakozott ottan: a lovas vadászok vörös posztónadrágot, keresztben föltett, paszomántos, nagy kalapot viseltek, az ostoros szolgák ezüstcsatos fekete cipőt hordtak, hogy könnyen fussanak a sűrű bokrok között; a szomszéd

kastélyokból érkezett vendégek kocsijai szabályos félkört vontak a szolgák tartotta kopó-falkával szemben; középtűt, a csoportosan álldogáló, vadászmezbe öltözött hölgyek és vadászok olyanok voltak, mintha egy XV. Lajos korabeli vadászatot ábrázoló ódon festmény alakjai elevenedtek volna meg a szőke napfényben. A császár és a császárné nem vett részt a vadászatban. Pados kocsijuk az indítás után nyomban befordult egy fasorba, s visszatért a kastélyba. Sokan követték őket. Rougon először megpróbált Clorinde-dal tartani; de az olyan vadul hajszolta a lovát, hogy a távolság egyre nőtt köztük, s a férfi dühösen visszafordult: ette a méreg, mikor látta, hogy Clorinde fej fej mellett vágat de Marsy úrral egy erdei úton, a messzi távolban.

Fél hat óra tájban Rougont teára hívták a császárné kis lakosztályába. Ebben a kitüntetésben rendszerint csak a szellemes társalgók részesültek. Beulin-d'Orchère úr és Plouguern úr ott voltak már; az utóbbi egy trágár történetet adott elő, nagyon gondosan megválogatva kifejezéseit: harsány kacagás volt a jutalma. A vadászok azonban alig-alig szállingóztak. Megérkezett de Combet-né, úgy téve, mintha halálosan kimerült volna. S mikor faggatták, mi újság, szakszerű magyarázatba kezdett:

- Ó, a felvert vad több mint egy órát üzette magát... Képzeld el, egyszer kiváltott a síkságra. Egérutat nyert. Végül, a Vörös-pocsolyánál kidőlt. Micsoda hallali!

Rusconi lovag újabb hírt hozott, nyugtalan arccal.

- Delestang-né lova megbokrosodott... A Kavicsárokhoz vivő út irányában tűnt el. Nem tudni, hová lett.

Kérdésekkel ostromolták. A császárné kedve láthatólag nagyon elborult. A lovag elmondta, hogy a fiatalasszony végig pokoli iramban száguldott. Az a vad vágta még a legöregebb vadászokat is feltűzelte. Aztán a lova hirtelen bevágott egy oldalútra.

- Igen - lódította La Rouquette, aki már égett a vágytól, hogy közbeszóljon -, úgy verte szegény párát, mint a répat!... De Marsy úr mögéje rúgtatott, hogy segítségére legyen. Azóta ő sem került elő.

De Llorentzné, ki mostanáig őfelsége mögött ült, fölállt. Úgy érezte, mosolygó pillantások követik. Az arcából lefutott a vér. A társalgás a vadászattal járó veszélyekre terelődött. Egyszer egy szarvas egy tanyai udvarra menekült, s olyan vadul rontott neki a kutyáknak, hogy a nagy kavarodásban egy asszonnak lába tört. Aztán találgatni kezdtek. De Marsy úrnak talán sikerült megfékeznie Delestang-né lovát; talán mindketten leszálltak, hogy pihenjenek pár percet; az erdő bővelkedik alkalmas helyekben, tele van kunyhókkal, pajtákkal, házikókkal. De Llorentznének úgy rémlett, még szélesebb mosolyra húzódnak az ajkak, és sanda szemek lesik féltékeny dühét. Rougon hallgatott, idegesen dobolt a térdén.

- Na és, legföljebb kint töltik az éjszakát! - morogta a foga közt Plouguern úr.

A császárné úgy rendelkezett, hogy Clorinde-ot, mihelyt megérkezik, hívják le teázni. Egyszerre csak halk kiáltások hallatszottak. A fiatalasszony állt a szalon küszöbén, rózsás arccal, mosolyogva, diadalmasan. Megköszönte őfelségének iránta tanúsított érdeklődését. Aztán nyugodtan mondta:

- Istenem! Igazán nagyon sajnálom. De kár volt nyugtalankodni... Fogadtam de Marsy úrral, hogy én leszek ott előbb a szarvas ledöfésénél. Hanem az a nyomorult ló...

Vígan folytatta:

- Nem vesztett egyikünk sem, ennyi az egész.

Kérték, mondjon el mindent apróra. A legcsekélyebb zavar sem látszott rajta. Tízperces vad vágta után, mesélte, kidőlt a lova. Neki nem esett baja. Mivel támolygott egy kissé a kiállt izgalomtól, de Marsy úr bevitte egy pajtába.

- Kitaláltuk! - kiáltott föl La Rouquette. - Pajtába, azt mondta?... Én kunyhót jósoltam.

- Nagyon kényelmetlen lehetett ott bent - jegyezte meg rosszmájúan Plouguern úr.

Clorinde szüntelenül mosolyogva, kéjes lassúsággal válaszolt:

- Nem, higgye el. Volt benn szalma. Leültem... Nagy pajta, csupa pókháló. Sötétedett. Nagyon mulatságos volt.

És de Llorentzné szemébe nézve, még vontatottabb hangon, ami szavaiba különös ízt lopott, így folytatta:

- De Marsy úr nagyon-nagyon jó volt hozzám.

Míg a fiatalasszony a balesetét mesélte, de Llorentzné görcsösen az ajkára szorította két ujját. Az utolsó mondatok hallatán lehunyta szemét, mintha szédülne szörnyű haragjában, így állt egy percig; aztán nem bírt uralkodni magán, kiment. Plouguern úr, roppant kíváncsian, utánasurrant. Clorinde, ki le nem vette a szemét de Llorentznéről, önkéntelenül is diadalmas mozdulatot tett.

Másra terelődött a szó. Beulin-d'Orchère egy botrányos pörről kezdett beszélni, amely nagyon foglalkoztatta a közvéleményt; egy válókeresetről volt szó, melyet a férj impotenciája miatt nyújtottak be; egyes tényeket olyan szemforgató bírói körmondatokba burkolt, hogy de Combelot-né, nem értvén a dolgot, magyarázatot kért. Rusconi lovag óriási sikert aratott: piemontei szerelmi dalokat énekelt halkán, s utána rögtön franciára fordította. Az egyik dal közepén lépett be Delestang; most ért vissza az erdőből, két óra hosszat bolyongott az ösvényeken, kereste a feleségét; megmosolyogták, olyan furcsán festett. A császárné hirtelenében nagy barátságot mutatott Clorinde iránt. Maga mellé ültette, lovakról kezdett beszélgetni vele. A Pyrame nagyon dobálja magát vágatában - ezen lovagolt a fiatalasszony a vadászaton; másnapra majd a Cézárt adatja alá.

Mihelyt Clorinde belépett, Rougon az egyik ablakba állt, mintha nagyon érdekelne a park bal felén felgyűlő, távoli fények, így senki nem láthatta, hogy időnként meg-megrándul az arca. Sokáig állt ott, szemben az éjszakával. Végül szenvtelen arccal visszafordult, amikor Plouguern úr - közben visszatért - hozzálépett, s a kielégített kíváncsiság lázas hangján a fülébe súgta:

- Hajaj! Szörnyű jelenet volt!... Láttá, ugye, hogy utánalopóztam. A folyosó végén pont Marsyba botlott. Bementek egy szobába. Marsy kereken megmondta neki, hogy torkig van vele... A nő elvágtatott, mint a bolond, egyenest a császár szobája felé... Esküdni mernék, hogy leteszi a császár asztalára azokat a hírhedt leveleket...

Ebben a pillanatban de Llorentzné újra megjelent. Halottápadt volt, haja elszabadult a halántékán, zihálva lélegzett. Ismét elfoglalta helyét a császárné mögött, kétségbeesett nyugalommal, mint a beteg, ki iszonyatos vágást tett magán, s most kész a halálra.

- Biztosan átadta a leveleket - ismételte meg Plouguern úr, az asszonyt figyelve.

S hogy Rougon - úgy látszik - nem értette, Clorinde-hoz hajolt, s neki mondta el az esetet. Az elragadtatva hallgatta, szemében fellángolt az öröm. Vacsora előtt elhagyták a császárné kis lakosztályát; Clorinde úgy tett, mintha csak most venné észre Rougont. Belekarolt, s míg Delestang mögöttük kullogott, így szólt:

- Látja, látja... Ha reggel kedves lett volna hozzám, nem törtem volna ki csepp híján a lábam.

Este fáklyafényes koncosztást rendeztek a kastély udvarán. Az ebédlőből kijövet, a vendégsereg nem tért vissza rögtön a Térképterembe, hanem eloszlott a homlokzati szalonokban, melyeknek ablakait szélesre tárták. A császár a középső erkélyen foglalt helyet; vagy húszan követték.

Odalent, a ráctól az előcsarnokig, széles utat alkottak a kettős vonalban felsorakozó, rizsporos hajú, díszlibériás inasok. Mindegyikük hosszú lándzsát tartott a kezében, a lándzsák végén kenderkóc lobogott borszesszel töltött kelyhekben. A magas, zöld lángok úgy táncoltak, imbolyogtak, mintha a semmiben lebegnének; foltot ejtettek az éjszakán, de bevilágítani nem tudták, csak a bíbor zekék kettős sorát emelték ki a sötétből, s festették ibolyaszínűre. Kétfelől nagy tömeg szorongott az udvarban: a compiègne-i polgárok jöttek el asszonyaikkal, fakó arcok nyüzsgöttek a homályban, a kőfáklyák fel-fellobbanó fénye olykor felvillantott egy-egy rémületes fejet, valamelyik kistökés rézrozsdaszín arcát. Középütt, a lépcsőfeljáró előtt, csomóban heverték a kövön a szarvas darabjai, leborítva az állat kiterített bőrével; túloldalt pedig, a rácsnál, a vadászoktól körülvett falka várakozott. A zöld kabátos, hosszú, fehér gyapotharisnyás ostoroslegények fáklyákat csóváltak. Az élénk vörhenyes fényben füst gomolygott, korom szállt a város felé, parázsló világosság vetődött az egymás hegyén-hátán szorongó, tátott torkú, lihegő kopókra.

A császár állva maradt. A fáklyák felcsapó lángja meg-megvilágította elmerengő, kifürkészhetetlen arcát. Clorinde a vacsora alatt állandóan kémlelte minden mozdulatát, de csak annyit tudott leolvasni róla, hogy fáradt, komor, kedvetlen, mint a beteg, ki titkolja baját. Sőt, egyszer úgy rémlett neki, hogy de Marsyra pillant oldalról, elborult tekintettel, aztán behunyja a szemét. Az erkély szélén állt, mogorván, kissé görnyedten, bajuszát sodorgatva; háta mögött felágaskodtak a vendégek, hogy lássanak valamit.

- Kezdje, Firmin! - szólalt meg a császár, mint akinek fogytán a türelme.

A vadászok megfűjták a kürtöket. A kutyák szűkültek, vonítottak, nyakuk megfeszült, szinte fölágaskodtak, megvadította őket az iszonyú hangzavar. Egyszerre, abban a pillanatban, amikor egy szolga odamutatta a szarvas fejét az őrjöngő falkának, Firmin, a falkanagy, aki a lépcsőn állott, leeresztette a korbácsát; a falka már várta a jelet, s most falánk dühtől ziháló vékonyával, három ugrással átvágott az udvaron. Firmin azonban újból fölemelte a korbácsát. A kutyák pár lépésnyire a szarvastól megtorpantak, a földre kushadtak, gerincük remegett, mohó vágyuk torokrepesztő vonításban tört ki. Aztán vissza kellett kúszniuk, hátra, az udvar túlsó végébe, a rácshoz.

- Jaj, szegény állatok! - sajnálkozott de Combelot-né bágyadt részvétellel.

- Nagyszerű! - kiáltott fel La Rouquette.

Rusconi lovag tapsolt. A hölgyek kihajoltak, izgultak, szájuk széle remegett, égtek a vágytól, hogy a kutyákat enni lássák. A kopók nem kapták meg rögtön a csontot; ez hallatlanul izgalmas volt.

- Nem, nem, még ne! - mormolták többen is, rekedten.

Közben Firmin már kétszer emelte fel és eresztette le a korbácsát. A falka tajtékozott, végsőkéig csigázva. De a falkanagy harmadszor már nem emelte föl a korbácsot. A szolga elmenekült, magával víve a szarvas bőrét és fejét. A kutyák nekiiramodtak, rárontottak a maradékra; dühös csaholásuk tompa morgássá, kéjes, görcsös reszketéssé csöndesedett. Ropogtak a csontok. Az erkélyről, az ablakokból elégedett sóhaj szállt föl; a hölgyek ajka torz mosolyra húzódott, fehér fogukat összevicsorították; az urak lihegtek, szemük villogott, ujjai között az ebédlőből

hozott fogvájókat tördelték. Az udvarban hirtelen tetőpontjára hágott a látványosság izgalma: a vadászok megfújták kürtjeiket, az ostoros legények fáklyáikat csóválták, bengálitüzek gyúltak, véres lángba borítva az éjszakát, kövér cseppekben hulló, vörös eső paskolta az oldalt szorongó békés compiègne-i polgárok fejét.

A császár nyomban hátat fordított. Meglátta Rougon maga mellett, s ekkor mintha felocsúdott volna komor merengéséből, mely a vacsora óta úgy ránehezedett a kedélyére.

- Rougon úr - szólította meg -, gondolkoztam a maga dolgán... Akadály van, sok akadály.

Megakadt, kinyitotta a száját, megint becsukta. Aztán elmenőben hozzátette:

- Párizsban kell maradnia, Rougon úr.

Clorinde meghallotta, diadalmas kézmozdulatot tett. Hamar híre futott, hogy mit mondott a császár, s az arcokra megint kiült az a komor és szorongó kifejezés, míg Rougon lassan átvágott a csoportok között, s a Térképterem felé ballagott. Odalent a kutyák pusztították a csontot. Dühösen másztak egymás hasa alá, hogy a rakás közepébe furakodjanak. Egybeolvadtak a mozgó háta, a fehérek, a feketék, összeütköztek, kinyúltak, ellapultak, mint eleven hullámok, falánk morgás közepette. Az állkapcsok szaporán mozogtak, lázas sietséggel faltak föl mindent. Egy-egy rövid marakodás vad vonításban végződött. Egy óriási kopó - pompás példány - dühében, hogy a szélre szorult, hátrább húzódott, nekirugaszkodott, egy ugrással a falka közepén termett. Ott helyet túrt magának, s habzsolni kezdte a szarvas beleit.

Múltak a hetek. Rougon tovább élte addigi unalmas, csüggedt életét. Célzást sem tett soha a császár Párizsban marasztó parancsára. Csak kudarcát emlegette, állítólagos akadályokra hivatkozott: azok gátolják meg a távoli Landes megyében tervezett termősítő munkáit; ha erről beszélhetett, ki nem fogyott a szóból. Miféle akadályok merülhettek föl? Ő egyet sem látott. A végén kifakadt még a császár ellen is, aki - mondta - nem hajlandó semmiféle magyarázatra. Talán attól tart őfelsége, hogy anyagilag is támogatnia kellene az ügyet?

Ahogy teltek-múltak a napok, Clorinde mind gyakrabban látogatott el a Marbeuf utcába. Látszott rajta, hogy délutánról délutánra hírt vár Rougontól, s meglepődve tapasztalta, hogy az nem újságol semmit. A compiègne-i vendégeskedés óta a fiatalasszony egyre csak a meglepő diadalt várta; képzeletében egész drámát látott: a császár éktelen haragra gerjed, de Marsy úr csúfosan megbukik, a nagy ember egy csapásra újból hatalomra jut. Női számításait - úgy gondolta - okvetlenül siker koronázza. De látván, hogy de Marsy úr még egy hónap múlva is a helyén van, nőttön-nőtt a csodálkozása. Megvetette a császárt, aki nem tud bosszút állni. Bezzeg, ha ő van a helyében! Ő szabad utat engedett volna haragjának. Vajon miféle gondolatokat leplezhet őfelsége örökös hallgatása?

Mindamellett nem esett kétségbe. Megszívatolta a győzelmet, előre nem sejthető, szerencsés fordulatra számított. De Marsy úr már megingott. Rougon olyan gyanakvón vigyázta Clorinde minden lépését, mint a férj, ki attól tart, hogy felszarvazzák. Az emlékezetes compiègne-i féltékenységi jelenetek óta még atyaiabb gonddal őrizte a fiatalasszonyt, állandóan a lelkére beszélt, mindennap látni akarta. Az csak mosolygott, most már bizonyosra vette, hogy Rougon nem hagyja el Párizst. December közepe táján azonban, álmosító tespedésben töltött hetek után, Rougon újból előhozakodott nagy terveivel. Bankárokkal tárgyalt, azon töprengett, hogy lemond a császár támogatásáról. S megint elmerült a térképek, tervek, szakmunkák tömegében. Gilquin - legalábbis Rougon állítása szerint - több mint ötszáz munkást szedett már össze, akik hajlandók vidékre költözni; ez a maroknyi ember lesz a későbbi lakosság magja. Erre Clorinde, ki szinte eszelős makacssággal ragaszkodott a művéhez, riadóztatta az egész társaságot.

Megindult a hadjárat. Mindenkinek jutott feladat. Fél szavakkal értekeztek magánál Rougonnál, vasárnap és csütörtökön, a szalon sarkaiban. Megosztották a kényes feladatokat. Minden nap belevetették magukat Párizs forgatagába, azzal a konok elszánással, hogy törik-szakad, befolyásra tesznek szert. Nem sajnálták a fáradságot; a legcsekélyebb eredményt sem vetették meg. Mindent kihasználtak, kiaknázták - amennyire tudták - a legjelentéktelenebb eseményeket is, igénybe vették az egész napot, a korai „jó reggelttől” a késő esti búcsúzó kézszorításig. Cinkossá váltak a barátok barátai, sőt még emezek barátai is. Egész Párizs belekeveredett a nagy összeesküvésbe. A legeldugottabb városrészekben is akadtak emberek, akik Rougon győzelmére áhítoztak, maguk sem tudták, miért. A társaság tíz-tizenkét tagja markában tartotta a várost.

- Mi vagyunk a holnap kormánya - mondogatta komolyan Du Poizat.

Párhuzamot vont saját maguk s a második császárságot megteremtő férfiak között. Majd így folytatta:

- Én leszek Rougon Marsyja.

Egy hatalomra törő ember nem több pusztá névnél. Kormányalakításhoz egész csapatra van szükség. Húsz falánk étvágyú fickó többet ér minden elvnl; de ha még valami elvvel is tudnak takarózni, senki sem bír velük. Du Poizat róta az utcákat, járta a szerkesztőségeket, szívta a szivarjait, s zajtalanul fürta Marsyt; mindig tudott róla egy-két kényes történetkét; hálátlansággal s önzéssel vádolta. Aztán megemlítette Rougon nevét, elejtett pár homályos célzást, s ködös ígéreteivel roppant távlatokat tárt fel: ha Rougon kinyithatná a markát, egy szép napon mindenkire záporozna a jutalom, az ajándék, a támogatás. Elárasztotta a sajtót értesülésekkel, idézetekkel, adomákkal, hogy állandóan foglalkoztassa a közvéleményt a nagy ember személyével; két kis lap beszámolt a Marbeuf utcai palotában tett látogatásról; más újságok az angol és az 52-es francia alkotmány összehasonlító tanulmányáról közöltek tudósítást. Kétévi ellenséges hallgatás után, úgy látszott, megmozdul a lakosság; a dicsérek tompa moraja egyre erősödött. Du Poizat azonban más természetű munkáktól sem riadt vissza: sötét kupecedésbe fogott, bizonyos támogatókat egyszerűen megvásárolt, szenvedélyesen tözsdézt Rougonnak többé-kevésbé valószínű miniszterségére.

- Mi most csak ővele törődjünk - hajtogatta egyre, szokott őszinteségével, melyet a társaság tartózkodóbb tagjai nem szívelhettek. - Később majd ő törődik velünk.

Beulin-d'Orchère úr öreg ágyúval lőtt: de Marsy urat csúnya botrányba keverte, melyet persze siettek elfojtani. Más téren még ügyesebbnek bizonyult: elhíresztelte, hogy egy szép napon ő lesz az igazságügy-miniszter, ha a sógora hatalomra jut; bíró társai ezt hallván, mindenben kedvét keresték. Kahn úr is rohamra vitte a csapatát, üzletembereket, képviselőket, tisztviselőket, s még erősítette is soraikat az útközben talált, minden rendű-rangú elégedetlenekkel. Béjuinben engedelmes helyettesére talált; felhasználta még de Combetot és La Rouquette-et is, akiknek halvány sejtelmük sem volt, mire veszi rá őket. Ő maga a hivatali világban tevékenykedett, a legmagasabb körökben működött, propagandát fejtett ki még a Tuilériákban is, napokig folytatta földalatti aknamunkáját, hogy egy-egy megjegyzés, szájról szájra szállva, végül a császár fülébe jusson.

De kivált a nők szolgálták az ügyet lázas buzgalommal. Hajmeresztő játékokba, titokzatos kalandokba keveredtek, melyeknek soha senki sem ismerte fel a valódi célját. Correurné csak „cicuskámnak” becázta a csinos Bouchard-nét. Magával vitte falura - legalábbis így mondta. Bouchard úr egy hétig szalmaözvegykedett, s még d'Escorailles úr is kénytelen volt beérni esténként a kasszínó műsorával. Egy ízben Du Poizat rendjeles urak társaságában látta a két hölgyet; mélyen hallgatott a dologról. Correurné most két lakást tartott fenn: egyet a Fehér, egyet a Mazarin utcában; az utóbbi különösen kacér kis lakás volt; Bouchard-né ide járt délutánonként, a házmestertől kérte el a kulcsát. Azt is rebesgették, hogy a fiatalasszony magába bolondított egy magas rangú tisztviselőt egy esős reggelen, amikor a Király-hídon ment át, s feltúrta a szoknyáját.

De a könnyebb fajsúlyú barátok is megmozdultak, s tehetségük szerint igyekeztek hasznosítani magukat. Jobelin ezredes rendszeresen eljárt az egyik körúti kávéházba, hogy volt tisztársaival találkozzék; gyúrta őket két játszma piké között; s ha sikerült vagy fél tucatnyit összeverbuválnia, este a kezét dörzsölgetve jelentette be, hogy „az egész hadsereg az igaz ügy mellé állt”. Bouchard úr is hasonló toborzó munkát végzett a minisztériumban; hovatovább vad gyűlöletet ébresztett a tisztviselőkben de Marsy úr ellen; megnyerte még a kifutófiúkat is; végül már az egész minisztérium sóvárogva várta az aranykort, melyről oly sokat suttogott bizalmasabb barátai fülébe. D'Escorailles úr az aranyifjúságot csábígtatta, magasztalta előttük Rougon szabad felfogását, azt állítván róla, hogy szívesen szemet huny bizonyos hibák fölött, s kedveli a vakmerőséget és az erőt. Még Charbonnelék is megtalálták a módját, hogy a

Luxemburg-kert padjain, ahol végeérhetetlen perük eredményét várták minden délután, a maguk pártjára állítsák az Odéon negyed kistökeiseit.

Clorinde sem elégedett meg annyival, hogy az egész társaságot irányítsa. Bonyolult hadműveleteket vezetett, de ezekről nem szólt senkinek. Mostanában még hanyagabb öltözkében járt ki reggelenként, még szenvedélyesebben cipelte magával a gyanús külvárosokba a varrások mentén fölfeslett, összemadzagolt miniszteri aktatászkát. Különösnél különösebb megbízatásokat adott a férjének, aki - mit sem értve belőlük - birkatürelemmel teljesítette őket. Luigi Pozzót szegődttette levélhordónak; többször elkísértette magát Plouguern úrral, aztán egy óra hosszat várakoztatta a járdán. Egyszer meg, úgy látszik, fejébe vette, hogy az olasz kormányt is megmozgatja Rougon érdekében. Nagy hévvel levelezett anyjával, ki még mindig Torinóban lakott. Arról ábrándozott, hogy felbolydítja egész Európát, napjában kétszer is felkereste Rusconi lovagot, hogy diplomatakkal találkozzék. S most, e furcsa hadjárat során, mintha ráébredt volna szépségére is. Egy-egy délután, kikenve-fenve, gondosan megfésülve, roppant elegánsan lejtett el hazulról. S ha meglepett barátai áradozva dicsérték, hogy milyen elragadó, Clorinde valami különös, beletörődő, unatkozó arckifejezéssel hagyta rájuk:

- Ha muszáj!

Önmagát végső ütőkártyának tartogatta. Számára nem jelentett semmit, hogy odaadja magát. Élvezetet nem talált benne, ez is csak olyan feladat volt, mint a többi, talán egy kicsit unalmasabb is. Mikor visszatért Compiègne-ből, Du Poizat - hallván a kalandos falkavadászatról - tudni akarta, milyen viszonyban van de Marsy úrral. Az is megfordult a fejében, hogy Rougontól átpártol Marsyhoz, ha Clorinde-ről kiderül, hogy mindenható szeretője lett a grófnak. Az asszony azonban valósággal megsértődött, s határozottan cáfolta a dolgot. Olyan ostobának véli őt Du Poizat, hogy nem áttolja efféle kapcsolattal gyanúsítani? Aztán - elfelejtve cáfolatát - tudtára adta, hogy de Marsy úrral többet már nem is látják egymást. Valaha még gondolhatott volna rá, hogy feleségül megy hozzá. Okos férfi ugyanis nem munkálkodik szívből a szeretője szerencséjén. De azóta már más tervet forgat a fejében.

- Tudja - mondta néha -, olykor több út is célhoz visz, de csak egyben telik az embernek igazán öröme... Nekem több igényt kell kielégítenem.

Állandóan szemmel tartotta Rougont, nagynak akarta látni, mintha arról álmodozna, hogy hatalommal felhizlalja egy eljövendő, pompás lakmározásra. Továbbra is tanítványi szerénységgel beszélt vele, hízogó hódolattal bújt meg a nagy ember árnyékában. Az pedig, híveinek sürgés-forgása közben, úgy tett, mint aki semmit nem hall, nem lát. Csütörtökön és vasárnap most is csak pasziánszozott a szalonjában, súlyosan terpeszkedett a helyén, orrát a kártyába dugta, látszólag mit sem hallott a háta mögött folyó sugdolózásból. Hívei úgy beszélgettek az ügyről, integettek át a feje fölött, szótték az összeesküvést a kandalló előtt, mintha ő ott se volna; ő pedig adta a jámbort, arca meg se rándult, semmiben részt nem vett, s oly távol tartotta magát mindattól, amiről halk szóval beszélgettek, hogy a végén már fölemelték a hangjukat, s derültek a szórakozottságán. Valahányszor arra terelődött a szó, hogy újból hatalomra jut, Rougon felfortyant, s fogadkozott, hogy ki nem mozdul a házából, még ha diadalmenet várja is az utca végén; és valóban, mindjobban bezárkózott, mintha sejtelve sem volna, mi zajlik a világban. A Marbeuf utcai kis palota, ahonnét ilyen lázas propaganda sugárzott szét, csöndes, álmos hely volt; a ház barátai már a küszöbön cinkosan összekacsintottak, s kívül hagyták a küzdelem szagát, mely a ruhájukból áradt.

- Ugyan, menjenek már! - tört ki egy ízben Du Poizat. - Hisz csak áztat bennünket! Nagyon is jól hallja, miről beszélünk! Figyeljék csak meg esténként: látni rajta, hogy hegyezi a fülét.

Fél tizenegykor, ha együtt vonult el az egész társaság, mindig erről folyt a szó. Elképzelhetetlen, hogy a nagy ember ne vette volna észre híveinek önfeláldozását. Csak játssza a jóistent, mondta róla a volt megyefőnök-helyettes. Úgy él ez az ördögadta Rougon, mint egy nagy hindu bálvány, önelégülten szunyókál, kezét összekulcsolja a hasán, jóllakott mosollyal terpeszkedik hívei körében, kik korgó gyomorral imádják. A hasonlatot nagyon találónak érezték.

- Én szemmel tartom, majd meglátják - fejezte be Du Poizat.

Azonban hiába tanulmányozták Rougon arcát, ez a mindig-mozdulatlan, békés arc szinte bárgyúnak hatott. Talán csakugyan jóhiszemű volt. Különben Clorinde jobban is örült, ha Rougon nem ártja magát semmibe. Félt, hogy megghiúsítja a terveit, ha egyszer rákényszerítik, hogy kinyissa a szemét, így úgyszólván akarata ellenére kovácsolják a szerencséjét. Ha tetszik neki, ha nem, előretaszigálják, s erővel emelik magas polcra. Aztán majd jön az elszámolás.

Azonban, hogy az ügy csak kínos-keservesen haladt, a hívek türelme apadozott. Du Poizat mind kesernyésebben beszélt. Nem hányták Rougon szemére nyíltan mindazt, amit érte tettek, csak célzásokkal, kétértelmű megjegyzésekkel csipkedték. Az ezredes néha poros cipőben érkezett az esti összejövetelekre; annyi ideje sem volt, hogy hazamenjen, egészen kimerült a dél óta tartó szaladgálásokban; és ki fogja neki meghálálni ezt a sok ostoba futkosást? Máskor Kahn úr panaszkodott fáradtságtól kiguvadt szemmel, hogy egy hónapja rengeteget éjszakaizik; sokat jár társaságba, nem mintha örömet lelné benne - isten őrizz! -, de bizonyos okokból találkoznia kell ott bizonyos személyekkel. Máskor Correurné adott elő megindító történeteket; mesélt egy szegény asszonykáról - tisztos özvegyről -, akihez el-eljárogat mostanában; sajnálkozott, hogy nincsen hatalom a kezében; ha ő a kormánynak volna - hangoztatta -, bizony sok igazságtalanságot megszüntetne. Azután mindenki kiteregette a saját nyomorúságát; mindegyikük panaszkodott, ecsetelte, hogy hol tartana már, ha nem viselkedik olyan ostobán; vége-hossza nem volt a sok siránkozásnak, melyet még félreérthetlenebbé tettek a Rougonra vetett pillantások. Véresre sarkantyúzták, a végén már de Marsy urat kezdték magasztalni. Ő azonban, eleinte, nem jött ki a béketüresből. Még mindig nem értette, mit akarnak tőle. De pár este múltán meg-megrándult az arca a szalonjában elhangzó kijelentésekre. Nem gyúlt haragra, csak összeharapta egy kicsit a száját, mint akit láthatatlan túvel szurkálnak. Lassanként azonban olyan ideges lett, hogy abbahagyta a pasziánszt; már nem „jött ki” a játszma; inkább sétálgatott, beszélgetett, de ha kezdődtek a burkolt szemrehányások, faképnél hagyta vendégeit. Néha sápadt harag öntötte el; látszott, hogy szorítja össze öklét a háta mögött, nehogy vágyának engedve az egész bandát az utcára kergesse.

- Gyerekeim - mondta egyik este az ezredes -, én nem jövök el két hétig... Játsszuk a sértődöttet. Majd elválík, hogy ízlik neki egyedül.

Rougon, ki már-már azon volt, hogy bezárja előttük az ajtaját, most nagyon rossz néven vette, hogy elhanyagolják. Az ezredes állta a szavát, mások is felbuzdultak a példáján; a szalon szinte kongott, mindig hiányzott öt-hat barát. Ha aztán valamelyikük - hosszú távollét után - újból megjelent, s a nagy ember megkérdezte, beteg volt-e, az csak meglepődött nem-mel válaszolt, de bővebb magyarázatokba nem bocsátkozott. Egy csütörtökön senki sem jelent meg. Rougon egész este egymaga sétált a szobában föl s alá, hátratett kézzel, lehorgasztott fejjel. Első ízben érezte meg, milyen erős szálak fűzik híveihez. Rendesen csak megvető vállrándítással gondolt Charbonnelék korlátoztságára, Du Poizat irigykedő dühkitöréseire, Correurné kétes hízelkedéseire. És a hívei, akiket ily kevésre becsült, mégis hiányoztak neki, látni akarta őket, uralkodni rajtuk; a féltékeny kényúr vágya volt ez, ki titkon kesereg a legapróbb hűtlenségen is. Sőt, szíve mélyén ellágyult ostobaságaik láttán, szeretete hibáikat. Most érezte, hogy hozzája tartoznak, vagy még inkább, hogy lassan-lassan ő olvad fel bennük;

valahogy nem is érezte magát teljes embernek, ha elkerülték. Ha nagyon sokáig elmaradtak, a végén már maga kereste fel őket soraival. Sőt, meg is látogatta őket otthonukban, hogy békejobbot nyújtson, pedig előzőleg komolyan neheztelt rájuk. Most már napirenden voltak a perpatvarok a Marbeuf utcai társaságban, mely a szakítások s kibékülések lázában égett, akár egy megkeseredett szerelmű házaspár.

December utóján különösen elmérgesedett a helyzet. Egyik este szó szót követett, s végül - maguk sem tudták, hogyan - acsarogva egymásnak rontottak. Jó három hétig nem találkoztak utána. Az igazi ok az volt, hogy a társaság kezdte türelmét veszteni. A legravasabbul kiagyalt erőfeszítések is kudarcba fulltak. Úgy látszott, az ügy még sokáig holtpontra vesztegel; lassan már fölthagytak azzal a reménnyel is, hogy egy váratlan szerencsétlenség teszi majd nélkülözhetetlenné Rougon személyét. Várták a törvényhozó testület új ülészakájának megnyitását; de a megbízólevelek felülvizsgálása során nem történt semmi említésre méltó, hacsak az nem, hogy két republikánus képviselő megtagadta az eskütételt. A mindig sima, mindig okos Kahn úr is letett már a reményről, hogy hamarosan javukra fordul a politikai helyzet. A végsőkéig elkeseredett Rougon még szenvedélyesebben vetette magát a landes-i tervezgetésekbe, mintha el akarná rejteni az arcát szántó ideges rángatózást, melyen nem bírt úrrá lenni.

- Nem vagyok jól - panaszkodott néha. - Látják, reszket a kezem... Az orvos testmozgást rendelt. Naphosszat a szabadban vagyok.

Csakugyan sokat jött-ment. Gyakran találkoztak vele: karját lógatva, magasra tartott fejjel, szórakozottan rózta az utcákat. Ha megállították egy szóra, végehosszatlan futkározásokról beszélt. Egyik délelőtt kísértelt Chaillot felé, s hogy ebédre hazament, aranyetszésű névjegyet talált az asztalán: Gilquin neve ékeskedett rajta, hosszú, szálkás, kicirkalmazott betűkkel; a szurtos kartonon zsíros ujjnyomok. Rougon becsöngette az inasát.

- Nem mondott semmit az a személy, aki átadta ezt a névjegyet? - kérdezte tőle.

Az inas nem régóta szolgált Rougonnál. Elmosolyodott.

- Egy zöld köpönyeges úr hozta. Nagyon kedves volt, szivarral is kínált... Csak annyit mondott, hogy barátja az úrnak.

Kimenet még eszébe jutott valami.

- Azt hiszem, írás van a túloldalán.

Rougon megfordította a névjegyet, s elolvasta a ceruzával ráfirkantott pár szót: „Nem várhatok. Estére visszajövök. Nagyon sürgős, furcsa ügy.” Csak legyintett rá. De ebéd után megint eszébe jutott az a mondat, ott motoszkált a fejében, s a végén felfigyelt: „Nagyon sürgős, furcsa ügy.” Ugyan miféle ügy lehet az, amit Gilquin furcsának talál? Mióta különféle homályos és szerteágazó megbízatásokat adott a volt ügynöknek, rendszeresen találkozott vele hetenként egy este; az azonban még sosem fordult elő, hogy délelőtt jelentkezett volna. Tehát rendkívüli dologról van szó. Belefáradt a találgatásokba, s olyan vad türelmetlenség lett úrrá rajta, hogy a végén már nevetett magán; elhatározta hát, hogy még napszállta előtt felkutatja Gilquint.

- Valami részeg-história lesz az - morfondírozott, míg a Champs-Élysées-n járt. - Mindegy, legalább megnyugszom.

Gyalog ment, orvosának utasítása szerint. Remek idő volt, ragyogó januári nap, fehér égbolt. Gilquin már nem Batignolles-ban lakott a Guttin közben. Névjegyén ez volt: Guisarde utca, Saint-Germain negyed.

Rougon csak nagy ügyel-bajjal akadt rá a Saint-Sulpice tájékán a förtelmesen mocskos sikátorra. A sötét kapualj mélyén ágyban találta a házmesternét, aki lázgyötörte hangon szólt ki:

- Gilquin úr... Ejnye, nem is tudom. Nézze meg a negyediken, legfölül, balra.

A negyedik emeleten ki volt írva Gilquin neve: körötte nyíllal átdöfött, égő szíveket ábrázoló arabeszk. Rougon hiába kopogtatott, a faajtón át csak egy kakukkóra tiktakolása s egy macska halk nyivákolása hallatszott a csöndben. Előre sejtette, hogy hiába jár; mégis megkönnyebbült, hogy eljött. Megnyugodva ment le a lépcsőn, azt gondolván, hogy tulajdonképpen megvárhatja az estét is. Az utcán meglassította lépteit; átvágott a Saint-Germain vásártéren, végigment a Szajna utcán, céltalanul, kissé fáradtan, de eltökélve, hogy gyalog tér haza. Ahogy a Jákob utca táján járt, eszébe jutottak Charbonnelék. Tíz napja nem látta őket. Megorroltak. Úgy döntött, hogy föllátogat hozzájuk pár percre, s békejobbot nyújt. Olyan langyos volt az idő ezen a délutánon, hogy ő is egészen ellágyult.

Charbonnelék a Périgord-szállóban laktak, szobájuk az udvarra nyílt, egy sötét lyukra, melyből szennyes lefolyó bűze áradt. A nagy, homályos szobában sánta ébenfa bútorok álltak, az ablakot kifakult vörös damasztfüggöny fedte. Mikor Rougon belépett, Charbonnelné a ruháit hajtogatta s rakosgatta be egy nagy bőröndbe, Charbonnel úr pedig verejtékezve, izmait megfeszítve kötözött össze egy kisebb csomagot.

- Mi az, elutaznak? - kérdezte tőlük mosolyogva.

- El, el - sóhajtott Charbonnelné. - Most már végleg el.

De siettek helyet adni a vendégnek, ki megtisztelte őket. A székeken ruhák, ingrákások, dagadó oldalú kosarak zsúfolódtak. Rougon letelepedett az ágy szélére, s jólelkűen folytatta:

- Hagyják csak! Nagyon jól megvagyok én itt... Folytassák, nem akarom zavarni magukat... A nyolcórással utaznak?

- A nyolcórással - válaszolta Charbonnel úr. - Hat óránk van még ebben az átkozott Párizsban... Ezt sokáig fogjuk még emlegetni, Rougon úr!

A máskor szüksézáú emberke ijesztő dolgokat mondott, öklét rázta az ablak felé, hogy ilyen ronda városba kellett vetődnie, ahol az ember délben két órakor is vakoskodik a lakásában. Ebből az udvarnak nevezett szűk lyukból beszivárgó piszkos fény: ez Párizs! De hál' isten, plassans-i kertjében várja őt a napsugár. S körülnézett, nem felejt-e itt valamit. Reggel vett egy vasúti menetrendet. Mutatta a kandallón az átszírosodott papírba csomagolt csirkét, melyet útravalóul visznek magukkal.

- Kedvesem, minden fiókot kiürítettél?... Az éjjeliszekrényben volt a papucsom. Azt hiszem, valami papír becsúszott a komód mögé...

Rougon ült az ágy szélén, a szíve elszorult, nézte a két őreget, kik reszkető kézzel csomagolták a motyójukat. Izgalmukból néma szemrehányást vélt kiolvasni. Hiszen ő tartotta őket vissza Párizsban; és mi lett a vége? Tökéletes kudarc, valóságos megfutamodás.

- Nem jól teszik - dünnyögte.

Charbonnelné könyörgő mozdulatot tett, mintha el akarná hallgattatni. Hevesen mondta:

- Nézze, Rougon úr, nekünk ne ígérgeissen semmit! Csak újrakezdőzne a kálváriánk... Ha belegondolok, hogy két és fél esztendeje tengődnünk itt! Teremtő Isten! Két és fél esztendeje ebben az odúban!... Hátralevő napjaimban kínozni fog a bal lábam: én aludtam a fal felől, s a fal - ott, a háta mögött - csurog... Nem, mindezt elmondani sem lehet. Nagyon hosszú volna. Tömerdek pénzt pocskoltunk el. Tessék, ilyen nagy bőröndöt kellett vennem, hogy

hazavigyük, amit elnyűttünk Párizsban: a rosszul szabott ruhákat, melyeket méregdrágán sóztak ránk, a fehérneműt, mely rongyokban került vissza a mosónőtől... Na, a maguk mosónőit sem fogom visszasírni, azt elhiheti! Mindent tönkre vegyszereznek.

Egy halom rongyot gyömöszölt a bőröndbe, s felkiáltott:

- Nem, nem, elmegyünk! Még egy óra, és belepusztulok, higgye meg!

Rougon azonban, makacsul, újra a pörükre terelte a szót. Rossz híreket kaptak? Erre Charbonnelék valósággal elzokogták a szívük bánatát: unokabátyjuknak, Chevassunek az öröksége végleg kicsúszik a markukból. Az államtanács hamarosan megadja a felhatalmazást a *Szent Család* apácáinak a félmilliósi hagyaték átvételére. Azt is megtudták, hogy Rochart úr őminenciája újból Párizsba jött, hogy dülőre vigye a dolgot: e hírre lehervadtak a reményeik.

Charbonnel úron hirtelen vad elkeseredés lett úrrá, nem vesződött tovább a kis csomaggal, kezét tördelve, elcsukló hangon hajtogatta:

- Félmillió frank! Félmillió frank!

A két öreget elhagyta az ereje. Leültek; a férj a bőröndre, az asszony egy ingrakásra, a feldúlt szoba közepén. Csüggedten panaszkodtak, vége-hossza nem volt a kesergésüknek; ha az egyik abbahagyta, folytatta a másik. Felemlegették, milyen gyöngéden bántak unokabátyjukkal, Chevassuvel. Mennyire szerették! Az igazság az volt, hogy tizenhét éve nem is látták már, amikor a haláláról értesültek. De ebben a percben őszinte volt az ellágyulásuk, maguk is hitték, hogy betegsége alatt elhalmozták ezer figyelmességgel. Aztán gonosz praktikákkal gyanúsították a *Szent Család* apácáit: beférkőztek a kedves rokon bizalmába, távol tartották tőle a barátait, s állandóan elnyomták a beteg egyre gyengülő akarátát. Charbonnelné - pedig hívő lélek volt - hajmeresztő történeteket adott elő: unokabátyjuk - mesélte - az ijedségbe pusztult bele, midőn az a pap, kinek sugalmazására a végrendeletét írta, megmutatta neki az ágya lábánál settenkedő ördögöt. Rochart úr őminenciája, a faverolles-i püspök, bizony csúf mesterséget űz, amikor olyan jóra való embereket forgat ki a vagyonukból, kikről egész Plassans tudja, hogy olaj árusként tisztességes munkával rakosgatták össze kis vagyonkájukat.

- De talán nincs még veszve minden - vetette közbe Rougon, látván, hogy gyengülnek. - Rochart úr sem mindenható... Eddig nem foglalkozhattam a maguk pörével, annyi dolgom volt! Hadd nézzem meg, hogy áll az ügy! Nem engedhetem, hogy szőröstül-bőröstül felfaljanak.

- Kár a fáradságért, Rougon úr.

Rougon kötötte az ebet a karóhoz, erősködvén, hogy minden követ megmozgat majd, s nem engedi őket így el, de erre az asszony is megismételte:

- Kár a fáradságért, Rougon úr, higgye meg. Fölöslegesen okozna gondot magának... Beszélünk magáról az ügyvédünkkel. Kinevetett, azt mondta, hogy maga e pillanatban teljesen tehetetlen Rochart úrral szemben.

- S ha az ember tehetetlen, ugyan mit okoskodik? - tódította Charbonnel úr is. - Jobb engedni.

Rougon lecsüggesztette a fejét. A két öregember minden szava megannyi arculcsapás. Sohasem szenvedett még ilyen kegyetlenül tehetetlenségében.

Közben Charbonnel úr folytatta:

- Visszatérünk Plassans-ba. Sokkal okosabb... Ne váljunk el haraggal, Rougon úr! Ha majd találkozunk az édesanyjával, Félicité asszonnyal, elmondjuk neki, hogy maga a lelkét is kitette értünk. S ha mások érdeklődnek, ne féljen, mi nem ártunk magának. Hiába, többet senki nem tehet, mint amennyire képes, nemde?

Ez volt a kegyelemdőfés. Rougon elképzelte, hogyan érkeznek meg Charbonnelék vidéki pátriájukba. Estére már az egész városkában folyik a pletykaszó. Számára ez egyértelmű a személyes bukással; ezt a vereséget évekig nem fogja kiheverni.

- Itt maradnak! - tört ki. - Azt akarom, hogy itt maradjanak... Majd meglátjuk, vajon Rochart úr csak úgy simán le tud-e nyelni engem is!

Olyan nyugtalanítón kacagott fel, hogy Charbonnelék megrémültek. De még vonakodtak. Végül beleegyeztek, hogy Párizsban maradnak még egy kicsit, egy hétig, de semmiképp sem tovább. A férj nagy küszködve kioldotta a spárgát, amellyel átkötötte a kis csomagot. Az asszony, bár alig három órára járt, gyertyát gyújtott, hogy visszarakosgassa a fehérneműt s a ruhát a fiókokba. Rougon, búcsúzóul, melegen kezet szorított velük, s megismételte ígérését.

Az utcán - még tízet sem lépett - már megbánta, amit tett. Miért is tartotta vissza ezeket a Charbonneléket, akik mindenáron menni akartak? Hiszen itt volt a kitűnő alkalom, hogy megszabaduljon tőlük. Most már - úgy érezte - visszavonhatatlanul kötelezettséget vállalt, hogy megnyeri számukra a pört. Kivált saját magára volt dühös, mert világosan látta, hogy miféle hiúsági indítékoknak engedett. Úgy érezte, ez méltatlan az erejéhez. Mindegy, ha már megígérte, majd csak kimódol valamit. Végigment a Bonaparte utcán, a rakparton, át a Szentatyák hídján.

Az idő még enyhe volt. A folyó fölött azonban csípős szél fújt. A híd közepén járhatott, felöltőjét gombolgatva, amikor megpillantott maga előtt egy prémben burkolt, terebélyes nőszemélyt, ki elállta a gyalogjárót. A hangjáról ráismert Correurnére.

- Ó, maga az - szólította meg a nő panaszos hangon. - Véletlenül kell találkozunk, hogy kezet foghassak magával... Különben egy hétig sem látogattam volna el a Marbeuf utcába... Nem, maga igazán nem viselkedik szépen.

A szemére hányta, hogy nem járt el abban az ügyben, mely miatt már hónapok óta könyörög neki. Most is arról a bizonyos Herminie Billecoq kisasszonyról, a Saint Denis egykori növendékéről volt szó, akit katonatiszt csábítója csak akkor hajlandó feleségül venni, ha egy jótét lélek előlegezi neki a megszabott biztosítékot. Különben minden nő folyton a nyakán lóg: özvegy Leturcné most is számít a trafikjára; a többiek, Chardonné, Testanière-né, Jalaguier-né minden áldott nap elkesergik neki a nyomorukat, figyelmeztetik kötelezettségeire, amelyeket annak idején - úgy érezte - vállalnia kellett.

- Én számítottam magára - mondta befejezésül. - Maga meg szépen cserbenhagyott. Látja, most egyenest a Közoktatási Minisztériumba megyek, hogy elintézzem a kis Jalaguier ösztöndíját. Maga persze azt is megígérte.

Felsóhajtott s ezt mormolta:

- Végül is kénytelenek vagyunk magunk talpalni, mivel maga nem vállalja a Gondviselés szerepét.

Rougon didergett a szélben, összehúzta magát, s lepillantott a híd alá, a Szent Miklós rakpartra, ahol valóságos kis vásárváros terült el. Míg Correurnét hallgatta, érdeklődve figyelt egy süvegukorral rakott bárkát; a kirakodó munkások két szál deszkából csúszdát rögtönöztek, s azon csúsztatták végig a süvegeket. A rakpartról vagy háromszáz kíváncsi bámulta ezt a műveletet.

- Senki vagyok, semmit sem tehetek - felelte. - Oktalan a haragja.

De az gögösen folytatta:

- Hagyja csak! Ismerem én magát! Ha akarná, lenne valaki... Ne alakoskodjék, Eugène!

A férfi akaratlanul is elmosolyodott. Mélanie asszony - így hívta régen -, Mélanie asszony bizalmas szava felébresztette benne a Vanneau-szállóbeli emlékeket: akkoriban csizma sem volt a lábán, úgy indult Franciaország meghódítására. Elfelejtette, milyen szemrehányásokkal illette magát az imént, Charbonneléktől kijövet.

- Lássuk csak - mondta jólelkűen -, miről is van szó?... De könyörgök, ne maradjunk itt. Megdermed az ember. Úgyis a Grenelle utcába megy, elkísérem a híd végéig.

Megfordult, visszakísérte Correurnét, nem nyújtva neki a karját. Az asszonyból dőlt a panasz.

- A többiek! Bánom is én a többieket! Azok a nők várhatnak... Nem gyötörném én magát, s jókedvű lennék most is, akárcsak régen, emlékszik, csakhogy magamnak is annyi a bosszúságom. Mit gondol! Belesavanyodik az ember... Istenem! még mindig a fivéremről van szó. Szegény Marineau! A felesége teljesen megbolondította. Olyan érzéketlen lett, mint a kő.

S apróra elmesélte, hogy s mint próbált a múlt héten összebékülni vele. Hogy kiismerje fivérének iránta táplált valódi érzéseit, előreküldte Coulonges-ba egyik barátnőjét, azt a bizonyos Herminie Billecoq kisasszonyt, akinek már két éve egyengeti a házasságát.

- Száztizenhét frankomba került az útja! - folytatta. - Nos! Mit gondol, hogyan fogadták? Martineau-né odaugrott a fivérem s a barátnőm közé, habzott a szája dühében, s azt üvöltötte, hogy ha szajhákat küldök a nyakára, ő a csendőrökkel viteti el őket... Szegény jó Herminie-m, úgy reszketett még akkor is, amikor eléje mentem a Montparnasse-pályaudvarra, hogy be kellett ültetnem egy kávéházba, s egy kis szíverősítőt itatnom vele.

A híd végére értek. A járókelők beléjük ütköztek. Rougon vigasztalni próbálta, megnyugtató szavakat keresgélt.

- Igazán bosszantó. De a fivére visszatér magához, majd meglátja. Az idő mindent rendbe hoz.

Aztán, hogy az asszony még mindig marasztotta a járda sarkán, a beforduló kocsik dübörgő robajában, Rougon apró léptekkel megindult a hídon visszafelé. Az asszony vele ment, s fújta a magáét:

- Ha Martineau meghal, az a nőszemély képes elégetni mindent, még a végrendeletét is... Szegény drága fivérem csak csont és bőr. Herminie nagyon siralmas állapotban találta... Rettenetesen bánt a dolog.

- Nincs mit tenni, várni kell - mondta Rougon, bizonytalan mozdulattal.

Az asszony újból megállította a híd közepén, a hangját suttogóra fogva:

- Herminie különös dolgokat közölt velem. Úgy látszik, Martineau belegabalyodott a politikába. Republikánus lett. A legutóbbi választások alkalmával megvadította a környék lakosságát... Ez a hír megdöbbenített. Mit szól hozzá? Lehet, hogy zaklatni fogják?

Csönd lett. Correurné merőn nézte Rougont. Az, mintha kerülni akarná a tekintetét, egy közeledő landauert figyelt. Majd ártatlan arccal megismételte:

- Nyugodjék meg. Vannak barátai, ugyebár? Nos! Bízzék bennük!

- Én csak magában bízom, Eugène - válaszolta gyöngéden, alig hallhatón.

Rougon láthatólag elérzékenyült. Ő is ráemelte a szemét, meghatónak találta az asszony telt nyakát, kikészített arcát, öregséggel dacoló külsejét. Ez a nő jelentette számára az ifjúságot.

- Helyes, bízzék is bennem - mondta, s megszorította a kezét. - Jól tudja, hogy minden gondja-baja az enyém is.

Újból visszakísérte a Voltaire rakpartig. Mikor elváltak, végre átment a hídon, meglassította lépteit, s ismét érdeklődve nézte, hogyan rakják ki a süvegcsukrot a Szent Miklós kikötőben. Még a korlátra is rákönyökölt néhány pillanatra. De a deszkacsúszdában sikló süvegek, a híd ívei alatt szüntelenül hömpölygő, zöld hullámok, a báméskodók, az épületek: mind-mind egybemosódtak, s ellenállhatatlan ábrándképben olvadtak össze. Zavaros képek ködlöttek föl előtte, Correurnét fekete mélységekben látta. Többé már nem sajnálkozott; arról ábrándozott, hogy nagyon nagy lesz, nagyon hatalmas, s képességeit és lehetőségeit felülmúlva, kielégíti köréje seregülő híveit.

Borzongás rázta fel merengéséből. Vacogott. Esteledett már, a folyó felől fújó szél apró porfellegeket kergetett a rakpartokon. Amint Rougon a Tuilériák rakpartján bandukolt, rátört a fáradtság. Ereje hirtelen cserbenhagyta, úgy érezte, nem bírja gyalog hazáig. De csak foglalt fiákeres ügettek el mellette. Már-már letett a reményről, amikor észrevette, hogy egy kocsis vele szemben megállítja a lovát. Egy fej bukkant föl az ajtóban. Kahn úr kiáltott rá:

- Magához készültem! Szálljon be! Hazaviszem, s közben beszélgetünk.

Rougon felszállt. Még le sem ült, amikor a volt képviselő izgatott szavakra fakadt. A kocsi zötyögött velük, a ló egyenletesen ügetett.

- Hű, barátom! Olyan ajánlatot kaptam az imént... Ki nem találja soha. Majd megfulladok.

Leeresztette az egyik ablakot:

- Megengedi, ugye?

Rougon behúzódott az egyik sarokba, s a nyitott ablakon át nézte a Tuilériák kertjének elsuhanó, szürke falát. Kahn, izgalomtól vörösen, szaggatott taglejtésekkel folytatta:

- Mint tudja, megfogadtam a tanácsait... Két esztendeje konokul küszködöm. Háromszor voltam a császárnál, a negyedik memorandumnál tartok. Ha nem kaptam is meg a vasútépítési engedélyt, azt legalább meggátoltam, hogy Marsy a Nyugati Társaságnak juttassa... Egyszóval, úgy ügyeskedtem, hogy kivárjam, míg mi kerekedünk fölül, ahogy maga mondta.

Elhallgatott egy pillanatra, mert a hangja elveszett egy társzékér fülsiketítő dübörgésében, mely vassal megrakodva csattogott végig a rakparton. Mihelyt a fiáker lehagyta a szekeret, folytatta:

- Nos! Az előbb megjelent nálam egy ismeretlen úriember, alkalmasint valami nagyvállalkozó, s nyugodtan felajánlotta - Marsy és a Nyugati Társaság igazgatója nevében -, hogy megszerzi számomra a vasútépítési engedélyt, ha hajlandó vagyok leadni az uraknak egymilliót részvényben... Mit szól hozzá?

- Kissé borsos - dünnyögte Rougon mosolyogva.

Kahn úr bólogatott, karját keresztbe fonta.

- Nem, magának fogalma sincs, hogy ezek az emberek milyen biztosak a dolgukban... Részletesen el kellene mondanom, hogyan folyt le a beszélgetés ezzel a vállalkozóval. Marsy a millió fejében vállalja, hogy támogat, s egy hónap leforgása alatt elintézteti a kérésemet. Ő csak a sápját húzza le, mást nem is kíván... S hogy megemlítettem a császárt, az én emberem nevetni kezdett. Kertelés nélkül megmondta, hogyha a császár támogat, elveszett ember vagyok.

A fiáker az Egyetértés terére ért. Rougon kimozdult a sarokból, felindult, a vér a fejébe szállt.

- Kihajította azt az urat? - kérdezte.

A volt képviselő nagyon meglepődött, szótlánul nézte egy ideig. Haragja hirtelen elpárologott. Most ő húzódott be a sarokba, átengedte magát a fogat rázásának, s ezt mormolta:

- Ó, dehogy, az ember nem dob ki valakit csak úgy, meggondolatlanul... Különben is a maga véleményére voltam kíváncsi. Én, megvallom, hajlok az alkura.

- Soha, Kahn! - fortyant fel Rougon. - Soha!

Vitatkozni kezdtek. Kahn úr számolt; az egymilliós sáp kétségtelenül nagyon sok; de bebizonyította, hogy ezt a rést könnyűszerrel betömik más pénzügyi műveletek révén. Rougon oda se figyelt, csak intett, hogy meghallgatni se hajlandó. Ő fütyül a pénzre. Azt azonban nem akarja, hogy Marsy bezsebelje az egymilliót; ha ő odaadja neki ezt a milliót, evvel nyíltan bevallja tehetetlenségét, elismeri, hogy levertek, lehetetlenül túlbecsüli ellenfele hatalmát, mely még gyarapodni is fog az övé rovására.

- Láthatja, hogy Marsy kezd kifáradni - mondta. Megadja magát... Várjunk még. Miénk lesz az engedély ingyen is.

Szinte fenyegetően fűzte hozzá:

- Csak összevesznénk, figyelmeztetem előre. Nem tűrhetem, hogy a barátomat így megszarolják.

Nagy csönd lett. A fiáker a Champs-Élysées-n járt. A két férfi gondolataiba mélyedt, mintha az oldalfasorok fáit számlálgatná. Kahn úr törte meg elsőnek a csöndet; halkan mondta:

- Tudja, én nem kívánnék jobbat, legszívesebben magával maradnék; de idestova két éve, ezt maga is beláthatja...

Nem fejezte be, másképp fordította a szót.

- Végeredményben nem a maga hibája, magának pillanatnyilag meg van kötve a keze... Adjuk meg azt a milliót, hallgasson rám!

- Soha! - ismételte Rougon elszántan. - Két hét múlva meglesz az engedélye, hallotta?

A fiáker megállt a Marbeuf utcai kis palota előtt. Nem szálltak ki, tovább beszélgettek a csukott ajtó mögött, mintha csak kényelmesen berendezett szobájukban üldögelnének, Rougon Bouchard urat és Jobelin ezredest várta vacsorára; marasztotta Kahnt is, de az szabadkozott, nagyon sajnálja, máshová hivatalos. A nagy ember lelkes szavakkal beszélt az engedélyről. Mikor végre kikászálódott a kocsiból, barátságosan becsukta az ajtót, s a volt képviselővel búcsút intettek egymásnak.

- Viszontlátásra holnap, csütörtökön, ugye? - kiáltotta Kahn, a távolodó kocsi ablakából kidugva a fejét.

Rougon bement. Enyhe láz borzongatta. Nem bírta elolvasni még az esti lapokat sem. Bár még csak öt órára járt, átment a szalonba, s föl-alá sétálgatva várta a vendégeit. Az év első napsütése, ez a sápadt januári fény megfájdította a fejét. A délután elevenen élt az emlékezetében. Ott volt előtte az egész társaság: azok a barátai, akiknek hatása alatt állt, akiktől tartott, akiket valóban kedvelt, ott voltak, nógatták, azonnali cselekvésre ösztökélték. S ő velük érzett; helyeselte türelmetlenségüket, haragjuk őbenne is haraggá sűrűsödött. Úgy rémlett, hogy lába alól egyszerre elfogyott az út. Közeledik a pillanat, melyben iszonyú ugrással juthat csak tovább.

Hirtelen eszébe ötlött Gilquin, akiről teljesen megfedkezett. Csöngetett, megkérdezte, hogy a „zöld köpönyeges úr” nem mutatkozott-e, míg ő odajárt. Az inas nem látott senkit. Erre meghagyta, hogy ha jelentkeznék az este folyamán, vezessék a dolgozósobájába.

- Nekem pedig azonnal szóljon - tette hozzá -, még ha asztalnál ülnénk is.

Újra föltámadt a kíváncsisága, előkereste Gilquin névjegyét. Olvasgatta: „Sürgös, furcsa ügy” - de nem lett okosabb tőle. Mikor Bouchard úr és az ezredes megérkeztek, zsebébe süllyesztette a névjegyet, de egyre izgatta, nyugtalanította az a mondat, mely újból szöveget ütött a fejébe.

A vacsora nagyon egyszerű volt. Bouchard úr már két napja szalmaözvegykedett, minthogy a nejeének egy beteg nagynénjét kellett meglátogatnia, kinek a létezéséről csodálatosképpen mindeddig nem szólt egy árva szót sem. Az ezredes mindig terített asztalt talált Rougonnál; ma este elhozta vakációzó Auguste fiát is. Rougonné hallgatag jóindulattal látta el háziasszonyi tisztét. Szemmel irányította a felszolgálást, mely lassan, aprólékos gonddal folyt, még egy csörrenés sem hallatszott. A gimnáziumi tanulmányokra terelődött a szó. Az irodafőnök Horatiusból idézett, s elsorolta, hány díjat nyert az általános tanulmányi versenyen, valamikor 1813-ban. Az ezredes a katonásabb fegyelmet hiányolta; azt is elmesélte, miért hasalt el Auguste a novemberi érettségén: a gyerek olyan hallatlanul eszes, hogy mindig elébe vágott tanárai kérdéseinek, amin a jó urak módfelett feldühödtek. Míg apja emígyen magyarázgatta bukását, Auguste egy csirkemellet evett, és suttyomban vigyorgott, mint afféle lusta diák, ki nem sokat zavartatja magát.

A csemegénél csengőszó hallatszott az előszobából; az addig szórakozott Rougon láthatólag roppant izgatott lett. Azt hitte, Gilquin érkezett meg; szemét várakozón függesztette az ajtóra, gépiesen hajtogatta már az asztalkendőt is, várva, hogy beszólnak érte. Azonban Du Poizat lépett be. A volt megyefőnök-helyettes, mint a ház régi barátja, az asztal mellé telepedett. Gyakran ellátogatott esténként, korán jött, mindjárt vacsorája után, melyet a Saint Honoré negyedbeli családi penzióban fogyasztott el.

- Halálosan kimerültem - motyogta, azonban nem részletezte, merre járt. - Már lefeküdtem volna, de arra gondoltam, belekukkantok még a lapokba... A dolgozósobájában vannak az újságok, ugye, Rougon?

De maradt még, elfogadott egy körtét meg kétujjnyi bort. A magas élelmiszerárakra terelődött a szó; húsz év alatt mindennek az ára megkétszereződött; Bouchard úr emlékezett, hogy gyerekkorában még tizenöt souért adták a galamb párját. Főlszolgálták a kávé és a likőrt, Rougonné tapintatosan visszavonult. Nélküle mentek vissza a szalonba; olyanok voltak, mint egy család. Az ezredes és az irodafőnök maguk vitték a játékasztalt a kandalló elé, és már keverték is a kártyát, elmerülten, számítgatásokba mélyedve. Auguste egy halom képes újságot lapozgatott az egyik kerek asztalkánál. Du Poizat eltűnt.

- Ezt a játszmát nézze meg! - kiáltott fel hirtelen az ezredes. - Ez nem mindennapi!

Rougon közelebb lépett, bólogatott. Amint éppen visszaült magányos helyére, s fogta a tűzkaparót, hogy feljebb támogassa a fahasábokat, a zajtalanul belépő inas a fülébe súgta:

- A délelőtti úr van itt.

Rougon összeresztette. Nem hallotta meg a csöngetést. Gilquin a dolgozósobájában várta, nádpálcával a hóna alatt, műértőn hunyorgatva bámult egy csapnivaló nyomatot, mely Napóleont ábrázolta Szent Ilona szigetén. Állig begombolkozva állt ott bő, zöld lebernyegében, félrecsapott, csaknem új cylinderben.

- Nos? - kérdezte mohón Rougon.

Gilquinnek azonban nem volt sietős. A fejét ingatva egyre a nyomatot bámulta:

- De jól eltalálták, a mindenségit!... Látszik rajta, hogy pokolian unja magát!

A dolgozószobát csak az íróasztal sarkán álló lámpa világította meg. Amikor Rougon belépett, halk papírzörrenés hallatszott a kandalló előtt álló, nagyon magas támlájú karosszékből; de utána újra olyan mély lett a csönd, hogy azt hihette az ember, csak a kihunyó zsarátnok percent egyet. Gilquin nem akart leülni. A két férfi az ajtó mellett beszélgetett, a könyvszekrény árnyékában.

- Nos? - unszolta Rougon.

S megmondta neki, hogy délután járt a Guisarde utcában. Erre amaz a házmesternéről kezdett beszélni; a derék asszonyt, mondotta, előbb-utóbb elviszi a tüdőbaj, olyan nedves a ház földszintje.

- Jó, jó, de az a sürgős ügy... Mi az tulajdonképpen?

- Várjál! Hiszen azért vagyok itt. Mindjárt rátérek... Szóval fölmentél. Akkor hallottad a macskát. Képzeld, az a macska az esőcsatornán át mászott föl hozzám. Egy éjszaka nyitva maradt az ablak, s reggelre ott találtam az ágyamban. Nyalogatta a szakállamat. Jót mulattam rajta, s megtartottam.

Végre-valahára rátért a dologra. A történet azonban hosszú volt. Bevezetőül elmesélte viszonyát egy kis vasalónővel, akit egy este csípett föl az „Ambigu”-ból kijövet. Szegény Eulalie minden ingóságát a háziúrnál hagyta, mert az előző szeretője éppen akkoriban állt odább, mikor ő öthónapi bérrel tartozott. Akkor már tíz napja a Montmartre utcában lakott egy szállóban, nem messze a munkahelyétől; nála aludt Gilquin egész héten, egy sötét kis udvari szobában, a második emeleti folyosó végéről nyílik az ajtaja.

Rougon megadón hallgatta.

- Most három napja - folytatta Gilquin - fölvittem egy kis süteményt meg egy üveg bort... Ágyban vacsoráztunk, tudod? Korán fekszünk... Valamivel éjfél előtt Eulalie fölkelt, hogy lerázza a morzsát. Aztán úgy elaludt, mint a tej. Olyan ez a lány, akár egy fatuskó... Én azonban nem aludtam. Elfűjtam a gyertyát, amikor egyszerre csak veszekedés zaja ütötte meg a fületem a szomszéd szobából. Tudnod kell még, hogy a két helyiségnek közös ajtaja van, melyet pillanatnyilag nem használnak. A hangok elhalkultak; úgy látszott, szent a béke; azonban olyan különös zörgést hallottam, hogy - ha hiszed, ha nem - odalopóztam s átleskelődtem az ajtó hasadéka... Ki nem találod, ha száz évig élsz is...

Megállt, szemét elkerekítette, előre örült az elképzelt hatásnak.

- Szóval, ketten voltak odaát: egy fiatal férfi, olyan huszonöt éves forma, elég jóképű, meg egy öregebb, túl az ötvenen, kicsi, ványadt, beteges... Pisztolyokat, töröket, kardokat nézegettek a komák, vadonatúj fegyver volt valamennyi, csak úgy csillogott-villogott az acélja... Valami ismeretlen nyelven karattyoltak, eleinte nem értettem belőle semmit. De egy-egy szóról ráismertem, hogy olasz. Tudod, makaróniügynök voltam Olaszországban. No, erre hegyezni kezdtem a fülem, s megértettem, barátom... Ezek a derék urak azért jöttek Párizsba, hogy meggyilkolják a császárt! Na?

Karját összefonta, pálcáját a mellére szorította, s többször elismételte: - Na? Hát nem furcsa?

Ez volt az az ügy, melyet Gilquin „furcsának” talált. Rougon vállat vont; százszor is jelentettek már neki titkos összeesküvéseket. Hanem a volt ügynök pontos részletekkel szolgált.

- Arra kértél, mindig mondjam el, miről pletykálnak a környéken. Én örömezt rendelkezésedre állok, s mindent elmondok, igaz? Hiába csóválod a fejed... Hidd el, ha a rendőrfőnökségre megyek, csinos summa üti a markomat. De inkább a barátomnak legyen belőle haszna. Ez komoly dolog, hallod? Menj, mondd el a császárnak, megölel érte, annyi szent!

Három napig figyelte az úrfikat, ahogy hívta őket. Napközben még két másikkal is megszapordtak: az egyik fiatalabb volt, a másik érettebb korú, feltűnően szép, halvány arcú, hosszú fekete hajú; ez utóbbi lehetett a főnök. Mindig hullafáradtan értek haza, alig ejtettek egy-egy rejtélyes szót. Tegnap este látta, hogy „olyan kis vasmicsodákat” töltenek meg, alighanem bombák lehetnek. Magánál tartotta Eulalie lakáskulcsát, a szobában maradt, a cipőjét levetette, fülelt. Úgy intézte a dolgot, hogy Eulalie este kilenckor már javában fújja a kását, nehogy a szomszédok gyanút fogjanak. Különben sem jó, ha az ember a nőket beavatja a politikába.

Ahogy Gilquin beszélt, Rougon mindjobban elkomolyodott. Hitt neki. A volt ügynök borgőzös szavaiból, a közbe-közbeszótt fura elkalandozásokból lassan kibontakozott előtte a hitelt érdemlő igazság. Újraéledt benne egész napi várakozása, szorongó kíváncsisága, s megcsapta egy nagy esemény előszele. Újra erőt vett rajta az a reggel óta bujkáló belső remegés, akaratlan izgalom kerítette hatalmába, mint az erős embert, ki egyetlen lapra teszi föl életét.

- Kelekótya népség - mondta színlelt közömbösséggel -, ezóta már sarkukban van az egész rendőrfőnökség.

Gilquin elvigyorodott. A foga közt szűrte a szót:

- Ez egyszer a rendőrség jól tenné, ha nem sokat pizmogna.

Elhallgatott, tovább nevetett, kedélyesen a kalapjára csapott. A nagy ember megértette, hogy még nem rukkolt ki mindennel. A szeme közé nézett. De Gilquin már nyitotta az ajtót s megismételte:

- Szóval, én figyelmeztettelek... Most pedig megyek vacsorázni, öregem. Ma még nem is vacsoráztam, olyan igaz, mint hogy itt állok. Egész délután a pasasaimat üldöztem... Majd kilyukad a gyomrom!

Rougon marasztalta, mondván, hogy adat neki hideg sültet; s már rendelkezett is, hogy terítsenek egy személyre az ebédlőben. Gilquin nagyon meghatottnak látszott. Újra behúzta a szoba ajtaját, s halkabbra fogta a hangját, hogy az inas ne hallja.

- Jó fiú vagy... Hallgass ide. Színigazat mondok. Ha barátságtalanul fogadtál volna, meg sem állok a rendőrfőnökségig... De most már hadd tudj meg mindent. Ez a becsület, mi? Remélem, nem felejtet el ezt a szolgálatot! A barát mindig barát, hiába mondják...

Előbbre hajolt, úgy sziszegte:

- Holnap estére tervezik... Az Opera előtt végeznek Badinguet-vel,* amikor belép a színház kapuján. A hintót, a szárnysegédeket, az egész klikket mindenestül kinyírják.

Míg Gilquin az ebédlőben vacsorázott, Rougon meredten, ónszínű arccal állt a szobája közepén. Tűnődött, tépelődött. Végül az íróasztalához ült, papírt vett elő; de mindjárt félre is lökte. Egy pillanatig mintha az ajtóhoz akart volna futni, hogy rendelkezék. Aztán lassan visszaballagott, újból elmerült abban a gondolatban, mely felhőt vont az arcára.

* III. Napóleon csúfneve.

E pillanatban váratlanul megmozdult a kandalló előtt álló, magas támlájú karosszék. Du Poizat állt föl belőle, s nyugodtan összehajtogatta az újságját.

- Mi az? Maga itt volt? - förmedt rá Rougon durván.

- Hát persze, újságot olvastam - válaszolta a volt megyefőnök-helyettes mosolyogva, s kivillantotta rendetlenül nőtt, fehér fogsorát. - Különben maga is tudta, hiszen látott bejönni.

Evvel az arcátlan hazugsággal vette elejét a magyarázkodásnak. A két férfi pár másodpercig némán farkasszemet nézett. Rougon újra az íróasztalához lépett, s zavartan, szinte segélykérően pillantott Du Poizat-ra; ez apró kézmozdulatot tett, mely félreérthetetlenül ezt jelentette: „Várjon, nem sürgős, aludjunk rá egyet.” Egy árva szót sem szóltak. Visszamentek a szalonba.

Ez este olyan ádáz veszekedés tört ki az ezredes és Bouchard úr között az Orléans hercegek és Chambord grófja miatt, hogy lecsapták a kártyát, s megesküdték, hogy soha többé nem játszanak egymással. Leültek kétfelől a kandalló mellé, s fenyegető pillantásokkal méregették egymást. Mihelyt Rougon belépett, felhagytak az ellenségeskedéssel, s áradozva kezdtek magasztalni a házigazdát.

- Ó, én nem titkolom, megmondom itt a füle hallatára - szólt az ezredes. - Ilyen keménykötésű ember nincsen több.

- Magát szapuljuk, hallja? - tódította Bouchard úr hamiskás mosollyal.

Aztán folytatódott a párbeszéd: - Szárnyaló értelem.

- A tettek embere, pillantása merész, mint a hódítóké.

- Jaj, de nagy szükségünk volna rá, hogy egy kicsit kezébe vegye az ügyeinket!

- Bizony, mindjárt nem lenne ekkora zűrzavar. Csak ő mentheti meg a császárságot.

Rougon fölfújta magát, széles vállát föl húzta, játszotta a mogorvát, szerénykedett. Ez az arcátlan, nyílt tömjenezés mérhetetlenül hízelgett a hiúságának. Úgy érezte, mintha hájjal kenetnének, mikor az ezredes és Bouchard úr egész estéken át versengve magasztalták; ostobaságuk kitárulkozott, arcuk komolyságában is nevetséges volt; minél jobban érezte, mennyire ízetlenek és sivarak, annál inkább élvezte monoton hangjukat, mely hamis csengésű szavakkal untig darálta az ő dicséretét. Olykor, ha a két rokon nem volt jelen, kifigurázta őket; hanem azért jólesően tűrte, hogy feneketlen gögjét és uralomvágyát jóllakassák. Behemót testét meghempergette a dicséreték trágyadombján.

- Nem, nem - szabadkozott fejcsóválva -, én csupán szürke ember vagyok. Ó, ha valóban olyan erős volnék, amilyennek hisznek...

Nem fejezte be. Leült a játékasztalhoz, s gépiesen rakosgatni kezdte a lapokat, pedig mostanában csak nagy ritkán jutott eszébe pasziánszozni. Bouchard úr és az ezredes nem fogtak ki a dicséretéből; elmondták nagy szónoknak, nagy hivatalnoknak, nagy üzletembernek, nagy politikusnak. Du Poizat ott állt, s helyeslően bólogatott hozzá. A végén, rá sem nézve Rougonra, mintha az ott sem volna, megjegyezte:

- Istenem! Csak történne valami... A császár nagy jóindulattal viseltetik Rougon iránt. Ha holnap beüt egy szerencsétlenség, s ő rászorul egy kemény kéz segítségére, Rougon holnapután miniszter... Istenemre!

A nagy ember lassan föltekintett. Egészen hátradőlt a karosszékében, abbahagyta a pasziánszot, ismét szürke árnyék felhőzte az arcát. Az ezredes és Bouchard úr fáradhatatlan, hízelgő hangja szinte álomba ringatta és sodorta a végleges döntés felé, melytől most még visszarettent. Elmosolyodott, amikor a kis Auguste, befejezve a megkezdett kártyavetést, felkiáltott:

- Kijött, Rougon úr!

- Teringettét! - szólt bele Du Poizat, utánozva a nagy ember szavajárását. - Mindig kijön!

E percben az inas jelentette Rougonnak, hogy egy úr és egy hölgy keresi; az átadott névjegy láttán Rougon halkan felkiáltott:

- Hogyan! Hát Párizsban vannak!

D'Escorailles márki volt az a nejevel. Rougon a szobájába sietett, hogy fogadja őket. Elnézését kérték a késői zavarásért. Aztán, a beszélgetés során, bevallották, hogy már két napja Párizsban vannak, de attól tartván, hogy félremagyarázhatják Rougonnál, mint a kormányhoz közel álló személynél tett látogatásukat, tanácsosabbnak vélték, ha ebben a szokatlan órában keresik fel. Ez a magyarázat nem sértette Rougont. Hallatlan megtiszteltetésnek vette, hogy a márki és a márkiné megjelent a házában. Ha maga a császár kopogtatott volna be az ajtaján, sem hízelgett volna ennyire a hiúságának. Ez a két öregember kérni jött hozzá, s ezzel meghódolt előtte egész Plassans: az a fagyos, fennhéjázó plassans-i arisztokrácia, melyre már ifjúkora óta úgy tekintett föl, mint a megmászhatatlan Olümposzra; most végre-valahára kielégítheti régi becsvágyát, úgy érezte, most kap elégtételt azért a sok mellőzéséért, mely kis szülővárosa részéről érte, ahol annak idején pórefogyott ügyvédként rongyoskodott.

- Nem találkoztunk Jules-lel - mondta a márkiné. - Pedig már előre örültünk a meglepetésnek... Állítólag Orléans-ba ment, valami dolga akadt ottan.

Rougon nem tudta, hogy a fiatalember nincs Párizsban. De rögtön világosság gyúlt az agyában, amint eszébe jutott, hogy orléans-i az a bizonyos nagynéni is, akinél Bouchard-né tartózkodik. S kimentette Jules-t, sőt elmondta, hogy komoly dologban van távol: hivatali hatalommal való visszaélést kell kivizsgálnia, ez tette szükségessé az elutazását. Úgy emlegette, mint nagyon eszes fiatalembert, kire szép jövő vár.

- Szüksége is van rá, hogy megálljon a saját lábán - jegyezte meg a márki, éppen csak sejtetve, hogy a család tökéletesen elszegényedett. - Vértett a szívünk, amikor el kellett válnunk tőle.

S apa és anya finoman helytelenítették „rút korunk szomorú kényszerűségét”, mely megátolja a fiukat, hogy atyáik hagyományaiban nevelkedjenek. Ők X. Károly bukása óta be nem tették a lábukat Párizsba. Nem is jöttek volna föl soha, ha nem Jules jövőjéről volna szó. Mióta a drága gyermek - szülei titkos tanácsára - a császárság szolgálatába szegődött, a szülők a világ előtt kitagadták, de alattomban szakadatlanul az előre juttatásán fáradoztak.

- Ön előtt nem titkolózunk, Rougon úr - mondta a márki elbűvölő közvetlenséggel. - Szeretjük gyermekünket, ehhez jogunk van... Ó, ön sokat tett, s mi hálásak vagyunk érte. De még többet is kell tennie. Barátok vagyunk, ugye, s földik is.

Rougon meghajolt, nagyon meghatódott. A két öreg megalázkodása - még abból az időből ismerte őket, amikor vasárnaponként gögös méltósággal vonultak be a Szent Márk-templomba - egyszerre roppant fontossá tette a saját személyét. Mindent megígért nekik.

Húsz percig tartó meghitt beszélgetés után a márkiné megragadta Rougon kezét, egy pillanatra a magáéban tartotta, s azt suttogta: - Tehát megegyeztünk, kedves Rougon uram. Egyenest ezért jöttünk föl Plassans-ból. Már türelmetlenek voltunk, de hát hogy is ne lettünk volna, a mi korunkban! Most derűs lélekkel térünk vissza... Nekünk azt mondták, hogy önnek már nincsen befolyása.

Rougon elmosolyodott. Utolsó szavait olyan elszánt arckifejezéssel mondta, mintha titkos gondolataira válaszolna:

- Amit akarunk, azt meg is tehetjük... Számíthatnak rám.

De amikor már nem voltak ott, megbánó kifejezés suhant át az arcán. Megállt az előszoba közepén, amikor megpillantott az egyik sarokban egy rendesen öltözött férfit, ki tiszteletudón várakozott, s kezében forgatta pörge nemezkalapját.

- Maga mit akar itt? - rivalt rá.

A tagbaszakadt, szép szál ember szemét lesütve motyogta:

- Nem ismer meg az úr?

S hogy Rougon rideg nemmel válaszolt, kinyögte:

- Merle vagyok, az úr ajtónállója voltam az államtanácsban.

Rougon megenyhült.

- Jól van, no! Akkora szakállat hord mostan... Nos, mit akar, fiam?

Erre Merle egy társaságbeli úr pallérozott modorában adta elő a mondókáját. Délután találkozott Correurnével; ő tanácsolta neki, hogy még az este keresse fel az urat; különben eszébe sem jutott volna zavarni.

- Correurné nagyon kedves hölgy - hajtogatta többször is.

Aztán elmondta, hogy állás nélkül van. Azért ilyen nagy a szakála is, mert mintegy fél éve nincs már az államtanácsban. S mikor Rougon az elbocsátásának okát tudakolta, nem vallotta be, hogy rossz magaviseletéért küldték el. Elhúzta a száját, s óvatosan válaszolta:

- Tudták, mennyire ragaszkodom az úrhoz. Az úr távozása után minden apróságért folyton zaklattak, mert nem tudtam elrejteni valódi érzelmeimet... Egyik nap kis híján felpofoztam egy társamat, mert illetlenségeket mondott. Aztán: fel is út, le is út...

Rougon merőn nézte.

- Szóval énmiattam került az utcára?

Merle arcán mosoly suhant át.

- Tehát adósa vagyok egy állással, igaz? Helyezzem el valahol?

Amaz újból elmosolyodott, s csupán ennyit mondott:

- Nagyon szép volna az úrtól.

Pár pillanatig csend volt. Rougon gépies mozdulattal, idegesen ütögette egymáshoz a két tenyerét. Aztán fölnevetett, elszántan, megkönnyebbülten. Rengeteg adóssága van, mindet ki kell egyenlíteni.

- Gondom lesz magára, kap másik állást - mondta. - Jól tette, fiam, hogy hozzám fordult.

Azzal elbocsátotta. Most már nem tétovázott tovább. Belépett az ebédlőbe, Gilquin éppen végzett egy üveg befőttel, miután már elpusztított egy szelet pástétomot s egy csirkecombot hideg burgonyakörítéssel. Du Poizat már az előbb bement hozzá, s egy széken lovagolva beszélgetett vele. A nőkről társalogtak, nagyon szabadszájúan, meg a szeretkezés módjairól. Gilquinnek a fején volt a kalapja, hátradőlt, hintázott a székén, a szája sarkában fogvájó fityegett: tudta, mi a jó modor.

- Na, én már veszem is a nyúlcipőt - mondta, azzal felhörpintette teli poharát, s csettintett. - Megyek a Montmartre utcába, megnézem, mit csinálnak a jómadarak.

De Rougon, ki nagyon jókedvűnek látszott, csipkelődött vele. Most, hogy megvacsorázott, még mindig hisz az összeesküvőkről szóló meséjében? Du Poizat is adta a hitetlenkedőt. Találkozót beszélt meg másnapra Gilquinnel, akinek - úgymond - adósa egy ebédvel. Gilquin, pálcáját a hóna alatt szorongatva, mihelyt szóhoz jutott, megkérdezte:

- Tehát nem akarja figyelmeztetni...

- Ej, dehogynem - válaszolta végül Rougon. - Legföljebb kinevetnek... De nem sürgős, majd holnap reggel.

A volt ügynök már a kilincset fogta. Vigyorogva jött vissza.

- Tudják - mondta -, lehet, hogy felrobbantják Badinguet-t, de bánom is én! Így még nagyobb lesz a muri!

- Ó - folytatta a nagy ember meggyőződéssel, csaknem áhítatosan -, a császár nincs veszélyben, még akkor sem, ha igaz a dolog. Az efféle rajtaütések sosem sikerülnek. Van még Gondviselés.

Ez volt az utolsó szava. Du Poizat elment Gilquinnel, akit barátilag tegezett. Egy óra múlva, fél tizenegykor, Rougon kezét nyújtott a távozó Bouchard úrnak s az ezredesnek, nagyot nyújtózott, ásított egyet, akárcsak máskor, s megjegyezte:

- Halálosan kimerültem. Jót fogok aludni ma éjjel.

Másnap este három bomba robbant a császár hintója alatt, az Opera előtt. Iszonyú pánik tört ki a Le Peletier utcában összezsúfolódott tömegben. Több mint ötvenen megsebesültek. Egy kék selyemruhás nő azonnal meghalt, teste az utcai lefolyóba gurult. Két katona az úttesten haldokolt. Az egyik szárnysegéd a tarkóján sérült meg, s vérnyomokat hagyott maga után. És a sápadt gázvilágításban, a gomolygó füstben a császár teljesen sértetlenül szállt ki repeszlyuggatta hintójából s köszöntötte az embereket. Csak a kalapját lyukasztotta át egy bombaszilánk.

Rougon nyugodtan töltötte otthon a napot. Délelőtt azonban enyhe izgalom lett úrrá rajta, s kétszer is úgy érezte, hogy el kellene mennie hazulról. De alighogy befejezte az ebédjét, megérkezett Clorinde. Vele időzött estig a dolgozószobájában, s el is feledkezett magáról. Az asszony egy nagyon bonyolult ügyben kérte ki a tanácsát, egészen határozatlannak mutatkozott, s azt mondta, egymaga nem jut semmire. A férfit nagyon megindította a szomorúsága, vigasztalagatta, reményt öntött belé, sejtette vele, hogy nemsokára minden jóra fordul. Jól tudja ő, hogy a barátai milyen odaadón munkálkodnak érte; busásan kárpótolni fogja a legszerényebbet is. Mikor Clorinde elbúcsúzott, Rougon homlokon csókolta. Vacsora után már nem bírt magával: úgy érezte, okvetlenül járnia kell egyet. Kiment a házból, a legrövidebb utat választotta a rakpartok felé. Fulladozott, szüksége volt a folyóparti friss levegőre. Enyhe téli este volt, a felhők alacsonyan úsztak az égen, mely mintha rátelepedett volna a városra, a fekete némaságban. A távolból halkán odaszűrődött a forgalmas utcák zaja. Rougon csak ment a néptelen járdákon, egyenletes léptekkel, céltalanul, felöltőjével súrolta a mellvéd falát; a sötétség mélyén reszkető tengernyi fénypont olyan volt, mint egy kihunyó égbolt határait jelző csillagmiriád: Rougon megsejtette belőlük a terek s az utcák számlálhatatlan sokaságát, melyeknek már nem láthatta a házait; s ahogy továbbhaladt, úgy érezte, hogy Párizs kitágult, hozzá idomult, s már van benne elegendő levegő az ő tüdeje számára. Az aranypikkelyeket ringató, tintaszínű víz oly hatalmasan és súlyosan lélegzett, mint egy alvó óriás: kísérte Rougon roppant ábrándjait. Amikor az Igazságügyi Palota vonalába ért, egy toronyóra kilencet kongatott. Összerezzen, megfordult, fülelt; rémlett, mintha hirtelen pánik zsvaját hallaná a tetőkön át, robbanás távoli hangjait, rémült kiáltozást. S Párizst egyszerre valami iszonyú

gasztett kábulatában látta. Ekkor eszébe jutott az a júniusi délután, a keresztelő derűs és diadalmas délutánja, a napmelegben zúgó harangszó, a tolongó embertömeggel zsúfolt rakpart, a hatalma fényében sűtkérező császárság dicsősége, mely akkoriban olyan nyomasztó súllyal nehezedett őreá, hogy még a császárt is megirigyelte miatta. Most azonban őrajta a sor: az ég holdtalan, a város riadt és néma, a rakpart kihalt, csak a szél jár s borzongatja a gázlángokat, mintha gyanús alak lopakodna a sötét éjszakában. Rougon mélyet lélegzett, szerette ezt a lebuja-Párizst, melynek ijedelmes árnyékában mindenható hatalomra tett szert.

Tíz napra rá Rougon lépett de Marsy miniszter úr helyébe, akit a törvényhozó testület elnökévé neveztek ki.

Rougon egy márciusi reggelen belügyminisztériumi dolgozószobájában ült, s bizalmas körlevél fogalmazásán izzadt, melyet a megyefőnököknek másnap kellett megkapniuk. Abba-abbahagyta, szuszogott, eltörte a tollat a papíron.

- Jules - szólalt meg -, mondjon már valami rokon szót a hatalomra. Micsoda ostoba nyelvezet!... Minden sorban hatalmat írok.

- Hát erő, uralkodás, uralom - válaszolta a fiatalember mosolyogva.

Jules d'Escorailles, kit titkárnak vett magához, a postát bontotta fel az íróasztal sarkán. Tollkésével óvatosan nyitotta fel a borítékokat, átfutotta a leveleket, osztályozta őket. A lobo-gó kandalló előtt az ezredes ült, Kahn és Béjuin urak társaságában. Kényelmesen elnyújtózkodtak, szótlánul melengették a talpukat. Otthonosan érezték magukat. Kahn úr újságot olvasott. A másik kettő boldog nyugalomban dőlt hátra; malmoztak, s a lángokba bámultak.

Rougon fölállt, egy tükrös asztalkán vizet töltött magának, s egy hajtásra kiitta.

- Nem tudom, mit ehettem tegnap - dohogott -, a Szajná is kiinnám.

Nem ült mindjárt vissza. Körbejárt a szobában, nagy testét himbálva. Súlyos lépte alatt tompán dongott a vastag szőnyeg borította parkett. Félrehúzta a zöld bársonyfűggönyöket, hogy több fény áradjon a szobába. Aztán megállt a tágas helyiség közepén, mely egy bútorozott palota sötét és hervatag fényűzésével volt berendezve, kezét összekulcsolta tarkóján, nagyot nyújtózott, gyönyörködve, szinte kábultan szívta magába a hivatalszagot, a kielégített hatalomvágy illatát. Nevethetnéke támadt; egyedül nevetett, mintha csiklandoznák, mind hangosabban hahotázott, diadalittasan kacagott. Az ezredes és az urak, hogy meghallották kitörő jókedvét, feléje fordultak, s némán ingatták a fejüket.

- Hiába no, jó dolog ez! - mondta egyszerűen.

Alighogy visszaült a terjedelmes paliszander íróasztal mögé, Merle lépett be. Az inas öltözéke kifogástalan volt: fekete ruha, fehér nyakkendő. A képén nem meredezett már egyetlen szőrszál sem, simára volt borotválva, felettébb méltóságosnak látszott.

- Bocsánatot kérek, kegyelmes uram - suttogta -, Somme megye főnöke van itt...

- Menjen a pokolba! Dolgom van - fakadt ki Rougon durván. - Hallatlan! Egy percig sem hagynak magamra.

Merle nem jött zavarba. Folytatta:

- A megyefőnök úr azt állítja, hogy a kegyelmes úr már várja... Itt van továbbá Nièvre, Cher és Jura megye főnöke is.

- Akkor is várjanak! - kiáltotta Rougon hangosan. - Az a dolguk.

Az inas kiment. D'Escorailles elmosolyodott. A melegedő három úr még kényelmesebben nyúlt el; ők is derültek a miniszter válaszára. Rougon büszke volt a sikerére.

- Igaz is, már egy hete ezekben a megyefőnökökben lakom... Magamhoz kellett rendelnem valamennyit. Szép kis felvonulás! Hogy milyen fafejűek vannak köztük! De legalább engedelmesek. Csakhogy kezdem unni a dolgot... Különben most is őmiattuk vesződöm.

Azzal újból nekilátott a körrendeletének. A szoba melegében csak lúdtollának percegése s d'Escorailles borítékjainak halk zizegése hallatszott. Kahn úr másik újság olvasásába fogott; az ezredes és Béjuin úr szunyókált.

Kívül hallgatott a megfélemlített Franciaország. A császár, amikor Rougon kezébe hatalmat adott, kemény rendszabályokat kívánt. Ismerte Rougon vasöklét; a merénylet másnapján, míg forrt benne a bajból megmenekült ember haragja, így szólt hozzá: „Csak semmi kímélet! Hadd rettegjenek magától!” S fölfegyverezte azzal a félelmetes közbiztonsági törvénnyel, mely a politikai elitéleteket Algériába internálta, vagy egészen száműzte a birodalom területéről. Bár francia kéz nem volt vétkes a Le Peletier utcai bűntényben, a republikánusokra üldöztetés és deportálás várt; egy csapásra végezni akartak avval a tízezer gyanús egyénnel, akikre december másodikán már nem került sor. Elhíresztelték, hogy a forradalmi párt felkelésre szervezkedett; lefoglalt fegyverekről és iratokról is szólt a fáma. Már március derekán háromszáznolcvan internáltat hajóztak be Toulonban. Nem múlt el hét, hogy újabb szállítmányok ne indultak volna útnak. Az egész ország reszketett a rémuralomtól, mely viharfelhőként gomolygott elő abból a zöld bársony dolgozószobából, ahol Rougon magában hahotázott, s nagyot nyújtózkodott.

A nagy ember sosem élt át még ehhez fogható gyönyörűséget. Remekül érezte magát, hízásnak indult; a hatalommal együtt visszanyerte egészségét is. Járkálás közben keményen rakta a szőnyegre lábát: hadd hallják az ország négy sarkában súlyos léptei döngését. Ez volt minden vágya: ha leteszi az asztalra kiürített poharát, ha odavágja tollat, ha csak megmozdul is, beleremegjen az ország. Élvezte, hogy félelmet kelt, hogy villámokat szór, hogy boldog barátainak bámuló szeme láttára egy egész ország népét fojtogatja felkapaszkodott polgári mivoltáról árulkodó, otromba markában. Egy körrendeletében ezt írta: „A jók nyugodtan alhatnak, csak a gonoszok reszkessenek.” Tetszelgett magának istenszerepében, egyeseket ítéletre taszított, másokat üdvösségre választott ki, gyanakvó kézzel. Mérhetetlen gög szállta meg, erejének és eszének bálványozó tisztelete mindennapos önimádássá fajult. Emberfeletti gyönyöröket szerzett saját magának.

A második császárság hívei közül Rougon már régóta kitűnt kemény kezű hatalmat kívánó nézeteivel. Neve egyet jelentett a kíméletlen megtorlással, minden szabadság eltiprásával, az önkényuralommal. Tudta is mindenki, mire lehet számítani, amikor ő került a minisztérium élére. Híveinek azonban őszintén megvallotta, hogy ő nem annyira nézeteire, mint inkább szükségleteire hallgat; számára a hatalom sokkal kívánatosabb, uralomvágyának kielégítése céljából sokkal fontosabb, semhogy el ne fogadná, bármilyen feltételeket szabnak is hozzá. Kormányozni, lábát a tömeg nyakán tartani: mindenekelőtt erre vágyott; mindaz, ami evvel még együtt jár, mellékes, azzal így vagy amúgy csak elboldogul. Egyetlen szenvedélye volt: fölébe kerekedni másoknak. És éppen most olyan körülmények között tért vissza a közügyekhez, amelyek megkettőzték számára a siker örömét; a császártól szabad kezet kapott, most megvalósíthatta régi vágyát: ostorral terelhette az emberi nyáját. Akkor volt elemében, ha érezte, hogy gyűlölik. Olykor, ha fejéhez vágták a „zsarnok” jelzőt, elmosolyodott, és mélyértelműn mondta:

- Ha egy szép napon liberális leszek, rám fogják, hogy megváltoztam.

De abban lelte legnagyobb örömét, hogy hívei előtt ülhetett diadalt. Megfeledkezett Franciaországról, a hajbókoló hivatalnokokról, az ajtaját ostromló kérelmezők seregéről, csak hogy tíz-tizenöt meghitt barátjának szakadatlan bámulatában részesedjék. Szobája minden órában nyitva állt előttük, hagyta, hadd uralkodjanak benne, nyúljanak el a karosszékekben, üljenek az íróasztalához, örült, hogy lépten-nyomon beléjük botlik, mint afféle hű háziállatokba. Nem ő egymaga volt a miniszter, hanem a többiek is valamennyien, mint személyének tartozékai. A

győzelem láthatatlan munka eredménye volt, a szálak szorosabbra szövődtek, s ő azon kapta magát, hogy féltő szeretettel csüng rajtuk, minden erejét latba vetette, hogy ne legyen többé egyedül, úgy érezte, nagyravágyásuktól tágul a melle. Elfelejtette, hogy azelőtt milyen megvetéssel gondolt rájuk, a végén már nagyon okosnak, nagyon erősnek, önmaga képmásának látta mindegyiküket. Azt akarta, hogy őt tiszteljék bennük, olyan buzgón védelmezte őket, mintha a két keze tíz ujját óvná. Ügyüket a magáénak tekintette. Végül elhitette magával, hogy sokkal adósuk. Mosolyogva emlékezett vissza szívós propagandájukra. S mivel magának nem tartott meg semmit, nekik vetette a zsákmány színe-javát, tejben-vajban fürösztötte őket, személyes öröme telt benne, hogy rájuk áraszthatja szerencséje fényét.

A tágas szobában langyos meleg volt. D'Escorailles megnézte az egyik felbontandó levél címzését, s a levelet kinyitatlanul nyújtotta át Rougonnak.

- Apámtól jött - mondta.

A márki túlzott alázatossággal hálálkodott a miniszternek, hogy maga mellé vette a hivatalába Jules-t. Rougon lassan olvasta a finom betűkkel telerótt két lapot. Összehajtotta a levelet, és a zsebébe csúsztatta. Mielőtt újból munkához látott volna, megkérdezte:

- Du Poizat nem írt?

- De igen, uram - válaszolta a titkár, és előkeresett egy levelet. - Kezdi kiismerni magát a megyéjében. Azt írja, hogy Deux-Sèvres megyét, de kivált Niort városát nagyon rövid pórázra kell fogni.

- Helyes - dűnnyögte Rougon, mikor végzett vele -, megkapja a kért felhatalmazást... Ne válaszoljon neki. Felesleges volna. Elsősorban neki szól a körrendeletem.

Újra a tolláért nyúlt. Az utolsó mondatokon gondolkodott. Du Poizat kívánsága volt, hogy Niort-ban legyen megyefőnök, szűkebb hazájában: és a miniszter, valahányszor komolyabb döntés előtt állt, mindenekelőtt Deux-Sèvres megyével foglalkozott, minthogy régi sorstársának elgondolásai és kívánságai szerint kormányozta Franciaországot. Végre befejezte a megyefőnököknek szánt bizalmas levelét, amikor Kahn úr felhorkant.

- Hát ez hallatlan! - méltatlankodott.

S a kezében tartott újságra ütve, Rougonhoz fordult:

- olvasta már? Ez a cikk itt, az elején, a leggonoszabb szenvedélyek felszítását szolgálja. Hallgassa csak ezt a mondatot: „A büntető kéznek feddhetetlennek kell lennie, ha ugyanis az igazságszolgáltatás tévedni talál, maga a társadalom szövete feslik fel.” Érti?... Hát még a napi hírek rovatában! Azt olvasom, hogy egy magkereskedő fia megszöktetett egy grófnőt. Nem kellene tűnni az efféle históriák közlését. Ez lejárhatja a felsőbb társadalmi osztályok tekintélyét a nép előtt.

D'Escorailles is közbeszólt:

- A folytatásos regény még felháborítóbb. Egy jó családból való hölgyről szól, aki megcsalja a férjét. A regényíró szerint még csak megbánást sem tanúsít.

Rougon ijesztő mozdulatot tett.

- Igen, igen, már felhívták a figyelmemet erre a számra. Bizonyára maguk is látták, hogy a kérdéses részeket vörös ceruzával jelöltem meg... Pedig ez a lap a mi pártunkon áll! Kénytelen vagyok naponta sorról sorra végigböngészni. A legjobbak sem ér egy fabatkát sem. Valamennyinek el kéne vágni a nyakát!

Ajkát összepréselve, halkabban hozzáfűzte:

- Üzentem már a lapszerkesztőért. Várom.

Az ezredes kivette a lapot Kahn úr kezéből. Méltatlankodva nyújtotta át Béjuin úrnak, ki szintén felháborodott. Rougon az íróasztalra könyökölt, szemét félig lehunyta, elgondolkozott.

- Most jut eszembe - fordult a titkárjához -, az a szegény Huguenin meghalt tegnap. Megüresedett egy felügyelői állás. Ki kell nevezni valakit.

S hogy a kandalló előtt üldögélő három cimbora fölkapta a fejét, így folytatta:

- Ó, jelentéktelen kis állás. Hatezer frank. Igaz, hogy semmit sem kell csinálni érte.

De nem fejezhette be. Kinyílt a szomszéd szoba ajtaja.

- Jöjjön csak, jöjjön, kedves Bouchard! - kiáltotta. - Már hívatni akartam.

Bouchard úr egy hete osztályfőnök volt. A lovagi és tiszti keresztért folyamodó polgármesterek és megyefőnökök listáját hozta. Rougon huszonöt keresztet szándékozott szétosztani a legérdemesebbek között. Átvette az ügyiratot, olvasgatta a neveket, lapozgatta az aktát. Közben az osztályfőnök a kandallóhoz lépett, s kezet fogott az urakkal. Háttal állt a kandallónak, fölemelte császárkabátja szárnyát, hogy combját melengessék a lángok.

- Ronda ez az eső, mi? - zsémbelt. - Késik a tavasz.

- Istenverte eső! - szitkozódott az ezredes. - Rohamom lesz, egész éjjel hasogatott a bal lábam.

Egy kis szünet után Kahn úr megkérdezte:

- És a felesége?

- Köszönöm, jól van - felelte Bouchard úr. - Ma délelőtt ide jön, azt hiszem.

Újból csönd lett. Rougon lapozgatta az iratokat. Egy névnél megakadt.

- Isidore Gaudibert... Nem írt ez verseket?

- Dehogynem! - válaszolta Bouchard úr. - Barbeville polgármestere 1852 óta. Minden öröndetes esemény: a császár menyegzője, a császárné szülése, a kis herceg keresztelője alkalmából nemes ízlésről tanúskodó ódákat küldött őfelségének.

A miniszter kicsinylőn biggyesztette a száját. Az ezredes azonban erősködött, hogy ő is olvasta az ódákat; véleménye szerint nagyon szellemesek voltak. Különösen egyre emlékszik, amelyikben a költő tűzijátékhoz hasonlítja a császárt. És minden átmenet nélkül, halkan, nyilván csak önmaguk szórakoztatására, az urak magasztalni kezdték a császárt. Természetesen az egész társaság szenvedélyes bonapartistává vedlett. A két rokon, az ezredes és Bouchard úr, összebékült már, s többé nem vagdosta egymás fejéhez az Orléans-ház hercegeit és Chambord grófját; inkább azon versengtek, ki dicsőíti találóbb jelzőkkel az uralkodót.

- Na nem! Azt már nem! - fortyant fel Rougon. - Ez a Jusselin Marsynak a kreatúrája. Csak nem fogom az elődöm cimboráit jutalmazni!

Erélyes tollvonással kihúzta a nevet. Tolla felkarcolta a papírt.

- Igen ám - folytatta -, de akkor találni kell valakit helyette... Tiszti keresztől van szó.

Az urak meg se moccantak. D'Escorailles úr - fiatal kora ellenére - egy hete kapta meg a lovagi keresztet; Kahn úr és Bouchard úr már tisztek voltak; az ezredest - végre! - a minap nevezték ki parancsnokká.

- Lássuk csak, szóval tiszti kereszt - ismételte Rougon, s újból lapozgatni kezdett az iratokban.

De félbeszakította magát, mint akinek hirtelen jó ötlete támad.

- Nem polgármester maga valahol, Béjuin? - kérdezte.

Béjuin beérte két bólintással. Kahn úr válaszolt helyette.

- De bizony. Ő Saint-Florent polgármestere, abban a kisközségben van a kristályüzeme.

- Hát persze! - mondta a miniszter, s felragyogott az arca, hogy az övéi közül juttathat előbbre valakit. S szerencsére ő még csak lovag. Béjuin úr, ön sosem kér semmit. Nekem kell önre gondolnom.

Béjuin elmosolyodott, s köszönte a gondoskodást. Valóban sosem kért semmit. De mindig ott ült, csöndesen, szerényen, a morzsákat lesve; ami lehullott, mind összeszedte.

- Léon Béjuin, ugye? Pierre-François Jusselin helyett - folytatta Rougon, s végrehajtotta a névcserét.

- Béjuin, Jusselin, rímél - jegyezte meg az ezredes.

Ezt a tréfás észrevételt nagyon elmésnek találták. Jót kacagtak rajta. Végül Bouchard úr elvitte az aláírt aktákat. Rougon fölállt; szaggat a lába, mondotta; az esős idő az oka. Közben szaladt az idő, a távolabbi irodákból zsi-bongás hallatszott; gyors léptek kopogtak a szomszédos szobákban; ajtók nyíltak, csukódtak; a tapéták suttogássá halkították a hangokat. Tisztviselők jöttek, ügyiratokat hoztak miniszteri aláírásra. Állandó volt a jövés-menés, zakatolt a hivatali gépezet, akta-ö-zön áradt asztaltól asztalig. S a nagy sürgölődés közepette, az ajtó mögül, az előszobából behallatszott annak a húsz-egynéhány személynek magába roskadt, mély hallgatása, akik Merle felügyelete alatt bóbiskoltak, várva, hogy a kegyelmes úr színe elé bocsássa őket. Rougon elkapta a tevékenység láza: majd százfelé szakadt a sok ember között, halk hangon rendelkezett a szoba sarkában, hevesen kifakadt valamelyik irodafőnök ellen, munkákat adott ki, pár szóval megoldotta a problémákat, hatalmas volt, és kevély nyaka kidagadt, arcáról áradt az erő.

Merle lépett be, nyugodt méltósággal, melyről lepattantak a gorombaságok.

- Somme megye főnöke... - kezdte a mondókáját.

- Már megint! - vágott közbe dühösen Rougon.

Az inas meghajolt, várta, hogy szóhoz jusson.

- Somme megye főnöke arra kért, érdeklődjem meg a kegyelmes úrtól, hajlandó-e őt fogadni a mai délelőtt folyamán. Ellenkező esetben végtelen hálás lenne, ha a kegyelmes úr holnapra jelölne ki a számára egy időpontot.

- Ma délelőtt fogadom... Talán méltóztatna várni egy kicsit, a teremtesít!

A szoba ajtaja nyitva maradt, s a félig nyitott ajtón át ki lehetett látni az előszobába; a tágas helyiség közepén jókora asztal állt, a falak mentén piros bársonyszékek sorakoztak. Mindegyikben ültek; sőt, az asztal mellett két hölgy még állt is. A fejek tapintatosan az ajtó felé fordultak, sóvár pillantások siklottak a miniszter szobájába, a szemekben égett a bejutás vágya. Somme megye főnöke - sápadt képű emberke - az ajtó mellett beszélgetett Jura és Cher megyei kartársaival. Éppen készült felállni - nyilván azt hitte, végre bebocsátják -, amikor Rougon így szólt Merle-hez:

- Tíz perc múlva, megértette?... E pillanatban senkit sem fogadhatok.

Beszéd közben észrevette, hogy Beulin-d'Orchère úr jön át az előszobán. Elébe sietett, kezét nyújtotta, s már húzta is be a szobába:

- Jöjjön, jöjjön, drága barátom! Most érkezett, ugye? Nem várakozott?... Mi újság?

Az ajtó újból rácsukódott az előszoba elképedt csöndjére. Rougon és Beulin-d'Orchère úr halkán tanácskoztak az egyik ablaknál. A bírót csak nemrég nevezték ki a párizsi törvényszék elnökévé, de ő már az igazságügyi tárcára vetett szemet; a császár azonban, aki előtt már célozgattak a dologra, mély hallgatásba burkolózott.

- Nagyon jó, nagyon jó! - mondta a miniszter fennhangon. - Kitűnő hír. Megteszem a magamét, megígérem.

Alighogy kiengedte a magánlakosztályán át, megint Merle lépett be, és jelentette:

- La Rouquette úr.

- Nem, nem, dolgom van, úgyis csak untat! - tiltakozott Rougon, s hevesen integetett az inasnak, hogy csukja már be az ajtót.

La Rouquette minden szót hallott. De ez nem gátolta meg abban, hogy belépjen a szobába. Mosolyogva nyújtotta a kezét:

- Hogy van, kegyelmes uram? A nővéremtől jövök. A kegyelmes úr kissé fáradtnak látszott tegnap a Tuilériákban... Mint tudja, egy kis vígjátékot adnak elő jövő hétfőn a császárné lakosztályában. A nővérem is fellép. Combelot tervezte a jelmezeket. Ott lesz, nemde?

Jó negyedóraig nem lehetett lerázni, hajlongott, hízelgett, hol „kegyelmes uramnak”, hol „kedves mesternek” tisztelte Rougont. Elmondott néhány kisszínházi pletykát, figyelmébe ajánlott egy táncosnőt, pár soros írást kért a dohányjövődék igazgatójához, hogy jó szivarhoz jusson. Végül, tréfálkozva, csúnyán megrágalmazta Marsyt.

- Mégiscsak kedves fickó - állapította meg Rougon, mikor a fiatal képviselő elment. - Na de most megmártom a képem egy tál vízben. Ég az arcom.

Eltűnt pár percre egy kisajtó mögött. Nagy locspotolás hallatszott. Rougon fűjtatott, szuszogott. Közben d'Escorailles úr végzett a levelek osztályozásával, elővett a zsebéből egy gyöngyház nyelvű kis körömrészelőt, s nagy gonddal szépítgette a körmeit. Béjuin úr és az ezredes a mennyezetet bámulták, úgy süppedtek a karosszékükbe, mintha ki sem akarnának többé mozdulni belőle. Kahn úr kotorászott egy darabig a mellette álló asztalkán heverő újsághalomban. Forgatta a lapokat, nézegette a címeket, visszalökte őket. Aztán fölkel.

- Megy már? - kérdezte Rougon, ki törülközővel szárítgatva az arcát, újból megjelent.

- Igen - felelte az -, kiolvastam a lapokat, megyek.

Rougon azonban nem engedte még el. Őt is félrevonta, s közölte vele, hogy a jövő héten alighanem leutazik Deux-Sèvres-be, a niort-angers-i vasútvonal munkálatainak megkezdésére. Több oka is van erre az utazásra. Kahn úr nem titkolta, hogy odavan örömében. Március elején végre-valahára megkapta az engedélyt. Most már csak az indító lökés volt hátra. Elképzelte, hogy a miniszter jelenléte milyen ünnepélyessé teszi majd az indulást, melynek a részleteit már tervezgette magában.

- Tehát megállapodtunk, számítok magára az első aknarobbantásnál - mondta távozóban.

Rougon visszaült az íróasztalához. Egy névjegyzéket tanulmányozott. Az ajtó mögött, az előszobában még fojtóbb csend ült.

- Már csak röpke negyedóráam van - dörmögte. - Na mindegy, fogadom, akit tudok.

Becsöngette Merle-t: - Bocsássa be a somme-i megyefőnököt.

De nyomban kijavította magát, a névjegyzéken jártatva a szemét:

- Megálljon csak!... Charbonnel úr és neje itt van? Engedje be őket.

Felhangzott az inas hívó szava: „Charbonnel úr és neje!” A két plassans-i polgár belépett, az előszobából csodálkozó pillantások szálltak utánuk. Charbonnel úr négyszögletes szárnyú, bársonygalléros frakkban jelent meg, Charbonnelné barnásfekete selyemruhát és sárga pántlikás kalapot hordott. Két óra hosszat váraкоztak, türelmesen.

- Be kellett volna küldeniük a névjegyüket - mondta Rougon. - Merle ismeri magukat.

S időt sem hagyva nekik, hogy végigdadogják a mondókájukat, melyben agyba-főbe kegyel-mesurázták, vígan kiáltotta:

- Győzelem! Döntött az államtanács. Legyőztük azt az emberevő püspököt!

Az öreg hölgy úgy felindult, hogy le kellett ülnie. A férje egy karosszék támlájának dőlt.

- Tegnap este értesültem a jó hírről - folytatta a miniszter. - S mivel személyesen akartam közölni, ide kértem magukat ma délelőtre... Hej, micsoda istencsapása! Félmillió frank!

Tréfálkozott, boldogan nézte elképedt arcukat. Végül Charbonnelné elcsukló hangon, félénken kinyögte:

- Vége van? Ez biztos?... Nem kezdik előről a pert?

- Nem, nem, nyugodjanak meg. Maguké az örökség.

S elmondott egy-két részletet. Az államtanács elutasította a *Szent Család* apácáinak kérelmét az örökség átvétele iránt, mivel vannak természetes örökösök is, és megsemmisítette a végrendeletet, mely nem minden tekintetben bizonyult hitelesnek. Rochart úr őeminenciáját lesújtotta a hír. Rougon előző este találkozott vele kollégájánál, a közoktatási miniszternél: még most is nevet, ha vasvilla-tekintetükre gondol. A prelátuson aratott diadala jókedvre derítette.

- Láthatják, hogy nem falt fel - tette hozzá. - Túl nagy falat vagyok... Ó, nem ástuk még el a csatabárdot. Láttam a szeme színén. Nem olyan ember az, aki valamit is elfelejt. De ez már csak engem érint.

Charbonnelék szüntelenül hajbókolva, botladozó nyelvvel dadogtak köszönetet. Azt mondták, még az este hazautaznak. Nagyon aggasztotta őket valami: unokabátyjuknak, Chevassunek faverolles-i házáat ugyanis egy papokbolondja vén cseléd őrzi, aki buzgó tisztelője a *Szent Család* apácáinak; lehet, ha híre fut a pör kimenetelének, az egész házat kifosztják. Ezek az apácák mindenre képesek.

- Igen, menjenek csak ma este - folytatta a miniszter. - S ha valami baj van odalent, írjanak.

Kikísérte őket. Amint kinyitotta az ajtót, észrevette a csodálkozó arcokat az előszobában; a somme-i megyefőnök összemosolygott jura- és cherbeli kartársaival; az asztalnál ácsorgó két hölgy megvetően biggyesztette el a száját. Erre Rougon fölemelte a hangját, s nyersen megismételte:

- Írnak majd, ugye? Tudják, mennyire ragaszkodom magukhoz... S ha leérnek Plassans-ba, mondják meg anyámnak, hogy jól vagyok.

Átvágott az előszobán, elment velük a másik ajtóig, megmutatva, hogy többre tartja őket ennél az egész népségnél, nem szégyenkezik miattuk, sőt büszke rá, hogy az ő városkájukból származik, s ma olyan magasra emelheti őket, amennyire neki tetszik. S a mélyen meghajló

kérvényezők és hivatalnokok köszöntötték a Charbonnel pár feketésbarna selyemruháját és szögletes szárnyú frakkját.

A szobájába visszatérve, az ezredest talpon találta.

- A ma esti viszontlátásra - búcsúzott az. - Nagyon meleg van itt.

S hozzá hajolva, pár szót súgott neki. Fiáról, Auguste-ről volt szó; ki akarja venni a gimnáziumból, mert már letett a reményről, hogy a gyerek valaha is leérettségizzék. Rougon megígérte, hogy alkalmazza a minisztériumban, ámbár az érettségit minden tisztviselőtől megkövetelik.

- Nem baj, hozza csak a fiút - mondta Rougon. - Eltekintünk a formaságoktól. Majd találok valami kibúvót... S mindjárt keres is valamit a gyerek, minthogy maga ragaszkodik ehhez.

Csak Béjuin úr maradt a kandalló előtt. Középre tolta a karosszékét, kényelmesen elhelyezkedett, úgy látszott, nem veszi tudomásul, hogy a szoba lassan kiürül. Ő mindig utolsónak maradt, megvárta, míg mindenki elmegy, remélve, hogy neki is vetnek a maradékból.

Merle újból parancsot kapott, hogy vezesse be a somme-i megyefőnököt. De az inas, ahelyett, hogy az ajtóhoz ment volna, az íróasztalhoz lépett, és megnyerő mosollyal mondta:

- Ha a kegyelmes úr megengedi, most mindjárt eleget tennék egy kis megbízatásnak.

Rougon az itatósra könyökölt, hogy meghallgassa.

- Az a szegény Correurné... Reggel jártam nála. Fekszik; furunkulusa van, nagyon kényes helyen; és mekkora! fél öklömnyi. Nem veszélyes, csak sokat kínlódik miatta, merthogy olyan finom a bőre.

- No és? - kérdezte a miniszter.

- Még segítettem is a cselédnek megfordítani az ágyában. De hát nekem is itt a munkám... Szóval, igen-igen nyugtalan. Nagyon szeretett volna eljönni a kegyelmes úrhoz, hogy választ kapjon a kérdéseire. Mikor már elindultam, még visszahívott, mondván, hogy nagyon szép volna tőlem, ha este, munka után megvinném neki a választ... A kegyelmes úr lenne olyan kedves?...

A miniszter nyugodtan elfordult.

- D'Escorailles úr, adja ide azt az iratcsomót, onnét alulról.

A vaskos, szürke iratgyűjtő dagadozott Correurné irataitól. Voltak ott levelek, tervezetek, a legvegyesebb külsejű és helyesírású folyamodványok: trafik- és bélyegárusítási kérelmek, segítséget, támogatást, nyugdíjat, pénzsegélyt kérő levelek. Correurné minden lap szélére ráírta észrevételeit, s az öt-hat sor alá nagy, férfias betűkkel odakanyarította a nevét.

Rougon végiglapozta az iratcsomót, s minden lap alján elolvasta vörös ceruzával írt kis megjegyzéseit.

Jalaguier-né nyugdíját ezernyolcszáz frankra emelték. Leturcné megkapta a trafikengedélyt... Chardonné szállításait elfogadták. Testanière-né ügyében nincs még semmi...

- Aha! Mondja meg, hogy sikerült elintéznem Herminie Billecoq ügyét is. Beszéltem róla, s jótékony hölgyek össze fogják adni a tiszti csábítójával kötendő házassághoz szükséges biztosítékot.

- Hálásan köszönöm a kegyelmes úrnak - mondta Merle s meghajolt.

Már ment kifelé, amikor egy rózsaszín kalapos, elbűvölő, szőke fejecske bukkant fel az ajtóban.

- Bemehetek? - fuvolázta.

És Bouchard-né, választ sem várva, belibbent. Az előszobában nem látta az inast, s így egyenest benyitott. Rougon „kedves leányomnak” szólította, s leültette, miután egy ideig szorongotta kesztyűs kacsóit.

- Komoly dologban jött? - kérdezte tőle.

- Igen, igen, nagyon komoly dologban - felelte a nő mosolyogva.

Ekkor a miniszter lelkére kötötte Merle-nek, hogy ne eresszen be senkit. D’Escorailles úr közben befejezte a körme szépítgetését, s odament Bouchard-néhez, hogy köszöntse. Az intett, hogy hajoljon közelebb, s élénken sugott neki valamit. A fiatalember beleegyezően bólintott. Aztán fogta a kalapját, és így szólt Rougonhoz:

- Megyek ebédelni. Úgy látom, nincs semmi fontos dolgom... Csak az a felügyelői állás maradt függőben. Ki kellene nevezni valakit.

A miniszter arcán zavar tükröződött, ingatta a fejét.

- Igen, hogyne, ki kellene nevezni valakit... Már egy csomó nevet javasoltak. Bosszant, hogy olyanokat kell kineveznem, akiket nem ismerek.

S körülnézett, mintha a szoba valamelyik sarkában akarná megtalálni a kinevezendő személyt. Tekintete megakadt Béjuin úron, aki békés csendben nyúlt el a kandalló előtt.

- Béjuin úr - szólította.

Az lassan föltekintett, de nem moccant.

- Akar felügyelő lenni? Megmondom, miről van szó: hatezer frankos állás, semmi munka, és egyáltalán nem összeférhetetlen a képviselőségével.

Béjuin úr bólogatott. Hogyne, hogyne, elfogadja. S amikor nyélbe ütötték a dolgot, ott maradt még pár pillanatig, szimatolgatott a levegőben. De bizonyára megérezte, hogy ma már nem számíthat semmire, mert d’Escorailles úr mögött lassan megindult az ajtó felé, a lábát húzva.

- Na, most magunk vagyunk... Halljam, mi újság, kedves leányom? - kérdezte Rougon a csinos Bouchardnétól.

Karosszéket tolt a szoba közepére, s leült a fiatalasszonnyal szemben. Most vette csak alaposabban szemügyre a ruháját; a nagyon finom, halvány rózsaszínű indiai kasmírkelme úgy fődte a testét, mint egy fészülködőköpeny. Föl is volt öltözve, meg nem is. Karján, mellén szinte életre kelt a szövet; a lágyan leomló szoknyában bő redők jelezték a lábak gömbölyűségét. Ravaszul kiszámított mezítelenség volt ez, előre megfontolt csábítási szándékról árulkodott még a csípő vonalát hangsúlyozó, kissé magasabbra szabott derék is. Alsószoknyának csücske sem látszott; talán nem is viselt fehérneműt, pedig egyébként nagyon választékos volt az öltözéke.

- Halljam, mi újság? - ismételte meg Rougon.

Az asszony mosolygott, de még nem szólalt meg. Kényelmesen hátradőlt, rózsaszín kalapja alól előbuktak göndör fürtjei, fehér foga nedvesen csillogott félig nyílt ajkai között. Kecses arcán cirógató felkínálkozás, sürgető és alázatos könyörgés.

- Kérni szeretnék magától valamit - suttogta végül. Aztán élénken hozzátette:

- De ígérje meg, hogy teljesíti!

A férfi azonban nem ígért meg semmit. Előbb tudni akarta, miről van szó. Bizalmatlan volt a nőekkel. S hogy az asszony egészen közel hajolt hozzá, faggatni kezdte:

- Nagyon nagy dolog lehet, ha nem meri megmondani. Majd én kivallatom, jó?... Lássuk csak sorjában. A férjének kéri?

Az nemet intett, folyton mosolyogva.

- Teringettét!... Akkor hát d'Escorailles úrnak? Vele sugdolózott itt valamit az előbb, nagy titokban.

Az asszony újból a fejét rázta. Ajkát elbiggyesztette egy kissé, világosan jelezve, hogy d'Escorailles urat el kellett távolítani. Aztán, hogy Rougon meglepődve találgatott tovább, Bouchard-né még közelebb húzta a karosszékét, egészen a férfi lába közt ült már.

- Hallgasson meg... Nem fog összeszidni? Szeret egy kicsit?... Egy fiatalemberről van szó. Maga nem ismeri; mindjárt megmondom a nevét is, csak ígérje meg, hogy megkapja az állást... Ó, egészen jelentéktelen kis állásocska. Magának csak egy szavába kerül, minket pedig örök hálára kötelez vele.

- Rokona talán? - faggatta amaz tovább.

Az asszony felsóhajtott, tekintete fátyolos lett, kezét leejtette, hogy Rougon újból a magáéba fogja. Alig hallhatóan suttogta:

- Nem. A barátom... Én istenem, olyan szerencsétlen vagyok!

Ezzel a vallomással felkínálta, kiszolgáltatta magát a férfinak. Ez a gyönyört ígérő, gondosan kiszámított, hallatlan ügyességgel megindított támadás azt a célt szolgálta, hogy eloszlassa a férfi esetleges aggályait. Rougon egy pillanatig azt is hitte, hogy a fiatalasszony csak az érzékeinek állít ravasz kelepécét, s azzal akarja kíváncsabbá tenni magát, hogy egy másik férfi karjaiból jött hozzá.

- De hiszen ez nagyon csúnya dolog! - kiáltott fel.

Erre az asszony, bizalmas mozdulattal, hirtelen a szájára tapasztotta kesztyűtlen kezét. Szorosan a férfi előtt feküdt. Szeme kéjesen lecsukódott. Fél térdével fölemelte a szoknya lágy szövetét, mely alig fedte el jobban a testét, mint egy áttetsző, hosszú hálóing. A ruhaderék szorosan tapadó anyaga a keblével együtt emelkedett, süllyedt. Rougonnak pár pillanatig úgy tűnt, mintha meztelenül tartaná a karjában. Aztán durván derékon kapta, és talpra állította a szoba közepén. Dühbe gurult, szitkozódott.

- Mennydörgős mennykő! Térjen már észére!

Az asszony ajkáig elfehéredve állt előtte, s felsandított rá.

- Igenis, ez nagyon csúnya dolog, ez becstelenség! Bouchard úr kitűnő ember. Bálványozza magát, vakon bízik magában... Nem, én igazán nem fogom hozzásegíteni, hogy megcsalja. Nem vagyok hajlandó semmire, értse meg, semmire! Meg is mondom nyíltan, mit gondolok, nem rejtem véka alá a véleményemet, szépséges leányom... Az ember türelmének is van határa, így például, az még csak hagyján...

Elharapta a szót, majdnem kicsúszott a száján, hogy d'Escorailles-jal való viszonyát még hajlandó megbocsátani. Lassan lecsillapodott, méltóságos nyugalom szállta meg. Látva, hogy Bouchard-né reszket egy kicsit, leültette; maga állva maradt, fontoskodva leckéztette. Szabályos prédikációt vágott ki, fennkölt eszmékről szavalt. Bouchard-né megsérti az isteni és

emberi törvényeket, biztos vesztébe rohan, meggyalázza a családi tűzhelyt, lelkipurdalásokkal terhes öregséget szerez önmagának. S hogy észrevette a fiatalasszony szája szögletében bujkáló mosolyt, erős színekkal ecsetelte az öregkort: az elhervadt szépséget, a kiégett szívet, a fehér haj alatt piruló homlokot. Aztán a társadalom szempontjából kezdte boncolgatni vét-két; e tekintetben különösen szigorúnak mutatkozott; esendő természetét még csak hajlandó volna megbocsátani, de a rossz példa nem maradhat büntetlenül. Ezután a modern léhaságok, a kor förtelmes kicsapongásai ellen tartott mennydörgő vádbeszédet, majd pedig önmagáról beszélt. Ő a törvények őre, nem élhet vissza hatalmával, nem támogathatja a bűnt. Erény nélkül nem maradhat fenn kormány. Befejezésül odadobta a kesztyűt ellenfeleinek: jöjjenek, nézzék meg, van-e sógorság-komaság a hivatalában, juttatott-e valakit is jogtalan előnyökhöz!

A csinos Bouchard-né lehorgasztott fejjel, összegubbaszkodva hallgatta; rózsaszín kalap-fátylán átsejlett finom nyaka. Mikor Rougon kiadta a mérget, az asszony fölkel, az ajtó felé indult, némán. Keze már a kilincset fogta, de mielőtt kilépett volna, föltekintett, újból elmosolyodott, és suttogva megszólalt:

- Georges Duchesne-nék hívják. Főtiszt a férjem osztályán, és szeretne főnökhelyettes...

- Nem, nem! - kiáltotta Rougon.

Erre az elment, a visszautasított nő megvető pillantását küldve felé. Húzta az időt, bágyadtan vont maga után a szoknyáját, remélte, hogy megbánást ébreszt a férfiban, amiért nem fogadta el felkínált testét.

A miniszter fáradt arccal tért vissza az irodájába. Intett Merle-nek, s az utánament. Az ajtó félig nyitva maradt.

- A *Nemzeti Akarat* szerkesztője az imént érkezett - jelentette az inas halk hangon. - A kegyelmes úr kérte.

- Rendben van - válaszolta Rougon. - De előbb azokat a tisztviselőket fogadom, akik már régebben várokoznak.

E pillanatban egy belső inas jelent meg a magánlakosztályba nyíló ajtóban. Jelentette, hogy terítve van, s Delestang-né várja a kegyelmes urat a szalonban. A miniszter élénken előbbre lépett.

- Mondja meg, hogy találhatnak! Üsse kő! A fogadást későbbre halasztom. Olyan éhes vagyok, mint a farkas.

Nyújtogatta a nyakát, hogy kilásson. Az előszoba zsúfolva volt. Egyetlen tisztviselő, egyetlen kérelmező sem mozdult a helyéről. A három megyefőnök most is ott beszélgetett a sarokban; a két hölgy ujjhegygel az asztalra támaszkodott, kissé már fáradtan; ugyanazon a helyen ugyanazok a mozdulatlan, néma fejek, a fal mellett sorakozó piros bársonyszékek támláján. Aztán a miniszter kiment a dolgozószobából, meghagyva Merle-nek, hogy a somme-i megye-főnököt és a *Nemzeti Akarat* szerkesztőjét tartsa ott.

Rougonné, ki gyöngélkedett, előző este utazott le Dél-Franciaországba, egy hónapra; élt egy nagybátyja Pau környékén. Delestang hat hete Olaszországban tartózkodott, egy igen fontos mezőgazdasági megbízatással, így hát a miniszter meghívta Clorinde-ot, aki úgylis hosszasabban akart elbeszélgetni vele, hogy ebédeljenek együtt a minisztériumban.

Az asszony türelmesen várt rá, s közben a közigazgatási jog kézikönyvében lapozgatott, mely egy asztalon hevert.

- Nem lyukadt ki még a gyomra? - tudakolta vidáman Rougon. - Ma ki se látszottam a munkából.

Karját nyújtotta, s átvezette az ebédlőbe; az ablak előtt álló asztalkán a két teríték szinte elveszett a tágas teremben. Két hórihorgas lakáj szolgált fel. Rougon és Clorinde gyorsan ettek; mindkettő kis étkű volt, néhány szem reték, egy szelet hideg lazac, karaj pürével és egy kis sajt: ez volt az egész. A borhoz hozzá sem nyúltak. Rougon napközben csak vizet ivott. Tíz szót sem váltottak. A két lakáj leszedte az asztalt, s behozta a kávé és a likőr; a fiatalasszony felvonta a szemöldökét, Rougon tüstént elérte.

- Jól van - mondta -, hagyjanak magunkra. Majd csöngetek.

A lakájok elmentek. Az asszony fölállt, szoknyájáról levergette a morzsát. Fekete selyemruhát hordott; úgy be volt bugyolálva az agyonfodrozott, rafinált szabású bő ruhába, hogy látni sem lehetett, hol a csípője vagy a keble.

- Mekkora hodály! - mormolta, s végigment a szobán. - Akár lakodalmakra és díszebédekre is jó volna a maga ebédlője.

Visszakanyarodott s hozzáfűzte:

- Nagyon szeretnék rágyújtani!

- Teringettét! - mérgelődött Rougon. - Nincs dohány. Én nem dohányzom.

De az asszony kacsintott, s előhúzott a zsebéből egy kicsi, aranyhímes, piros selyem dohányzacskót, alig nagyobb, mint egy erszénynél. Karcsú ujjai hegyével cigarettát sodort. Aztán, nem lévén kedvük csöngetni, az egész szobát tűvé tették gyújtóért. A tálaló sarkán végre találtak három szálat, az asszony gondosan eltette. És cigarettával a szájában újból elnyúlt a széken, kortyolgatni kezdte a kávéját, s mosolyogva nézett Rougon szemébe.

- No, most rendelkezék velem - mondta az, szintén mosolyogva. - Beszélgetni jött. Beszéljessünk.

A fiatalasszony legyintett.

- Igen. Írt a férjem. Unatkozik Torinóban. Nagyon örül, hogy maga kieszközölte számára ezt a megbízatást; csupán attól fél, hogy ottfelejtik... Majd mindjárt beszélünk még erről. Nem sürgős.

Tovább szívta a cigarettáját, s nézte Rougon azzal az ingerlő mosolyával. Rougon lassanként hozzászólt a látogatásaihoz, többé nem tette föl önmagának azokat a kérdéseket, amelyek valamikor annyira izgatták a kíváncsiságát. Az asszony is belépett a köznapi ismerősei sorába, nem jelentett számára egyebet, mint beskatulyázott, jól ismert személyt, akinek különbségein nem ütközött meg többé. Pedig valójában most sem tudott semmi bizonyosat felőle, éppoly kevésbé látott bele, mint az első napokban. Clorinde ezerarcú, gyerekes és kifürkészhetetlen maradt; legtöbbször csacska volt, olykor meg hallatlanul ravasz, nagyon szelíd és roppantul gonosz. Ha meg-meglepte Rougon egy-egy gesztusával, szavával, melynek az nem lelte nyitját, a nagy ember - magabiztos férfi módjára - csak vállat vont, azt gondolván, hogy hiába, a nők már csak ilyenek. Úgy vélte, ezzel felettébb megvetően nyilatkozik a nőkről; Clorinde ilyenkor még gúnyosabban mosolygott; finom és kegyetlen mosolya megvillantotta foga fehérjét piros ajkai közt.

- Mit néz annyira? - kérdezte végül Rougon, akit nyugtalanított a rá irányuló, tágra nyitott szempár. - Lát rajtam valami kivetnivalót?

Titkolt gondolat villant meg Clorinde szeme mélyén, szája szögletére két kemény ránc vésődött. De ajkán máris újból megjelent bájos mosolya; vékony füstkarikákat eregetve suttogta:

- Nem, nem, teljesen kifogástalannak találom... Valami eszembe jutott, kedvesem. Tudja, hogy magának hallatlan szerencséje volt?

- Hogyhogy?

- Hát hogyne... Most fenn van a csúcson, ahová kíváncszott. Mindenki támogatta, még az események is a kezére játszottak.

Rougon éppen válaszolni akart, amikor kopogtattak az ajtón. Clorinde ösztönös mozdulattal a szoknyája mögé rejtette a cigarettát. Egy tisztviselő lépett be, nagyon sürgős táviratot akart átadni a kegyelmes úrnak. A miniszter mogorva képpel olvasta a sürgönyt, s utasította a tisztviselőt, hogy milyen értelemben válaszoljon. Aztán hevesen becsapta az ajtót, s visszaült.

- Igen, nagyon odaadó barátaim voltak. Igyekezem nem elfeledkezni róluk... Igaza van magának, hálával tartozom még az eseményeknek is. Az ember gyakran tehetetlen, ha nem segítik a körülmények.

Húzta a szót, az asszonyt nézte lebecsátott, súlyos szemhéja alól, félig elrejtve fürkésző tekintetét. Miért emlegeti a szerencsáját? Ugyan mit tudhat azokról a kedvező körülményekről, melyekre céloz? Talán Du Poizat-nak járt el a szája? Azonban látva, hogy mosolyog és elmereng, s arcán mintha kéjes emlék suhanna át, arra gondolt, hogy Clorinde-nak alighanem egészen másutt jár az esze; bizonyára nem sejt semmit. Ő maga is felejteni akart, nem szívesen kutatózott az emlékei között. Van az életének egy órája, amely már-már egészen összekuszálódik előtte. Inkább elhitette magával, hogy magas állását csakugyan barátai odaadó fáradozásának köszönheti.

- Én semmit sem akartam, botcsinálta miniszter vagyok - folytatta. - Végül is a dolgok a lehető legkedvezőbben alakultak. Ha sikerül valami jót tennem, meg leszek elégedve.

Megitta a kávéját. Clorinde még egy cigarettát sodort.

- Emlékszik? - mormogta. - Most két éve, amikor otthagytam az államtanácsot, vallattam magát, tudni akartam elhamarkodott tettének az okát. S hogy alakoskodott akkoriban! De ma nyugodtan beszélhet... Mondja csak, de őszintén, volt valami terve?

- Mindig tervezget az ember - válaszolta a férfi ravaszul. - Éreztem, hogy bukás előtt állok, inkább ugrottam a magam jószántából.

- És teljesült a terve? Pontosan úgy alakultak a dolgok, ahogyan előre elképzelte?

Rougon cinkosan hunyorított, mint aki elemében van.

- Azt éppen nem mondhatnám. Maga is tudja, hogy a dolgok soha nem alakulnak úgy... Csak célhoz érjen az ember!

Félbeszakítva magát, likőrrel kínálta.

- Küraszót vagy sartrőzt?

Clorinde elfogadott egy pohárka sartrőzt. Míg Rougon töltött, újra kopogtak. A fiatalasszony türelmetlen mozdulattal dugta el megint a cigarettáját. A férfi, az üveget le sem téve, dühösen fölállt. Ezúttal egy nagy pecsétetes levelet hoztak. Átfutotta, császárkabátja zsebébe süllyesztette, s így szólt:

- Rendben van. De többet ne háborgassanak!

Clorinde, hogy Rougon ismét szemben ült vele, megmártotta ajkát a sartrőzben, lassan kortyolgatta az italt, a férfira sunyított, szemében tűz égett. Arcán újra előmlött az iménti ellágyulás. Az asztalra könyökölt, s nagyon halkán mondta:

- Nem, barátom, sosem fogja megtudni, mit tettek magáért.

Rougon közelebb hajolt, ő is odakönyökölt, s élénken felkiáltott:

- Igaz is, most szépen elmesél nekem mindent! Nem titkolózunk többé, ugye?... Mondja csak, maga például mit tett?

Clorinde lassan nemet intett, ajka közé szorítva a cigaretta.

- Olyan szörnyűség? Attól fél tán, hogy nem tudom leróni az adósságomat?... Várjon csak, megpróbálom kitalálni... Írt a pápának, s egy jóistenkét merített a vizeskancsómba, anélkül, hogy észrevettem volna?

Clorinde rossz néven vette a tréfát. Megfenyegette, hogy ha így folytatja, faképnél hagyja.

- Ne üzzön gúnyt a vallásból! - intette. - Bajt hozhat magára.

Aztán megbékült, elhessegette a kifújt füstöt, mely láthatólag zavarta Rougont, s különös hangon folytatta:

- Sok emberrel volt dolgom. Barátokat szereztem magának.

Gonosz vágy kerítette hatalmába, hogy mindent elmeséljen. Hadd tudja meg ez az ember, hogyan munkálkodtak a szerencséjén. Ez a vallomás az első elégtétel türelmesen titkolt, régi haragjáért. Ha a férfi unszolja, még részletekkel is szolgál. A múltakra való emlékezés mosolyra készítette, megmámorosodott egy kissé, meleg bőrét arany fényű pára lepte el.

- Bizony, bizony, barátom - ismételte -, olyan embereket kellett meghódítanom, akik nagy ellenszenvvel viseltettek a maga eszméi iránt.

Rougon halálosan elsápadt. Megértette. Aztán csak ennyit mondott:

- Úgy?

Igyekezett másra terelni a szót. De az asszony, arcátlan hidegvérrel, a szemébe kapcsolta merész, sötét tekintetét, s mély torokhangon felnevetett. A férfi lépre ment, vallatni kezdte:

- Marsy, nemde?

Az rábólintott, háta mögé hajtva egy füstgomolyagot.

- Rusconi lovag?

Újabb bólintás.

- Lebeau, de Salneuve, Cuyot-Laplanche?

Az asszony újra meg újra bólintott. Plouguern úr nevére azonban felhorkant: azzal nem. S felhörpintette a pohárka sartrőzt, aprókat csettintve, diadalmas arccal.

Rougon fölállt. Végigment a szobán, visszajött, az asszony mögé állt, a tarkójába beszélt:

- De hát akkor velem miért nem?

Clorinde hirtelen megfordult, nehogy megcsókolja a haját.

- Magával? Teljesen fölösleges! Magával, ugyan minek?... Ne beszéljen számárságokat! Magával nem kellett dűlőre vinnem a maga ügyét.

S hogy a férfi rámeredt, és sápadt harag öntötte el, az asszony harsány kacajra fakadt:

- Ó, az ártatlan! Már tréfálni sem lehet vele, mindent bevesz, amit beadnak neki! Mondja, barátom, maga képesnek tart engem efféle üzletelésre? És majd éppen a maga szép szeméért! Különben is, ha elkövettem volna ezt a sok ocsmányságot, nem mesélném el magának, elhiheti... Nahát, maga igazán mulatságos!

Rougon egy pillanatra megingott. De ez az ironikus cáfolat még kihívóbbnak mutatta a nőt, a torkában bűgő kacagás, a szemében égő láng, egész magatartása a bűnére vallott, újból és újból igent mondott. A férfi már nyújtotta a karját, hogy derékon ragadja, amikor harmadszor is kopogtak az ajtón.

- Nem bánom - dűnnyögte Clorinde -, azért sem dugom el a cigarettát!

Egy ajtónálló lépett be kifulladásra, s eldadozta, hogy az igazságügy-miniszter úr ökegyelmessége óhajt beszélni a kegyelmes úrral. Szeme sarkából a cigarettázó nőre sandított.

- Mondja meg neki, hogy házon kívül vagyok - förmedt rá Rougon. - Senki számára nem vagyok itt, megértette?

Az ajtónálló hajlongva kihátrált a szobából, Rougon dühösen csapkodni kezdett. Lélegzeni sem hagyják az embert; tegnap még a mosdófülkéjébe is utánamentek, mikor borotválkozott. Clorinde határozott léptekkel az ajtóhoz ment.

- Várjon csak - mondta -, többet nem háborgatnak.

Fogta a kulcsot, a zárba dugta, kétszer ráfordította.

- Így ni, most már kopoghatnak.

Azután az ablak elé állt, s megsodorta a harmadik cigarettát. A férfi azt hitte, végre megadja magát. Odament hozzá, a nyakához hajolt:

- Clorinde!

Amaz nem moccant, a férfi halkabban folytatta:

- Clorinde, miért nem akarsz?

Az asszony nyugodtan fogadta a tegezést. Nemet intett, de oly erőtlenül, mintha bátorítani akarná, biztatná. A férfi nem mert hozzányúlni, hirtelen féltékenység vett rajta erőt, esedezett hozzá, mint a diák, kit megbénít első sikere. Majd mégis tarkón csókolta, nyersen, a haja tövében. Az asszony megfordult, s megvető hangon felkiáltott:

- Mi az, magára megint rájött, barátom? Azt hittem, elmúlt... De fura ember! Másfél évig gondolkodik, mielőtt megcsókolna egy nőt.

Rougon lehajtott fejjel elébe borult, megragadta az egyik kezét, s vadul csókolni kezdte. Clorinde hagyta. Tovább csipkelődött, harag nélkül.

- Csak az ujjamat ne harapja meg, más kívánságom nincsen... Nahát, ezt sosem hittem volna magáról! Hiszen olyan tartózkodó volt, míg odajártam a Marbeuf utcába. S most megint rájött a bolondja, mert ocsmányságokat hallott tőlem, amiket, hál' isten, eszem ágában sem volt elkövetni! Nahát, különös alak, mondhatom!... Én nem lángolok annyi ideig. Régi história ez már. Akkor én nem kellettem magának, most maga nem kell nekem.

- Hallgasson meg, mindent megkap, amit csak akar - motyogta Rougon. - Mindent megteszek, mindent megadok.

De amaz újból elutasította, férfivágyát büntette azért a régi eltaszításért, élvezte az első bosszú édességét. Azért kívánta mindenhatónak Rougont, hogy visszautasíthassa s férfi mivoltában szégyenítse meg.

- Soha, soha - hajtogatta egyre. - Hát elfelejtette már? Soha!

Ekkor Rougon megalázkodva a lába elé borult. Átölelte a szoknyáját, a térdét csókolgatta a selymen át. Ez nem Bouchard-né lágy ruhája volt, hanem bosszantóan vastag, sűrű anyag, az illata mégis megrészegette. Clorinde vállvonogatva engedte át a szoknyáját. De a férfi felbátorodott, keze lejjebb csúszott, a lábfejét kereste a fodrok alatt.

- Vigyázzon! - figyelmeztette az asszony nyugodt hangon.

S hogy amaz a szoknyája alá nyúlt, a homlokára nyomta a cigarettája parázsló végét. Rougon felkiáltott s hátrahőkölt, majd megint rá akarta vetni magát. Clorinde azonban kisiklott, s a kandalló melletti falnak dőlve megmarkolta a csengőzsinórt.

- Csöngetek, s azt mondom, maga zárt be! - kiáltotta.

A férfi megfordult, halántékára szorította öklét, testét reszketés rázta. Néhány percig meredten állt, attól félt, nyomban szétpattan a feje. Megfeszítette a testét, hogy egy csapásra lecsillapodjék, füle zúgott, szemét vörös lángok vakították.

- Vadállat vagyok - motyogta. - Marhaság!

Clorinde diadalittasan nevetett, leckéztette. Rosszul teszi, hogy megveti a nőket: rá fog még ébredni, hogy vannak nagyon okos nők is. Majd szívélyes hangnemben folytatta:

- De azért nem vagyunk haragban, ugye?... Tudja, sose kérje tőlem „azt”. Nem akarom, nincs hozzá kedvem.

Rougon föl-alá járkált, restelkedett. Clorinde elengedte a csengő zsinórját, visszaült az asztalhoz, kevert magának egy pohár cukros vizet.

- Levelet kaptam tegnap a férjemtől - folytatta nyugodtan. - Annyi dolgom volt ma délelőtt, hogy legszívesebben lemondtam volna ezt az ebédet is, de mindenképpen meg akartam mutatni a levelét. Itt van, tessék... Emlékezteti magát az ígéretére.

Rougon elvette, járkálva olvasta, visszadobta az asszony elé az asztalra unott mozdulattal.

- Nos? - kérdezte az.

Nem válaszolt mindjárt. Felhúzta a vállát, ásítást fojtott el.

- Olyan korlátolt - mondta végül.

Clorinde megsértődött. Egy idő óta nem tudta elviselni, ha kétségbe vonták férje képességeit. Egy pillanatra lehajtotta a fejét, legyőzve kezének lázongó remegését. Fokozatosan úrrá lett iskolás alázatán, úgy látszott, Rougonból merít erőt, hogy félelmetes ellenfélként szegüljön szembe vele.

- Ha nyilvánosságra hozom ezt a levelet, a férjének befellegzett - mondta a miniszter, a férjen akarván kitölteni az asszony vonakodásán érzett haragját. - Hajaj! Nem olyan egyszerű elhelyezni az érdekes férfiút!

- Túloz, barátom - folytatta az asszony egy kis hallgatás után. - Maga egykor megesküdött, hogy ragyogó jövő vár rá. Hiszen nagyon értékes és nagyon hasznos tulajdonságai vannak... Higgye el, nem a legokosabbak jutnak a legmesszebb!

Rougon folytatta a sétáját. Vállat vont.

- A maga érdeke is azt kívánja, hogy miniszter legyen belőle, így lesz egy barátja a kormányban. Ha a földművelés- és kereskedelemügyi miniszter, mint hírlik, egészségi okokból visszavonul, akkor itt a kedvező alkalom. A férjem arra való ember, s olaszországi küldetése különösen alkalmassá teszi, hogy a császár őt válassza... Maga is tudja, hogy a császár mennyire kedveli őt; nagyon jól megértik egymást, közös eszméik vannak... A maga szava sokat lendítene az ügyén.

Rougon tett még három-négy kört, nem válaszolt. Aztán odaállt az asszony elé:

- Hajlandó vagyok, elvégre is... Akadnak korlátozottabbak... De csakis a maga kedvéért. Le akarom fegyverezni. Hej, de rossz asszony lehet maga! Ugye, nagyon haragtartó?

Tréfára fordította a dolgot. Clorinde is nevetett, s megismételte:

- Bizony, bizony, nagyon haragtartó vagyok... Nem felejték semmit.

Aztán, hogy az asszony már menőfélben volt, egy pillanatra marasztotta még az ajtóban. Kétszer forrón megszorították egymás kezét, némán.

Rougon, mihelyt magára maradt, visszatért a dolgozószobájába. A nagy hodály kongott az ürességtől. Leült az íróasztalához, könyökét az itatósra rakta, a csöndben hallatszott a lélegzetvétele. Szeme lecsukódott; elálmodozott, tíz percre elbóbiskolt. De hirtelen felriadt, nagyot nyújtózott és csöngetett. Merle belépett.

- Somme megye főnöke még várakozik, ugye?... Eressze be.

A somme-i megyefőnök belépett; a sápadt, mosolygó kis emberke kihúzta magát. Kifogástalan modorban köszöntötte a minisztert. Rougon egy kissé lustán hallgatta. Hellyel kínálta.

- Megyefőnök úr, figyeljen ide, miért hívtam. Bizonyos utasításokat csak élőszóval lehet megadni... Ön is tudja, hogy a forradalmi párt emelgeti a fejét. Csak hajszálon múlt, hogy a borzalmas szerencsétlenség be nem következett. Egy szó, mint száz, az ország népe nyugalmat kíván, érezni akarja maga fölött a kormány hathatós védelmét. Ófelsége is elhatározta, hogy elrettentő példát szolgáltat, mert mind ez ideig sajnálatos módon visszaéltek a jóságával.

Vontatottan beszélt, kényelmesen hátradőlt a karosszékében, egy achátnyelű nagy pecsétnyomóval játszadozott. A megyefőnök minden kijelentésre szapora bólogatással helyeselt.

- Az ön megyéje - folytatta a miniszter - a legrosszabbak közé tartozik. A republikánus fekély...

- Én mindent elkövetek... - kezdte a megyefőnök.

- Ne szóljon közbe! A megtorlásnak tehát ott híre kell hogy menjen. Azért hívtam magamhoz, hogy erről a tárgyról értekezzen önnel. Mi itt már foglalkoztunk az üggyel, s összeállítottunk egy listát...

Keresgált a papírai között. Előhalászott egy iratot, belelapozott.

- Elosztottuk egész Franciaország területére a szükségesnek ítélt letartóztatások számát. Az egyes megyékre megállapított mennyiség egyenes arányban áll a megfélemlítés súlyával... Jól értse meg, mi a szándékunk. Itt van például Felső-Marne, ahol a republikánusok száma elenyésző: mindössze három letartóztatás, látja? Meuseben viszont tizenöt... Namármost, az ön megyéje, Somme, nemde? Nézzük csak, tehát Somme...

Forgatta a lapokat, vastag szemhéja meg-megrándult, végre föltekintett, és szembenézett a tisztviselővel.

- Megyefőnök úr, önnek tizenkét letartóztatást kell foganatosítania.

A sápadt emberke meghajolt, s utánamondta:

- Tizenkét letartóztatást... Tökéletesen megértettem, kegyelmes uram.

De tétozott, igyekezett palástolni megrökönyödését. Pár perces beszélgetés után, mikor a miniszter fölállt, hogy útjára bocsássa, mégis összeszedte a bátorságát, hogy megkérdezze:

- A kegyelmes úr kijelölhetné azokat a személyeket?...

- Ugyan! Tartóztassa le, akit akar! Nem foglalkozhatom minden apró-cseprő dologgal. Hová is jutnék! Induljon még ma este, s holnap kezdje meg a letartóztatásokat... De azt ajánlom, hogy a magasabb állású emberekre sújtson. Van ott bizonyára egy csomó ügyvéd, kereskedő, patikus, akik belekotnyeleskednek a politikába. Tegye lakat alá az egész bandát. Úgy nagyobb lesz a hatása.

A megyefőnök aggodalmas mozdulattal simított végig a homlokán, emlékezetében máris ügyvédek, kereskedők, patikusokat kutatott. Közben - egyetértése jeléül - állandóan bólogatott. Rougon azonban, úgy látszik, elégedetlen volt ezzel a tétozó magatartással.

- Azt sem hallgathatom el - folytatta -, hogy öfelsége pillanatnyilag fölöttébb elégedetlen a közigazgatási karral. Lehetséges, hogy hamarosan leváltásokra kerül sor a megyefőnökök között. Olyan emberekre van szükségünk, akik szívvel-lélekkel mellettünk állanak a jelenlegi nehéz helyzetben.

Ez úgy hatott, mint az ostorsuhintás.

- A kegyelmes úr számíthat rám! - kiáltott fel a megyefőnök. - Már megvannak a jómadarak; egy péronne-i patikus, egy doullens-i posztókereskedő meg egy papírgyáros: az ügyvédek pedig... több van belőlük, mint kellene, kész istenverése. Ó, biztosíthatom kegyelmességedet, meglesz a tizenkettő. Én régi, kipróbált híve vagyok a császárságnak.

Dadogott még valamit a haza megmentéséről, aztán földig hajolt s távozott. Mögötte a miniszter himbálta lomha testét, kétkedő arcot vágott, nem bízott a kicsi emberekben.

Vissza sem ülve, kipipálta Somme megyét a listán. A megyéknek több mint kétharmada ki volt már pipálva. A szobát megülte a porette zöld tapéta fojtó szaga, úgy rémlett, mintha Rougon hájas teste árasztaná ezt a nehéz szagot.

Újból becsöngette Merle-t, dühösen látta, hogy az előszoba még mindig dugig van. Mintha a két nő is ott álldogált volna még az asztalnál.

- Megmondtam magának, hogy hajítson ki mindenkit! - förmedt az inasra. - Elmegyek, nem fogadok senkit.

- A *Nemzeti Akarat* szerkesztője van itt - mormolta az.

Rougon már megfeledkezett róla. Hátratette a kezét, behívatta a lapszerkesztőt. Mintegy negyvenéves, kínos eleganciával öltözött, kövér képű férfi lépett be.

- Na, csakhogy itt van, uram! - riadt rá a miniszter. - Így nem mehetnek tovább a dolgok, arra figyelmeztetem!

S föl-alá járkálva, durván szidalmazta a sajtót. A sajtó bomlaszt, a sajtó zülleszt, a sajtó felforgatásra uszít. Ő megmondja kereken, hogy még az országúton leselkedő haramiákat is többre becsüli az újságíróknál; a tördőfésből még fel lehet épülni, a toll hegye azonban méregbe van mártva; s elsorolt még néhány szívhez szóló hasonlatot. Mindjobban belelovalta magát, dühbe gurult, hangja úgy dübörgött, mint az égzengés. A lapszerkesztő csak állt, fejét

lehorgasztva hallgatta a dühkitörést, arcán alázat és megdöbbenés tükröződött. Végre szóhoz jutott:

- Ha a kegyelmes úr talán méltóztatna megmagyarázni, nem egészen értem, miért...

- Még hogy miért! - üvöltött fel Rougon végsőkig ingerelve.

Az íróasztalhoz rohant, kitergette az újságot, s megmutatta a vörössel keresztül-kasul szántott hasábokat.

- Nincs benne tíz sor sem, mely elfogadható volna! A vezércikkben, mint látom, kétségbe vonja a megtorlásokat foganatosító kormány csálhatatlanságát. Ebben a karcolatban, itt a második lapon, ha nem tévedek, az én személyemre céloz, amikor az úrhatnám polgárok arcátlan pöffeszkedését emlegeti. A rövid hírekben pedig szennyes históriákat szellőztet, ostoba támadást intéz a felsőbb társadalmi osztályok ellen.

A szerkesztő halálra rémült, kezét tördelte, ötölt-hatolt.

- Esküszöm kegyelmességednek... Le vagyok sújtva, hogy kegyelmességed egy pillanatig is feltételezhette... Hiszen én mindig bámulattal adóztam kegyelmességed...

Rougon azonban oda se hallgatott.

- És a tetejébe, uram, senki előtt nem titok, hogy önt milyen szálak fűzik a kormányzathoz. Miért tisztelnének bennünket a többi lapok, ha még a magunk pénzelt újságok sem becsülnek? Reggel óta az összes barátaim ezeket az ocsmányságokat dörzsölik az orrom alá.

Erre a szerkesztő versenyt méltatlankodott Rougonnal: ezeknek a cikkeknek színét sem látta! De ő azonnal felmond valamennyi rovatvezetőnek. Ha a kegyelmes úr óhajtja, ezentúl minden reggel bemutatja a kefelevonatot. Rougon, hogy kiadta mérgét, visszautasította: nincs ideje. S már tuszkolta is az ajtó felé, amikor eszébe jutott még valami:

- Majd elfelejtettem. A folytatásos regénye felháborító... Az a jól nevelt hölgy, aki megcsalja az urát: gonosz érv a jólneveltség ellen. Nem szabad olyasmit hangoztatni, hogy egy jó házból való úrinő bűnt követhet el.

- Annak a regénynek nagy a sikere - motyogta a lapszerkesztő, ki ismét nyugtalankodni kezdett. - Magam is olvastam, roppant érdekesnek találtam.

- Úgy, szóval maga is olvasta?... Nahát! És az a szerencsétlen nő végül is megbánja-e a tettét?

A lapszerkesztő a homlokához nyúlt, zavarban volt, erőlködve próbált visszaemlékezni.

- Hogy megbánja-e? Nem, nem hinném...

Rougon már kinyitotta előtte az ajtót. Míg csukta be mögötte, utánakiáltotta:

- Okvetlenül szükséges, hogy megbánást érezzen. Követelje meg a szerzőtől, hogy az az asszony érezzen megbánást!

Rougon előre megírta Du Poizat-nak és Kahn úrnak, hogy Niort városkapujában kíméljék meg a hivatalos fogadtatás fáradsalmaitól. Szombat este hét óra tájban érkezett, s egyenest a megyefőnökségre hajtatott, azzal a szándékkal, hogy másnap délig kipiheni magát; nagyon fáradt volt. Vacsora után azonban beállított néhány vendég. A miniszter érkezésének már híre futhatott a városban. Kinyitották az ebédlővel szomszédos kisszalont, s kisebbfajta fogadás kezdődött. Rougon a két ablak között állt, s ásítását elfojtva, kénytelen volt szíves hangon válaszolgatni az üdvözlésekre.

Elsőnek a megye egyik képviselője jelent meg nagy ijedten, császárkabátban és színes nadrágban: az a bizonyos ügyvéd, aki Kahn úr utódja lett a hivatalos jelölőlistán; mentegőzött, magyarázkodott, hogy csak most jött meg gyalogszerrel az egyik birtokáról, de nyomban köszönteni akarta a kegyelmes urat. Utána egy tömzsi emberke érkezett, testén fekete frakk feszült, kezén fehér kesztyű, arca szertartásos és vigasztalan: a rangidős alpolgármester. Az imént hallotta a hírt a cselédjétől. Egyre bizonygatta, hogy a polgármester úr vigasztalhatatlan lesz; a polgármester úr pillanatnyilag varades-i birtokán tartózkodik, ide tíz kilométerre, s csak holnapra várja a kegyelmes urat. Az alpolgármester mögött még hat úriember sorakozott fel: nagy lábak, lapátkezek, széles, kemény arcok: a megyefőnök bemutatta a statisztikai bizottság érdemes tagjait. Végül a gimnázium igazgatója is eljött a feleségével; a huszonnyolc éves, bájos, szőke párizsi nő egész Niort-t fellázította a ruháival. Keserűen panaszkodott Rougonnak a vidéki életre.

Közben mindenki a másnapi ünnepség rendjéről faggatta Kahn urat, aki a miniszterrel és megyefőnökkel vacsorázott. Kimennek majd a várostól egy mérföldnyire fekvő, Malomfertálynak nevezett helyre, a niort-angers-i vasútvonal leendő alagútjának bejáratához; ott a belügyminiszter úr ökegyelmessége saját kezűleg fogja felrobbantani az első aknát. Ez roppant hatásosnak tetszett. Rougon adta a jólelkűt. Ő csak meg akarja tisztelni régi barátjának oly nagy fáradsággal létrehozott vállalkozását. Egyébként is Deux-Sèvres fogadott fiának tekinti magát, hiszen ez a megye küldte őt egykor a törvényhozó gyűlésbe. Igazság szerint Du Poizat ajánlotta melegen az utazását, azzal a céllal, hogy hatalma teljében mutassa őt meg régi választóinak, s egyúttal biztosítsa a jelöltségét is, ha valaha a törvényhozó testületbe kerülne.

A kisszalón ablakaiból látszott a sötétbe és álomba merült város. Mások nem jöttek már. Úgy látszik, későn értesültek a miniszter érkezéséről. Annál nagyobb volt a jelenlevő buzgó lelkek diadala. Eszük ágában sem volt elmenni, híztak örömeikben, hogy elsőnek kaparinthatták meg a kegyelmes urat, baráti körben. Az alpolgármester még hangosabban siránkozott, de panaszos hangján átsütött a diadalmas öröm:

- Jaj istenem! Hogy fog bosszankodni a polgármester úr!... Hát még az elnök úr! és a császári ügyész úr! és a többi urak mind!

Kilenc óra tájban mégis úgy látszott, mintha az egész város ott tolongana az előszobában. Félelmetes lábdobogás hallatszott. Aztán egy inas jelentette, hogy a megyei rendőrfőnök úr óhajtja tiszteletét tenni a kegyelmes úrnál. Gilquin lépett be, egy frakkos, sárga kesztyűs, sevrócipős, kápráztató Gilquin. Du Poizat helyezte el a megyéjében. Gilquin nagyon jó modorúnak mutatkozott, csupán a vállát himbálta a kelleténél egy kissé merészebben, s a kalapjától nem akart megválni most sem; valamelyik szabócégérről ellesett pózban szorította csípőjére kifelé fordított kalapját. Meghajolt Rougon előtt, s túlzott alázatossággal suttogetta:

- Talán emlékszik még rám a kegyelmes úr, több ízben is részesültem abban a kitüntetésben, hogy találkozhattam a kegyelmes úrral Párizsban.

Rougon elmosolyodott. Beszélgettek egy darabig. Aztán Gilquin átment az ebédlőbe, ahol felszolgálták a teát. Ott találta Kahn urat: a másnapra meghívottak névjegyzékét tanulmányozta az asztal sarkán. A kisszalomban most a kormányt kezdték magasztalni; Du Poizat Rougon mellé állt, áradozva dicsérte a császárságot; oda-oda bókoltak egymásnak, mintha személyes művükhöz kívánnának szerencsét; szemközt, a bámuló niort-ia arcán tisztelet és csodálat tükröződött.

- Nagy zsványok! - dörmögte Gilquin, aki figyelte a jelenetet a nyitott ajtón át.

S míg rumot töltött a teájába, meglökte Kahn úr könyökét. A sovány és szenvedélyes Du Poizat, rendetlenül nőtt, fehér fogsora, diadalmas, izgatott gyerekarca nevetésre ingerelte Gilquint, aki a megyefőnököt „jópofának” találta.

- Hej, ha látta volna, mikor megérkezett a megyéjébe! - folytatta halkan. - Én vele voltam. Olyan képpel járt-kelt, mint akiben forr a méreg. Nagyon a begyében lehetnek az itteniek. Mióta megyefőnök lett, élvezettel áll bosszút gyermekkorra sérelmeiért. És azoknak a polgároknak, akik szegény ördögnek ismerték hajdanában, elmegy a kedvük a nevetéstől, ha meglátják, nekem elhiheti... Keménykezű megyefőnök, csak a hivatalának él. Nem is lehet egy napon említeni vele azt a lányosan szőke, nők bálványa Langlade-ot, akit leváltottunk: félmeztelen nők fényképeit találtuk még a dolgozószobájában levő iratok között is.

Gilquin elhallgatott egy pillanatra. Úgy érezte, mintha az igazgató felesége szakadatlanul őt nézné a kisszalomb sarkából. Erre, hogy érvényre juttassa férfiasan domborodó mellkasát, előrehajolt, s tovább beszélt Kahn úrhoz:

- Elmesélték, hogyan találkozott Du Poizat az apjával? Hej! Mulatságosabb esetet elképzelni sem lehet!... Tudja, a vénember végrehajtó volt valamikor, s uzsorakölcsönökből kuporgatta össze vagyonkáját, ma pedig egy roskatag vén házban ordaskodik, töltött puskák sorakoznak az előszobájában... Du Poizat-nak hússzor is megjósolta az akasztófát, az pedig régóta vágyik rá, hogy porig alázza. Nagyrészt ez volt az oka, hogy éppen itt akart megyefőnök lenni... Szóval, az én Du Poizat barátom egy reggel felölti a legszebb uniformisát, s azzal az ürüggyel, hogy megy körülnézni egy kicsit, bezörög az öreg ajtaján. Jó negyedórát alkudoznak. Végre az öreg ajtót nyit. A sápadt kis vénember bárgyún bámulja az egyenruha hímzéseit. S tudja, mi volt a második szava, mihelyt megtudta, hogy a fia megyefőnök? „Hallod-e, Léopold, adóért ezután ne küldess!” Egyébként, se meg nem hatódott, se meg nem lepődött... Du Poizat az ajkába harapva, viaszfehér arccal kullogott el. Végősig keserítette az apja közönye. Ennek ugyan nem ül a nyakára!

Kahn úr csöndesen bólogatott. Visszasüllyesztette zsebébe a meghívottak névjegyzékét, megivott ő is egy csésze teát, s át-átpillantott a szomszéd szalombá.

- Rougon állító helyében alszik el - jegyezte meg. - Ezek a tökkelütöttek hagyhatnák már lefeküdni, holnap szüksége lesz az erejére.

- Rég nem láttam - mondta újra Gilquin. - Meghízott.

Aztán, hangját még halkabbra fogva, megismételte:

- Nagy zsványok ezek!... Kifőztek valamit a döntő pillanatban. Én előre figyelmeztettem őket. Másnap, nesztek! Mégis elszabadult a pokol. Rougon ugyan azt állítja, hogy volt a rendőrfőnökségen, de senki nem hitt neki. Ez utóvégre az ő dolga, kár beszélni róla... Ez a

marha Du Poizat meg jól bereggeliztetett egy körúti kávéházban. Hej, micsoda nap volt! Este alighanem színházban voltunk; nem is igen emlékszem már, két napig aludtam egyhuzamban.

Kahn úr nyilván aggasztónak találta Gilquin bizalmas közléseit. Kiment az ebédlőből. Gilquin, mihelyt magára maradt, meggyőződött róla, hogy az igazgató felesége csakugyan őt nézi. Visszatért a szalonba, mellé sündörgött, vitt neki teát, kekszet, fonott kalácsot. Gilquin jóképű fickó volt; amolyan elkényeztetett úriembernek tetszett, s lassanként megvette a szép szőke nő szívét.

Ezalatt a képviselő azt bizonygatta, hogy Niort-nak új templomra van szüksége, az alpolgármester hidat kért, az igazgató a gimnázium bővítését emlegette, a statisztikai bizottság hat tagja meg némán bólogatott mindenre.

- Holnap majd meglátjuk, uraim - válaszolta Rougon, akinek majd leragadt a szeme. - Azért vagyok itt, hogy kívánságaikat meghallgassam, és kéréseiket teljesítsem.

Tízet ütött az óra, amikor egy inas súgott valamit a megyefőnöknek, ki nyomban a miniszterhez hajolt. Az kisietett. Correurné várta egy szomszéd szobában. Magas, vékony lány volt vele, unalmas képű, szeplős.

- Hogyan! Maga Niort-ban!? - kiáltott fel Rougon.

- Csak ma délután óta - mondta Correurné. - Itt szálltunk meg szemben a Megyefőnökség terén, a Párizs-szállóban.

S elmondta, hogy Coulonges-ból jön, ahol két napig időzött. Majd félbeszakítva magát, bemutatta a nagylányt:

- Herminie Billecoq kisasszony volt szíves elkísérni.

Herminie Billecoq szertartásosan meghajolt. Correurné folytatta:

- Nem említettem magának, hogy utazom, mert biztosan megszidott volna. De valami erősebb volt nálam: látni akartam a fivéremet... Mihelyt megtudtam, hogy maga Niort-ba jön, ide-siettem. Lestük magát, láttuk, mikor belépett a megyefőnökségre; de tanácsosabbnak véltük, ha csak egészen későn mutatkozunk. Ezek a kisvárosok olyan pletykások!

Rougon helyeslően bólintott. Ő is úgy vélte, hogy a pirosra pingált, sárga ruhás, terebélyes Correurné csak kínos feltűnést keltene ebben a vidéki városkában.

- És találkozott a fivérével? - kérdezte.

- Hogyne, hogyne - mormogta az asszony összeszorított foggal -, találkoztam vele. - Martineau-né nem mert kiutasítani. Serpenyőt fogott, cukrot pörkölt... Szegény jó fivérem! Hiszen tudtam, hogy beteg, de elfacsarodott a szívem, mikor megláttam: csont és bőr. Megígérte, hogy nem forgat ki az örökségből; ez ellenkeznék az elveivel. A végrendelet kész, a vagyont felosztják köztem és Martineau-né közt, ugye, Herminie?

- A vagyont felosztják - erősítette meg a nagylány is. - Ezt mondta, mikor maga belépett hozzá, s megismételte akkor is, amikor ajtót mutatott magának. Ó, egészen biztos! Hallottam.

Rougon kifele tuszkolta a két nőt, mondván:

- Jól van, nagyon örvendek! Most már maga is nyugodtabb. Istenem, a családi perpatvarok mindig kibéküléssel végződnek... Nos, jó éjt. Én lefekszem.

Correurné azonban megállította. Zsebkendőt halászott elő a zsebéből, a szemére nyomkodta, hirtelen kétségbeesés lett úrrá rajta.

- Az a szegény Martineau!... Olyan jóságos volt, olyan készségesen megbocsátott... Ó, ha tudná, barátom... Őmiatta siettem magához, hogy kieszközöljem számára...

A hangja könnyekbe fült. Zokogott. Az elképedt Rougon értetlenül nézte a két nőt. Herminie Billecoq kisasszony is könnyezett, ámde mértéktartóbban; nagyon érzékeny lelkű volt, könnyen ráragadt az ellágyulás. Ő dadogta el elsőnek:

- Martineau úr beleártotta magát a politikába.

Erre Correurnének is megeredt a szava:

- Emlékszik, egyszer elmondtam magának az aggályaimat. Szinte éreztem... Martineau republikánus lett. A legutóbbi választások alkalmával rájött a bolondja, s vadul korteskedett az ellenzéki jelölt mellett. Hallottam egy-két részletet, de nem akarom elismételni. Nyilvánvaló volt, hogy ennek rossz vége lesz... Mihelyt megérkeztem Coulonges-ba, az „Arany Oroszlán”-ban foglaltunk szobát, kezdtem kérdezgetni az embereket, s még cifrább dolgokat kellett megtudnom. Martineau minden elképzelhető ostobaságot elkövetett. Senkit nem lepne meg a környéken, ha letartóztatnák. Számítanak is rá, hogy elviszik a csendőrök egy szép napon... Képzelteti, micsoda csapás ez nekem! Magára gondoltam, barátom...

Hangja újból sírásba fült. Rougon nyugtatgatta. Majd beszél az ügrről Du Poizat-val, megszüntetik az üldözési eljárást, ha már megindították volna. Sőt még ez a mondat is kiszaladt a száján:

- Itt én vagyok az úr, aludjék csak nyugodtan.

Correurné a fejét rázta, zsebkendőjét gyűrögette, felszárította a könnyeit. Halkan rákezdte újra:

- Nem, nem, nem tud még mindent. Súlyosabb az ügy, semmint hinné... Elkíséri Martineau-nét a misére, s tüntetőleg az ajtóban marad, hadd lássák, hogy be sem teszi a lábát a templomba; kész botrány minden vasárnap. Rendszeresen eljár egy volt ügyvédhez - régi negyvennyolcas az illető, vidéken húzódott meg -, s óraszám szörnyűbbnél szörnyűbb dolgokat beszélnek egymással. Nemegyszer látták, hogy éjnek idején sötét képű alakok lopóznak a kertjébe, nyilván utasításokért.

Rougon minden részletre csak a vállát vonogatta; azonban Herminie Billecoq kisasszony - mintha felháborítaná ez a nagy türelmesség - hevesen hozzátette:

- Hát azok a vörös pecsétetes levelek, amelyek a világ minden tájáról érkeznek hozzá? Maga a levélhordó árulta el. Nem is akart beszélni róla, egészen belesápadt. Egy frankot kellett adnunk neki... Hát a legutolsó útja, most egy hónapja! Egy hétig volt oda, még ma sem tudja senki a környéken, hol is járhatott. Az „Arany Oroszlán” tulajdonosnője azt állítja, még poggyászt sem vitt magával.

- Herminie! Nagyon kérem! - szólt közbe Correurné nyugtalan arccal. - Martineau amúgy is elég nagy bajban van. Ne súlyosbítsuk még mi is a helyzetét.

Rougon most már felfigyelt, egyik nőről a másikra nézett. Nagyon elkomolyodott.

- Ha ennyire belekeveredett... - dörmögte.

Úgy rémlett, hogy Correurné zavaros szeme fellángol. Rougon folytatta:

- Megteszem, ami tőlem telik, de nem ígérek semmit.

- Ó, jaj! - tört ki Correurné. - Elveszett, elveszett! Éreztem, látja... Nem akarok mindent elmondani. Ha mindent elmondok magának...

Abbahagyta, zsebkendőjébe harapott.

- Húsz éve nem láttam már! Most rátaláltam, talán, hogy ne is lássam többé soha!... Oly jó volt, oly jó!

Herminie könnyedén vonogatta a vállát. Jelekkel adta értésére Rougonnak, hogy meg kell bocsátania egy nővér elkeseredését, de a vén jegyző bizony a legelvetemültebb csirkefogó, akit valaha hátán hordott a föld.

- A maga helyében - szólalt meg - én mindent elmondanék. Jobb lenne.

Úgy látszott, Correurné mégis nekifohászkodik végre-valahára. Még halkabbra fogta a szót.

- Emlékszik, ugye, mindenütt *Te Deum*-ot tartottak, hogy a császár oly csodálatosan megmenekült az Opera előtt... Nos, aznap, mikor a *Te Deum*-ot tartják Coulonges-ban, egy szomszéd megkérdi Martineau-tól, nem megy-e a templomba, mire a szerencsétlen így felel: „Mit csináljak a templomban? Füttyölök a császárra!”

- „Füttyölök a császárra!” - ismételte Herminie kisasszony is elszörnyedve.

- Most már megérti az aggályaimat - folytatta a volt fogadósné. - Úgy van, ahogy mondtam: senki nem lepődne meg a környéken, ha letartóztatnák.

S míg ezt mondta, merőn nézte Rougont. Az nem szólalt meg rögtön. Úgy látszott, tűnődve nézi még utoljára ezt a puffadt, puha arcot, melyben fakó szemek pislogtak a ritkás, szőke szemöldök alatt. Tekintete megállapodott telt, fehér nyakán. Aztán széttárta a karját, felkiáltott:

- Semmit sem tehetek, higgye meg! Itt nem én vagyok az úr.

Felsorolta az érveit. Lelkiismereti okokból nem avatkozik az efféle ügyekbe. Ha az igazságszolgáltatás gépezete már megindult, nem lehet megakasztani. Legjobb volna, ha nem is ismerné Correurnét, mert iránta érzett barátsága megköti a kezét; ő ugyanis megesküdtött, hogy bizonyosfajta szívességeket soha nem tesz meg a barátainak. Mindegy, majd tájékozik. S úgy vigasztalta, mintha a fivére máris úton volna valamelyik gyarmat felé. A nő lehajtotta a fejét, hüppögött még, nyakába csüngő, hatalmas, szőke kontya meg-megrázkódott. Aztán csak lecsillapodott. Búcsúzás közben maga elé tolta Herminie-t:

- Herminie Billecoq kisasszony, már bemutatam, azt hiszem... Bocsásson meg, olyan zavart a fejem!... Ez az a hölgy, akinek a hozományát végül sikerült összegyűjtenünk. Tiszti csábítója még mindig nem vehette feleségül, a végeérhetetlen formaságok miatt... Mondjon köszönetet ökegyelmességének, kedvesem.

A nagylány pironkodva rebegett köszönetet, olyan arccal, mint egy hamvas lelkű szűz, aki előtt trágárságot mondtak. Correurné előreengedte, aztán forrón megszorította Rougon kezét, hozzáhajolt, s még ennyit mondott:

- Számítok magára, Eugène.

Mire a miniszter visszatért a kisszalomba, az már üres volt. Du Poizat-nak sikerült kitessekelnie a képviselőt, az alpolgármestert és a statisztikai bizottság hat érdemes tagját. Kahn úr is elment már, másnap délelőtt tíz órára adva találkozót. Csak az igazgató hitvese maradt az ebédlőben Gilquinnel, kekszet ropogtattak, Párizsról beszélgettek; Gilquin érzelmesen forgatta a szemét, s olyan fesztelenül csevegett lóversenyről, tárlatokról s a Comédie Française-ben sorra kerülő bemutatóról, mint aki egészen otthonosan mozog ezekben a körökben. Ezalatt az igazgató halkan árulkodott a megyefőnöknek a negyedik osztályban tanító egyik republikánus-gyanús tanárra. Tizenegy óra volt. Fölálltak, üdvözölték a

kegyelmes urat. Gilquin már készült is elmenni az igazgatóval és hitvesével, karját nyújtva ez utóbbinak, amikor Rougon visszahívta.

- Rendőrfőnök úr, egy szóra, ha szabad kérem.

Majd, mikor magukra maradtak, egyszerre intézte a kérdést a rendőrtiszthez és a megyefőnökhöz.

- Mi az a Martineau-ügy?... Az az ember tényleg belekeveredett valamibe?

Gilquin elmosolyodott, Du Poizat pár szóval tájékoztatta Rougont.

- Ugyan! Nekem eszembe sem jutott. Följeltették. Levelet kaptam... Igaz, hogy politizál. De négy letartóztatás már megtörtént a megyében. Hogy meglegyen az ön által előírt öt, inkább azt a negyedik osztályban tanító tanárt csukatom le, aki forradalmi könyveket olvas a diákjainak.

- Igen súlyos tények jutottak tudomásomra - mondta szigorúan Rougon. - Nem szabad, hogy a nővére könnyei miatt futni hagyjuk ezt a Martineau-t, ha valóban olyan veszedelmes. Itt a köz üdve forog kockán.

Gilquinhez fordult: - Mi a véleménye az ügyről?

- Holnap foganatosítom a letartóztatást - válaszolta az. - Ismerem az egész ügyet. Találkoztam Correurnével a Párizs-szállóban, ott szoktam ebédelni.

Du Poizat nem tett ellenvetést. Jegyzetfüzetkét húzott elő a zsebéből, kitörölt egy nevet, fölébe írt egy másikat, lelkére kötve a rendőrfőnöknek, hogy azért csak figyeltesse a negyedik tanárt. Rougon az ajtóig kísérte Gilquint. Még egyszer megszólalt:

- Ez a Martineau gyengélkedik, úgy tudom. Ön személyesen menjen Coulonges-ba. Járjon el nagyon óvatosan.

De Gilquin sértődötten húzta ki magát. Minden tiszteletről megfélekezve letegezte ökegyelmességét:

- Pizkos zsarunak nézel? - fortyant fel. - Kérdezd csak meg Du Poizat-tól, hogy volt azzal a patikussal, akit az ágyában tartóztattam le tegnapelőtt. Egy adóvégrehajtó felelősségét is ott értem az ágyában. Senki nem tudott meg semmit... Én mindig úri módon járok el.

Rougon mélyen aludt kilenc óra hosszat. Másnap fél kilenc tájban, mihelyt kinyitotta a szemét, Du Poizat-t hívatta, aki szivarozva, vidám képpel állított be. Úgy beszélgettek és tréfálkoztak, mint hajdanában, amikor még Mélanie Correuer asszony nál laktak, s csupasz combjukat csapkodva keltek föl az ágyból. Mosakodás közben a miniszter a megye dolgairól érdeklődött, kikérdezte a megyefőnököt a tisztviselők élettörténetéről, emezeknek vágyait, amazoknak hiúságait tudakolta. Mindegyikükhöz szándékozott szólni néhány szíves szót.

- Ne aggódjon, én majd sugok - kacagott Du Poizat.

Pár szóval tájékoztatta a minisztert, röviden jellemezte azokat, akikkel találkozni fog. Rougon egyik-másik adatot többször is elismételtette, hogy jobban megjegyezze. Tíz órakor befutott Kahn úr. Hármasban reggeliztek, s közben megállapították az ünnepség végleges rendjét. A megyefőnök mond beszédet, aztán Kahn úr. Rougon csak a végén szólal fel. Nem ártana azonban még egy szónokot keríteni. Először a polgármesterre esett a választásuk, ám Du Poizat úgy vélekedett, hogy az nagyon ostoba; ő inkább az ügyi hivatal főmérnökét javasolná; ez az ajánlat természetesnek is látszott, csak Kahn úr félt a mérnök kötekedő természetétől. Végül Kahn úr asztalbontás után félrevonta a minisztert, s elmondta, mik azok a kérdések, amelyekre nagyon szeretné, ha beszédében kitérne.

Fél tizenegykor a megyefőnökségen volt a találkozó. A polgármester és helyettese együtt jelentek meg; a polgármester hebegett-habogott, vigasztalhatatlan volt, hogy éppen előző este nem tartózkodott Niort-ban; a helyettese azonban tüntetőleg érdeklődött a kegyelmes úrtól, jól töltötte-e az éjszakát, s kipihente-e fáradalmait. Aztán megjelent a polgári törvényszék elnöke, a császári ügyész és két helyettese, az ügyügyi hivatal főmérnöke, majd sorjában az adóhivatal főnöke, az egyenes adók felügyelője és a telekkönyv vezető. A legtöbb úr a feleségével jött. Az iskolaigazgató hitvese, a szép szőke, nagy feltűnést keltett hallatlanul izgató, égszínkék ruhájában; kérte a kegyelmes urat, bocsássa meg férje távollétét: tegnap este, hazatérőben, kösvényes roham jött rá, nem tud mozdulni az iskolából. Közben újabb személyiségek érkeztek a Niort-ban állomásozó 78-as serezed parancsnoka, a kereskedelmi bíróság elnöke, a város két békebírója, a víz- és erdőgazdasági főfelügyelő és három kisasszony lánya, több városi tanácsnok, továbbá az iparügyi tanács, a statisztikai bizottság és az egyeztető bizottság küldöttei.

A megyefőnökség nagy szalonjában volt a fogadás. Du Poizat mutatta be a megjelenteket. A miniszter mosolyogva, készségesen fogadta valamennyiüket, mintha régi ismerősei volnának. Meglepő apróságokat tudott mindenkiről. A császári ügyész előtt nagy elismeréssel szólt arról a vádbeszédről, melyet az nemrégiben egy házasságtörési perben mondott el; az egyenes adók felügyelőjétől meghatottan érdeklődött felesége felől, aki már két hónapja nyomja az ágyat; a 78-as serezed parancsnokát visszatartotta pár pillanatra, hogy mutassa: nem ismeretlenek előtte Saint-Cyrben tanuló fiának ragyogó eredményei; az egyik városi tanácsnokkal, akinek nagy bőrizemei voltak, cipőkről beszélt, a szenvedélyesen régészkedő telekkönyvvezetővel pedig az előző héten talált druida köleletről értekezett. Ha nem tudván folytatni, megakadt, Du Poizat néhány ügyesen odasúgott szóval sietett a segítségére. Rougon különben bámulatosan biztos volt a dolgában.

Amint belépett a kereskedelmi bíróság elnöke, s meghajolt előtte, Rougon nyájasan kérdezte:

- Csak egyedül, elnök úr? Remélem, az esti bankettre elhozza a feleségét is...

Nem folytatta, észrevéve maga körül a meghökkent arcokat. Du Poizat óvatosan megbökte a könyökével. Erre észbe kapott, hogy a kereskedelmi bíróság elnöke - botrányos körülmények következtében - különváltan él a feleségétől. Bakot lőtt, azt hitte, a polgári törvényszék elnökével beszél. Nem vesztette el lélekjelenlétét. Szüntelenül mosolyogva, anélkül, hogy mentegetni akarta volna ügyetlenségét, hamiskás arccal folytatta:

- Jó hírem van az ön számára, uram. Megtudtam, hogy kartársam, az igazságügy-miniszter fölterjesztette önt a Becsületrendre... De ez hadititok. El ne árulja.

A kereskedelmi bíróság elnöke pipacsvörös lett. A lélegzete is elállt örömében. A körötte állók siettek szerencsét kívánni a kitüntetéshez; Rougon közben jól megjegyezte a hamarjában adományozott keresztet, nehogy elfelejtsen szólni minisztertársának. A felszarvazott férjet ékesítette fel. Du Poizat elismerően mosolygott.

Ötvenen lehettek már a nagy szalonban. Várákoltak még, némán, tanácstalanul.

- Eljár az idő, mehetnénk már - dörögte a miniszter.

De a megyefőnök odahajolt, s megmagyarázta, hogy Kahn úr hajdani ellenlábasa, a képviselő még nincs itt. Végre az is befutott, csuromizzadtan. Úgy látszik, megállt az órája, nem érti, hogyan történhetett. Majd föl akarván hívni valamennyiük figyelmét előző esti látogatására, így kezdte egyik mondatát:

- Mint tegnap este jeleztem a kegyelmes úrnak...

S Rougonhoz csatlakozva, tudtára adta, hogy másnap reggel visszatér Párizsba. Kedden véget ért már a húsvéti szabadság, megnyílt az új ülésszak. Ő azonban kötelességének érezte, hogy pár napig Niort-ban maradjon még, s tolmácsolja a kegyelmes úrnak a megye hódolatát.

A vendégek lementek a megyefőnökség udvarára. Mintegy tíz kocsi várakozott rájuk, a lépcsőfeljáró két oldalán. A miniszter a képviselővel, a megyefőnökkel és a polgármesterrel beszállt az élen álló nyitott hintóba. A többi vendég a lehető legszigorúbb rangsor szerint helyezkedett el; állt ott még két nyitott hintó, egy vikória s néhány hat-nyolc üléses pados-kocsi. A Megyefőnökség utcájában rendeződött a menet. Aztán megindultak lassú ügetésben. A hölgyek szalagjai lobogtak, szoknyájuk kibuggyant a kocsik ajtaján. Az urak fekete kalapja fénylett a napsugárban. Át kellett vágniuk jócskán a városon. A szűk utcák hegyes kövei kegyetlenül összerázták a tovacsattogó fogatokat. Az összes ablakokból, ajtókból némán integettek a niort-iak, szemük a kegyelmes urat kereste, nagy meglepetéssel látták a megyefőnök aranyhímes ruháját mellett a miniszter dísztelen császárkabátját.

A várost elhagyva, pompás fákkal szegélyezett, széles soron gördült tovább a menet. Nagyon kellemes volt az idő; szép áprilisi nap, szőke fényű, derűs égbolt. Az út simán, egyenesen nyúlt el a virágzó orgonával és kajsziákkal teli kertek között. Majd széles táblákba futottak szét a mezők, itt-ott egy-egy facsoport állt. A kocsikban folyt a terefere.

- Ez fonoda, ugye? - kérdezte Rougon, akinek a megyefőnök odasúgott valamit.

Majd a polgármesterhez fordulva, a vízparton álló vörös téглаépületre mutatott:

- Az ön fonodája, ha nem csalódom... Említették nekem, hogy új módszert alkalmaz a kártolásra. Iparkodom majd időt szakítani, hogy megcsodálhassam ezt a sok érdekességet.

Adatokat kérdezett a folyó vízi energiájáról. Kifejezte abbeli nézetét, hogy a vízi erőgépek, megfelelő karbantartás esetén, óriási előnyt jelentenek. Technikai ismereteivel bámulatba ejtette a polgármestert. A mögöttük jövő kocsik rendje már megbomlott egy kissé. Számadatokkal megtűzdelt beszélgetésfoszlányok szálltak a siketítő patkócsattogás közben. Nevetés bugyborékol, minden fej arra fordult: az iskolaigazgató hitvese kacagott, napernyője egy kavicsrakáson kötött ki.

- Önnek errefelé van a birtoka - mosolygott Rougon a képviselőre. - Azon a dombon ott, ha nem tévedek... Pompás legelők! Egyébként tudok róla, hogy ön foglalkozik állattenyésztéssel is, s a tehenei díjat nyertek a legutóbbi mezőgazdasági kiállításon.

Állatokra terelődött a szó. A napfényben fürdő rétek olyan lágyan terültek szét, mint a zöld bársonytakaró. Egész virágtáblák ütötték fel fejüket a fűből. A nagy nyárfák függőnye mögül előbukkant a tájnak egy-egy megkapó részlete. Egy szamarát vezető öregasszony az út szélére húzódott, hogy helyet adjon a menetnek. A csacsi iázni kezdett, megvadították a hosszú sorban vonuló kocsik, melyeknek lakkozott oldala messzire tükrözött a mezőn. Az elegáns hölgyek, a kesztyűs urak megőrizték komolyságukat.

Balkézt enyhe emelkedő következett, majd megint lejtő. Aztán megérkeztek. A földek itt lesüllyedtek, a keskeny völgy zsákban ért véget, s a három oldalról fölmeredő dombfal elszűkülő üregfélét képezett. Ha föltekintett az ember, semmit sem látott a környező vidékből, csak két romos malom átluggatott váza rajzolódott ki a tiszta égre. Távolabb, négyszögű gyepágy közepén, sátor állott, szürke ponyváját széles, vörös csík szegélyezte, négy oldalán lobogódísz. A gyalogszerrel érkezett kíváncsiak - mintegy ezren lehettek, polgárok, nők, környékbeli parasztok - jobb felől telepedtek le az árnyékos oldalon, az egyik domb alkotta amfiteátrumban. A sátor előtt a 78-as sereg egy alakulata állt fegyverben, szemben velük a niort-i tűzoltóság, feltűnően katonás rendben; a gyepágy szélén pedig egy csapat munkás

várakozott, új, kék zubbonyban, előttük mérnökök, begombolt császárkabátban. Mihelyt feltűntek a kocsik, a városi műkedvelő filharmonikusok zenekara rázendített a *Fehér nő* nyitányára.

- Éljen a kegyelmes úr! - kiáltotta néhány hang, de kiáltásukat elnyomta a hangszerek harso-gása.

Rougon kiszállt a hintóból. Föltekintett, nézte, miféle üreg fenekére került, bosszankodott, hogy ennyire összeszűkült itt a szemhatár, úgy érezte, ez rontja az ünnepi hatást. Megállt pár pillanatig a fűben, várta, hogy üdvözlőjek. Végül Kahn úr futott oda. Mindjárt reggeli után elszőkött a megyefőnökségről; tulajdonképpen csak óvatosságból sietett előre, hogy meg-vizsgálja az aknát, melyet a kegyelmes úr fog fölrobbantani. Ő vezette a minisztert a sátorig. A vendégek követték őket. Egy kis tolongás támadt. Rougon felvilágosítást kért.

- Tehát ebben az árokban lesz az alagút szája?

- Pontosan itt - válaszolta Kahn úr. - Az első akna abba a vörös sziklába van vájva, ahol kegyelmesség a vörös zászlót látja.

A csákánnyal már megbontott hátsó dombról odalátszott a szikla. Földből kiszakított cserjék csüngtek az omladékon. Az árok alját lombbal szórták föl. Kahn úr megmutatta a kettős cölöpsor jelezte vasútvonalat is, a cölöpökre tűzött fehér papírszeletek messzire kigyóztak az ösvények, gyeptájak, bokrok között. A természet e zuga békésen várta, hogy felhasogassák.

Ezalatt a hivatalos méltóságok elhelyezkedtek a sátorban. A hátul álló kíváncsiak előre-hajoltak, hogy belessenek a sátorlapok között. A filharmonikusok a *Fehér nő* végakkordjait játszották.

- Miniszter úr - hasított bele a csendbe egy éles hang -, elsőként akarom megköszönni önnek, hogy szíves volt elfogadni szerény meghívásunkat. Deux-Sèvres megye örökké őrizni fogja emlékét...

Du Poizat beszélt. Három lépésre volt Rougontól, álltak mindketten; egy-egy hatásos csattanóval végződő mondat után odabiccentettek egymásnak. A megyefőnök negyedóra hosszát szónokolt, emlékeztetve idézve a miniszternek, milyen ragyogóan képviselte a megyét a törvényhozó gyűlésben; Niort városa mint jótevőjéről emlékezik meg róla évkönyveiben, s ég a vágytól, hogy hálájának tanú jelét adja, valahányszor alkalom nyílik rá. Du Poizat a politikai és a gyakorlati részt vállalta magára. Hangja olykor elveszett a szabad ég alatt. Ilyenkor csak a mozdulatait, jobb karjának szabályos mozgását látták; a dombon elhelyezkedő ezernyi kíváncsi érdeklődve figyelte hímzett ruhaujját, melynek aranya meg-megcsillant a ráhulló napsugárban.

Aztán Kahn úr lépett a sátor közepére. Öblös hangon beszélt. Egyik-másik szót csak úgy elugatta. A völgy mélye visszhangot vert, s visszamorogta a nagy önelégültséggel megnyomott mondatvégeket. Elsorolta, mennyit erőlködött, vesződött, kilincselte négy éven át, hogy új vasúttal ajándékozza meg a vidéket. Most már hullani fog a megyére az áldás: emelik a földek hozamát, megkétszerezik az üzemek termelését, fölpezsdül a kereskedelem a legeldugottabb falucskában is; beszédét hallgatván szinte azt hitte az ember, hogy Deux-Sèvres - kiterjesztett keze nyomán - tejjel-mézzel folyó Kánaánná, elvarázsolt erdőkben gazdag eszem-izsom országgá válik, ahol terülj-asztalkám várja jobbnál jobb falatokkal a vándort. Majd hirtelen túlzott szerénységre csapott át. Mindez nem az ő érdeme, ő sohasem valósíthatott volna meg ilyen nagyszabású tervet felsőbb támogatás nélkül, melyre mindig is büszke lesz. S Rougon felé fordulva, köszöntötte „a kiváló minisztert, minden nemes és hasznos eszme oltalmazóját”. Végezetül a vállalkozás pénzügyi előnyeit méltatta. A tőzsdén verekednek a részvényekért.

Boldogok lehetnek azok a részvényesek, akik olyan vállalkozásba fektették a pénzüket, melyhez a belügyminiszter úr ökegyelmessége hajlandó volt odaadni a nevét!

- Úgy van! Úgy van! - mormogta néhány vendég.

A polgármester s a hatóság több képviselője kezet szorított Kahn úrral, aki nagyon meghatottnak mutatkozott. Odakint zúgott a tapsvihar. A filharmonikusok illőnek vélték belevágni egy tüzes indulóba; azonban az alpolgármester sietve odaküldött egy tűzoltót, hogy elhallgattassa a zenét. A sátorban ezalatt az ügyi főmérnök szabódott még, mondván, hogy nem készült a beszédre. Végül engedett a megyefőnök unszolásának. Kahn úr nyugtalankodva súgta oda ez utóbbinak:

- Kár volt erőltetni. Komisz alak.

A hosszú, sovány főmérnök keresve kereste az alkalmat a gúnyolódásra. Lassú beszédű volt, valahányszor célba vett valakit, csúfondárosan elhúzta a szája szélét. Mindjárt azzal kezdte, hogy agyba-főbe dicsérte Kahn urat. Aztán egymást követték a rosszmájú célzások. Pár szóval elintézte a vasútvonal tervét; szavaiból sütött az állami mérnök megvetése a magánmérnökök tervezgetései iránt. Emlékeztetett a Nyugati Társaság ellentervére, mely Thouars-on át vezetne volna a vonalat, majd pedig - látszólag teljesen ártatlanul - felhívta a figyelmet arra a kitérőre, mely Kahn úr bressuire-i kohóit fogja szolgálni. Egyszer sem ragadtatta el magát, szíves mondatokba csomagolta a mondókáját, tüheggel szurkálódott, csupán a beavatottak értették. Még kegyetlenebb volt a befejezés. Úgy tett, mintha sajnálkozna, hogy „a kiváló miniszter” olyan vállalkozásba keveredik, melynek pénzügyi része az összes tapasztalt embereket aggodalommal tölti el. Tetemes összegekre lesz szükség; igen nagy becsületesség, igen nagy önzetlenség szükségeltetik. És száját elhúzva, odabökte utolsó mondatát:

- Mindez aggodalmak alaptalanok, mi tökéletesen nyugodtak vagyunk, hiszen olyan férfiút láthatunk a vállalkozás élén, kinek szilárd vagyoni helyzete s feddhetetlen üzleti becsületessége közmondásos a megyében.

Helyeslő mormogás futott végig a hallgatóságon. Csak egypáran figyelték Kahn urat, aki vértelen ajakkal mosolyogni próbált. Rougon félig hunyt szemmel hallgatott, mintha vakítaná az erős fény. Ahogy újra fölnézett, fakó szeme egészen elsötétült. Először csak nagyon röviden akart beszélni. Ám most az övéi közül kellett valamelyiknek védelmére kelnie. Lépett hármat, a sátor szélén állott; s ottan, méltóságos mozdulattal, mintha egész Franciaország őt hallgatná, rákezdte:

- Uraim, engedjék meg, hogy gondolatban átlépjek ezeken a dombokon, egy pillantással átöleljem egész Franciát, s ilyenképpen a bennünket egybegyűjtő ünnepséget az ipari és kereskedelmi munka egyetemes ünnepévé szélesítsem. E pillanatban is, hogy önökhöz szólok, északtól le délig csatornákat ásnak, vasutakat építenek, hegyeket fűrnak át, hidakat emelnek...

Mély csönd támadt. A mondatok között hallani lehetett az ágak közt susogó szellőt, távolabbról pedig egy zsilip hangos zúgását. A tűzoltók - feszes tartásuk a katonakéval vetekedett -, fejüket nem akarván elfordítani, oldalt sandítottak a tűző napban, hogy lássák beszélni a minisztert. A nézők teljes kényelembe helyezkedtek a dombon; a hölgyek földre terített zsebkendőjükre kuporodtak; két úr, kit ért a nap, felesége ernyőjét feszítette maga fölé. Rougon hangja lassan erőre kapott. A minisztert szemlátomást feszélyezte a szűk katlan, s a völgy mintha nem nyújtott volna elég teret mozdulatainak. Úgy látszott, hirtelen előrelelendülő kezével el akarja söpörni maga körül a szemhatárt. Szeme két ízben is a messzeséget kereste, de odafönt, az ég peremén, csak a nap tűzében meg-megroppanó malmok átluggatott vázaiba ütközött.

A szónok ugyanarról beszélt, mint Kahn úr, de nagyobb távlatokat nyitott. Nem csupán Deux-Sèvres megye lép a mesés jólét korszakába, hanem - hála a niort-angers-i szárnyvonalnak - egész Franciaország. Tíz percre sorolta azt a végtelen sok előnyt, mely a lakosságra vár. Végül már a Gondviselés kezét emlegette. Aztán megfelelt a főmérnöknek is; nem szállt perbe a beszédjével, még csak nem is célzott rá; csupán az ellenkezőjét mondta mindennek, különösen Kahn úr önfeláldozását hangsúlyozta, bemutatva ezt a szerény, önzetlen, nagylelkű férfiút. A vállalkozás pénzügyi oldalát a legteljesebb derűlátással ítélte meg. Mosolygott, röpké mozdulattal aranyhegyeket tornyozott föl. Ekkor a lelkes éljénzés megakasztotta.

- Uraim, csak egy szót még - mondta, zsebkendőjével megtörölve a száját.

Az az egy szó még negyed órát tartott. Megmámorosodott, többet mondott, mint amennyit akart. Sőt, a beszéd summájában, amint a császár ragyogó esztét magasztalva éppen a rendszer nagyságáról szónokolt, arra is célzott, hogy őfelsége szívügyének tekinti a niort-angers-i szárnyvonalat. A vállalkozás állami ügyé terebélyesedett.

Háromszor zúgott fel a taps. Egy varjúsereg, mely nagy magasságban szállt a tiszta égen, riadt károgással szárnyalt tovább. Alighogy elhangzott a beszéd utolsó szava, a filharmonikusok - a sátorból adott jelre - rázendítettek; a hölgyek, szoknyájukat lesimítva, fűgén fölkeltek, hogy semmit ne mulasszanak a látványosságból. Rougon körül a vendégek sugárzó arccal mosolyogtak. A polgármester, a császári ügyész, a 78-as serezed parancsnoka buzgón bólogatott a képviselőt hallgatva, aki félhangosan ámuldozott, hogy a miniszter is hallja. A leglelkesebb azonban kétségtelenül az ügyi hivatal főmérnöke volt; tüntetőn alázkodott, száját elhúzva, mintha porba sújtották volna a nagy ember magasztos szavai.

- Kegyelmességed talán volna szíves utánam fáradni - mondta Kahn úr, s kövér képe fénylett az örömtől.

Következett a műsor utolsó száma. A kegyelmes úr fel fogja robbantani az első aknát. Parancsot adtak az új zubbonyos munkásoknak. Azok megindultak a miniszter és Kahn úr előtt az árokban, s a végén két sorba álltak. Egy művezető égő zsineget adott át Rougonnak. A sátorban maradt előkelőségek a nyakukat nyújtogatták. A közönség aggódva várakozott. A filharmonikusok szünet nélkül játszottak.

- Nagy zajt csinál? - kérdezte nyugtalan mosollyal az iskolaigazgató hitvese az egyik alpolgármestertől.

- Az a szikla természetétől függ - sietett válaszolni a kereskedelmi bíróság elnöke, ásványtani fejtegetésekbe bocsátkozva.

- Én bedugom a fülem - mondta a víz- és erdőgazdasági főfelügyelő legidősebb lánya.

Rougon, kezében az égő zsineggel, nevetségesnek érezte magát ebben a társaságban. Fent, a dombok taraján még hangosabban nyiszorogtak a malom vázak. Ekkor a miniszter gyorsan meggyújtotta a kanócot, melynek a végét a művezető mutatta meg, két kő között. Egy munkás nyomban trombitába fűjt, sokáig tutult. Az egész munkáscsapat elhúzódott onnét. Kahn úr, nyugtalan gondoskodással, sietve visszakísérte a kegyelmes urat a sátorponyva alá.

- Na mi lesz? Nem robban? - dadogta a telekkönyvvezető aggodalmasan pislogva, s vad vágyat érzett, hogy a hölgyek példáját követve ő is bedugja a fülét.

A robbanás csak két perc múlva következett be. A kanócot, óvatosságból, hosszabbra szabták. A várakozó nézők már aggódni kezdtek; minden tekintet a vörös sziklára szegeződött, képzeletben már látták, hogy mozog; az érzékenyebbek azt állították, hogy majd beszakad a

mellük. Végre tompa dübörgés hallatszott, a szikla meghasadt, kétökölnyi darabok váltak le róla s repültek a magasba. Aztán mindenki elment. Százszor is elmondogatták:

- Érzik a puskaporszagot?

Este a megyefőnök vacsorát adott a hivatalos személyiségek tiszteletére. A vacsora utáni bálra ötszáz meghívót küldtek szét. Kápráztató bál volt. A nagy szalont zöld növényekkel díszítették föl, a négy sarokba még négy csillárt függesztettek, gyertyáik - a középső csilláréival együtt - tündöklő fényt árasztottak, Niort-ban emberemlékezet óta nem láttak még ehhez fogható ragyogást. A hat ablak lobogó fénye bevilágította a Megyefőnökség terét, ahol kétezernél több kíváncsi szorongott föltartott fejjel, hogy lássa a táncot. Olyan tisztán kihallatszott még a zene is, hogy lent a járdán galoppot táncoltak rá a suhancok. Kilenc óra után a hölgyek legyezték magukat, frissítők jártak körbe, négyes váltotta föl a keringőt s a polkát. Az ajtóban Du Poizat roppant szertartásos mosollyal fogadta a későn jövőket.

- A kegyelmes úr nem táncol? - kérdezte Rougontól merészen az iskolaigazgató hitvесе, ki akkor érkezett aranycsillagokkal megszórt tarlatán ruhában.

Rougon mosolyogva szabadkozott. Az ablak előtt állt, egy csoport közepén, s míg a telekkönyvi felülvizsgálatról beszélgetett, ki-kipillantott az ablakon. A tér túloldalán, a házak falát beragyogó csillárfényben észrevette Correurnét és Herminie Billecoq kisasszonyt a Párizs-szálló egyik ablakában. Ott álltak, nézték az ünnepséget, úgy dőltek a könyöklővasra, mint egy páholy korlátjára.

Arcuk ragyogott, csupasz nyakukat halk nevetés duzzasztotta, ha meg-megcsapta őket a vigasság meleg párája.

Az iskolaigazgató hitvесе szórakozottan járkált a nagy szalonban, észre sem véve, hogy hosszú, bő szoknyája milyen bámulatot kelt az ifjú urak körében. A szeme keresett-kutatott valakit, de ajkáról egy pillanatra sem tűnt el a bágyadt mosoly.

- A megyei rendőrfőnök úr nem jött el? - kérdezte meg végül Du Poizat-tól, aki férje egészsége iránt érdeklődött. - Neki ígértem egy keringőt.

- Itt kellene már lennie - válaszolta a megyefőnök -, csodálom, hogy nem látom még... Hivatalos útja akadt mára. De azt ígérte, hat órára visszaér.

Gilquin déltájban, ebéd után, lóháton hagyta el Niort-t, hogy Martineau közjegyzőt letartóztassa. Coulonges-ig öt mérföld az út. Úgy számított, két órára ott van, legkésőbb négykor indul vissza, s így nem marad el a bankettől, melyre ő is hivatalos volt. Nem is nagyon nógatta a lovát, kényelmesen hintázott a nyeregben, s feltette magában, hogy este, a bálon, döntő rohamra indul a szőke ellen, akit ugyan egy kissé keszegnek talált. Gilquin a kövér nőket kedvelte. A coulonges-i „Arany Oroszlán” előtt szállt le a lováról. Egy őrsparancsnoknak és két csendőrnek kellett volna rá várnia, így gondolta - nem kelt majd feltűnést az érkezése; kocsit bérelnék, a közjegyzőt „felpakolják”, s a szomszédasszonyok nem állnak ki bámészkodni a kapuba. A csendőrök azonban nem jelentek meg a találkán. Gilquin öt óráig várt rájuk, szitkozódva hajtotta fel egyik grogot a másik után, minduntalan az óráját nézte. Sosem ér oda a niort-i vacsorára. Már nyergeltette a lovát, mikor végre beállított az őrsparancsnok a két emberével. Félreértették a parancsot.

- Jó, jó, ne mentegetőzzék, nincs időnk - tajtékzott a rendőrtiszt. - Már negyed hét van... Füleljük le a fickót, ne sokat teketóriázzunk! Tíz perc múlva úton kell lennünk!

Gilquin amúgy jó fiú volt. Adott rá, hogy tapintatosan lássa el a hivatalát. Ez napra is fortélyos haditervet kovácsolt, hogy Correurné fivérét megkímélje a túlságos izgalomtól: ő majd egyedül megy föl, a csendőrök a kocsiban várakoznak a kerti kapunál, mely a szántóföldekre futó kis utcácskára nyílik. De háromórás várakozása az „Arany Oroszlán”-ban úgy elkeserítette, hogy egyszeriben megfélemedezett ezekről a bölcs óvintézkedésekről. Végigment a falon, és kíméletlenül becsöngetett a közjegyző utcai kapuján. Egyik csendőrt a kapu elé állította, a másikat a ház mögé küldte, hogy tartsa szemmel a kert falát. Ő maga pedig az őrsparancsnokkal fölment. Tíz-tizenkét béméshkodó messziről figyelte őket.

A kaput nyitó cselédlányt az egyenruhák láttán gyerekes rémület fogta el, hanyatt-homlok berohant, s ezt az egy szót üvöltötte torkaszakadtából:

- Asszonyom! Asszonyom! Asszonyom!

Kövér asszonyka jött le lassan a lépcsőn, arcán tökéletes nyugalom.

- Martineau-né, ugyebár? - kérdezte gyorsan Gilquin. - Bocsánat, asszonyom! Szomorú kötelességet kell teljesítenem... Letartóztatom a férjét.

Az asszony összekulcsolta a kezét, elfehérült ajka reszketett. Föl sem jajdult. Állt az utolsó lépcsőfokon, szoknyájával eltorlaszolta a feljárást. Látni akarta az elfogatóparancsot, felvilágosítást kért, húzta az időt.

- Vigyázat! Meglóg a pasi - súgta oda az őrsparancsnok a rendőrtisztnek.

Az asszony nyilván meghallotta. Nyugodtan rájuk nézett, s így szólt:

- Jöjjenek föl, uraim.

Előttük ment. Kis szobába vezette őket, Martineau úr középütt állt, házikájtban. A cselédlány kiáltozásaira fölkel a karosszékből, melyben napjait töltötte. Nagy, magas férfi volt, keze, mint a halotté, arca viaszsárga, csak a szeme, fekete, szelíd és erélyes pillantású szeme volt eleven. Martineau-né szótlanul rámutatott.

- Bocsánat, uram - kezdte a mondókáját Gilquin. - Szomorú kötelességet kell teljesítenem...

Mikor befejezte, a közjegyző némán bólintott. A sovány testét elfödő házikájt alig láthatóan megremegett. Végül, nagyon udvariasan így szólt:

- Jól van, uraim, önökkel megyek.

Azzal járkálni kezdett a szobában, a bútorokon heverő holmikat rakosgatva. Átrendezett egy halom könyvet. Feleségétől tiszta inget kért. Testét mind hevesebben rázta a remegés. Martineau-né, látván, hogy támoltyog, kitárt karral követte, hogy estében felfogja, mint egy kisgyereket.

- Mozgás, uram, mozgás! - ismételte Gilquin.

A közjegyző még két kört tett; keze hirtelen a levegőbe kaszált, s ő görcsbe rándult testtel, gutaütötten zuhant egy karosszékbé. Felesége szeméből némán peregtek a könnyek.

Gilquin előhúzta az óráját.

- Mennydörgős mennykő! - kelt ki magából.

Fél hat volt. Annak már befellegzett, hogy odaérjen Niort-ba, a megyefőnökség vacsorájára. Legalább fél órát elvesztegetnek még, mire ezt az embert kocsiba dugják. Vigasztalásul váltig fogadkozott, hogy a bált már semmiképpen el nem mulasztja; eszébe jutott, hogy az igazgató hitvесе neki ígérte az első keringőt.

- Ez csak szimulál - súgta a fülébe az őrsvezető. - Akarja, hogy talpra állítsam a pasit?

S választ sem várva, előbbre lépett, figyelmeztetve a közjegyzőt, hogy meg ne kísérelje kijátszani a hatóságot. Martineau szeme csukva maradt, ajka beszívódott, teste, mint a halotté. Az őrsvezető lassan méregbe jött, gorombáskodni kezdett, súlyos csendőrmarka végül megragadta a házikabát gallérját. Martineau-né azonban, ki mindeddig csöndesen viselkedett, vadul ellökte onnét, a férje elé állt, elszántan ökölbe szorítva imához szokott kezét.

- Szimulál, ha mondom! - ismételte meg az őrsvezető.

Gilquin vállat vont. Eltökélte, hogy magával viszi a közjegyzőt, ha holt, ha eleven.

- Küldje egyik emberét az „Arany Oroszlán”-ba a kocsiért - rendelkezett. - Már szóltam a fogadósnek.

Amint az őrsvezető kiment, Gilquin az ablakba állt, s kedvtelve nézegette a virágzó kajszi fákat a kertben. Ottfeledkezett; egyszerre csak megérintette valaki a vállát. Martineau-né állt mögötte, könnyei felszáradtak már, s bizakodóbb hangon kérdezte:

- Ugye, csak önért jön a kocsi? Nem hurcolhatja a férjemet Niort-ba, ilyen állapotban.

- Bocsánat, asszonyom - kezdte az harmadszor is -, nagyon kínos kötelesség vár rám...

- De hiszen ez bűn! Megöli... Azzal csak nem bízhatták meg, hogy megölje!

- Parancsra cselekszem - válaszolta amaz nyersebb hangon, hogy elejét vegye a könyörgésnek, melyre számított már.

Az asszony rettentő mozdulatot tett. Eszeveszett harag öntötte el kövér polgárcát, pillantása körbefutott a szobában, mintha végső menedéket keresne. De erőt vett magán, lecsillapodott, megint az az erős asszony lett, aki tudja, hogy a könnyek nem segítenek.

- Isten megbünteti még, uram - mondta egyszerűen, rövid hallgatás után, le nem véve szemét Gilquinről.

Aztán könnytelenül, könyörgés nélkül elfordult, s visszakönyökölt a karosszékre, melyben a férje haldokolt. Gilquin mosolygott.

E pillanatban ért vissza az őrsvezető, ki maga ment el az „Arany Oroszlán”-ba, és jelentette, hogy a fogadós állítása szerint még egy taligát sem lehet előkeríteni. Úgy látszik, híre futott már, hogy letartóztatják a közjegyzőt, akit nagyon szerettek a környéken. A fogadós nyilván elrejtette a kocsiját; két órával előbb még, amikor a rendőrtiszt érdeklődött nála, megígérte, hogy rendelkezésére bocsátja azt az öreg batárt, amelyet a környékre kikocsikázó látogatóknak szokott bérbe adni.

- Kutassa át a fogadót! - ordította Gilquin, kit az újabb akadály láttán megint elöntött a pulykaméreg. - Kutassa át a falu minden házát!... Azt hiszik, lóvá tehetnek! Várnak rám, nekem nincs vesztegetni való időm... Adok magának egy negyed órát, hallja!

Az őrsvezető ismét eltűnt az embereivel, különböző irányba küldve szét őket. Elmúlt háromnegyed óra, egy óra, egy és negyed óra. Másfél óra múlva végre beállított az egyik csendőr, lógó orral: hasztalan volt minden keresés-kutatás. Gilquin kiverte a láz, egyenetlen léptekkel járkált az ajtó és az ablak közt, s nézte, mint alkonyodik. Bizonyos, hogy nélküle nyitják meg a bált; az iskolaigazgató hitvese majd faragatlan fickónak tartja; nevetségessé válik, búcsút mondhat csábítási terveinek. Ahányszor elhaladt a közjegyző mellett, fojtogatta a düh; gonosztevő soha nem csinált még neki ennyi galibát. A közjegyző hűlő testtel, még sápadtabban, mozdulatlanul nyúlt el.

Hét óra elmúlt már, mikor az őrsvezető is beállított, sugárzó arccal. Végre ráakadt a fogadós öreg batárjára: egy szín alá volt rejtve, a falutól negyed mérföldnyire. Be volt fogva elé a ló is, a prűszkölése keltette fel az őrsvezető figyelmét. Most, hogy a kocsi a kapuban állt, föl kellett öltöztetni Martineau urat. Ez tömerek időbe telt. Martineau-né ünnepélyes lassúsággal adta rá a fehér harisnyát, a fehér inget, azután talpig feketébe öltöztette: pantalló, mellény, császárkabát. Nem tűrte, hogy a csendőrök bármiben segítsenek. A közjegyző tehetetlenül feküdt a karjai közt. Lámpát gyújtottak. Gilquin türelmetlenül csapkodta a tenyerét, a mozdulatlanul álldogáló őrsvezető csákójának óriási árnyéka a mennyezetre vetődött.

- Megvan már, megvan már? - hajtogatta Gilquin.

Martineau-né öt perce keresgélt egy szekrényben.

Egy pár fekete kesztyűt vett elő, s Martineau úr zsebébe csúsztatta.

- Remélem, uram - kérdezte -, megengedi, hogy én is beszálljak a kocsiba? El akarom kísélni a férjemet.

- Nem lehet - utasította el kurtán Gilquin.

Az asszony elhallgatott. Nem erőszakoskodott.

- De annyit csak megenged - folytatta -, hogy kövessem?

- Az út szabad - válaszolta az. - De kocsit nem talál, minthogy egy sincs a közelben.

Az asszony könnyedén vállat vont, s kiment, hogy rendelkezék. Tíz perc múlva homokfutó állt meg a kapuban, a batár mögött. Most még Martineau urat kellett leszállítani. A két csendőr cipelte. Felesége a fejét tartotta. A haldokló legkisebb jajszávára is ellentmondást nem tűrően álljt parancsolt a csendőröknek; azok engedelmeskedtek, nem törődve a rendőrtiszt vasvilla tekintetével. Minden lépcsőfokon megpihentek. A közjegyző ünneplőbe öltöztetett hullára hasonlított. Nem volt eszméletén, mire kocsiba emelték.

- Fél kilenc! - szörnyülködött Gilquin, még egyszer előhúzza az óráját. - Istenverte robot! Sosem érek oda.

Így volt megírva. Szerencséjének mondhatja, ha odaér a bál közepére. Káromkodva pattant nyeregbe, hagyva a kocsinak, hogy ne kímélje a lovát. Elöl ment a batár, mellette ügetett a két csendőr; pár lépéssel hátrább a rendőrfőnök s az őrsvezető lovagolt; végül Martineau-né homokfutója zárta be a menetet. Az éjszaka nagyon hűvös volt. Az alvó tájon át, a végeszakadatlan, szürke kocsiúton vonult a menet, tompán dübörögtek a kerekek, egyhangúan csattogott a lovak ütemes ügetése. Útközben egy szót sem ejtettek. Gilquin formálgatta a mondatát, amivel megszólítja majd az iskolaigazgató hitvesét. Martineau-né olykor fölállt a kocsijában, azt képzelte, halálhörgést hall; de alig-alig látta maga előtt a feketén, némán gördülő batárt.

Fél tizenegykor értek Niort-ba. A rendőrtiszt, hogy ne kelljen végigvonulniuk a városon, a bástyasétányok felé vette útját. A börtön kapujában sokáig kellett rángatni a csengőt. Mikor a börtönőr meglátta, milyen sápadt, élettelen rabot akarnak az őrizetére bízni, elment fölkelteni az igazgatót. A beteges emberke hamarosan meg is jelent, papucsban. De rögtön dühbe gurult, s kereken kijelentette, hogy nem hajlandó fölvenni ilyen rossz bőrben levő egyént. Kórháznak nézik a börtönt?

- De ha már le van tartóztatva, mit csináljak vele? - kérdezte Gilquin végsőkéig elkeseredve az utolsó akadály láttán.

- Amit akar, rendőrbiztos úr - válaszolta az igazgató. - Ismétlem, ez az ember ide be nem teszi a lábát. Ekkora felelősséget nem vállalok.

Martineau-né, kihasználva a vitát, beült a batárba férje mellé. Azt ajánlotta, vigyék a szállodába.

- Igen, a szállodába, a pokolba, vigyék, ahová akarják! - tajtékozott Gilquin. - Elegem van belőle, a fenébe is! Vigyék vissza!

Azonban olyan komolyan vette a feladatát, hogy elkíserte a közjegyzőt a Párizs-szállóba, melyet maga Martineau-né jelölt ki. A Megyefőnökség tere kezdett elnéptelenedni; csak a suhancok ugrabugráltak még a járdákon, a polgári párok lassan eltűnedeztek a szomszédos utcák homályában. A nagy szalon hat ablakából áradó lobogás még mindig nappali világosságba borította a teret; a zenekar rezesei még recsegőbben fűjták; a hölgyek - mezítelen vállukat látni lehetett a függönyök hasítékán át - ringatták párizsi divat szerint fésült kontyukat. Abban a percben, amint a közjegyzőt bevitték az egyik első emeleti szobába, Gilquin, a fejét fölemelve, megpillantotta Correurnét és Herminie Billecoq kisasszonyt, akik mostanáig nem mozdultak az ablakukból. Ott álltak, nyakukat forgatva töltöztek az ünnepség melegével. De Correurné észrevehette a fivére érkezését, mert annyira kihajolt, hogy majd kiesett az ablakból. Hevesen integetett Gilquinnek, aki fölment.

Később, éjfél tájban, teljes fényében ragyogott a megyefőnökség bálja. Kitárták az ebédlő ajtaját, hideg vacsorát szolgáltak föl. A hölgyek arca izzott, legyeztek, állva eddegéltek, kacarásztak. Mások tovább táncoltak, nem akarván elszalasztani egyetlen négyest sem, beérték egy-egy pohár szörppel, amit az urak vittek oda. Tündöklő por lebegett a levegőben, mintha a hajakból, a szoknyákból, a levegőben kaszázó, aranyékes karokból szállt volna föl. Tömérdek volt az arany, hangos a zene, fojtó a hőség. Rougon fulladozott, Du Poizat észrevétlen intésére kisietett.

A szalon melletti szobában, ahol előző este is találkozott velük, Correurné és Herminie Billecoq kisasszony várták, krokodilkönnyeket potyogtatva.

- Szegény jó fivérem, szegény jó Martineau! - hebegte Correurné, zsebkendőjébe fojtva zokogását. - Ó, éreztem én, nem tudta megmenteni... Én édes istenem! Miért nem segítettél rajta?

Rougon kinyitotta a száját, de az asszony nem hagyta szóhoz jutni.

- Ma tartóztatták le. Most láttam... Istenem! Istenem!

- Ne essék kétségbe - mondta végre a miniszter. - Kivizsgálják az ügyét. Remélem, szabadlábra helyezik.

Correurné elvette a zsebkendőt a szeméről. Ránézett a férfira, s természetes hangján fölkiáltott:

- Hiszen meghalt!

S nyomban átcsapott megint a siránkozó hangnembe, arcát ismét zsebkendőjébe temetve.

- Istenem! Istenem! Szegény Martineau-m!

Meghalt! Rougon érezte, hogy hideg szánkázik a testén. Elállt a szava. Első ízben ébredt rá, hogy szakadék tátong előtte, sötét árnyakkal teli szakadék, melybe fokozatosan szorítják bele. Az az ember halott! Ezt ő nem akarta. Az események túlcitálták.

- Bizony, sajna! Szegény drága ember meghalt - mondta sűrű sóhajtozások közepette Herminie Billecoq kisasszony. - Úgy látszik, a börtönben nem voltak hajlandók átvenni. Mikor láttuk, hogy olyan siralmas állapotban érkezik meg a szállóba, Correurné lefutott, föl-

tépte az ajtót, kiáltozva, hogy ő a nővére. Egy nővérnek, nemde, mindig jogában áll fölfogni fivére utolsó sóhaját? Ezt magyaráztam annak a megátalkodott Martineau-nénak, aki még akkor is el akart bennünket zavarni onnét. Végül mégiscsak kénytelen volt helyet adni az ágy mellett... Ó, istenem, hamar vége volt. Egy órát sem tartott a haldoklása. Feküdt az ágyon, talpig feketében, mint egy esküvőre induló közjegyző! Úgy aludt el, mint a gyertya lángja, alig változott el egy csöppet. Nem sokat szenvedhetett.

- Hát Martineau-né nem nekem esett utána! - kapott a szón Correurné. - Nem tudom már, mit karattyolt össze; az örökséget emlegette, meg hogy én adtam meg a halálos döfést a fivéremnek. Ezt feleltem neki: „Asszonyom, én nem hagytam volna, hogy elvigyék tőlem, inkább kettévágattam volna magamat a csendőrökkel!” Inkább vágjanak ketté a csendőrök, úgy, ahogy mondom... Ugye, Herminie?

- De még mennyire! - erősítette a nagylány.

- Most már mindegy, a könnyeim nem támasztják fel, de hát sír az ember, mert jólesik sírnia... Szegény Martineau-m!

Rougont rosszullet környékezte. Visszahúzta a kezét, melyet Correurné megragadott az imént. Még mindig nem jött meg a szava, annyira elborzadt e haláleset részleteitől, melyek irtózáttal töltötték el.

- Nézze! - kiáltott fel Herminie, aki az ablaknál állt. - Innen is látszik a szoba, ott szemben, ahová az az erős fény esik, balról a harmadik ablak az első emeleten... Világosság szűrődik ki a függöny mögül.

Rougou ekkor elbocsátotta őket. Correurné mentegetőzött, barátjának nevezte, magyarázgatta, milyen érzéseknek engedett, hogy hozzásietett a végzetes hírrel.

- Bosszantó história - súgta oda Rougon Du Poizatnak, amikor visszatért a bálterembe, krétafehér arccal.

- Ej, az a hülye Gilquin az oka! - vont vállat a megyefőnök.

Javában állt a bál. A kitárt ajtón át be lehetett látni az ebédlőbe: az egyik sarokban az első helyettes nyalánkságokkal tömte a víz- és erdőgazdasági főfelügyelő három leányzóját; a 78-as sorszámú parancsnoka puncsot iszogatva, feszült figyelemmel hallgatta az ügyügyi főmérnököt, aki cukros mandulát ropogatott, s rosszmájú megjegyzéseket tett. Kahn úr az ajtó közelében a polgári törvényszék elnökének mondta el nagy hangon az új vasútvonal áldásairól tartott délutáni szónoklatát; a komoly férfiak - az egyenes adók felügyelője, a két békebíró, a mezőgazdasági kamara és a statisztikai bizottság küldöttei - köréje tömörültek, s tátott szájjal hallgatták. A nagy szalonban, az öt csillár alatt, a harsogó trombitaszóval vegyülő keringő hangjai ringatták körbe a párokat: az adóhivatali igazgató fiát és a polgármester húgát, az első alpolgármestert és egy kékruhás kisasszonyt, a másodhelyettest és egy rózsaszín ruhás ifjú hölgyet. Különösen az egyik pár keltett bámuló morajt: a megyei rendőrfőnök az iskolaigazgató hitvesével szerelmesen összefonódva, lassan keringőzött. Gilquin, alighogy megérkezett, rohant átöltözni; ruhája kifogástalan volt: fekete frakk, lakkecipő, fehér kesztyű; a szép szőke már rég megbocsátotta a késését, aléltan pihent a vállán, szeme gyöngéd fényben úszott. Gilquin, a nyilvános bálók megszodált táncosa, felsőtestét hátradöntve, feltűnően mozgatta a csípőjét; volt valami útszéli közönségesség ebben a mozdulatban, melynek csiklandós szemérmelensége nagy sikert aratott a teremben. A táncoló pár hajsza hímjén nekiment Rougonnak, aki kénytelen volt a falhoz lapulni, hogy az arancysillag-ékes tarlatánfelhő elsuhanjon mellette.

Rougon végre kieszközölte Delestang számára a földművelés- és kereskedelemügyi tárcát. Egy délelőtt május első napjaiban - a Kolosszeum utcába tartott, hogy magával vigye újdonsült kartársát.

Minisztertanácsra mentek Saint-Cloud-ba, az udvar új székhelyére.

- Nicsak! Maga is velünk jön? - lepődött meg, észrevéve Clorinde-ot, ki beszállt a feljáró előtt várakozó landauerbe.

- Persze, megyek én is a tanácskozássra - felelte kacagva.

Elrendezte az ülések közt hosszú, halvány cseresznyeszín szoknyájának fodrait, és komolyan folytatta:

- A császárnéhez megyek. Pénztárosa vagyok a munkáslányokat támogató jótékonyági mozgalomnak, mely iránt ő is érdeklődik.

A két férfi is felszállt. Delestang a felesége mellé ült; vajszerű marokén aktatáskáját a térdén tartotta. Rougon keze szabad volt, szemben ült Clorinde-dal. Fél tízre járt már, s a tanács tízre volt kítűzve. A kocsisnak meghagyták, hogy gyors iramban hajtson. Az, a lehető legrövidebb utat választva, befordult a Marbeuf utcába, majd áthajtott a Chaillot negyedén, ahol akkortájt kezdődtek a bontási munkálatok. Kertek és deszkaépületek közt futó, néptelen utak, kanyargós, meredek ösvények, ösztövérfákkal beültetett, szűk, falusi terek: a nagyváros fattyúhajtása sütkérezett a reggeli napfényben, szanaszét szórt villáival és ócska bódéival.

- De csúnya környék! - jegyezte meg Clorinde, hátradőlve a landauerben.

Félig a férje felé fordult, komolyan vizsgálgatta egy darabig, aztán, mintegy akaratlanul, elmosolyodott. Gondosan begombolt császárcabátjában, Delestang méltóságosan ült a helyén, testét nem döntötte se nagyon előre, se nagyon hátra. Gondolkodó, szép feje, korán kopaszodó, magas homloka fölkelte a járókelők figyelmét, utánafordultak. A fiatalasszony megfigyelte, hogy senki nem néz Rougonra, ki mintha aludt volna. Ekkor anyáskodva meghúzogatta férje bal kezélőjét, mely becsúszott a díszes hajtóka alá.

- Mit művelt az éjjel? - kérdezte a nagy embertől, látván, hogy ásítást fojt el.

- Sokáig dolgoztam, holtfáradt vagyok - dörmögte az. - Egy rakás hülye ügy!

A beszélgetés újból megakadt. Clorinde most Rougont tanulmányozta. A nagy ember átengedte magát a kocsikisebb zökkenéseinek. Széles vállán ráncot vetett a császárcabát, hanyagul lekefölt kalapján régi esőcseppek nyoma. Az asszonyt arra a lókupecre emlékeztette, akitől lovat vásárolt a múlt hónapban. Ismét elmosolyodott, mosolyába most enyhe lenézés vegyült.

- Mi az? - kérdezte Rougon, bosszankodva, hogy így vizsgálják.

- Semmi, csak néztem magát - válaszolta Clorinde. - Talán nem szabad?... Fél, hogy felfalom?

Kihívóan vetette oda megjegyzését, kivillantva fehér fogát. De a férfi tréfára fogta a dolgot.

- Túl kövér vagyok, megakadnék a torkán.

- Ó, ha nagyon éhes az ember! - mondta Clorinde komolyan, mint aki számot vet az étvágyával.

A landauer végre a Muette-kastély kapujához ért. A Chaillot negyed fojtogató sikátorai után a Bois zsenge zöldjének szabadabb távlata tárult a szem elé. Gyönyörű volt a reggel, szőke fényben fürdött a távoli pázsit, langyos fuvallat remegett át a zsendülő lombokon. Jobbkézt elhagyták a vadaskertetet, s rátértek a saint-cloud-i útra. A kocsi most zökkenő nélkül, puhán gördült a homokos fasoron, olyan könnyedén és szelíden siklott, mint a szán a havon.

- Nem rossz út, mi? - szólalt meg újra Clorinde, elnyúlva a hintóban. - Szabadabban lélegzik az ember, lehet beszélgetni... Mi hír Du Poizat barátunkról?

- Jól van - válaszolta Rougon.

- Még mindig elégedett a megyéjével?

Rougon bizonytalan mozdulatot tett, hogy ne kelljen válaszolnia. A fiatalasszony nyilván tudta, hogy Deux-Sèvres megye főnöke nem egy kellemetlenséget okozott a miniszternek hatalmi túlkapásaival. Clorinde nem faggatta tovább, Kahn úrra és Correurnére terelte a szót. Részleteket kérdezett lenti útvjáról, csúfondáros kíváncsiság ült az arcán. Aztán félbeszakította magát s felkiáltott:

- Most jut eszembe! Tegnap találkoztam Jobelin ezredessel és unokaöccsével, Bouchard úrral. Emlegettük magát... Igen, magát emlegettük.

Rougon behúzta a nyakát, most sem szólt. Ekkor az asszony felidézte a múltat.

- Emlékszik még azokra a kedves kis estéinkre a Marbeuf utcában? De mostanában annyit dolgozik, hogy nem lehet magához férni. Panaszkodnak is a barátai, azt mondják, megfélekedezik róluk... Tudja, én nem titkolózom. Nos, hallja hát: hűtlenséggel vádolják, kedvesem.

E pillanatban, amint elhaladtak a két tó között, a hintó keresztezte egy Párizsba igyekvő fogat útját. Látták, amint egy durva szabású arc visszahúzódik a kocsi belsejébe, nyilván, hogy ne kelljen köszönnie.

- Hiszen ez a sógora! - kiáltott fel Clorinde.

- Igen, betegeskedik mostanában - válaszolta Rougon mosolyogva. - Az orvosa reggeli sétákat rendelt.

De hirtelen témát változtatott, míg a landauer a lágyan ívelő sétány terebélyes fái alatt suhant tova:

- Mit akarnak! Nem hozhatom le nekik a csillagokat!... Ez a Beulin-d'Orchère is a fejébe vette, hogy igazságügy-miniszter lesz. Megkísértettem a lehetetlent. Puhatólóztam a császárnál, de semmit sem tudtam meg. A császár, azt hiszem, tart tőle. Erről nem én tehetek, ugyebár?... Beulin-d'Orchère első elnök. Ezzel beérhetné, a pokolba is! míg jobbat nem talál. Most meg nem köszön! Tökfej.

Clorinde most lesütötte a szemét, a napernyő bojtját csavargatta, meg sem moccant. Hagyta, hadd beszéljen, nem akart elveszteni egyetlen mondatot sem.

- A többieknek sincs több eszük. Az ezredes és Bouchard nagyon rosszul teszik, hogy panaszkodnak, már így is túl sokat tettem értük... Ez valamennyi barátomra vonatkozik. Van belőlük egy tucatnyi, szép kis teher a vállamon! Addig nem nyugszanak, míg le nem nyúzzák a bőrömet.

Elhallgatott, aztán kedélyes nevetéssel folytatta:

- Üsse kő! Ha olyan nagyon fáj rá a foguk, odaadom azt is... Ha az ember egyszer már kinyitotta a markát, nem csukhatja be többé. Bármilyen rosszat mondjanak is rólam a barátaim, én naphosszat azon fáradozom, hogy kedvezmények tömegét eszközöljem ki a számukra.

S megérintette a nő térdét, hogy a figyelmét magára irányítsa:

- Lássuk például magát! Beszélek a császárral ma délelőtt... Nincs valami kívánsága?

- Nincs, köszönöm - válaszolta Clorinde kurtán.

S hogy Rougon tovább unszolta, az asszony felfortyant, s a fejére olvasta, hogy most felhánytorgatja azokat az apró szívességeket, amiket neki meg a férjének tett. Ők ugyan nem lesznek többet a terhére, így fejezte be a mondókáját:

- Ezentúl magam intézem az ügyeimet. Talán eléggé felnőtt vagyok már!

Közben a kocsi elhagyta a Bois-t. Boulogne-on haladt most át, egy sor társzekér dübörgése közben, végig a Fő utcán. Delestang mindeddig békésen meghúzódott a landauerben, kezét marokén aktatáskájára téve hallgatott, mintha nehéz elméleti problémán tőrné a fejét. Aztán előrehajolt, s a nagy zajban odakiáltotta Rougonnak:

- Gondolja, hogy őfelsége ott maraszt bennünket ebédre?

Rougon tétova mozdulatot tett. Aztán ennyit mondott:

- A palotában szoktunk ebédelni, ha az ülés elhúzódik.

Delestang visszahúzódott a sarokba, mint aki sorsdöntő kérdéseken tűnődik. Aztán újból előrehajolt, hogy megkérdezze:

- Nagyon zsúfolt a mai ülés programja?

- Meglehet - válaszolt Rougon. - Sosem tudhatjuk. Azt hiszem, több kartársunknak számot kell adniuk bizonyos munkákról. Én, mindenesetre, szóba hozom azt a könyvet, mely miatt nézeteltérésem támadt a könyvterjesztő bizottsággal.

- Miféle könyv az? - kérdezte élénken Clorinde.

- Egy számárság, a parasztok számára készült kötetek egyike. *Jakab gazda estéi* a címe. Van benne minden: szocializmus, boszorkányság, földművelés, még a szövetkezés előnyeit dicsőítő cikk is. Egyszóval, veszedelmes fércmű.

A fiatalasszony kíváncsiságát láthatólag nem elégítette ki a válasz, mert kérdőn fordult a férje felé.

- Szigorúan ítélt, Rougon - jelentette ki Delestang. - Én átlapoztam azt a könyvet, egész jó dolgokat találtam benne; a szövetkezésről szóló fejezet ügyesen van megszerkesztve... Csodálkoznék, ha a császár ellene volna az ott kifejtett eszméknek.

Rougon már-már felcsattant. Széttárta a karját, tiltakozása jeléül. Aztán hirtelen lecsillapodott, mint aki nem akar vitába szállni; nem szólt többet semmit, a vidéket nézegette a szemhatár két oldalán. A landauer a saint-cloud-i híd közepén járt ekkor; lent a napfény borzongatta folyó lustán hömpölygette halványkék hullámain; a partokon álló fasorok a vízbe merítették éles körvonalú árnyékukat. Folyás iránt és ellen, a tágas égbolt kristályos tisztán, tavaszi fehéren, finom sápadtkék remegéstől árnyaltan boltozódott fölénk.

A kocsi megállt a kastély udvarán. Először Rougon szállt le, kezét nyújtotta Clorinde-nak. De ő tüntetően visszautasította a segítséget, s könnyedén leugrott a földre. S hogy a férfi még ott állt, kinyújtott karral, napernyőjével az ujjára koppintott, és odasúgta:

- Nem megmondtam, hogy felnöttem már!

Látszott, hogy nem fél többé tanítómestere hatalmas markától, melyet engedelmes diáklány-kezeiben tartott valaha, hogy erőt raboljon tőle. Kétségtelenül azt gondolta, eléggé kifosztotta már, s véget vetett a kislányos hízelgésnek. Hatalomhoz jutott, most már ő is úr a maga portáján. Mikor Delestang leszállt a kocsiról, az asszony előreengedte Rougont, s odasúgta a férjének:

- Remélem, ráhagyja, hadd hordjon össze hetet-havat a Jakab gazdájáról. Itt az alkalom, hogy ne mindig az ő nótáját fűjja.

Az előcsarnokban, mielőtt elvált volna tőle, utoljára végigsimogatta még a tekintetével, aggódva nézte a császárkabát egyik gombját, melytől ráncot vetett a szövet; s míg az ajtónálló bejelentette a császárnénál, mosolyogva nézett Rougon és Delestang után.

A minisztertanács a császár dolgozószobájával szomszédos szalonban ülésezett. Középpütt egy tucatnyi karosszék állt a posztóval letakart, nagy asztal körül. A magas, világos ablakok a kastély egyik teraszára nyíltak. Amikor Rougon és Delestang belépett, valamennyi kartársuk együtt volt már, kivéve a szabadságon levő közmunkaügyi, valamint a tengerészet- és gyarmatügyi minisztert. A császár nem jelent még meg. Az ablakokban álldogáló, az asztal köré csoportosuló urak még vagy tíz percig beszélgettek. Kettő mogorva képet vágott: annyira utálták egymást, hogy sosem váltottak szót. A többiek azonban szeretetre méltó arccal, könnyedén cseverészttek, míg komolyabb ügyekre nem került sor. Akkoriban egész Párizst annak a távol-keleti követségnek az érkezése foglalkoztatta, amelynek furcsa öltözéke és különös köszönése városszerte nagy feltűnést keltett. A külügyminiszter elmesélte, hogy előző este meglátogatta a követség vezetőjét; finoman gúnyolódott, bár tiszteletlen megjegyzést nem tett. Aztán sikamlósabb témákra terelődött a szó; az államminiszter beszámolt annak az operai balett-táncosnőnek egészségi állapotáról, aki majdnem lábát törte. Az urak - bár maguk között voltak - folyton résen álltak, gyanakodtak, latolgatták mondataikat, elkaptak egy-egy félszót, mosolyuk mögül egymást fürkészték, egyszerre elkomolyodtak, megérezve, hogy figyelik őket.

- Tehát csak egyszerű rándulás? - kérdezte Delestang, kit nagyon érdekeltek a táncosnők.

- Igen, rándulás - erősítette meg az államminiszter. - Szegény nő nem ússza meg két hétnél alább: addig nem mozdulhat a szobájából... Nagyon restelkedik, hogy elesett.

Egy halk neszre megfordultak. Mindannyian meghajoltak: a császár lépett be. Egy pillanatig karosszéke hátára támaszkodott. Tompa hangján, vontatottan kérdezte:

- Jobban van?

- Sokkal jobban, felség - válaszolta a miniszter, s újból meghajolt. - Ma reggel kaptam hírt róla.

A császár intésére a tanács tagjai elhelyezkedtek az asztal körül. Kilencen voltak; többen papirokat teregettek maguk elé; mások hátradőltek, a körmüket nézegették. Csend volt. A császár láthatóan nem jól érezte magát; ujjai közt lassan sodorgatta bajusza hegyét, fakó arccal. Aztán, hogy senki nem szólalt meg, észbe kapott, s elhullatott pár szót.

- Uraim, a törvényhozó testület ülészaka hamarosan véget ér...

Először a költségvetés került szóba, melyet a Ház ötnapi tárgyalás után fogadott el. A pénzügyminiszter felsorolta a költségvetés előadója által tolmácsolt óhajokat. Először esett meg, hogy a Ház valami bíráló szándékot mutatott, így például az előadó kifejezte abbeli kívánságát, hogy rendezzék az államadósságokat, a kormány pedig érje be a megszavazott hitelekkel, s ne folyamodjék állandóan póthitelekért. Másrészt, a képviselők felpanaszolták, hogy az államtanács nem vette figyelembe bizonyos kiadások csökkentését célzó megjegyzéseiket; sőt, egyikük azt követelte, ruházzák a törvényhozó testületre a költségvetés elkészítésének jogát.

- Nézetem szerint, semmi okunk helyt adni e követeléseknek - zárta szavait a pénzügyminiszter. - A kormány a takarékoság legszigorúbb szem előtt tartásával készíti költségvetéseit; ezt bizonyítja az is, hogy a bizottság csak nagy ügyel-bajjal tudott lefaragni potom kétmilliót... Mindamellet, tanácsosabbnak vélném, ha elnapolnánk a már megvizsgált három póthitelkérelem tárgyalását. Költségvetési átruházással előteremthetjük a szükséges összeget, s később majd formailag is rendbe hozzuk a dolgot.

A császár helyeslőn bólintott. Úgy látszott, oda se figyel, tekintete elrévedt, mintha vakítaná a középső ablakon át szemébe tűző éles fény. Újra csend lett. A császár után a miniszterek is egyetértően bólintottak. Egy pillanatig csak halk szöszmötölés hallatszott. Az igazságügy-miniszter lapozgatott egy pár lapos irományban, mely kinyitva feküdt az asztalon. Kérdőn nézett a kartársaira.

- Felség - kezdte el végre -, elhoztam az új nemesség alapításáról szóló előterjesztés tervezetét... Csak nyers feljegyzések még, de úgy gondoltam, részletesebb kidolgozás előtt ajánlatos volna itt a minisztertanácsban felolvasni, hogy hasznát vehessük mindama bölcs...

- Helyes, olvassa csak, igazságügy-miniszter úr - vágott közbe a császár. - Igaza van.

S félig arra fordult, hogy lássa a felolvasó minisztert. Felélénkült, szürke szemében sárga láng villant meg.

Az új nemesség kérdése sokat foglalkoztatta akkoriban az udvart. A kormány javaslatot terjesztett a törvényhozó testület elé, e javaslat értelmében bírsággal vagy elzárással büntetendő minden személy, akire rábizonyul, hogy nemesi címet bitorol, így akarták megvédeni a régi címeket, s előkészíteni az új címek alapítását. A törvényjavaslat szenvedélyes vitát váltott ki a képviselőházban; egyébként császárhű képviselők is azt hangoztatták, hogy demokratikus államban nincs helye nemességnek; mikor szavazásra került sor, huszonhárman szavaztak ellene. A császár azonban ragaszkodott kedves ábrándjához. Egészen nagyszabású elgondolást vázolt fel az igazságügy-miniszter számára.

Az emlékirat történeti visszapillantással kezdődött. Aztán a jövőbeli rendszer részletes kifejtése következett: a címeket szolgálati ágak szerint fogják adományozni, hogy az új nemesi rangok minden honpolgár számára elérhetőek legyenek; ez a demokratikus elmeszülemény rendkívüli módon föllelkesítette az igazságügy-minisztert. Végül a határozattervezet következett. A második cikkelynél a miniszter emeltebb hangon, tagoltan olvasta:

- „Grófi címet kapnak a hivatalukban vagy méltóságukban eltöltött öt esztendő, illetőleg a Becsületrend nagy érdemkeresztjének elnyerése után: minisztereink és titkos tanácsosaink; a bíborosok, a tábornagyok, a tengernagyok és a szenátorok; követeink és a hadosztályt vezénylő tábornokok.”

Megállt egy pillanatra, kérdőn tekintett a császárra, hogy nem felejtett-e ki valakit. Őfelsége egy kissé jobbra hajtotta a fejét, elgondolkozott. Végül azt mormolta:

- Azt hiszem, hozzá kellene vennünk a törvényhozó testület és az államtanács elnökét is.

Az igazságügy-miniszter, egyetértése jeléül, szaporán bólogatott, majd buzgón följegyzett valamit a kézirat szélére. Amint újból nekikészült az olvasásnak, megszólalt a vallás- és közoktatásügyi miniszter, hogy figyelmeztesse egy hiányosságra.

- Az érsekek... - kezdte.

- Bocsánat - vágott közbe nyersen az igazságügyminiszter -, az érsekek csak báróságot kapnak. Hadd olvasom végig a rendeletet.

De belegabalyodott az irományaiba. Sokáig keresgélt egy lapot, mely elkeveredett a többi közé. Rougon elterpeszkedett a helyén, széles paraszt-vállá közé húzta vastag nyakát, száj szöglete mosolyra rándult; elfordulva, észrevette, hogy a mellette ülő államminiszter is - ősi normand család sarja - enyhe megvetéssel mosolyog. Alig észrevehetőn összekacsintottak. A felkapaszkodott polgár és a nemesúr megértették egymást.

- No, megvan már - mondta végre az igazságügyminiszter. - „III. cikkely. Bárói címet kapnak: 1. A törvényhozó testület azon tagjai, akiket a választópolgárok egymás után háromszor tüntettek ki bizalmukkal; 2. az államtanácsosok, nyolcévi működés után; 3. a semmitőszék elnöke és főügyésze, a legfelsőbb számvevőszék elnöke és főügyésze, a hadosztálytábornokok és altengernagyok, az érsekek és a meghatalmazott miniszterek, ötévi működés után, vagy ha már korábban elnyerték a Becsületrend parancsnoki fokozatát...”

És így tovább, és így tovább. Bárói rangra emelkedtek volna a császári bíróságok vezető elnökei és főügyészei, a dandártábornokok és ellentengernagyok, a püspökök, le egészen az első osztályba sorolt megyeszékhelyek polgármestereiig; ezektől azonban tízévi szolgálatot követelt meg a rendelettervezet.

- Szóval minden kiskutyából báró lesz! - dünnyögte Rougon.

Minisztértársai, kik sosem titkolták, hogy rossz modorú embernek tartják, ünnepélyes képet vágtak, értésére akarván adni, hogy itt nem helyénvaló a tréfálkozás. A császár úgy tett, mintha nem hallaná a megjegyzést. Amikor azonban a felolvasás véget ért, megkérdezte:

- Mi az urak véleménye a tervezetről?

Nem tudták, mit mondjanak. Várták a határozottabb kérdezősködést.

- Rougon úr - firtatta a császár -, mit gondol a tervezetről?

- Bizony, felség - válaszolta a belügyminiszter, nyugodt mosolyával -, nem sok jót. A legrosszabb fajta veszélyt rejt magában: a nevetségesség veszélyét. Igen, attól tartok, hogy ez az egész bárósdí nevetségbe fül... Nyomósabb okokkal elő sem hozakodom: hogy, teszem azt, manapság általánosan elterjedt az emberek egyenlőség-érzése, hogy egy ilyenfajta rendszer elszabadítaná a hiúság ördögét...

Azonban az igazságügy-miniszter belefojtotta a szót, élesen visszavágott, mint akit személyes sérelem ért. Ő, úgymond, polgárember, s polgári család gyermeke, nem is állhat szándékában megingatni a modern társadalom egyenlőség-eszméjét. Az új nemesség demokratikus nemesség lenne. Ezt a „demokratikus nemesség” kifejezést nagyon találónak érezhette, mert többször elismételte. Rougon visszavágott, szüntelenül mosolyogva, harag nélkül. A cingár, szikár, fekete hajú igazságügy-miniszter végül személyeskedni kezdett. A császár szinte idegenül hallgatta az összetűzést; vállát lassan mozgatva, újra a szemközti nagy ablakon beáradó fehér fényességbe bámult. De tekintélyét féltve a felcsattanó hangoktól, azt mormogta:

- Uraim, uraim...

Majd kisvártatva megszólalt:

- Rougon úrnak talán igaza van... A kérdés nem érett még meg. Más oldalról kell megközelíteni. Majd elválik később.

A tanács ezután jelentéktelenebb ügyekre tért át. Különösen sokat emlegették a *Századunk* című lapot, melynek egyik cikke nagy felháborodást keltett az udvarban. Nem múlt el hét, hogy a császár környezete ne kérte volna őfelségétől e lap betiltását, mely a republikánus sajtótermékek utolsó mohikánja volt. Őfelsége azonban, személy szerint, nagyon elnéző volt a sajtó iránt, dolgozószobája magányában, szórakozásul, gyakran hosszú cikkekkel válaszolt a kormányt ért támadásokra; titkos vágya volt, hogy saját lapja legyen, melyben kiáltványokat közölhet, és vitákat kezdeményezhet. Ma mégis úgy döntött, hogy a *Századunk*-at részesítsék figyelmeztetésben.

A kegyelmes urak azt gondolták, vége az ülésnek. Láthatólag feszengtek karosszékük szélén. Már a hadügyminiszter is - unatkozó képű tábornok, ki egy árva szót sem szólt az egész ülés alatt - húzogatta zsebéből a kesztyűjét, amikor Rougon súlyosan az asztalra könyökölt.

- Felség - szólalt meg -, szeretném elmondani itt a minisztertanácsban, milyen nézeteltérésem támadt a könyvterjesztő bizottsággal egy állami engedélyért benyújtott könyv miatt.

Kartársai viaszasüppedtek karosszékükbe. A császár feléje fordult, könnyedén bólintott, engedélyt adva belügyminiszterének a beszédre.

Ekkor Rougon az előzményeket kezdte ismertetni. Arcáról eltűnt a kedélyes mosoly. Az asztal szélére dőlt, jobb karja szabályos mozdulattal kaszálta a zöld terítőt; előadta, hogy a bizottság egyik utolsó ülésén maga akart elnökölni, sarkallni kívánván a bizottsági tagok igyekezetét.

- Kifejtettem előttük, hogy, a kormány véleménye szerint, miben kell javítaniuk nagy jelentőségű munkájukat, amellyel megbízták őket... A könyvterjesztés súlyos veszedelmet idézne elő, ha - fegyverré válván a felforgatók kezében - a viták és acsarkodások újraéledéséhez vezetne. A bizottságra hárul tehát az a feladat, hogy elutasítson minden olyan uszító könyvet, mely korunkhoz méltatlan szenvedélyeket szít. Ezzel szemben támogatnia kell mindazokat a becsületes szándékú műveket, amelyek istenfélelmet, hazaszeretetet, császárhűséget oltanak az olvasóba.

A mogorván hallgató miniszterek ettől az utolsó fél mondatától nem tagadhattak meg egy kurta, helyeslő bólintást.

- A rossz könyvek száma napról napra növekszik - folytatta. - E növekvő áradattól nem lehet eléggé óvni az ország népét. Tizenkét kiadott könyvből tizenegy és fél máglyára való. Ez az arány... A bűnös érzések, a felforgató elméletek, a társadalomellenes rémségek soha nem burjánzottak még ilyen bőségben... Kénytelen vagyok elolvasni néha bizonyos munkákat. Nos, mondhatom...

A vallás- és közoktatási miniszter megkockáztatott egy közbevetést:

- A regények... - mondta.

- Regényt nem olvasok - jelentette ki ridegen Rougon.

Kartársa szemérmeskedő mozdulattal tiltakozott, felháborodva forgatta a szemét, mintha esküdni akarna, hogy effélét ő sem olvasott soha életében. Magyarázkodni kezdett.

- Én csak azt akartam mondani, hogy a regények elsősorban a tömeg egészségtelen kíváncsiságának nyújtanak mérgezett táplálékot.

- Nyilvánvaló - folytatta a belügyminiszter. - De vannak más, nem kevésbé veszélyes írárok is; azokról a népszerűsítő művekről beszélek, amelyeknek szerzői valamiféle társadalom- és gazdaságtudományi kotyvalékot próbálnak a parasztok és munkások fejébe csöpögtetni, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy megzavarják a gyengébb fejűeket... Most éppen egy ilyenfajta könyv fekszik átvizsgálás céljából a bizottság előtt: *Jakab gazda estéi*. Egy őrmesterről szól, aki hazatérve falujába, vasárnap esténként összeül beszélgetni a tanítóval, mintegy húsz földműves jelenlétében; minden beszélgetésnek más a tárgya: az új művelési módszerek, a munkásegyletek, a termelő szerepének jelentősége a társadalomban. Én olvastam ezt a könyvet, egy hivatalnok hívta fel rá a figyelmemet; különösképpen az aggaszt benne, hogy színleg bámulattal adózik a császári intézményeknek, s ennek örvén veszedelmes tanokat hirdet. Tévedésről nem lehet szó: ezt a művet egy néplázító írta. És meglepetéssel kellett hallanom, hogy a bizottság több tagja dicsérrettel nyilatkozik róla. Velük vitattam meg egyik-másik fejezetét, de láthatólag nem sikerült meggyőznöm őket. A szerző, mint mondták, még öfelségének is küldött egy tiszteletpéldányt... Ennélfogva, úgy vélem, kötelességem felséged s a minisztertanács véleményét kikérni, mielőtt a legcsekélyebb kényszert is alkalmaznám.

S a császár arcába meredt. Annak ide-oda röpködő pillantása végre megállapodott az előtte fekvő papírvágó késen. Az uralkodó fölvette a kést, s ujjai közt forgatva, azt dűnnyögte:

- Lám, lám, a *Jakab gazda estéi*...

Többet nem mondott, oldalvást sandított az asztal mentén, jobbra és balra.

- Talán az urak átlapozták a könyvet. Nagyon örülnék, ha megtudnám...

Nem fejezte be, elharapta a mondat végét. A miniszterek lopva fürkésztek egymást, mind-egyik arra számított, hogy majd a szomszédja válaszol, s mond valami véleményt. A csönd mind hosszabbra nyúlt, az urak zavara nőtön-nőtt. Végül a hadügyminiszter megkockáztatott egy tanácstalan kézmozdulatot, társai nevében is. A császár a bajuszát pödörgette, nem sietett.

- És ön, Delestang úr? - kérdezte.

Delestang úgy feszengett a székén, mint aki önmagával viaskodik. A nekiszegezett kérdésre elszánta magát. De mielőtt megszólalt volna, önkéntelenül is arra pillantott, ahol Rougon ült.

- A könyv volt a kezemben, felség.

Megakadt, magán érezte Rougon nagy, szürke szemét. De azután, a császár nyilvánvaló örömét látván, folytatta, enyhén remegő ajakkal:

- Sajnálom, de nem lehetek egy véleményen tisztelt barátommal és kartársammal, a belügyminiszter úrral... Annyi bizonyos, hogy a könyv éppenséggel tartalmazhatna megszorításokat, és határozottabban utalhatna arra, hogy milyen bölcs megfontolásnak kell kísérnie a haladás minden, valóban hasznos lépését, ha azt akarjuk, hogy az valóban gyümölcsöző legyen. Én azonban, ennek ellenére is, úgy vélem, hogy a *Jakab gazda estéi*-t a legtisztább szándék szülte. A benne kifejezett, jövőre vonatkozó óhajok semmiben sem sértik a császári intézményeket. Sőt, ellenkezőleg, inkább jogosan várt kiteljesülései...

Újból elhallgatott. Bár igyekezett csak a császár felé fordulni, megérezte az asztal túloldalán könyöklő, megdöbbenéstől sápadt Rougon roppant testét. Delestang rendszerint a nagy ember véleményén volt. Ez utóbbi azt is remélte egy pillanatig, hogy egyetlen szóval visszatérítheti a fellázadt tanítványt.

- Lássuk csak! - kiáltott fel, összefont ujjait ropogtatva. - Idézzünk belőle. Kár, hogy nem hoztam magammal... Sebaj, már eszembe is jutott egy fejezet, hallgassák meg. Jakab gazda két koldusról beszél, akik ajtóról ajtóra járnak a faluban; a tanító kérdésére kijelenti, meg

fogja tanítani a parasztokat arra, hogyan kerülhetik el a szegénységet. S következik valami nyakatekert elmélet a nyomorúság megszüntetéséről. Máris nyakig ülünk a kommunista eszmékben... A földművelés- és kereskedelemügyi miniszter úr ezt a fejezetet csak nem helyeselheti?

Delestang egyszerre felbátorodott, és szembe mert nézni Rougonnal.

- Ohó! Kommunista eszmékben! - mondta. - Ön egy kissé elveti a sulykot! Én csupán a szövetkezés elveinek igen éleselméjű kifejtését találtam abban a fejezetben.

Beszéd közben az aktatáskájában kotorászott.

- Éppen itt van nálam a mű - közölte végül.

És olvasni kezdte a vitatott fejezetet. Csöndesen, egyenletes hangon olvasott. Szép államférfiúi arcán, bizonyos részeknél, szent komolyság honolt. A császár elmélyedő tekintettel hallgatta. Szemlátomást gyönyörködött e szívhez szóló szemelvényekben, ahol a szerző oldal-számra gyerekes számárságokat ad parasztjai szájába. A kegyelmes urak el voltak ragadtatva. Micsoda cirkusz! Rougont cserbenhagyja Delestang, akit csak azért szerzett el miniszternek, hogy a tanács némán-ellenséges környezetében legyen kire támaszkodnia! Kartársai felrötták neki folytonos hatalmi túlkapásait, s uralomvágyát, mely arra ösztökélte, hogy őket pusztá alkalmazottakként kezelje, önmagát őfelsége bizalmas tanácsadójának és jobbkezeének kiáltva ki. És most tökéletesen elszigetelik! Ezt a Delestang-t aranyba kell foglalni.

- Egy-két szó talán akad benne - mormolta a császár a felolvasás végén. - De én nem látok semmi lényegest... Nemde, uraim?

- Teljesen ártalmatlan - erősítették meg a miniszterek.

Rougon kitért a válasz elől. Úgy látszott, beadja a derekát. De aztán újabb rohamra indult, most már csak egyedül Delestang ellen. Pár percig csak kettejük közt folyt a vita, pattogó mondatokban. A szép ember belemelegedett, gúnyolódni kezdett. Lassan Rougon is felpaprikázódott. Első ízben tapasztalta, hogy a hatalma meginog. Hirtelen a császárhoz fordult, felpattant, hevesen hadonászott.

- Felség! Erre a förmedvényre megadjuk a jóváhagyást, mert felséged, bölcsességében, úgy vélekedik, hogy a mű nem veszedelmes. De ki kell jelentenem, felség, a legnagyobb baj származnék belőle, ha Franciaország akár csak a felét is megkapná azoknak a szabadság-jogoknak, amelyeket ez a Jakab gazda sürget. Felséged súlyos előzmények után adta kezembe a hatalmat. Arra intett, hogy eszembe se jusson időszerűtlen kíméletességből megnyugtanni a reszketőket. Kívánsága szerint rettegetté tettem a nevem. Úgy vélem, híven követtem felséged legkisebb útbaigazításait is, és megfeleltem a reám rótt kötelességeknek. Ha akad, aki túlzott keménységgel vádol, és szememre lobbantja, hogy visszaéltem a rám ruházott hatalommal, az efféle vádaskodó bizonyára csak felséged politikájának ellenzője lehet. Nos! Higgye el felséged, a társadalom teste most is éppen olyan beteg, mint volt; néhány hét alatt, sajnos, nem sikerült kigyógyítanom a pusztító rákfenéből. A zabolátlan szenvedélyek most is fenyegetően morognak a néplázítás szemétdombján. Nem akarom fitogtatni a fekélyt, nem kívánom túlozni borzalmát, ám létezésére kötelességem felhívni a figyelmet, s óvnom felségedet, nehogy szívének nemes sugallatára hallgasson. Egy pillanatig remélni lehetett, hogy az uralkodó erélye s a haza ünnepélyes akarata mindörökre száműzi az általános züllöttség szörnyű korszakát. Az események fájdalmasan bizonyították tévedésünket. A nemzet nevében kérem felségedet, ne vonja vissza sújtó kezét. A veszedelem nem a hatalom mértéktelen előjogaiban, hanem a megtorló intézkedések hiányában rejlik. Ha felséged visszavonná kezét, a söpredék forrongani kezdene, nyomban elárasztaná forradalmi követelésekkel, és felséged legerélye-

sebb hívei sem tudnák, hogyan védjék meg császárukat... Bátorkodom ezt erősen hangsúlyozni még ma, mert holnap irtózatos lenne a katasztrófa. Korlátlan szabadság nem lehetséges olyan országban, ahol él egy lázadó csoport, mely makacsul vonakodik elismerni a kormányzat alapvető célkitűzéseit. Sok-sok évnek kell eltelnie, míg az abszolút hatalom mindenki előtt természetesnek tetszik, elmossa a régi küzdelmek emlékét, s annyira vitathatatlaná válik, hogy bizvást lehet akár vitatkozni is felőle. A teljes szigorral érvényesített tekintélyvel kívül Franciaországnak nincs más oltalma. Azon a napon, amelyen felséged kötelességének érzi, hogy a népnek visszaadja akár csak a legártatlanabb szabadságjogot is, az egész jövőre elkötelezi magát. Az első szabadság nincs a második nélkül, aztán jön a harmadik, és elsöpör intézményeket, uralkodóházat, mindent. Irgalmatlan gépezet ez: üszkösödés, mely éppen csak érinti az ujj hegyét, megtámadja a kezét, fölfalja a kart, elemészi a testet... S mivel ily nyíltan merészeltem szólni e tárgyról, hadd tegyem hozzá: a parlamentarizmus már megölt egy monarchiát, ne vessünk elébe még egy császárságot is áldozatul. A törvényhozó testület amúgy is túlságosan zajos szerepet kezd játszani. Csak ennél nagyobb részt ne szánjanak neki az uralkodó irányító politikájából, mert az aztán a legbotrányosabb és leggyászosabb vitákat indítaná el. A legutóbbi választások egyszer már bebizonyították a nemzet örök háláját, de mégiscsak megszületett az az öt jelöltség, amelynek szégyenletes sikere intő példaul kell hogy szolgáljon. Ma a legnagyobb feladatunk az, hogy meggátoljuk egy ellenszegülő kisebbség létrejöttét, de ennél is fontosabb, hogy - ha mégis létrejön - ne adjunk a kezébe fegyvert, mellyel még arcátlanabbul támadhat a hatalom ellen. Amelyik parlament hallgat, az dolgozik... A sajtó azonban, felség, a szabadságot szabadossággá változtatja. Mióta miniszter vagyok, figyelmen kívül hagyom a tudósításokat, és minden reggel elfog az undor. A sajtó a bűzös, bomlasztó anyagok tárháza, a forradalmak melegágya, a gyújtogatásnak mindig-forró tűzfészke. A sajtó csak akkor lesz hasznos, ha sikerül megfékeznünk, és hatalmát a kormány szolgálatába állítanunk... És nem is említem a többi szabadságot: a szabad egyesülés jogát, a gyülekezési szabadságot, a „mindent tehetsz” jogát. A *Jakab gazda estéi* mindezt tiszteletudón csak kéri még. Később már követelni fogják. Ettől félek annyira. Hallgasson rám felséged: Franciaországnak még sokáig kell éreznie, hogy vasököl nehezedik rá...

Ismétlésekbe bocsátkozott, mind hevesebben védelmezte a hatalmát. Több mint egy órát beszélt egyhuzamban, a tekintélyelv mögé rejtőzött, azzal fedte magát, azzal takarózott, mint a harcos, kihasználva védőpajzsának szilárdságát. Nyilvánvaló szenvedélyessége ellenére is maradt benne annyi hidegvér, hogy szemmel tartsa kartársait, arcukról olvassa le szavai hatását. A miniszterek arca sápadt és mozdulatlan volt. Rougon hirtelen elhallgatott.

Hosszabb csönd támadt. A császár megint játszózni kezdett a papírvágó késsel.

- A belügyminiszter úr túlon túl sötéten látja Franciaország helyzetét - törte meg a csendet az államminiszter. - Semmi, úgy gondolom, semmi sem fenyegeti intézményeinket. A rend tökéletes. Megnyugodhatunk öfelsége nagy bölcsességében. Sőt, a bizalom hiányára vall, ha valaki aggályainak adja tanújelét...

- Nyilván, nyilván - mormolta több hang.

- Ezt még azzal is megerősíthetem - lódította a külügyminiszter -, hogy Franciaországot még soha nem tisztelték ennyire Európában. Külországokban mindenütt elismeréssel adóznak öfelsége szilárd és megfontolt politikájának. A kancelláriák véleménye szerint hazánk belépett az örök béke és nagyság korába.

Különben egyik úr sem szándékozott kikezdeni a Rougon védelmezte politikai programot. Minden tekintet Delestang felé fordult. Az megértette, mit várnak tőle. Elmondott pár mondatot. A császárságot épülethez hasonlította.

- A tekintélyelvét nem szabad megingatni, ez bizonyos; de a közszabadságok előtt sem lehet egyszer s mindenkorra becsapni az ajtót... A császárság olyan, mint egy menedékhely; hatalmas, pompás épület, melynek alapjait őfelsége saját kezűleg vetette meg. Ma még a szétrombolhatatlan falak emelésén fáradozik. De eljön majd a nap, amidőn, művét befejezve, az épület betetőzésére kell gondolnia, és akkor...

- Soha! - szakította félbe hevesen Rougon. - Minden romba dől!

A császár fölemelte a kezét, hogy véget vessen a vitának. Mosolygott, mint aki mély merengésből ébred.

- Jól van, jól - mondta. - Elkalandoztunk a folyó ügyektől... Majd meglátjuk.

Fölállva hozzáfűzte:

- Uraim, későre jár, a kastélyban ebédelnek.

Az ülés véget ért. A miniszterek hátratolták karosszékeiket, fölkeltek, köszöntötték a lassú léptekkel távozó császárt. Őfelsége azonban visszafordult, és azt dörögte:

- Rougon úr, kérem egy szóra.

S míg az uralkodó egy ablakmélyedésbe vonta Rougont, a kegyelmes urak a terem másik végében Delestang köré sereglettek. Tapintatosan gratuláltak neki, hunyorgattak, hamiskásan rámosolyogtak, fojtottan zsongott körötte a dicsérő elismerés. Az államminiszter - hallatlanul éles eszű és sokat tapasztalt férfiú - majd hétrét görnyedt. Elve volt, hogy a buták barátsága szerencsét hoz. Delestang szerény, komoly meghajlásokkal köszönte meg a bókokat.

- Ne itt, jöjjön velem - mondta a császár Rougonnak.

Úgy határozott, hogy a dolgozószobájába viszi. A szűköcske helyiségben mozdulni is alig lehetett a bútorokon heverő újságoktól és könyvektől. Cigaretára gyújtott, megmutatta Rougonnak egy katonatiszt új találmányának kicsinyített mását: a kis ágyú játékszerhez hasonlított. Az uralkodó tüntetően barátságos hangot ütött meg, láthatólag be akarta bizonyítani miniszterének, hogy továbbra is a legteljesebb jóindulattal viseltetik iránta. Rougon azonban felelősségre vonást szimatolt. Gondolta, jobb, ha elébe vág.

- Felség - kezdte -, jól tudom, milyen hevesen támadnak engem felséged előtt.

A császár mosolygott, nem felelt. Az udvar valóban ismét összefogott ellene. Most azzal vádolták, hogy visszaél a hatalmával, és kíméletlenségével veszélyezteti a császárságot. A legfurcsább mendemondák keringtek felőle, a palota folyosói tele voltak élccel és panasszal, visszhangjuk reggelente eljutott a császári dolgozószobába is.

- Telepedjék le, Rougon úr, telepedjék le - mondta kedélyesen a császár.

Majd maga is leült, s így folytatta:

- Mindenféle pletykákkal beszélnek tele a fejemet. De jobb, ha önnel tárgyalom meg a dolgokat... Hogy is volt azzal a közjegyzővel, aki letartóztatása után meghalt Niort-ban? Martineau-nak vagy minek hívták...

Rougon nyugodtan ismertette a részleteket. Az a Martineau igen veszedelmes egyén volt, az a fajta republikánus, akinek a befolyása nagy bajokat okozhatott volna a megyében. Letartóztatták. Meghalt.

- Éppen ez az, hogy meghalt - folytatta a császár -, ez a bosszantó. Az ellenséges érzelmű lapok kaptak az ügyön, nagy titokzatosan tálalják, bizonyos tényeket elhallgatva, s evvel nagyon rossz hatást keltenek... Mindez nagyon elszomorít, Rougon úr.

Nem firtatta tovább az ügyet. Elhallgatott pár pillanatra, cigarettája a szája szélén fityegett.

- Ön nemrégiben járt Deux-Sèvres-ben - folytatta -, s ott egy ünnepségen vett részt... Bizonyos ön abban, hogy Kahn úr vállalkozása szilárd pénzügyi alapokon nyugszik?

- Ó, egészen biztos vagyok benne! - kiáltott fel Rougon.

Újból magyarázkodni kezdett. Kahn úr egy dúsgazdag angol társaságra támaszkodik; a niort-angers-i vasútvonal részvényei fényes sikerrel mutatkoztak be a tőzsdén; szebb ügyletet álmodni se lehet. A császár tamaskodott.

- Elöttem némi aggodalommal beszéltek a dologról - dünnyögte. - Ugye, megérti, mennyire kellemetlen volna, ha az ön neve valami csődbe keveredne... De mivel ön éppen az ellenkezőjét állítja, elvégre is...

A második témát is elejtette, hogy a harmadikra térjen át.

- Aztán itt van Deux-Sèvres megye főnöke; azt mondják, mindenki nagyon elégedetlen vele. Állítólag mindent fejtetőre állított odalént. Azt is híresztelik, hogy az apja egy volt adóvégrehajtó, akinek furcsa viselkedése állandó szóbeszéd tárgya a megyében... Du Poizat úr barátja önnek, úgy tudom?

- Jó barátaim egyike, felség.

S hogy a császár fölállt, fölkelt Rougon is. Az előbbi egy ablakhoz ment, majd visszajött, lenge füstkarikákat eregetve.

- Sok barátja van önnek, Rougon úr - mondta hamiskás képpel.

- Igen, felség, sok! - válaszolta nyersen a miniszter.

A császár idáig nyilvánvalóan csak a kastélybeli mendemondákat, a környezetéből származó gyanúsítgatásokat ismételte. De alighanem tudott más esetekről is, az udvar előtt ismeretlen tényekről, amiket külön nyomozói vittek hírül neki; ezek a tények sokkal jobban érdekelték; nagyra tartotta a kémkedést, a rendőrség titkos tevékenységét. Nézte egy darabig Rougont, arcán távoli mosoly ült; aztán, mint aki mulat a dolgon, bizalmasabb hangon folytatta:

- Ó, sok mindent megtudok én, többet is, mint szeretném... Látja, itt egy másik apróság: ön alkalmazta a hivatalában egy ezredes fiát, pedig a fiatalember nem tudta bemutatni az érettségi bizonyítványát. Nem nagy ügy, tudom. De ha ön sejtené, hogy ezek a dolgok mekkora port vernek föl!... Az ember mindenkit magára haragít az efféle számárságokkal. Nagyon rossz politika.

Rougon nem válaszolt. Öfelsége nem fejezte még be. Kinyitotta a száját, keresgélte a szavakat; látszott, hogy valami kínos mondanivalója van, mert egy pillanatig tétovázott, hogy beleavatkozzék-e az effajta ügyekbe. Végül kimondta:

- Hogy ne is említsem az ajtónállóját, azt a Merle nevű pártfogoltját. Részegeskedik, pimaszkodik, ügyfelek és tisztviselők egyként panaszkodnak rá. Mindez fölöttébb kínos, fölöttébb kínos.

Aztán, hangját felemelve, nyersen összegezte a véleményét:

- Túl sok a barátja, Rougon úr. Ez a sok ember nincs hasznára. Nagy szolgálatot tenne önnek, aki összeveszítene velük... Nézze: egyezzek bele, hogy elcsapjuk Du Poizat urat, s ígérje meg nekem, hogy a többieket faképnél hagyja.

Rougon érzéketlen maradt. Meghajolt, s mély hangon mondta:

- Felség, én, éppen ellenkezőleg, a Becsületrend tiszti szalagját kérem Deux-Sèvres megye főnöke számára... És még egy-két kedvezményt szeretnék kieszközölni...

Jegyzetfüzetet húzott ki a zsebéből s folytatta:

- Béjuin úr arra kéri felségedet, hogy bourges-i útja során tisztelje meg látogatásával kristály-üveggyárát Saint-Florent-ban... Jobelin ezredes a császári palotában szeretne elhelyezkedni... Merle, az ajtónálló, arra emlékeztetett, hogy megkapta a katonai érdemérmet, s most trafik-engedélyt kér egyik húga számára...

- Több nincs? - kérdezte a császár, s újból elmosolyodott. - Ön hősies pártfogó. Bizonyára imádják a barátai.

- Nem, felség, nem imádnak, támogatnak - mondta Rougon nyers őszinteségével.

Ez a szó szemmel láthatóan nagyon meglepte az uralkodót. Rougon most kiszolgáltatta hűségének egész titkát: mihelyt nem gyümölcsözteti a hitelét, a hitelének befellegzett; nem számít a botrány, nem számít bandájának elégedetlensége és árulása, ő csakis bennük bízhat, csak rájuk számíthat, az ő épségüket kell őriznie, ha őnmaga is épségben akar maradni: ez a végzete. Minél többet csikart ki barátai számára, minél elképesztőbbnek és méltatlanabbnak látszottak ezek az előnyök, annál erősebb volt ő maga is. Tisztelettudón fűzte még hozzá, hangsúlyozott célzatossággal:

- Tiszta szívemből kívánom, hogy felséged, uralmának nagysága érdekében, még sokáig maga mellett tudhassa azokat a hűséges alattvalóit, akik segítségére voltak a császárság visszaállításában.

A császár nem mosolygott már. Tűnődve tett pár lépést, tekintete elborult; látszott, hogy elsápad, s borzongás fut végig rajta. Ebben a rajongó lélekben rendkívüli erővel jelentkeztek a sejtelmek. Elvágta a beszélgetés fonalát, hogy ne kelljen döntenie, és máskorra halasztotta szándékának megvalósítását. Ismét nagyon kedves lett. Sőt, visszatérve a minisztertanácsban lezajlott vitára, úgy látszott, Rougonnak ad igazat, most, hogy következmények nélkül nyilváníthatja véleményét. Az ország bizonyára nem érett még a szabadságokra. Erélyes kéznek kell még jó ideig, tétovázás nélkül kijelölnie az események szilárd menetét. És végezetül újból biztosította a minisztert teljes bizalmáról; tökéletes cselekvési szabadságot ruház reá, megerősíti korábban adott utasításait. Rougon azonban tanácsosnak vélte, ha még határozottabb ígéretet csikar ki.

- Felség - mondta -, nem lehetek kényre-kedvre kiszolgáltatta holmi rosszindulatú rágalmaknak. Biztonságra van szükségem, hogy megoldhassam azt a súlyos feladatot, mely még reám hárul.

- Rougon úr - felelte a császár -, cselekedjék bátran, én ön mellett állok.

S véget vetve a beszélgetésnek, a szoba ajtaja felé indult; a miniszter követte. Kiléptek az ajtón, átvágtak több termen, hogy az ebédlőbe jussanak. Mielőtt bementek volna, az uralkodó hátrafordult, s Rougont a csarnok sarkába vonta.

- Akkor hát - kérdezte tőle halkán -, ön nem helyesli az igazságügy-miniszter által beterjesztett új nemesi rendszert? Nagyon örültem volna, ha szívesen fogadja a tervet. Tanulmányozza a kérdést.

Aztán, választ sem várva, hozzáfűzte, nyugodt-csökönys arc kifejezéssel:

- Nem sürgős. Várok. Tíz évig is, ha kell.

Az ebéd alig fél órát tartott, utána a miniszterek átvonultak a szomszéd kisszalomba, ott szolgálták föl a kávét. Pár percig beszélgettek, a császár köré csoportosulva. Clorinde, kit a császárné szintén ott marasztott ebédre, benézett a férjéért: magabiztosan mozgott, egyetlen nő a politikusok társaságában. Több úrnak kezet nyújtott. Mindnyájan köré sereglettek, a beszélgetés másra terelődött. Azonban őfelsége olyan heves ostromot indított a fiatalasszony ellen, olyan közel állt hozzá, nyakát nyújtogatva, le-lesandítva, hogy a kegyelmes urak illőbbnek vélték tapintatosan arrább húzódni. Négyen, majd hárman kísérték az üveges ajtón a kastély teraszára. Csupán ketten maradtak a szalonban, a látszat kedvéért. Az államminiszter maga volt a megtestesült előzékenység, nyájas mosolyra igazította hosszú, nemesúri arcát, s magával vonta Delestang-t; a teraszról mutogatta neki a messzeségben Párizst. Rougon a napon állt, ő is elmerülten szemlélte a nagyvárost, mely a boulognes-i erdő terjedelmes, zöld leplén túl, kékesen füstölő romhalmaz gyanánt zárta le a szemhatárt.

Clorinde tündöklőn szép volt. Öltözete hanyag, mint mindig; halvány cseresznyeszín ruháját húzta-vonta; úgy látszott, csak sebtiben hánytá magára a ruhadarabjait, mint akit vad vágy űz. Kacagott, karját lógázta. Kellette-kínálta magát. Egyszer, a tengerészeti miniszter bálján kőr dámának öltözve jelent meg: gyémánt szívek függtek a nyakában, a csuklóján, a térdén, akkor hódította meg a császárt; attól fogva - úgy látszik - barátságban is maradt vele, de mindig tréfával ütötte el őfelsége bókjait, valahányszor az a szépségét dicsérte.

- Nézze csak, Delestang úr - mondta kartársának az államminiszter a teraszon -, amott balra, milyen szokatlan szelíd-kék a Panthéon kupolája.

S míg a férj ámult-bámult, a miniszter kíváncsi pillantásokkal próbált a nyitva hagyott üvegajtón át a kisszalomba férközni. A császár előrehajolt, arcába beszélt a fiatal nőnek, aki úgy dőlt hátra, mintha menekülni akarna előle, s csengőn kacagott. A császárnak csak elmosódott arcéle látszott: hosszú fül, nagy, vörös orr, reszkető bajusz alá búvó, húsos száj; orcájának hátrafutó síkján, éppen csak megvillanó szeme sarkában sóvár láng égett: a nő szagától meg-részegülő férfi érzéki vágya. Clorinde pedig izgatta, csábította, feje alig látható nemet intett, de minden lélegzetvétele, fel-felbugyborékoló kacagása a mesterin felszított vágyat élesztette.

Amikor a kegyelmes urak visszatértek a szalonba, a fiatalasszony fölemelkedett, s anélkül, hogy tudni lehetett volna, mire válaszol, így szólt:

- Ó, felség, ne reménykedjék, csökönyös vagyok, mint az öszvér.

Rougon nézeteltérésük ellenére is Delestang-nal és Clorinde-dal tért vissza Párizsba. Az asszony békülékenynek mutatkozott. Nem villózott már benne az az ideges nyugtalanság, mely minduntalan veszélyes vizekre sodorja a társalgást; sőt, olykor mosolygó részvétellel nyugtatta a pillantását Rougonon. Míg a landauer lágyan suhant a tó partján a napfény áztatta Bois-ban, Clorinde elnyúlt, s kéjes sóhajjal mormolta:

- Ó, de csodás nap volt ez a mai.

Elábrándozott egy ideig, majd a férjéhez fordult:

- Mondja, a nővére, de Combilot-né még szerelmes a császárhoz?

- Henriette-nek elment az esze! - felelte Delestang vállat vonva.

Rougon adott felvilágosítást.

- Bizony, még az. Azt mondják, egy este őfelsége lába elé borult... Az fölemelte s biztatta, hogy várjon még...

- No hiszen! Várhat! - kiáltotta vidáman Clorinde. - Lesz még más is előtte.

Clorinde ekkoriban élte különiségei és hatalma virágkorát. Most is az a szertelen nagylány volt, aki annak idején bérelt lován járta Párizst, hogy férjet fogjon magának. Csakhogy a nagylány asszonnyá érett, keble teltebb, csípője szélesebb lett, megfontoltan hajtotta végre legképtelenebb ötleteit, valóra váltotta sokáig dédelgetett álmát: hatalmat szerzett. Addig lótot-futott a gyanús negyedekben, árasztotta el levelekkel Franciaország négy sarkát, dörgölözött a politikusokhoz, férközött a bizalmukba, folytatta féktelen, összefüggéstelen, oktalan, céltalan tevékenységét, hogy a végén vitathatatlanul valóságos befolyásra tett szert. Még most is elképesztő dolgokat, örült terveket, esztelen reményeket vázolt fel komoly beszélgetés közben; most is cipelte magával degeszre tömött, elnyűtt, összemadzagolt irattáskáját, s oly szent meggyőződéssel babusgatta a karjában, hogy a járókelők megmosolyogtak, amerre elvonult sáros szoknyájában. És mégis sokan fordultak hozzá tanácsért, sőt, tartottak is tőle. Valójában senki meg nem tudta volna mondani, honnan származik a hatalma; távoli, sokágú, eldugott forrásai voltak, nehéz lett volna az eredetüket felkutatni. Legföljebb töredékes mendemondák, adomák jártak szájról szájra. Ez a különös alak a maga teljességében megfoghatatlan maradt; hóbortos képzelet, mindig meghallgatott józan ész, pompás test - talán csak ebben rejtett uralmának titka. De egyébként nem is igen kutatták Clorinde szerencséjének rejtelseit. Elég volt, hogy uralkodik, még ha szeszélyes királynő módjára is. Meghódoltak előtte.

A fiatalasszony uralma csúcsára ért. Otthonában, az öltözőfülkéjében szanaszét heverő, jól-rosszul kimosott lavórok között összpontosította Európa udvarainak politikáját. Ki nem tudták találni, milyen úton-módon kapott a követségeknél is előbb híreket, részletes tudósításokat, amelyekből a kormányok életének legapróbb rezdüléseiről is értesült. Neki is megvolt a saját udvara: bankárok, diplomata, bizalmas barátok; eljárak hozzá, hogy szóra bírják. Kivált a bankárok sündörögtek körülötte szívesen. Egyikük, Clorinde segítségével, majd százmilliót nyert egy csapásra: bizalmasan értesült tőle egy szomszéd államban küszöbönálló miniszterváltozásról. A fiatalasszony megvetette a becsstelen politikai kupeckedést; csupán azért újságolta el, amit tudott diplomáciai pletykákat, a fővárosok nemzetközi trécseléseit -, mert kedve telt a tereferében, s meg akarta mutatni, hogy egyszerre rajta tartja a szemét Torinón, Bécsen, Madridon, Londonon sőt Berlinen és Szentpéterváron is. Kiapadhatatlanul özönlött az értesülések áradata a királyok egészségéről, szerelmeikről, szokásaikról, mindegyik ország politikusairól, a legeldugodtabb német fejedelemség botrányairól is. Clorinde egy szóval elintézte az államférfiakat, északról délre ugrott, minden átmenet nélkül, hanyagul megpöccentette a királyságokat, olyan otthonosan mozgott köztük, mintha a föld kerekisége, városaival és népeivel egyetemben elférne egy játékos dobozban, melynek kartonházikóit és faemberkéit kedvére rakosgathatja ide-oda. Máskor, ha kimerült a sok locsogásban, összepattintotta a hüvelykjét s a nagyujját, jelezve, hogy az egész nem ér egy fabatkát sem.

Szerteágazó gondjainak zürzavarában pillanatnyilag egy roppant horderejű ügyért lelkesedett. Igyekezett feket rakni a nyelvére, nehogy kifecsege a titkot, de egy-egy elejtett célzás örömet csak nem tagadhatta meg magától. Velencére vetett szemet. A nagy olasz minisztert családjában csak „Cavour”-nak emlegette, így beszélt róla. „Cavournak nem tetszett, de nekem igen, s ő beadta a derekát.” Reggel és este bezárkózott Rusconi lovaggal az olasz követség. Különben „az ügy” a legjobb úton haladt. Clorinde - fölszegve keskeny istennőhomlokát - úgy beszélt, mint az alvajáró: elhullatott pár összefüggéstelen mondatfoszlányt, vallomástöredéket: titkos találkozó a császár s egy külföldi államférfi között, szövetségi szerződéstervezet,

melynek egyes pontjait még vitatják, háború a jövő tavasszal. Más napokon tajtékozott dühében: rugdalta a székeket a szobájában, törte-zúzta az öltözőjében a tálakat; haragvó királynő volt ilyenkor, ostoba miniszterei elpártoltak tőle, királysága hanyatlott. Tragikusan tárta szét gyönyörű, mezítelen karját, öklét rázta délkelet felé, Olaszország irányába, s egyre hajtogatta: „Hej, ha én ott volnék, majd nem csinálnának ennyi számárságot!”

A magas politika gondjai nem gátolták meg Clorinde-ot, hogy ugyanakkor ezer más dologgal ne foglalkozzék, melyek szinte elnyeléssel fenyegették. Gyakran ült az ágya szélén, s testes irattáskáját a takaró közepére ürítve könyékig vájkált a papírhalmazban, elvesztette a türelmét, mérgében sírva fakadt, mert nem ismerte ki magát ebben a levéllavinában, vagy mert egy elhányódott aktát keresett, melyet végül is valamelyik szekrény mögött fedezett föl, ócska cipők és piszkos fehérneműk szomszédságában. Ha útra kelt, hogy elintézzon egy ügyet, közben két-három újabb kalandba keveredett. Útjai összegabalyodtak, örökös izgalomban élt, sodortatta magát az ötletek és tettek forgószelével, kifürkészhetetlen, ismeretlen bonyodalmak mély szakadékait és kusza útvesztőit hagyván maga mögött. Naphosszat járta Párizst, este a sok lépcsőtől sajgó lábbal tért haza, szoknyája redőiben magával hozva a bejárt városrészek meghatározhatatlan szagát, senki sem gyanította volna még a felét sem mindannak, amit a város két végében összetrafikált; ha vállalóra fogták, nevetett, nem is emlékezett mindenre.

Ez idő tájt az a meglepő ötlete támadt, hogy egy körüti nagy étterem különszobájában üt tanyát. A Kolosszeum utcai palota - mint mondta - nagyon kívül esik; ő a központban akarta megvetni a lábát; a különszoba lett az irodája. Majd két hónapig fogadta itt a látogatókat; pincérek szolgálták ki s vezették be a legelőkelőbb személyiségeket. Magas rangú tisztviselők, követek, miniszterek jelentek meg nála az étteremben. Remekül érezte magát, látogatóit a pamlagra ültette, melyet az éjjel vacsorázó farsangolók nyűttek el, maga pedig ott maradt a mindig terített, kenyérmorzsával borított, iratokkal rakott asztalnál. Úgy tanyázott ottan, mint egy hadvezér. Egyik nap, hogy nem jól érezte magát, nyugodtan fölment, és lefeküdt a szolgálatára rendelt főpincér padlásszobájában, s hagyta, hogy a magas, barna fiú megölelgesse. Csak éjfél felé szánta rá magát a hazatérésre.

Delestang mindezek ellenére boldog volt. Úgy látszott, sejtelve sincs felesége üzelmeiről. Az asszony most a markában tartotta, kedvére kihasználta, a férfi meg sem mukkanhatott. Vérmérséklete szinte eleve kijelölte a szolgaságra. Sokkal elégedettebb volt önálló akarátának titkolt elvesztésével, semhogy lázadni próbált volna. Bizalmas együttlétükkor is, a reggeli ébredés után - már amikor az asszony hajlandó volt megtérni maga mellett - ő tett apró szolgálatokat a feleségének: kihalászta a szekrények alól a szanaszét hányt, párjavesztett cipőket, föltúrta a fehérneműs szekrényt, hogy ép inget leljen. Beérte azzal, hogy a világ előtt megőrizte mosolygós fölényét. Annyit beszélt a feleségéről, derűs arccal, féltő szeretettel, hogy már-már tisztelni kezdték érte.

Clorinde, hogy mindenható úrnővé vált, arra gondolt, visszahívja anyját Torinóból; azt szeretné - mondogatta -, hogy Balbi grófné minden évből egy felet nála töltsön. Hirtelen fellángolt benne a gyermeki szeretet. Fenekestül felforgatta a kastély egyik emeletét, hogy az idős hölgyet a saját lakosztályához minél közelebb szállásolja el. Sőt, még átjáróajtót is töretett az öltözőfülkéjéből anyja hálósobájába. Különösen Rougon jelenlétében fitogtatta nagy ragaszkodását, olaszos hevességgel túlozva becézgetéseit. Miért is törődött bele, hogy ily sokáig elszakítva éljen a grófnétól, ő, aki férjhez menése előtt egy tapodtat sem mozdult mellőle? És szívtelenséggel vádolta magát. De nem is ő a hibás, ő csak mások tanácsára hallgatott, állítólagos szükségszerűségeknek engedett, melyeknek értelme ma sem világos előtte. Rougonnak egy arcizma sem rándult e lázadás hallatán. Nem beszélt már a lelkére, nem akart már párizsi dámát faragni belőle. Régebben, míg a tétlenség felforralta a vérét, s

vágyakat keltett pihenő bajnoktestében, régebben Clorinde ki tudta még tölteni üres napjait. Ma azonban, a csata hevében, nem is gondolt többé mindezzel; ami kevés érzékiség szorult belé, azt is felemésztette a napi tizennégy órai munka. Továbbra is szeretettel bánt vele, de egy cseppnyi lenézéssel is, mint minden nővel. Hébe-hóba meglátogatta azért, és szemében mintha fel-fellobbant volna egykori, kielégítetlen vágyának emléke. Ez a nő volt és maradt a bűne, az egyetlen test, mely megzavarta.

Amióta Rougon a minisztériumban lakott, és barátai nehezményezték, hogy otthonában már meg sem látogathatják, Clorinde azt eszelte ki, hogy magához édesgeti a társaságot. Lassanként odaszoktak. És ő, mutatni akarván, hogy ezek az esték a Marbeuf utcai összejöveteleket helyettesítik, ugyancsak a vasárnapot és csütörtököt választotta. Csakhogy a Kolosszeum utcában éjjel egyig maradtak a vendégek. Clorinde a budoárjában fogadta őket, mert Delestang nem adta ki kezéből a nagyszalon kulcsát: félt a zsírpecsételtől. Mivel a budoár kicsinek bizonyult, hálósobáját és öltözőfülkéjét is kinyitotta; így legtöbbször a hálósobában zsúfolódott össze a társaság, szanaszéjjel hanyódó ruhadarabok között.

Csütörtökön és vasárnapon Clorinde-nak nagy gondot okozott, hogy idejében hazaérjen, sebtiben bekapja a vacsorát, és fogadja a látogatókat. Bár igyekezett mindent fejben tartani, kétszer is megesett, hogy tökéletesen elfeledkezett a vendégeiről, és amikor éjfél után hazavetődött, elképedve bámult az ágya körül szorongó seregre. Egy csütörtökön, május utolsó napjaiban, kivételesen már öt óra tájt otthon volt; gyalog ment el hazulról, és az Egyetértés terétől hazáig verte az eső, mert nem volt hajlandó harminc souért bérkocsit fogadni, s végighajtatni a Champs-Élysées-n. Bőrig ázva ment egyenest az öltözőfülkéjébe, ahol Antonia, a komornája - lekváros kenyértől bajszosan - levetköztette, s kacagva nézte, hogy a szoknyájáról csöpögő víz tócsába gyűlik a parketten.

- Egy úr van itt - mondta végül a komorna, s a földre telepedett, hogy lehúzza úrnője cipőjét. - Egy órája várakozik.

Clorinde tudakolta, hogy ki s mi az az úr. A komorna ült a földön, kócosan, pecsétetes ruhában, fehér foga kivillant barna arcából: - Az úr testes, sápadt, szigorú tekintetű.

- Hát persze! Reuthlinguer úr, a bankár! - csapott a homlokára a fiatalasszony. - Igaz, négy órára volt hivatalos. Sebaj, hadd várjon!... Maga pedig készítsen nekem fürdőt, jó?

És nyugodtan elfeküdt a fürdőkádban, mely az öltözőben állt, függöny mögé rejtve. Ott zavartalanul végigolvasta a távollétében érkezett leveleket. Jó félóra múlva Antonia kiment pár pillanatra, majd újra megjelent, s azt suttogta:

- Az az úr látta asszonyomat hazatérni. Nagyon szeretne beszélni asszonyommal.

- Na nézd! Hát nem elfeledkeztem a báróról! - mondta Clorinde, s fölállt a fürdőkádban. - Öltöztessen föl, Antonia.

Hanem eznap este elképesztő pipere-szeszélyei támadtak. Amennyire egyébként elhanyagolta magát, néha ugyanolyan szertelenül imádta a testét. Ravasz élvezeteket eszelt ki: meztelenül a tükör elé állt, bedörzsöltette a testét kenőccsel, balzsammal, mindenféle illatos olajokkal, amiket csak ő ismert - mint mondta, egy olasz diplomata barátja vette őket Konstantinápolyban a hárem illatárusától. S míg Antonia kenegette, ő szoborpózokba állt. Ettől lesz a bőre fehér, sima, örökifjú, akár a márvány; különösen az egyik olajnak - ezt maga mérte ki cseppenként egy flaneldarabra -, különösen ennek volt csudás hatása: egy szempillantás alatt eltüntette a legapróbb ráncokat is. Clorinde ezután alaposan végigvizsgálta a kezét és a lábát. Képes lett volna naphosszat imádni önmagát.

De háromnegyed óra múltán, mikor Antonia inget és alsószoknyát adott rá, hirtelen észbe kapott:

- Ejnye, a báró!... Na, mindegy, eressze be! Látott az már nőt.

Reuthlinguer úr több mint két órája várakozott a budoárban, békésen üldögélt, összekulcsolt kezét az ölébe ejtve. A sápadt, hideg, szigorú erkölcsű bankár, Európa egyik leghatalmasabb vagyonának birtokosa, így előszobázott Clorinde-nál egy idő óta, hetenként kétszer-háromszor is. Sőt, meghívta magához is, szemérmes és fagyosan-puritán otthonába, ahol a fiatalasszony hányavetisége megdöbbenetette az inasokat.

- Jó napot, báró - köszönt rá Clorinde. - Fésülnek, ne nézzen ide.

Félig meztelen volt, az ing lecsúszott a válláról. A báró vértelen ajka elnéző mosolyra húzódott; megállt Clorinde mellett, hideg, tiszta tekintettel, és roppant udvariasan, mély meghajlással köszöntötte.

- A hírekért jött, ugye?... Éppen most tudtam meg valamit.

Fölállt, kiküldte Antoniát, aki benne hagyta a fésűt a hajában. De nyilván még így is félt, hogy meghallhatják, mert kezét a bankár vállára téve fölcsipeszkedett, s a fülébe beszélt. A bankár hallgatta, szemét a felé feszülő mellre szőgezte - nyilván nem nézte, csak látta -, s élénken bólogatott.

- Hallotta hát! - fejezte be Clorinde. - Most cselekedhet.

A férfi karon fogta a nőt, magához húzta, bizonyos részletek felől érdeklődött. Fesztelenebbül az ügynökével sem tárgyalhatott volna. Búcsúzóul meghívta még másnapra, vacsorára: a felesége nagyon sajnálná, ha nem menne el. Clorinde az ajtóig kísérte. De hirtelen elvörösödve kapta melle elé a kezét, s kifakadt:

- És én csak így sétálgatok magával!

Szidta Antoniát. Hogy piszmoz az a lány! És alig engedte, hogy megfésülje, mondván, hogy nem szereti, ha így elhúzódik az öltöztetés. Az évszakkal nem törődve, hosszú, fekete bársonyruhát választott, a redőkbe omló blúzformát piros selyemzsinór fogta össze a derekán. Közben kétszer is jelentették, hogy a vacsora tálalva van. De amint átment a szobáján, megpillantott három urat; senki nem is álmodta volna, hogy ott lehetnek. Brambilla úr, Staderino úr és Viscardi úr volt az, a három politikai menekült. Clorinde csöppet sem látszott meglepettnek, hogy ott találja őket.

- Rég várnak? - kérdezte.

- Bizony, bizony - válaszolták, lassan bólogatva.

Még a bankár előtt érkeztek. Nem ütöttek semmi zajt, mint afféle bujkálók, akiket hallgataggá és óvatossá tett a politikai balszerencse. Ültek egymás mellett a pamlagon, rágták kialudt, vastag szivarjukat, hátradőltek, mindhárman egyforma mozdulattal. Most azonban fölálltak, körülvették Clorinde-ot. Suttogva elhadart olasz szófoszlányok röpködtek. Úgy látszott, Clorinde utasításokat ad. Egyikük rejtjeles jegyzeteket készített, a többiek - nyilván nagyon felizgatta őket, amit hallottak kesztyűs kezükbe fojtották halk felkiáltásaikat. Azután mindhárman elvonultak, libasorban, kifürkészhetetlen arccal.

Ezen a csütörtökön, este, több miniszter fontos megbeszélésre gyűlt össze. Egy vállalkozás pénzügyi biztonságáról szóló vitában felmerült nézeteltéréseket kellett elsimítaniuk. Delestang vacsora után ment el hazulról, megígérve Clorinde-nak, hogy magával hozza Rougont; az

asszony csak biggyesztette a száját, mintegy jelezve, hogy éppenséggel elvan nélküle is. Szakítani nem szakítottak még, de Clorinde nem titkolta egyre növekvő elhidegülését.

Kahn úr és Béjuin úr érkeztek meg elsőnek, kilenc óra tájban, nem sokkal utánuk Correurné. Clorinde-ot a szobájában találták, egy pamlagon. Ismeretlen, furcsa bajok szoktak rátörni váratlanul, egyik pillanatról a másikra: most is arról panaszkodott, hogy ivás közben alighanem legyet nyelt; érzi, hogy röpdös a gyomrában. Bő, fekete bársonyblúzában feküdt, törzsét három vánkosnak döntve; fenségesen szép volt, arca fehér, karja csupasz, hasonlított azokhoz a fekvő alakokhoz, melyeket nagy emlékművek előtt szoktak elhelyezni. Lába előtt Luigi Pozzo pengette halkan a gitárja húrjait; a festészetet a zenével cserélte föl.

- Üljenek csak le, jó? - mormolta Clorinde. - Bocsássanak meg, valami féreg esett belém, nem tudom, hogyan...

Pozzo tovább pengette gitárját, s elragadtatott ábrázattal, elmerengve, halkan dúdolt hozzá. Correurné széket tolt a fiatalasszony mellé. Végül Kahn és Béjuin is kerítettek széket maguknak. Nem volt könnyű helyet találni, a szobában levő hat-hét ülőhely szinte eltűnt a szoknyahalmok alatt. Az öt perccel később érkező Jobelin ezredesnek és Auguste fiának már csak állóhely jutott.

- Kicsi - szólt Clorinde Auguste-nek, kit tizenhét éves korára is tegezett -, eriggy, hozz két széket az öltözőből.

A két nádfonatú szék fénye egészen kifakult már a nedves fehérműtől, mely állandóan ott lógott a támláján. Egy rózsaszín papírcsipkés árva lámpa világította meg a szobát; a másik lámpa az öltözőben, a harmadik a budoárban volt, melynek kitárt ajtaján át homályos zugokat, elmosódott körvonalú helyiségeket vélt látni az ember, pislákoló mécsesekkel. Maga a szoba is - egykor halványmályvás fala piszkosszürkévé kopott - mintha lebegő párával telt volna meg; alig lehetett látni a karosszékek szakadozott sarkát, a porréteget a bútorokon s a szőnyeg kellős közepén éktelenkedő tintafoltot tintatartó eshetett oda, s fröcskölte össze a faburkolatot is; a háttérben álló ágy függőnye össze volt húzva, nyilván, hogy elrejtse a feltúrt ágyneműt. A homályban olyan átható illat terjengett, mintha az öltözőfülke valamennyi üvegcséjét kidugaszolták volna. Clorinde még jó időben sem engedte meg, hogy ablakot nyissanak.

- Csuda finom illat van magánál - hízelkedett Correurné.

- Én vagyok olyan jószagú - mondta természetesen a fiatalasszony. És elújságolta, hogy szultánák illatárúsától kapta a keneteit. Csupasz karját Correurné orra alá dugta. Fekete bársonyblúza egy kicsit hátracsúszott, piros papucsba bujtatott lába kikandikált, Pozzo bódultan szívta be a nőből áradó, részegítő illatokat, s hüvelykujjával halkan pengette gitárját.

Alig pár perc múltán elkerülhetetlenül Rougonra terelődött a szó. Így volt ez minden csütörtökön és vasárnap. A társaság csupán azért ült össze, hogy örökösen ezen a témán rágódjék, tompa harag hatalmasodott el rajtuk, végeérhetetlen vádaskodásokkal könnyítettek magukon. Clorinde-nak a kisujját sem kellett mozdítania, hogy ingerelje őket; maguktól álltak elő újabb és újabb sérelmeikkel, elégedetlenkedtek, gyanakodtak, nehezteltek mindazért, amit Rougon tett értük, emésztette őket a hálátlanság tüze.

- Találkozott ma a dagadtal? - kérdezte az ezredes.

Rougon megszűnt már „nagy ember” lenni.

- Nem - válaszolta Clorinde. - Lehet, hogy látjuk ma este. A férjem a fejébe vette, hogy ide cipeli.

- Jártam ma egy kávéházban, jól leszédtek róla a keresztvizet - folytatta kisvártatva az ezredes.
- Azt mondták, inog a lába alatt a talaj, s két hónapig sem húzza már.

Kahn úr legyintett, s megszólalt:

- Három hetet sem jósolok neki... Nézzék, Rougon nem való vezetőnek; túlságosan szereti a hatalmat, fejébe száll a dicsőség, s ilyenkor összevissza csapkod, doronggal kormányoz, vérlázítón vad... Öt hónap alatt olyan rémségeket művelt...

- Bizony, bizony - szakította félbe az ezredes -, szabálytalanságok, igazságtalanságok, esztelenségek sorozatát követte el... Visszaél, igazán, nagyon visszaél a hatalmával.

Correurné, beszéd helyett, az ujjait mozgatta a levegőben, mintha azt akarná mondani, hogy Rougonnak nincs ki a négy kereke.

- Ez az - kapott rajta Kahn úr, észrevéve a mozdulatát. - Eggyel több, vagy eggyel kevesebb, mi?

Béjuin úr, hogy most rá néztek, úgy érezte, neki is mondania kell valamit.

- Ó, nem valami nagy ész - dünnyögte -, igazán nem valami nagy ész ez a Rougon!

Clorinde a párnáira hajtotta a fejét, a lámpa fényes körét nézte a mennyezeten, s hagyta, hadd beszéljenek. Mikor elhallgattak, ő is megszólalt, hogy biztassa őket:

- Az igaz, hogy vannak túlkapásai, de mint mondja, mindezt csupán azért tette, hogy lekötö-
lezze a barátait... Éppen erről beszélgettem vele a minap. Azok a szolgáltatások, amiket maguknak tett...

- Nekünk! Nekünk! - fakadtak ki dühösen mind a négyen.

Egyszerre beszéltek, nyomban tiltakozni akartak. De Kahn úr túlharsogta valamennyiüket.

- Még hogy nekünk tett szolgáltatásokat! Micsoda tréfa! Két álló esztendeig vártam az engedélyemre. Ebben mentem tönkre. Az a valamikor virágzó üzlet most csak teher a vállamon... Ha annyira szeret, miért nem siet most a segítségemre? Kértem, eszközöljön ki a császártól egy törvényt, mely elrendeli társaságomnak s a Nyugati Társaságnak egyesülését; azt válaszolta, várni kell... Még hogy a Rougon szolgálatai! Na hiszen! Magam is szeretném látni őket! Eddig nem tett semmit, most meg semmit nem tehet.

- És én, és én - vágott közbe az ezredes, egy kézmozdulattal leintve Correurnét -, és én kaptam tőle valamit, azt hiszik? Talán csak nem azt a parancsnoki fokozatot emlegeti, amit már öt évvel ezelőtt megígértek nekem?... Auguste-öt alkalmazta a hivatalában, ez igaz; de ma legszívesebben a fejem verném a falba emiatt: ha a fiút akkor ipari pályára adom, ma a dupláját megkeresi... És ez a marha Rougon tegnap kijelenti, hogy másfél évig nem emelhet Auguste-nek. Szóval így teszi ő tönkre a hírnevét a barátaiért.

Vége Correurné is hozzájutott, hogy kiöntse a szívét. Clorinde-hoz hajolt:

- Mondja, asszonyom, rólam nem beszélt? Ennyit se kaptam tőle, ni! Színét se láttam a nagy jótéteményeinek, ő viszont nem mondhatná el ugyanezt rólam. Ha én egyszer kinyitom a számat... Az igaz, hogy több úri barátnóm részére kértem a közbenjárását, nem is tagadom; szeretek szívességeket tenni. Egyvalamit azonban megfigyeltem: amit Rougon intéz, mindig balul üt ki, mintha még a jóindulata is bajt hozna az emberekre. Hogy járt az a szegény Herminie Billecoq is, a Saint-Denis zárda volt növendéke, akit elcsábított egy katonatiszt, s akinek Rougon szerzett hozományt: ma reggel rohan hozzám, s újságolja a szerencsétlenséget: nem megy férjhez, mert a tiszt megszökött, miután nyakára hágott a hozománynak... Látják, én örökké csak másnak kérek, magamnak sosem! Nemrégiben, hogy az örökségemmel

megérkeztem Coulonges-ból, gondoltam, elmondom Rougonnak Martineau-né üzelmeit. Az osztzkodáskor igényt tartottam a házra, ott születtem, de az asszony úgy intézte a dolgot, hogy neki jusson... Tudják, mit válaszolt Rougon? Háromszor is elismételte, hogy hallani sem akar többet erről az ocsmány ügyről.

Béjuin is tűzbe jött. Így dadogott:

- Az én esetem is hasonló... Soha nem kértem tőle semmit, soha, soha! Amit tett, ellenemre tette, én nem is tudtam róla. Kihaszználja, hogy nem mondok semmit, és rám telepszik, igen, ez a helyes szó, rám telepszik...

Hangja zagyva hebegésbe fült. Mind a négyen bólogattak hozzá. Aztán megint Kahn úr kezdte, ünnepélyes hangon:

- Most láthatják, mi az igazság... Rougon hálátlan. Emlékeznek? Mennyit tapostuk mindnyájan Párizs aszfaltját, hogy minisztert csináljunk belőle! Mi talán nem törtük magunkat eléggé az ő ügyéért? Hiszen még ételünkről, italunkról is megfélelkezünk! Olyan adósságot vett akkor a nyakába, amit élete végéig sem bír letörleszteni. És íme! Most terhes a hála, most szélnek ereszt bennünket. Ez különben várható volt.

- Igen, igen, mindnyájunk adósa! - kiáltották a többiek. - És most szépen kifizet minket!

Percekig hánytorgatták jótéteményeiket; ha abbahagyta az egyik, még súlyosabb bizonyítékokkal állt elő a másik. Közben az ezredes aggódni kezdett Auguste-ért: a fiatalember egy ideje nem volt a szobában. Hirtelen különös zaj hallatszott az öltözőfülkéből, mintha valaki halkan, szüntelenül locspotolna. Az ezredes sietett megnézni, mi az: Auguste-öt találta ott; a fiú nagy érdeklődést tanúsított a fürdőkád iránt, melyből Antonia elfelejtette leereszteni a vizet. Citromkarikák úszkáltak benne, Clorinde szokta a körmét szépíteni velük. Auguste, ujjait bevizezve, parázna diákkíváncsisággal szagolgatta a citromokat.

- Kibírhatatlan ez a kicsi! - jegyezte meg halkan Clorinde. - Mindenbe beleüti az orrát.

- Istenem! - folytatta szelíden Correurné, ki láthatóan csak arra várt, hogy az ezredes kimenjen. - Rougonból mindenekelőtt a tapintat hiányzik... Így például, köztünk maradjon, addig mondom, míg a derék ezredes távol van, Rougon szarvas hibát követett el, hogy ezt a derék fiatalembert fölvette a minisztériumba, s eltekintett a formáságoktól. Az ember a barátainak se tegyen efféle szívességeket. Csak lejárhatja magát.

Clorinde azonban félbeszakította, suttogva:

- Kedves asszonyom, ugyan nézze már meg, mit csinálnak ott.

Kahn úr mosolygott. Mihelyt Correurné eltűnt, ő is megszólalt halkan:

- Finom kis nő!... Rougon az ezredest elhalmozta jótéteményeivel. Hanem az igazat megvallva, ő sem panaszkodhat. Rougon csúnya históriába keveredett miatta, abban a kínos Martineau-ügyben. Nem valami szilárd erkölcsi érzékről tett tanúságot. Az ember nem öl meg valakit pusztán azért, hogy egy régi ismerősének a kedvére tegyen. Nemde?

Fölállt, kis léptekkel járkalni kezdett. Aztán kiment az előszobába, hogy felöltője zsebéből kivegye a szivartárcáját. Közben visszatért az ezredes és Correurné.

- Nini! Kahn elillant - jegyezte meg az ezredes.

S minden átmenet nélkül felkiáltott:

- Mi még csak okkal szidjuk Rougon! Kahn azonban, nézetem szerint, jobban tenné, ha meghúzná magát. Nem állhatom a szívtelen embereket... Csak nem akartam szólni az előbb. De abban a kávéházban, ahol elüldögéltem egy délutánt, kertelés nélkül megmondták, hogy

Rougon azért bukik meg, mert odaadta a nevét ehhez a niort-angers-i vasútnak nevezett szélhámossághoz. Hogy valaki ilyen rövidlátó legyen! És ez a tökféjű dagadt még petárdákat robbant, mérföldes beszédek tart, és odaigéri a császár nevét is!... Íme, kedves barátaim! Kahn miatt ülünk a pácban, így van, Béjuin? Maga is így véli?

Béjuin úr élénken bólogatott. Az imént Correurnét és Kahn urat biztosította tökéletes egyetértéséről. Clorinde, fejét még mindig hátravetve, a ruháját összefogó zsinórt harapdálta s húzogatta végig az arcán, mintha csiklandozni akarná magát; tágra meresztett szeme némán nevetett bele a levegőbe.

- Csitt! - suttogetta.

Kahn úr tért vissza; leharapva egy szivar végét, rágyújtott, három-négy sűrű gomolyagot pöfékelt; a fiatalasszony szobájában szabad volt a dohányzás. Aztán, folytatta a beszélgetést, így összegezte a véleményét:

- Végre is, ha Rougon azt állítja, hogy a mi szolgálatunkban ingott meg a hatalma, én kénytelen vagyok kijelenteni, hogy reánk meg nagyon rossz fényt vet ez a támogatás. Ő olyan kíméletlen kézzel tolja előre a védenecit, hogy az orrukat a falba verik... És hová jutott azokkal az ökörtaglózó ütéseivel? Megint őt terítették le. Köszönöm! Semmi kedvem másodszor is föltámogatni a földről! Ha egy férfi nem tudja megóvni a saját hitelét, annak egy oka van: zavarosak a fogalmai. Magával ránt minket is, higgyék el, magával ránt!... Szavamra, én nem bírom ezt a súlyos felelősséget, én szakítok vele!

De nem volt biztos a dolgában, elcsuklott a hangja; az ezredes és Correurné lehajtották a fejüket, nyilván, hogy ne kelljen ilyen határozottan színt vallaniuk. Végeredményben Rougon még miniszter; no meg, hogy tőle elpártoljanak, keresni kell előbb egy másik hatalmasságot, akire bízvást támaszkodhatnak.

- Nemcsak a dagadt van a világon - vetette oda Clorinde.

Ránéztek, határozottabb ígéretet remélve. Ő azonban csak intett, mintha egy kis türelmet kérne tőlük. Az új hitelnek e mannaesővel kecsegtető, hallgatólagos ígérete volt a valódi oka annak, hogy olyan állhatatosan megjelentek a fiatalasszony csütörtökjein és vasárnapjain. Közeli győzelmet szimatoltak ebben az átható illatokkal telt szobában. Úgy vélekedvén, hogy Rougont eléggé kifacsarták, s első vágyaik teljesültek már, most friss erő érkezését várták, mely kielégíti majd hallatlanul felduzzadt és kiterébélyesedett vágyaikat is.

Clorinde közben fölült a párnáin. A kis pamlag karjára könyökölt, majd hirtelen Pozzóhoz hajolt, a nyakába fűjt, élesen felkacagott, mint akinek bolond jókedve támad. Ha nagyon boldog volt, gyerekes öröm tört rá. Pozzo - a keze szinte elaludt már a húrokon - felkapta a fejét, fogai kivillantak szép olasz arcából, megremegett, mintha csiklandozná az a bársonyos fűjás; a fiatalasszony még hangosabban kacagott, még erősebben fűjta, azt akarta, hogy kérjen tőle kegyelmet. Olaszul porolt vele, aztán Correurnéhez fordulva, így szólt:

- Ugye, énekeljen?... Ha énekel, nem fújom tovább, békén hagyom... Olyan szép dalt szerzett.

Valamennyien hallani akarták. Pozzo megint megpengette a gitárját; szemét Clorinde-ra emelve énekelni kezdett. A szenvedélyes suttogetást halk gitárszó kísérté; a vendégek nem értették az elsőhajtott, rezegtetett olasz szavakat; az utolsó szakasznál, amely alighanem szerelmi bánatról szólt, a szomorúan éneklő Pozzo ajka mosolyra nyílt, arcán a kesergő szerelem boldogsága tükröződött. Mikor elhallgatott, nagyon megtapsolták. Miért nem adatja ki ezeket a bájos dolgokat? Diplomata volta nem akadály.

- Ismertem egy kapitányt - mondta Jobelin ezredes -, az vígoperát adatott elő. És nem néztek rá görbén az ezredben.

- No igen, de a diplomáciában... - mormolta Clorinde fejcsóválva.

- Istenem! Nem, azt hiszem, téved - nyilatkoztatta ki Kahn úr. - A diplomaták sem mások, mint a többi ember. Köztük is akadnak, akik a szórakoztató művészetnek hódolnak.

Clorinde a lábával könnyedén oldalba bökte Pozzót, s halk utasítást adott neki. A fiatalember fölkel, gitárját egy halom ruhára dobva. Öt perc múlva újból megjelent, Antonia követte, poharakat és üvegeket hozva egy tálcán; Pozzo kezében cukortartó volt, mely nem fért már rá a tálcára. A fiatalasszonynál cukros vízen kívül soha nem ittak mást; a ház barátai azt is tudták, hogy örömet szereznek vele neki, ha csupán tiszta vizet isznak.

- Mi az, mi van ott? - szólt Clorinde az öltöző felé fordulva, ahol ajtó nyikordult.

Aztán, mint aki most kap észbe, felkiáltott:

- Persze! Mama az... Aludt.

Csakugyan Balbi grófné volt az, hosszú, fekete gyapjúpongyolába burkolva; a fején szakadozott csipkekendő, két vége a nyakára csavarodott. Flaminio, a nagy szakállú, zsványképű, hórihorgas lakáj hátulról támogatta, szinte a karjában hozta. A grófnén nem látszott meg a kor, halvány arcáról egy pillanatra sem tűnt el hajdani szépségkirálynő-mosolya.

- Várj csak, mama! - folytatta Clorinde. - Átengedem neked a pamlagot, én majd az ágyra fekszem... Gyöngélkedem. Lenyeltem valami férget. Megint itt kaparász.

Nagy költözködés kezdődött. Pozzo és Correurné az ágyához kísérték a fiatalasszonyt; azonban ki kellett simítani a takarókat, és megcsapkodni a párnákat. Eközben Balbi grófné a pamlagra feküdt. Flaminio sötéten, némán állt mögötte, ijesztő tekintetével szinte átdöfte a jelenlevőket.

- Nem baj, ha fekszem, ugye? - kérdezte újból a fiatalasszony. - Sokkal jobban vagyok, ha fekhetem... Így legalább nem kell elküldeném magukat sem. Maradjanak csak.

Elnyúlt, könyökét egy párnába fúrta, fekete blúza szétterült: szétfolyó tintafolt a fehér takarón. Különben senki nem is gondolt távozásra. Correurné és Pozzo arról beszélgettek halkán, hogy milyen tökéletes idomai vannak Clorinde-nak, akit az előbb ágyához támogattak. Kahn úr, Béjuin úr és az ezredes a grófnét halmazták el bókjaikkal. Az örök mosolyával bólogatott. Hátra sem pillantva meg-megszólalt, nagyon szelíden:

- Flaminio!

A hosszú lakáj már kérdés nélkül is értette, följebb rakott egy vánkost, asztalkát vitt oda, illatszeres üvegcsét húzott ki a zsebéből, elszánt képpel, mint egy frakkba bújtatott zsvány.

E pillanatban baleset történt Auguste-tel. Már hosszabb ideje ügyelgett tétlenül a három helyiségben, meg-megállva a hányódó női holmik mellett. Aztán elunva magát, arra gondolt, szépen megiszogatja a cukros vizet. Clorinde már előbb felfigyelt rá, észrevéve, hogy a cukortartó kezd kiürülni. Ekkor a fiú eltörte a poharat, erősebben hozzákocintva a kanálát.

- A cukor! Túl sokat tesz bele! - kiáltotta a fiatalasszony.

- Tökfej! - förmedt rá az ezredes. - Nem tudod mértékletesen inni a vizet?... Reggel és este egy nagy pohárral. Nincs jobb ennél. Megóv minden betegségtől.

Szerencsére éppen belépett Bouchard úr. Kissé későn jött, tíz óra után, mert a városban vacsorázott. Meglepődött, hogy nem találja itt a feleségét.

- D'Escorailles úr vállalta, hogy ide kíséri - mondta -, én pedig megígértem, hogy útközben fölszaladok érte.

Fél óra múlva csakugyan megjelent Bouchard-né, d'Escorailles és La Rouquette kísérte. Egy évig tartó harag után a fiatal márki kibékült a csinos szőkével; viszonyuk megszokottá vált már, összeálltak egy-egy hétre, fogdosódtak, ölelkeztek az ajtók mögött, nem bírtak magukkal, ha találkoztak. És mindezt magától értetődő természetességgel, fel-fellobbanó, heves vággal. Nyitott hintóban hajtottak Delestang-ékhoz, s útközben összeakadtak La Rouquette úrral. Hármában kimentek a Bois-ba, nagyokat nevettek, merészen tréfálkoztak; sőt, d'Escorailles-nak úgy rémlett egyszer, mintha a képviselő kezét érintette volna Bouchard-né derekán. Ahogy beléptek, kirobbant belőlük a vidámság, magukkal hozták a Bois sötét sétányainak hűvösét és a dévaj kacagásukat elfojtó álmatag lombok titkait.

- Úgy bizony, a tótól jövünk! - mondta La Rouquette úr. - Szavamra! Elcsábítottak... Éppen hazafelé tartottam, dolgozni.

Hirtelen elkomolyodott. A legutóbbi ülészakon beszédet mondott a Házban egy állam-adóssági kérdésről, előtte egy hónapig szakba vágó tanulmányokat folytatott; azóta komoly házasemberhez illő módon kezdett viselkedni, s úgy tett, mint aki a szónoki emelvény alá temette könnyelmű legényéletét. Kahn magával húzta a szoba mélyére, és suttogva rákezdte:

- Ugye, maga jóban van Marsyval...

Hangjuk elveszett, halkan beszélgettek. A csinos Bouchard-né köszöntötte a grófnét, majd az ágy mellé ült, s Clorinde kezét szorongatva, fuvalázó hangon sopánkodott. Bouchard úr komoly méltósággal állt, s a fojtott beszélgetések közben egyszerre csak felkiáltott:

- Nem meséltem még maguknak?... Milyen nemes szívű a dagadt!

Mielőtt belefogott volna, keserűn kifakadt Rougon ellen, akárcsak a többiek. Semmit nem lehet már kérni tőle, már nem is udvarias; Bouchard úr mindennél többet adott az udvariaságra. Aztán, hogy faggatták, mit is csinált Rougon, így válaszolt:

- Én nem szeretem az igazságtalanságot... Az osztályom egyik tisztviselőjéről, bizonyos Georges Duchesne-ről van szó; maguk is ismerik, látták már nálam. Nagyon rendes, jóra való fiú. Úgy fogadtuk, mint a gyermekünket. A feleségem nagyon kedveli, földik... Legutóbb megbeszéltük, hogy kinevezetjük főnökhelyettesnek. Az én ötletem volt, de te is támogattad, ugye, Adèle?

Bouchard-né zavart arccal hajolt közelebb Clorindehoz, hogy elkerülje d'Escorailles úr tekintetét. Érezte, hogy a férfi rámered.

- Nahát! - folytatta az osztályfőnök. - Mit gondolnak, hogyan fogadta a kérésemet a dagadt?... Egy hosszú percig szótlánul nézett rám, azzal a gúnyos tekintetével, ismerik már. Aztán kereken megtagadta a kinevezést. S hogy én kötöttem az ebet a karóhoz, mosolyogva még ennyit mondott: „Bouchard úr, ne erőltesse a dolgot, végtelenül sajnálom, de igen nyomós okaim vannak...” Többet egy szót sem bírtam kihúzni belőle. Jól láthatta, milyen dühös vagyok, mert szívélyes üdvözlését küldte a feleségemnek... Így volt, Adèle?

Bouchard-nénak éppen aznap este volt heves vitája d'Escorailles úrral e miatt a Georges Duchesne miatt. Most jobbnak látta, ha csak ennyit vet oda kedvetlenül:

- Istenem! Duchesne úr várni fog... Nem lényeges!

A férj azonban makacszkodott.

- Nem, nem, megérdemli, hogy főnökhelyettes legyen, az is lesz! Inkább ne legyek az, aki vagyok... Azt akarom, hogy igazságot tegyenek!

Csöndesítették. Clorinde szórakozottan hallgatott, szerette volna elkapni Kahn és La Rouquette szavait, akik az ágya lábához húzódtak. Az előbbi fél szavakkal ecsetelte a helyzetét. Nagy vállalkozása, a niort-angers-i vasútvonal a tönk szélén áll. A részvények a tőzsdén nyolcvanfrankos felárral keltek el még az első kapavágás előtt. A sokat emlegetett angol társaság védőpajzsa mögött Kahn úr a legarcátlanabb spekulációkba bocsátkozott. Ma pedig bármely pillanatban csődbe juthat, ha csak egy erős kéz fel nem fogja estében.

- Egy ízben - suttogta - Marsy felajánlotta, hogy eladja az ügyet a Nyugati Társaságnak. Hajlandó vagyok újból tárgyalásokba bocsátkozni. Csak egy törvényerejű rendelet kellene...

Clorinde észrevétlenül magához intette őket. A két úr az ágya fölé hajolt, s hármasan sokáig tárgyaltak az asszonnyal. Marsy nem haragszik. Clorinde majd beszél vele, és felajánlja neki az egymilliót, amit tavaly kért az engedély megszerzéséért. Ő a törvényhozó testület elnöke, könnyűszerrel kiadatja a szükséges rendeletet.

- Higgyék el, az effajta ügyekkel csak Marsyhoz kell fordulni, ha jutni akarnak valamire - mondta mosolyogva. - Ha az ő megkerülésével indítják is el a dolgot, előbb-utóbb csak őt kell megkérniük, hogy hozza helyre, amit elrontottak.

A szobában most mindenki nagyon hangosan beszélt. Correurné kitálalta Bouchard-nénak szíve leghőbb óhaját: Coulonges-ban akar meghalni, az atyai házban; megindultan beszélt szülőfalujáról; rá fogja kényszeríteni Martineau-nét, hogy adja vissza azt a házat, mely telis-tele van gyermekkorai emlékeivel. A vendégek, kikerülhetetlenül, újból Rougonra fordították a szót: d'Escorailles úr elmondta, mennyire haragudott apja és anyja, tudomást szerezve Rougon túlkapásairól; megírták neki, hogy szakítson a miniszterrel, és térjen vissza az államtanácsba; az ezredes elpanaszolta, hogy a dagadt egyszerűen nem volt hajlandó megkérni a császárt, hogy alkalmazza őt a palotájában; még Béjuin úr is siránkozott, hogy öfelsége nem látogatta meg a kristályüzemét Saint-Florent-ban, amikor Bourges-ba vitt az útja, pedig Rougon határozottan megígérte ezt a kegyet. És a dühösen kavargó panaszáradat közepette, Balbi grófné mosolyogva feküdt a pamlagon, még mindig párnás kezét nézegette, és szelíden meg-megszólalt:

- Flaminio!

A nagy égimeszelő mentapasztillás gyöngyház dobozt vett elő a mellényzsebéből. A grófné olyan képpel ropogtatta a pasztillákat, mint egy torkoskodó vén macska.

Delestang csak éjfél tájban vetődött haza. Amint látták, hogy föllebbenti a budoár bejárati függönyét, fojtott csend támadt, mindenki nyújtogatta a nyakát. De a függöny visszahullt, nem jött más senki. Pár pillanatig még várokoztak, aztán özönlöttek a kérdések:

- Egyedül van?

- Hát nem hozta el?

- Csak nem vesztette el útközben a dagadtat?

Megkönnyebbülten föllélegeztek. Delestang elmondta, hogy Rougon nagyon fáradt volt, és búcsút vett tőle a Marbeuf utca sarkán.

- Jól tette - szólta Clorinde, elnyújtózva az ágyán. - Olyan unalmas alak.

Mintegy adott jelre, újból megindult a panaszok és szidalmak áradata. Delestang tiltakozott: „Már megbocsássonak! Már megbocsássonak!” Tüntetőleg Rougon pártjára állt. Mikor végre szóhoz jutott, meggondoltan mondta:

- Kétségtelen, szebben is viselkedhetett volna egyik-másik barátjával szemben. De hiába, azért nagy koponya... Ami engem illet, én örökké hálás leszek neki, hogy...

- Hálás, ugyan miért? - kelt ki magából Kahn úr.

- Hát mindazért, amit tett...

Belefojtották a szót. Rougon a kisujját sem mozdította érte. Honnan szedi, hogy Rougon valamit is tett az érdekében?

- Maga igazán érdekes! - mondta az ezredes. - Ennyire azért mégsem kell szerénykedni!... Kedves barátom, magának nem volt szüksége senkire. Teringettét! Fölkerült a saját erejéből.

Magasztalni kezdték Delestang érdemeit. Chamade-i mintagazdasága páratlan alkotás: kezdettől fogva magán viseli a remek szervező s a valódi tehetséggel megáldott államférfi keze nyomát. Pillantása gyors, szelleme fürge, keze erélyes, de nem kíméletlen. Különben is, a császár az első pillanatban felfigyelt rá! Majdnem mindenben egyezik a véleményük.

- Ugyan, menjen már! - tette le a garast végül Kahn úr is. - Hiszen maga támogatja Rougont. Ha maga nem támogatná a tanácsban, már legalább két hete a földön heverne.

Delestang azonban még nem adta meg magát. Rendben van, őt sem akárhonnan szalasztották; de el kell ismerni mindenkinek a képességeit, így például, ma este is valami nagyon zavaros pénzügyi problémát tárgyaltak az igazságügy-miniszternél, és Rougon rendkívüli éleslátásról tett tanúságot.

- Csavaros ügyvéd-ész! - morogta La Rouquette úr megvetően.

Clorinde még nem nyitotta ki a száját. Most feléje fordultak a tekintetek, sürgették, hogy mondja ki a várva várt szót. Ő lassan forgatta a fejét a vánkoson, mintha viszketne a tarkója. Aztán megszólalt; a férjéről beszélt, bár ki sem ejtette a nevét:

- Igen, szidják csak... Majd meg is kell verni, hogy elfoglalja az őt megillető helyet.

- A földművelés- és kereskedelemügyi miniszterség csak másodrendű állás - jegyezte meg Kahn úr, hogy siettesse a dolgot.

Elevenjére tapintott Clorinde-nak, akit nagyon bántott, hogy a férje csak egy - mint mondani szokta - „fiókminisztérium” vezetője. Hirtelen felült az ágyon, és kimondta a várva várt szót:

- Nos! Akkor lesz belügyminiszter, amikor nekünk tetszik!

Delestang szólni akart, de mindnyájan odatódultak, ragyogó arccal zsibongtak körötte. Erre úgy látszott, ő is elismeri, hogy legyőzték. Orcája mindjobban kipirult, szép arca örömmámban úszott. Correurné és Bouchard-né félhangosan dicsérték a szépségét, kivált az utóbbi - mint egyes kifícamodott ízlésű nők, ő is kedvelte a kopasz férfiakat - nézegette szenvedélyes érdeklődéssel Delestang tar koponyáját. Kahn úr, az ezredes és a többiek hunyorgattak, integettek, elejtettek egy-egy gyors megjegyzést, hogy mutassák, milyen nagyra tartják az erejét. Hasra vágódtak a legostobább bandatag előtt; önmagukat csodálták benne. Ez legalább engedékeny uruk lesz, és nem hoz bajt rájuk. Büntetlenül imádkozhatják istenükként, nem kell reszketniük villámaiktól.

- Kifárasztják - jegyezte meg gyöngéden a csinos Bouchard-né.

Kifárasztják! Vége-hossza nem volt a sajnálkozásnak. Csakugyan, sápadt egy kissé, majd leragad a szeme. Hát hogysisne, mikor hajnali öt óra óta dolgozik valaki! Semmi nem meríti ki annyira az embert, mint a szellemi munka. És szelíden unszolták, menjen már feküdni. Delestang jámborul engedelmeskedett, homlokon csókolta hitvesét, és visszavonult.

- Flaminio! - mormolta a grófné.

Ő is le akart feküdni. Az inas karján átment a szobán, s búcsút intett valamennyiüknek. Az öltözőfülkéből behallatszott Flaminio hangja: szitkozódott, mert kialudt a lámpa.

Egy óra volt. A vendégek távozást emlegettek. De Clorinde bizonykodott, hogy nem álmos, maradhatnak még. Mégsem ült vissza senki. A budoár lámpája is kialudt már; átható olajszag terjengett. Alig találták meg az apróbb holmikat: egy legyezőt, az ezredes pálcáját, Bouchard-né kalapját. Clorinde nyugodtan fekvé maradt, nem engedte, hogy Correurné felcsöngesse Antoniát; a komorna tizenegykor szokott lefeküdni. Már útra készen álltak, amikor az ezredesnek eszébe jutott Auguste; a fiatalember a budoár pamlagján aludt, valami női ruhát göngyölt a feje alá párnának; összeszidták, hogy nem csavarta feljebb a lámpát. A homályos lépcsőházban halódva pislákol a gáz, Bouchard-né halkan felsikoltott, megbicsaklott a lába, mint mondta. Míg az egész társaság óvatosan tapogatózott lefelé a korlát mentén, hangos kacagás szállt Clorinde szobájából, ahol Pozzo fönn maradt még. A fiatalasszony bizonyára fújta a nyakát.

Minden csütörtökön és minden vasárnap így teltek az esték. Híre futott, hogy Delestang-né politikai szalont nyitott. Mindenki szabadelvűnek vallotta itt magát, s tüzet okádott Rougon tekintélyelvi kormányzására. Az egész társaság emberbaráti uralkodásról ábrándozott, ahol előbb-utóbb korlátlanul kiterjesztik a közszabadságok körét. Az ezredes, ha jobb dolga nem akadt, munkásegyletek részére szerkesztett alapszabályokat; Béjuin úr lakónegyedet akart telepíteni saint-florent-i kristályüzeme köré; Kahn úr pedig Delestang-nak beszélt óraszám a Bonapartéknak a modern társadalomban játszott demokratikus szerepéről. Rougonnak minden újabb ténykedése ellen méltatlankodva tiltakoztak, honfiúi aggodalmuknak adtak kifejezést, hogy Franciaország menthetetlenül zátonyra fut egy ilyen ember kezében. Egy ízben Delestang azt állította, hogy a császár a kor egyetlen republikánusa. A társaság úgy kezdett viselkedni, mint valami megváltást hozó vallásos szekta. Most már nyíltan szövetkeztek a dagadt megbuktatására, a haza legszentebb érdekében.

Clorinde azonban nem sietett. Hol ezen, hol azon a pamlagon heverészett a lakásában, tekintete elrévedt, szórakozottan kalandozott a mennyezet sarkain. Míg a többiek türelmetlenül zajongtak és topogtak körülötte, az arca mozdulatlan maradt, szemét lassan lehunyta, majd újból felnyitotta, mintha fokozottabb óvatosságra akarná őket inteni. Ritkábban mozdult ki hazulról, mulatságul férfinak öltöztette magát a komornájával, nyilván, hogy az időt ölje. Egyszerre rájött, hogy nagyon szereti a férjét, ölelgette mások szeme láttára, selypegve beszélt hozzá, aggódott az egészségéért, holott Delestang makkegészséges volt. Talán így akarta leplezni, hogy korlátlanul uralkodik rajta, s állandóan szemmel tartja. Legapróbb ténykedéseibe is beleszólt, minden reggel úgy ismételtette vele a leckét, mint egy nebulóval, akiben nem lehet megbízni. Delestang különben vakon engedelmeskedett. Hajbókolt, mosolygott, méregbe jött, feketét mondott, fehérét mondott, aszerint, hogy melyik zsinórját rántották meg. Ha nem volt felhúзва, magától sétált Clorinde keze közé, hogy igazítsa be. És továbbra is fölényesen viselkedett.

Clorinde várt. Beulin-d'Orchère úr került az estéit, de napközben el-ellátogatott hozzá. Keserűn panaszkodott sógorára, vádolta, hogy egy sereg idegen javára dolgozik; de hát így volt ez mindig, a rokonság nem számított soha! Csakis Rougon beszélhette le a császárt, hogy

rábízza az igazságügyi tárcát, bizonyára attól fél, hogy meg kellene osztania befolyását a minisztertanácsban. A fiatalasszony még szította is a haragját, aztán elejtett egy-két szót férje közeli diadaláról, s halvány reményt ébresztett a sógorban, hogy a tárcák új szétosztásakor reá is számot tartanak. Végeredményben tőle akarta megtudni, hogyan él Rougon odahaza. Asszonyi gonoszságában azt szerette volna, ha a férfi családi életében is bajok vannak, és biztatta a bírót, hogy állítsa a húgát is a maga pártjára. Az nyilván meg is próbálta, nem titkolván, hogy már bánja ezt a házasságot, amiből semmi haszna; de próbálkozása alighanem megbukott Rougonné csöndes jóindulatán. Sógora - mondta a bíró - egy idő óta nagyon ideges. Gyanította, hogy véleménye szerint megérett a bukásra; merőn nézte a fiatalasszonyt, fontos eseményekről számolt be, könnyed társalgó modorban, mint aki minden hátsó szándék nélkül pletykáztat. De miért nem cselekszik Clorinde, ha kezében a hatalom? Az asszony még lustábban nyúlt el, olyan arcot vágott, mint akit otthon ragasztott az esős idő, s most megadón várja, hogy kisüssön a nap.

De a Tuilériákban mind nagyobb befolyásra tett szert. Mindenfelé suttozták, hogy őfelsége lángra lobbant iránta. A bálokon, a nyilvános fogadásokon, mindenütt, ahol csak találkozott vele, ott legyeskedett a szoknyája körül, rá-rásandított, a keblébe pislogott, az arcába beszélt, lassú-víz mosolyával. Clorinde azonban - mint mondták - semmit sem adott, még az ujj hegyét sem. Hajdani eladó lány játékát játszotta: kihívón viselkedett, szabadszájú volt, mindent kimondott, mindent megmutatott, de mindig résen volt, az utolsó pillanatban mindig kibújt. Látszott, hogy szítja az uralkodó szenvedélyét, lesi az alkalmat, várja az órát, amelyben a császár majd semmit nem tagadhat meg tőle, s ő diadalra viheti rég fogant tervét.

Ez idő tájt hirtelen nagy gyöngédséget mutatott Plouguern úr iránt is. Már hónapok óta nem érintkeztek. Azelőtt a szenátor állandó vendége volt, szinte mindennap megjelent a reggeli ébredéskor; egy ízben nagyon megharagudott: Clorinde, míg öltözködött, kitiltotta a szobából. A fiatalasszony irult-pirult, egyszerre nagyon szemérmes lett, nem akarta, hogy csipkedjék, s különben is - mondta - zavarja a vénember szürke szeme, melyben olyan sárga lángok gyúlnak. Az öreg azonban méltatlankodott, nem volt hajlandó másokkal közösen látogatni, amikor a hálósobában nyüzsgő a sok vendég Vagy nem apja ő Clorinde-nak? Nem lovagoltatta a térdén kiskorában? És vigyorogva mesélte, hogy - szoknyácskáját fölemelve - olykor el is fenekelte. Clorinde végül is szakított vele, mert egyszer az öregember - nem törődve Antonia sivalkodásaival és öklözéseivel - belépett a szobába, mikor ő a kádban volt. Ha Kahn úr vagy Jobelin ezredes Plouguern úr felől érdeklődtek, Clorinde csak ajkbiggyesztve válaszolt:

- Egyre fiatalodik, húszéves sincsen... Nem találkozunk már.

Aztán, egyik napról a másikra, lépten-nyomon csak Plouguern úrba botlott az ember. Folyton ott sündörgött az öltözőfülke zugaiban, a hálósoba meghitt sarkaiban. Tudta a fehérnemű helyét, előszedett Clorindenak inget, harisnyát, sőt, egyszer még a fűzőjét is ő húzta össze. Clorinde úgy zsarnokoskodott rajta, mint egy fiatal menyecske.

- Keresztapa, eriggy, keresd elő a körömrészelőmet, tudod, a fiókból... Keresztapa, add ide a szivacsot...

Hízkelvedve keresztapának hívta. Az öregúr mostanában gyakrabban emlegette Balbi grófot, s pontosan elmondta Clorinde születésének körülményeit. Azt hazudta, hogy mikor megismerkedett a fiatalasszony anyjával, az már három hónapja terhes volt. És ha történetesen a grófné is ott tartózkodott a szobában Clorinde ébredésekor, Plouguern úr cinkosan hunyorgott az öreg hölgyre, és szemével oda-odavágott lánya megvillanó vállára, félig födetlen térdére.

- Mit szól hozzá, Lenora? Mintha csak magát látnám - dörmögte.

A lány az anyára emlékeztette. Csontos képe lángra gyúlt. Olykor kinyújtotta ösztövé kezét, megfogta Clorinde-ot, magához húzta, hogy valami malacságot meséljen neki. Ebben telt kedve. Voltairiánus volt, semmiben sem hitt, s ha a fiatalasszonynak még aggályai támadtak, letorkolta. Hangja nyikorgott, mint a kenetlen taligakerék, amint vigyorogva mondta:

- Te csacsi, nem bűn ez... Ha jólesik, nem bűn.

Sosem tudta meg senki, mennyire jutottak. Clorindenak akkoriban szüksége volt Plouguern úrra; szerepet szánt neki abban a színjátékban, melyet kieszelt. Különben az is megesett, hogy olyan barátságra tett szert ilyen módon, melynek később nem vette már hasznát, mert időközben tervet változtatott. Az ilyesmi nem jelentett többet neki egy elhamarkodott kézfogásnál, amiből semmi előnye nem származik. Olyan nemtörődöm módon osztogatta kegyeit, hogy lelkében egészen eltolódott az erényesség általános fogalma, és büszkeségének kielégítését más utakon kereste.

Várakozása azonban mind hosszabbra nyúlt. Plouguern úr előtt homályosan célozgatott néha valami megfoghatatlan, lassan érlelődő, bizonytalan eseményre. A szenátor olyan töprengő arcot vágott, mint egy sakkjátékos, látszott rajta, hogy keresi az összefüggéseket; de csak a fejét csóválta, nyilván nem jött rá semmire. Clorinde, ha Rougon hébe-hóba ellátogatott hozzá, fáradtságról panaszkodott, s azt mondta, Olaszországba költözik három hónapra. Félig hunyt pillái alól elkeskenyült, égő szemmel vizsgálta a férfit. Ajka ravasz és kegyetlen mosolyra húzódott. Már most megpróbálhatta volna karcsú ujjával fojtogatni, ő azonban egyszerre akarta belefojtani a szuszt, és kéjes örömet adó, kifogyhatatlan türelemmel nézte, mint nő a körme. Rougonnak mindig rengeteg dolga volt, csak szórakozottan fogott vele kezét, nem érezte meg bőre ideges forróságát. Azt hitte, megjött az esze, s dicsérte is, hogy férjének engedelmes asszonya.

- Maga majdnem olyan most már, amilyennek én akartam - mondta. - És igaza van: az asszony üljön nyugton odahaza.

Clorinde azonban, mikor Rougon elment, élesen fölnevetett:

- Teremtő Isten! Hogy ez milyen korlátolt!... És még ő meri mondani, hogy a nők ostobák!

Végre, egy vasárnap este tíz óra tájban, amikor az egész társaság együtt ült Clorinde szobájában, Plouguern úr diadalmas arccal állított be.

- Nahát! - kezdte, s adta a felháborodottat. - Hallották már Rougon legújabb hőstettét?... Ezúttal betelt a pohár.

Köréje tódultak. Senki nem tudott semmiről.

- Aljasság! - folytatta hadonászva. - Az ember nem érti, hogy egy miniszter hogyan süllyedhet idáig...

S egy szuszra elmondta a nagy eseményt. Charbonnelék, ahogy Faverolles-be érkezve át akarták venni Chevassu bátyjuk örökségét, fellármázták a várost, mert - mint mondták - jelentős mennyiségű ezüstholminak nyoma veszett. A ház őrizetével egy cseléd volt megbízva: ezt az istenfélő teremtetést gyanúsították; az államtanácsi határozat hírére ez a szerencsétlen - állítólag összeszűrte a levelet a *Szent Család* apácaival, és áthordta a zárdába az összes könnyen elrejthető értéktárgyakat. Három nap múlva már szó sem esett a cselédről: maguk az apácák fosztották ki a házat. Városszerte nagy volt a felháborodás. A rendőrbiztos nem volt hajlandó kiszállni a zárdába, ekkor azonban Rougon - Charbonnelék pusztá levelére - rásürgönyözött a megyefőnökre, hogy azonnal rendelje el a házkutatást.

- Igen, igen, a házkutatást, betűről betűre ez van a sürgönyben - fejezte be Plouguern úr a mondókáját. Ekkor a rendőrbiztos két csendőrrel felforgatta az egész zárdát. Öt óra hosszat tartózkodtak ott. A csendőrök fel akartak túrni mindent... Képzeljék, még az apácák szalmazsákjába is beledugták az orrukat...

- Az apácák szalmazsákjába! Ah! Ez gyalázat! - méltatlankodott Bouchard-né.

- Ilyet csak egy Istentől elrugaszkodott ember tehet! - jelentette ki az ezredes.

- Mit akarnak - sóhajtott Correurné is -, Rougon sosem járt templomba... Hányszor próbáltam kibékíteni istennel, de mindhiába!

Bouchard és Béjuin olyan elkeseredetten ingatták a fejüket, mintha társadalmi katasztrófáról hallottak volna, s most magában az emberi ítélőképességben kellene kételkedniük. Kahn úr, körszakállát dörzsölgetve, kérdezte:

- És természetesen semmit sem találtak az apácáknál?

- Az égvilágon semmit! - válaszolta Plouguern úr.

Majd sietve hozzátette:

- Csupán egy ezüstserpenyőt, úgy tudom, két kelyhet, egy olajtartót, efféle limlomot, amit a tiszteletre méltó elhunyt - nagy jámborságú öregúr - az apácáknak ajándékozott, jutalmul, hogy hosszú betegsége alatt olyan gondosan ápolták.

- Persze, persze, nyilvánvaló - mormolták a többiek.

A szenátor elejtette ezt a témát. Halk tapsolással adva nyomatékot minden egyes mondatának, súlyos hanghordozással nyilatkoztatta ki:

- Nem ez a kérdés magva. Az a tisztelet forog kockán, mely megilleti a zárdát, e szent helyet, az istentelen társadalomból száműzött erények menedékét. Hogyan is lehetnének a tömegek istenfélők, ha ilyen magas helyről intéznek a vallás ellen támadást? Rougon valóságos szentséggyalázást követett el, ezért felelni fog... Háborognak is a jobb érzésű faverolles-iek. Rochart úr őeminenciája, a kiváló prelátus, azon nyomban Párizsba utazott, hogy igazságot követeljen. Másrészt a szenátusban is nagy volt a felzúdulás, azt mondták, vizsgálatot indítanak az említett néhány részlet alapján. Végül, maga a császárné is...

Valamennyien hegyezték a fülüket.

- Bizony, a császárné is megtudta a szégyenletes esetet de Llorentznétól, aki La Rouquette barátunktól hallotta, kinek viszont én meséltem el. Őfelsége így kiáltott föl: „Rougon úr nem méltó többé, hogy Franciaország nevében beszéljen.”

- Nagyon igaz! - vélekedett mindenki.

Ezen a csütörtökön éjjel egy óráig egyébről sem folyt a szó. Clorinde ki sem nyitotta a száját. Plouguern úr első szavaira hátrahanyatlott a pamlagon, egy kissé halványan, összeszorított ajakkal. Aztán háromszor keresztet vetett, gyorsan, hogy senki ne lássa, mintha hálálkodni akarna az égnek, hogy megadta a rég óhajtott kegyet. Ökölbe szorult a keze haragjában, mikor meghallotta a házkutatás történetét. Lassan egész arcát mély pirosság öntötte el. A semmibe meredt, mélyen elgondolkodott.

Míg a többiek az esetet tárgyalták, Plouguern úr odament Clorinde-hoz, s kezét a ruhaderekára csúsztatva, bizalmasan megcsipkedte a mellét. És kételkedő vigyorral, a sokféle társaságban megfordult nemesúr fesztelen modorában odasúgta a fiatalasszonynak:

- Kikezdett az öregistennel, vége van!

Rougon egy álló hétig hallgatta a mind vadabbul rázúduló hangorkánt. Mindent megbocsátottak volna neki: hatalmi túlkapásait, bandájának telhetetlenségét, az ország sínylődését; de az, hogy csendőrökkel túratta föl az apácák szalmazsákjait, olyan égbe kiáltó bűnnek számított, hogy a császári udvar hölgyei tüntetőleg összerendeztek, ha Rougont megpillantották. Rochart úr őeminenciája fellármázta az összes hivatalos köröket; mint mondták, még a császárnéhez is elment. Egyébként úgy látszott, egy maroknyi ügyes ember dagasztja a botrányt; a jelszavak körbejártak; egyazon híresztelések kaptak lábra egyazon pillanatban, mindenütt, különös egyöntetűséggel. Rougon eleinte nyugodtan mosolygott e dühödt kirohanásokon. Rántott egyet széles vállán, „szamárságnak” bélyegezte az esetet. Még tréfálkozott is. Az igazságügy-miniszter estélyén elsütötte: „Pedig el sem mondtam, hogy papot találtak az egyik szalmazsákban.” A mondásnak híre futott - így megsérteni a kegyeletet! -, és megint elszabadult a harag vihara. Erre már őt is elhagyta a béketűrés. Ami sok, az sok! Végére is, az apácák tolvajok, ezüstserpenyőket és -kelyheket találtak náluk. Most már ő akarta nagydobra verni az ügyet, mindjobban belelovalta magát, fenyegetőzött, hogy törvénybe idézteti az egész faverolles-i klérust.

Egy kora reggel megjelentek nála Charbonnelék. Nagyon elcsodálkozott, nem is tudta, hogy Párizsban vannak. Mihelyt megpillantotta őket, odakiáltotta, hogy minden rendben van, még egyszer kioktatta a megyefőnököt: utasítsa az ügyészséget a panasz napirendre tűzésére. Charbonnel úr arcán zavar tükröződött, Charbonnelné tiltakozott:

- Ne, ne, nem erről van szó... Ön túllőtt a célon, Rougon úr. Félreértett bennünket.

És mindketten áradozni kezdtek a *Szent Család* apácáiról, kik egytől egyig szent életű szüzek. Az igaz, hogy ők egy időben pörösködtek velük, de odáig sosem sülyedtek, hogy gázságokkal vádolják őket. Különben is, egész Faverolles meggyőzte volna őket, a jó társaságbeli emberek annyira tisztelik ott a jámbor nővéreket.

- Nagyon rossz szolgálatot tenne nekünk, Rougon úr - mondta befejezésül Charbonnelné -, ha továbbra is ilyen makacsul hadakoznék a vallás ellen. Azért jöttünk, hogy megkérjük: fékezze magát... Odalent nem tudhatták, ugye? Azt hitték, mi uszítjuk önt, s a végén szinte megköveztek bennünket... Gazdag ajándékot adtunk a zárdának: azt az elefántcsont Krisztust, mely szegény jó bátyánk ágya lábánál függött.

- Szóval - összegezte Charbonnel úr -, mi figyelmeztettük, a többi nem a mi dolgunk... Mi mossuk kezeinket.

Rougon hagyta, hadd beszéljenek. Látszott, hogy nagyon elégedetlenek vele, a végén még a hangjukat is felemelték. Hideg futkározott a tarkója körül. Rájuk nézett, hirtelen fáradtság lepte meg, mintha megint veszített volna valamit az erejéből. Nem vitatkozott. Elbocsátotta őket, megígérve, hogy több lépést nem tesz. És valóban, hagyta elaludni az ügyet.

Pár napja újabb botrány zúdult a fejére; ebbe csak közvetve keverték bele a nevét. Nemrégiben szörnyű tragédia játszódott le Coulonges-ban. Du Poizat, aki - mint Gilquin mondta - mindenáron rá akart ülni az apja nyakára, egy reggel megint bezörgetett a fősvény kapuján. Őt percre rá a szomszédok puskalövéseket s rémületes üvöltést hallottak a házból. Mikor behatoltak, az öreg a lépcső alján feküdt betört fejjel; az előszoba közepén két elsütött puska hevert. Du Poizat holtra váltan mesélte, mi történt: az apja, meglátván, hogy ő a lépcső felé tart, egyszerre tolvajt kiáltott, mint akinek elment az esze, és kétszer rálőtt, közvetlen

közelből; mutatta is a golyóverte lyukat a kalapján. Aztán - továbbra is Du Poizat elbeszélése szerint - az apa hanyatt vágódott, s a legalsó lépcsőfok sarkán felhasította a koponyáját. E szerencsétlen haláleset, ez a titokzatos és szemtanú nélküli tragédia a legkínosabb mende-mondákat indította el a környéken. Az orvosok hiába állapították meg, hogy hirtelen gutaütés okozta a halált. A megyefőnök ellenségei váltig mondogatták, hogy biztosan ő lökte le az öregembert; és az ellenségek száma napról napra növekedett, annak a kíméletlen igazgatásnak következtében, mely rémuralmat teremtett Niort-ban. Du Poizat vicsorgatta a fogát, ökölbe szorította csenevész gyerekkezét, sápadtan egyenesedett ki, amerre járt, szürke szemének pillantásával belefojtotta a szót a küszöbön pletykálkodókba. De más baj is szakadt a nyakába; fel kellett függesztenie Gilquint, aki egy csúnya hadmentességi ügybe keveredett. Gilquin vállalta, hogy parasztfiúkat mentesít a katonai szolgálat alól fejenként száz frankért; mind-össze annyit lehetett tenni az érdekében, hogy megmentették a bűnügyi rendőrségtől, és megtagadták vele a közösséget. Du Poizat mindeddig erősen támaszkodott Rougonra, s minden újabb bajjal egyre súlyosabb felelősséget hárított rá. Megszimatolhatta a miniszter kegyvesztettségét, mert minden értesítés nélkül felutazott Párizsba; alatta is ingott a talaj, érezte, hogy megrendül a hatalom, melyet maga ázott alá, s már kereste azt az erős kezet, amelybe belekapaszkodhat. Arra gondolt, más megyét kér, s így kerüli el a biztos elcsapatást. Apja halála és Gilquin gázságai után úgysem maradhat tovább Niort-ban.

- Találkoztam Du Poizat úrral, egy ugrásra innét, a Saint-Honoré negyedben - mondta egyszer Clorinde kárörvendőn a miniszternek. - Nincsenek már jóban?... Úgy vettem észre, valamiért fúj magára.

Rougon elütötte a kérdést. Hovatovább mind több kedvezményt kellett megtagadnia a megyefőnöktől, s már régóta érezte, hogy egészen elhidegülnek egymástól; mostanában már csupán hivatalos minőségben érintkeztek. A társasága amúgy is teljesen szétszóródott. Még Correurné is elhagyta. Esténként megint rá-rátört a magányosságnak az a kínzó érzése, amelytől annyit szenvedett, régen, a Marbeuf utcában, amikor hívei kételkedtek benne. Zsúfolt napjai után, a szalonját elárasztó tömérdek ember között, újra magányos, elhagyatott, meggyötört volt. Hiányoztak a meghitt barátok. Parancsoló szükségét érezte, hogy megint kormányozgassa az ezredest és Bouchard urat, vágyott kis udvarának életet árasztó melegére; még Béjuin hallgatását is nélkülözte. Ekkor megpróbálta visszacsalogatni a barátait; nyájaszkodott, leveleket írt, megkockáztatott pár látogatást. De hiába, a szálak megszakadtak, többé nem tudta maga köré gyűjteni valamennyit; ha összekötözte a szálát az egyik végén, egy nézeteltérés szétszakította a másikon; a társaság már sosem lett teljes, valaki mindig hiányzott. Végül elhagyták mind. Hatalma halódott. Ő, az erős, hozzá volt kötve ezekhez az ostobákhoz, hozzájuk láncolta a közös szerencse, melyet annyi időn át kovácsoltak. És mindegyik távozó magával vitte énjének egy-egy darabkáját. Jelentősége sorvadozott, ereje szinte haszontalanná vált, súlyos öklei a semmibe ütöttek. Amióta csak a maga árnyékát látta a napon, amióta nem táplálták a nevével való visszaélések, úgy érezte, nincs helye a nap alatt; újjászületésről ábrándozott, szeretett volna Dörgő Jupiterként feltámadni - hívei a lába előtt -, és törvényt teremteni pusztá szavával.

Még most sem hitte, hogy valóban megindult alatta a föld. Megvetőn kicsinyelte a harapásokat, melyek alig ejtettek sebet a sarkán. Erős kézzel fog kormányozni, népszerűtlenül és elhagyottan is. A császárból merítette erejét. Ez a hiszékenységek volt egyetlen gyöngye pontja. Valahányszor öfenségénél járt, mindig nagyon jóindulatúnak, nagyon szelídnek találta, arcán az a sápadt, kifürkészhetetlen mosoly; az uralkodó újra meg újra megnyugtatta Rougont, hogy bízik benne, s újra elismételte sokszor elmondott utasításait. Rougonnak ez elég volt. A császár nem áldozhatja őt fel. E bizonyosságból erőt merítve, döntő lépésre szánta el magát. Hogy ellenségeit elhallgattassa, és megszilárdítsa saját hatalmát, beadta lemondását, nagyon

önérzetes megfogalmazásban: elmondta, hogy különféle panaszok merültek fel ellene, hozzáfűzte, hogy ő szigorúan a császár óhaja szerint járt el, s most szükségét érzi a legmagasabb jóváhagyásnak, mielőtt tovább munkálkodnék a haza üdvére. Különben, minden szépítgetés nélkül, vasöklű férfinak, a kíméletlen megtorlás képviselőjének tüntette föl magát. Az udvar Fontainebleau-ban volt. Rougon elküldte a lemondását, s a merész játékos nyugalomával várakozott. Nemsokára a feledés fátylát borítják a legutóbbi botrányokra, a coulonges-i tragédiára, a *Szent Család* apácáinál megejtett házkutatásra. Ha mégis bukik, essék egész hosszában, férfiasan.

Történetesen éppen aznap, amikor a miniszter sorsának el kellett dőlnie, a Tuilériák Narancsházában jótékony célú vásárt rendeztek a császárné pártfogolta egyik bölcsőde javára. Ezen nyilván megjelennek a császári család barátai, s tiszteletüket teszik az összes hivatali előkelőségek. Rougon elhatározta, hogy ő is közszemlére teszi nyugalját. Kihívásnak szánta: szembenézni azokkal, akik sanda tekintettel lesik, hideg megvetéssel sétálgatni a tömeg suttogásai közepette. Három óra tájban, távozása előtt, kiadta utolsó rendelkezését a személyzeti főnöknek, amikor a szobainasa jelentette, hogy egy úr és egy hölgy akar sürgősen beszélni vele, a magánlakosztályában várják. A névjegyen d'Escorailles márki és a márkiné neve állt.

A két öreg - az inast megtévesztette szegényes külsejük, s az ebédlőbe vezette őket - szertartásosan felállt Rougon sietett átkísérni őket a szalonba, jelenlétük felizgatta, homályos nyugtalanság fogta el. Hangosan csodálkozott, hogy ily váratlanul Párizsban termettek, tüntetően kedves volt. Ők azonban hidegen, mereven viselkedtek, arcuk fakó maradt.

- Uram - szólalt meg végre a márki -, bizonyára meg fogja bocsátani e lépésünket, melyet, úgy éreztük, kötelességünk megtenni... Fiunkról, Jules-ről van szó. Szeretnénk, ha szakítana a közigazgatási pályával, önt pedig arra kérjük, ne tartsa tovább maga mellett.

S hogy a miniszter mély megdöbbenéssel nézett rájuk, a márki folytatta: - A fiatalemberek forrófejűek. Két ízben is írtunk már Jules-nek, kifejtve előtte okainkat, s kértük, álljon félre... De mivel ő nem engedelmeskedett, elhatároztuk, hogy feljövünk. Harminc év óta ez a második eset, uram, hogy Párizsban járunk.

Rougon kitört. Jules-re a legfényesebb jövő vár. Derékba törik a pályáját. Míg beszélt, a márkiné türelmetlenül izgett-mozgott. Aztán ő kezdett beszélni, sokkal hevesebben:

- Istenem! Nem a mi dolgunk, hogy önt megítéljük, Rougon úr! Ám családunknak vannak hagyományai... Jules nem vehet részt az Egyház ellen folyó aljas hajszában. Plassans-ban máris csodálkozva néznek ránk. Lassan a vidék egész nemességével szembekerülünk.

Rougon megértette. Szólni akart. A márkiné fensőbbeséges mozdulattal intette le.

- Hadd fejezzem be... Fiunk akaratunk ellenére csatlakozott. Ön is tudja, mekkora volt a fájdalmunk, látván, hogy törvénytelen kormány szolgálatába szegődik. Nem engedtem, hogy atyja kitagadja. Azóta gyászol a házunk, ha vendégeket fogadunk, fiunk nevét nem szabad kiejteni. Megesküdünk, hogy levesszük a kezünket róla; de mindennek van határa; azt mégsem engedhetjük, hogy a d'Escorailles nevet szent vallásunk ellenségei között emlegessék... Remélem, uram, megértett?

Rougon meghajolt. Eszébe se jutott mosolyogni az öreg hölgy kegyes hazugságain. Most megint olyannak látta a márkot s a márkinét, amilyennek megismerte őket régen, Plassans-ban, ahol éhesen kódorgott az utcákon: gögösnek, fennhéjázónak, arcátlannak. Ha más merészelte volna megütni ezt a hangot vele szemben, nyomban kipenderítette volna a szobájából. De most csak állt, zavartan, megsértve, eltörpülve; gyáva, meghunyászkodó, inséges fiatalkora támadt fel újra; egy pillanatig úgy rémlett, megint a félretaposott sarkú, elnyűtt cipő van a

lában. Megígérte, hogy jobb belátásra bírja Jules-t. Csak ennyit fűzött még hozzá, a császártól várt válaszra célozva:

- Egyébként, asszonyom, lehet, hogy már ma este visszakapja a fiát.

Mikor magára maradt, elborította a félelem. Ezek az öregemberek megingatták hideg nyugal-mát. Most már tétovázott, elmenjen-e arra a jótékony célú vásárra, ahol minden szem leolvashatja arcáról zavarát. De elszégyellte magát gyerekes ijedelve miatt. Elindult. A dolgozószobáján átmenve, megkérdezte Merle-től, nem érkezett-e a részére valami.

- Nem, kegyelmes úr - válaszolta meggyőződéssel az ajtónálló, akin látszott, hogy reggel óta résen van.

A Tuilériák Narancsházát a jótékony célú vásár alkalmával káprázatosan feldíszítették. Aranybojtos vörös bársonytapéta borította a falat s varázsolt magas díszteremmé a tágas, kopár csarnokot. Az egyik végében, balkézt, egy hatalmas, ugyancsak vörös bársonyfüggöny kisebb helyiséget kerített el a csarnokból; a függőnyt aranybojtos zsinórok tartották, a szét-húzott szárnyak között lehetett átjutni a nagyteremből - itt sorakoztak a pultok - a kisebbik helyiségbe, ahol a büfé volt. A földet finom homokkal szórták föl. Minden sarokban majolika edények álltak, zöld bozótok meredeztek belőlük. A pultok alkotta négyszög közepén kipárnázott, alacsony bársonypadféle futott körbe, erősen hátradöntött támlával. E körpad középpontjában sűrű virágerdő volt, a száraz kazlában rózsza, szegfű, verbéna, megannyi tündöklő esőcsepp. A vízparti teraszra nyíló kétszárnyú, kitárt üvegajtók előtt a komoly arcú, fekete frakkos ajtónállók futó pillantással ellenőrizték a vendégek meghívóját.

A pártfogó hölgyek négy óra előtt nemigen számítottak sok vendégre. A nagyteremben pultjaik mögött állva várták a vevőket. A vörös posztóval letakart, hosszú asztalon sorakozott az áru; több pultnál dísz tárgyakat és kínai csecsebecséket árusítottak, két bolt gyerekjátékokat kínált, egy bódé rózsával volt tele, végül egy sátor alatt - akár a kültelki búcsúban - szeren-csekerék állt. Az elárúsítónők, mélyen kivágott estélyi ruhában, igazi boltilányok gyanánt kellemkedtek, mosolyogtak, mint a masamódok, kik divatjamúlt kalapokon akarnak túladni, cirógató hanghordozással fecsegték-locsogtak, csiviteltek, dicsérték a portékájukat, bár mit sem értettek hozzá; hozzakanászodtak ehhez az áruházi eladó lányosdihoz, vihorásztak, mintha csiklandoznák őket az ide-oda sodródó vevők. Hercegnő árusított az egyik játékboltban; szemközt márkiné kínálhatta a huszonkilenc sous pénztárcákat, de nem adta őket húsz frankon alul; vetélkedtek, bájaikat is sorompóba állították a nagyobb bevételért, leszólították a vevő-keket, hívogatták a férfiakat, szemérmetlenül magas árat kértek, dühödtlen alkudoztak - meg-annyi rabló hentesné -, aztán magukból is adtak egy kicsit, ráadásnak: ujjuk hegyét, mélyen kivágott ruhaderekek látványát, hogy a pénzesebb vevőket vásárlásra bírják. Mindezt persze a jótékonyosság örvén. Lassanként csak megtelt a terem. Az urak meg-megálltak, kényelmesen mustrálgatták az elárúsítónőket, mintha azok is a kirakott áruhoz tartoznának. Egyik-másik pult előtt egymást taposták az elegáns ficsurak, vihogtak, pimasz megjegyzéseket tettek a vásárolt holmira; a hölgyek pedig fáradhatatlan kedvességgel mentek oda sorra mindenkire, s változatlanul bájos mosollyal ajánlgatták egész boltjukat. Négy órán át a tömegé lenni: nagy élvezet. Akkor volt a z sivaj, mint egy árverésen, nevetés gyöngyözött, lábak dobogtak tompán a homokban. A vörös tapéták elnyelték a magas üveglakokon át behatoló éles fényt, hullámozó vörösséget öntöttek szét, mely halvány rózsásra gyújtotta a meztelen kebleket. A pultok között, nyakukba függesztett könnyű kosárákkal, hat hölgy járkált a tömegben - egy bárónő, két bankárlány, három magas rangú hivatalnokfeleség -, s odaperdülve az újonnan érkezők elé, szivart és gyújtót kínáltak.

De Combelot-nének különösen nagy sikere volt. Virágot árult, magasan trónolt a rózsás-bódéul szolgáló, kicsipkézett, aranyozott kis kunyhóban, mely nagy kalitkához hasonlított. Csupa rózsaszín volt ő maga is; ez a rózsás testszín meztelennek mutatta a keble kivágásán túl is; csak a két melle között viselte az elárusítónők egységes ibolyacsokrárt. Az az ötlete támadt, hogy a közönség szeme láttára köti a csokrait, akár egy valódi virágáruslány: egy rózsa, egy bimbó, három levél perdült ki egyszerre fürgé ujjai alól, míg a fonál végét a foga közé szorította; egytől tíz aranyig adta a csokrait, aszerint, hogy mennyit nézett ki a vevőből. Egymás kezéből tépték a virágait, nem győzte a sok rendelést, s ha siettében megszúrta magát, hamar kiszívta ujjából a vért.

A szemközti vászonsátorban a csinos Bouchard-né forgatta a szerencsekereket. Elragadó kis parasztruhát viselt, magasított derékkal, keresztbe kötött vállkendővel, úgy tetszett, mintha jelmezbe bújt volna, hogy mézeskalács- és ostyaárus asszonyhoz hasonlítson. Bájosan selypített is, és butuska képet vágott hozzá, páratlan eredetiséggel. A szerencsekeréken sorban lógtak a nyeremények, ízléstelennél ízléstelenebb, öt-hat garasos bőr-, üveg- és porcelán műtűrkék; a toll cincogva pendült meg a rézdróton, a forgó kerék szüntelenül csörömpölve vitte tovább a nyereményeket. Kétpercenként, ha elfogytak a vállalkozók, Bouchard-né megszólalt ártatlanka hangján, mint a nagyvárosba szakadt, jámbor parasztlánya:

- Egy frank egy menet, urak... Tessék, csak egy kört, urak...

A büfét szintén homokkal szórták föl, a sarkokat zöld növények díszítették, a helyiségben kerek asztalkák és nádfonatú székek álltak. Az igazi kávéházakat próbálták utánozni, hogy nagyobb legyen a mulatság. Hátról, a terjedelmes pultnál, három hölgy legyezkedett, rendelésre várva. Előttük likőrös üvegek, süteményes és szendvicses tálak, bonbon, szivar, cigaretta: nyilvános bálók gyanús kirakata. A közepén ülő hölgy - egy barna, izgékony grófné - időnként felállt, előrehajolt, hogy töltsön egy pohárkával, s nem ismerte ki magát az üvegek tömkelegében, úgy hadonászott a két karjával, hogy kis híján összetört mindent. A büfében azonban Clorinde volt az úr. Ő szolgálta ki az ülővendégeket: Júnó istennő sörtermi pincérlány képében. Káprázatosan szép volt fekete szaténbetétes sárga szaténruhájában: ragyogó csillagzat, üstökös csóvához hasonló uszályal. A mélyen kivágott ruha fölfedte keblét; fenséges méltósággal járt-kelt a nádszékek között, söröskorsókat vitt fehér fémtálcán, istennői nyugalommal. Csupasz könyökével súrolta a férfiak vállát, ruhadereka kinyílt, ahogy előrehajolt, hogy fölvegye a rendeléseket, minden kérdésre válaszolt, sietség nélkül, mosolyogva, kényelmesen. Ha a vendégek megitták a sört, odatartotta fenséges kezét az ezüstért s az aprópénzért, amit már gyakorlott mozdulattal dobott az övéen fityegő pénzes zacskóba.

Közben Kahn és Béjuin telepedett le az egyik asztalhoz. Az előbbi megkopogtatta az asztal cinklapját, s tréfásan odakiáltott:

- Asszonyom, két pikolót!

Clorinde odament, letette a két poharat, megállt, hogy pihenjen egy kicsit, a büfé úgyis néptelen volt. Csipke zsebkendőjével szórakozottan törölgette ujjáról a rácsorrant sört. Kahn úrnak szemet szúrt szokatlanul ragyogó tekintete, diadalmasan sugárzó arca. Nézett rá, pislogott, aztán megkérdezte:

- Mikor jött meg Fontainebleau-ból?

- Ma reggel.

- Találkozott a császárral is, mi újság?

Az asszony elmosolyodott, elbiggyesztette az ajkát, talányos arckifejezéssel nézett a férfira. Kahn ekkor megpillantott rajta egy különös ékszert, sosem látta eddig. Csupasz nyakán, meztelen vállán nyakörv függött, kutyának való, igazi nyakörv, fekete bársonyból, csattal, karikával, csengettyűvel, s az aranycsengettyűben csengő igazgyönggyel. A nyakörvre két név volt hímezve, egymásba fonódó, furcsán tekeredő gyémántbetűkkel. A karikáról fityegő vastag aranylánc Clorinde keblére ért, a két melle közé, följebb pedig, a jobb karjára erősített aranylemezhez csatlakozott, melyen ez a szöveg volt olvasható: *A gazdámé vagyok.*

- Ajándék? - mormolta tapintatosan Kahn úr, s az ékszer felé intett.

Az asszony bólintott, még mindig ajkát biggyesztette, finom, kéjes fintorral. Ő akarta a rablancot. Nyugodt szemérmertlenséggel tüntetett vele, mint akihez nem érnek föl a közönséges vétkek, hiszen fejedelem választotta, mindenki irigyeltje. Amikor megmutatta magát, nyakán az örvvel, melyen vizsga vetélytárs-tekintetek híres keresztnévet véltek fölfedezni Clorinde-éba fonódva, minden nő megértette, s összevillanó szemük mintha azt mondta volna: „Megtörtént tehát.” Egy hónapja ezt a kalandot tárgyalta a hivatali világ, erre a fordulatra várt. És most megtörtént, kétségtelenül, Clorinde ott viselte a bélyegét a vállán. Ha hinni lehet a szóbeszédnek, első nászi ágya - még tizenöt éves korában - egy köteg szalma volt, melyen egy kocsis aludt az istálló zugában. Az idők során más ágyakba bűjt, mind följebb és följebb: bankárok, magas rangú tisztviselők, miniszterek ágyába, szerencsáját kovácsolva minden éjjel. És hálófülkéről hálófülkére, ágyról ágyra, végül eljutott dicsősége csúcsára; s hogy teljesejék utolsó akarata, kielégüljön gőgje: szép, hideg fejét a császári vánkossra fektette.

- Asszonyom, pikolót kérek! - szólította egy érdemrendes, kövér tábornok, s mosolyogva nézte.

Alighogy odavitte a pikolót, két képviselő hívta.

- Két pohár sartrőzt!

Özönlött a vendég, egymást érték a rendelések: grogot, ánizslikört, limonádét, süteményt, szivart. A férfiak megbámulták Clorinde-ot, halkan beszélgettek, feltűzelte őket ez a szerelmi kaland, melynek híre kelt. S ahányszor a pincérlány, ki aznap reggel bontakozott ki egy császár ölelő karjából, kezét nyújtotta az aprópénzükért, a vendégek szinte körülszimatolták, mintha keresnék rajta annak a felséges szeretkezésnek a nyomát. Ő pedig, minden zavar nélkül, lassan forgatta a fejét, mutogatta a kutyaörvet, amelyen megcsörrent a vastag aranylánc. Élvezetét láthatólag fűszerezte, hogy mindenkit kiszolgál, holott királynő volt egy éjen át, hogy egy nevetséges kis kávémérés asztalai körül, citromkarikák és süteménymorzsák között sétáltatja szoborszép lábát, melyet felséges bajusz csókolgatott vad szenvedéllyel.

- Jaj de mulatságos! - mondta, újból odaállva Kahn úr elé. - Ezek pincérlánynak néznek, szavamra! Egyikük, azt hiszem, még belém is csipett. Nem szóltam érte. Minek?... A szegényekért tesszük, nem?

Kahn úr ráhunyorított, hogy hajoljon közelebb. Nagyon halkan megkérdezte:

- Akkor hát, Rougon?...

- Csitt! Majd mindjárt - válaszolta Clorinde, szintén lehalkítva a hangját. - Küldtem neki meghívót a magam nevében. Ide várom.

S hogy Kahn úr a fejét ingatta, Clorinde élénken hozzáfűzte:

- De, de, ismerem, el fog jönni... Különben sem sejt semmit.

Kahn és Béjuin ettől kezdve állandóan Rougon érkezését lesték. Az egész nagytermet jól látták a széthúzott függönyön át. A tömeg percről percre nőtt. A kipárnázott körpadon urak üldögéltek, kényelmesen hátradőlve, keresztbe vetett lábbal, szemük le-lecsukódott álmosan; köröttük folyvást áramlott a látogatók hada, s bele-belebotlott kitartott lábukba. A hőség szinte tűrhetetlen lett. A zsivaj megsűrűsödött a fekete kalapok fölött lebegő vörös párában. Olykor belenyöszörgött a tompa zsibongásba a kerepelő zajjal meglóduló szerencsekerék.

Correurné, ki az imént érkezett, apró léptekkel sétált körbe a pultok előtt. A terebélyes asszonyság fehér és mályvaszín csikos grenadinselyem ruhát viselt, kövér válla és karja rózsás hurka gyanánt dudorodott benne. Ravasz képet vágott, óvatosan pislogott jobbra-balra, mint a vevő, ki jó vásárra számít. Mint mondogatta, remek alkalmak nyílnak az efféle jótékony vásárokon; ezek a szegény úriasszonykák többnyire nem ismerik a portékájukat. Ő egyébként sem vásárol soha az ismerőseinél, mert azok megvágják a vevőiket. Körüljárt a teremben, forgatta, szagolgatta, fölvette, letette az árucikkeket, aztán visszament egy bőráros pulthoz, jó tíz percig kotorászott a kirakott holmik között, tanácstalan arccal. Végül megfogott egy orosz bőrtárcát, melyre több mint negyed órája szemet vetett már, s csak úgy mellékesen megkérdezte:

- Ez hogy?

Az eladónő - magas, szőke fiatalasszony - két úrral tréfálkozott éppen, s félvállról odavetette:

- Tizenöt frank.

A tárca legalább húszat ért. A hölgyek egymással versengve igyekeztek minél nagyobb összegeket kihúzni a férfiak zsebéből, női vevőiknek azonban, amolyan szabadkőművesi cinkossággal, kedveztek. Correurné rémülten ejtette vissza a tárcát a pultra, s így dünnyögött:

- Jaj de drága... Ajándéknak lenne. Legföljebb tíz frankot szántam rá, többet semmiképpen. Nem mutatna valami szépet tíz frankért?

Újra föltúrta a kirakott holmit. Semmi sem volt kedvére. Istenem! Csak az a tárca ne volna olyan méregdrága! Újra fölvette, orrát a zsebekbe dugta. Az eladónő, türelmét veszelve, már adta volna tizennyéért, majd tizenkettőért. Nem, nem, még így is drága. Végül megkapta tizenegyért, ádáz alkudozások árán. A magas fiatalasszony felsóhajtott:

- Inkább odaadom... A nők mind csak alkudoznak, venni egyik sem akar... Nem tudom, mire mennénk a férfiak nélkül!

Correurné odábbállt, s boldogan látta a tárcában az árcédulát: huszonöt frank. Téblábolt még egy darabig, majd a szerencsekerék mögött kötött ki, Bouchardnénál. „Drágámnak” szólította, s elsimított két felkunkorodó huncutkát a homlokán.

- Nini, itt az ezredes! - mondta Kahn úr, aki még a büfében tartózkodott, szemét az ajtóra szegezve.

Az ezredes eljött, mert nem mert elmaradni. Azt remélte, megússza egy arannyal; előre vérzett a szíve ezért is. Már az ajtóban megrohanták, körülvették, egyszerre két-három hölgy kínálgatta:

- Uram, vegyen tőlem szivart... Uram, gyújtót tessenek...

Mosolygott, udvariasan szabadkozott. Körülnézett, s hogy minél hamarabb lerója tartozását, megállt az egyik pult előtt; az ott árusító hölgy nagy kegyben állt az udvarnál; az ezredes megkérdezte tőle egy silány szivartárca árát. Hetvenöt frank! Akaratlanul is rémült mozdulattal hajította vissza a tárcát, és elszelelt; a hölgy elvörösödött, sértődötten fordította el a fejét,

mintha az ezredes illetlenül viselkedett volna. Az pedig, hogy elejét vegye a rosszmájú megjegyzéseknek, ahhoz a bódéhoz ment, ahol de Combelot-né kötözgette a csokrait. Egy csokor csak nem kerülhet olyan sokba! De megfontolva a dolgot, jobbnak látta, ha még csokrot sem vesz, gyanította ugyanis, hogy a virágárusnő drágán felszámítja a saját munkáját. Kikeresett egy szál rózsát a halomból, egy alig nyílt, csenevész, félig fonnyadt bimbót. Gálánsan elővette a pénztárcáját:

- Asszonyom, hogy ez a virág?

- Száz frank, uram - felelte a hölgy, aki a szeme sarkából már leste, hogy mit mesterkedik ottan.

Az ezredes hebegett valamit, keze reszketett. De ezúttal nem volt kibúvó. Többen álltak körötte, nézték. Fizetett, a büfébe menekült, s Kahn úr asztalához ülve, ezt nyögte:

- Rablóbarlang... Rablóbarlang...

- Nem látta Rougont a teremben? - tudakolta Kahn úr.

Az ezredes nem válaszolt. Távolról gyilkos pillantásokat vetett az eladónőkre. Aztán, hogy d'Escorailles és La Rouquette hangosan nevettek az egyik pultnál, a foga közt morogta:

- Na persze! A fiataloknak tetszik az ilyesmi... Végül mindig megkapják, ami a pénzükért jár.

D'Escorailles és La Rouquette valóban remekül szórakoztak. A hölgyek egymás kezéből tépték ki őket. Mihelyt beléptek, számtalan kéz nyúlt értük; jobbról, balról, mindenfelől őket szölongatták.

- D'Escorailles úr, tudja, mit ígért... La Rouquette úr, ugye vesz tőlem egy lovacskát. Nem? Akkor babát. Igen, babát, az való magának!

Karon fogták egymást, önvédelemből, mint nevetve mondták. Sugárzón, megittasulva állták e tengernyi szoknya ostromát, élvezték a kedveskedő hangok lágy cirógatását. Időnként eltűntek, szinte elmerültek a meztelen keblek tengerében, mely ellen színleg védelmezték egymást, ijedten fel-felkiáltva. Mindegyik pultnál engedtek a kedves erőszaknak. Aztán a zsugorít adták, kacagtatón rémülöztek. Egykrajcáros baba egy aranyért! Nem, ezt ők nem bírják! Három irón két aranyért! Hát a betevő falatjuktól akarják megfosztani őket? A hölgyek dőltek a nevetéstől, turbékolva kacagtak, trilláztak, mint megannyi fuvola. Vérszemet kaptak, megmámorosodtak az aranyesőtől, háromszorosára, négyszeresére verték az árakat, elragadta őket a rablószenvedély. Kézről kézre adták a két férfit, s egymásra kacsintva mondogatták: „Jól megkopasztom őket... Figyeljék csak, hogy meg lehet vágni ezeket...” Ők persze meghallották, s tréfás bókokkal vágtak vissza. Hátuk mögött diadalt ültek, nem győztek dicsekedni a hölgyek; legügyesebb az a tizenennyolc éves kisasszony volt, aki három aranyért adott el egy rúd pecsétviaszt. Irigyelték is érte! Közben a terem végébe értek, s egy árus asszony erőnek erejével szappantartót akart d'Escorailles úr zsebébe gyömöszölni. A fiatalember kifakadt:

- Nincs egy vasam sem. Kívánja talán, hogy váltót állítsak ki magának?

Kirázta a pénztárcáját. A hölgy belemelegedett a játékba, magáról megfeledkezve elkapta a pénztárcát és kikutatta. Aztán végignézett a fiatalemberen, s csepp híja, hogy el nem kérte az óraláncát.

Persze kópéság volt ez is. D'Escorailles mindig vitt magával a vásárba egy üres pénztárcát, mulatságul.

- Az ebugattát! - kiáltotta, s húzta magával La Rouquette-et. - Ezután fösvény kutya leszek! Próbáljunk talpra állni, jó?

Amint a szerencsekerékhez értek, Bouchard-né odaszólt:

- Egy frank egy menet, uraim... Forgassák meg egyszer...

Közelebb mentek, úgy téve, mintha nem hallották volna.

- Hogy egy menet, asszonyság?

- Egy frank, uraim.

Újrakezdődött a jóízű nevetgélés. Bouchard-né azonban szent együgyűséggel állt ott kék ruhájában, csudálkozó szemét a két úrra emelte, mintha nem ismerné fel őket. Páratlanul izgalmas játék indult. Negyed óra hosszát megállás nélkül nyikorgott a kerék. Felváltva forgatták. D'Escorailles úr nyert két tucat tojástartót, három kis tükröt, hét porcelán szobrocskát, öt cigarettás szelencét; La Rouquette-nek jutott két csomag tortapapír, egy porcelán doboz - aranyozott cinklábakon álló, silány, vásári holmi -, néhány pohár, egy kézi gyertyatartó, egy tükrös doboz. Végül Bouchard-né, száját elhúzva, kitört:

- Nahát! Ez nem járja! Hogy maguknak milyen szerencsájuk van! Nem játszom tovább!... Tessék, vigyék a holmijukat!

Két nagy halomba rakta, oldalt egy asztalra. La Rouquette úr szemlátomást zavarba jött. Arra kérte, cserélje ki ezt a rakás holmit arra az egységes ibolyacsokorra, melyet a hajában visel. Bouchard-né elutasította.

- Nem és nem! Maguk nyertek, ugye? Nahát, akkor vigyék!

- A hölgynek igaza van - jelentette ki komolyan d'Escorailles úr. - Az ember ne fordítson hátat a szerencsájének. Vigyen el az ördög, ha itt hagyok csak egy tojástartót is!... Fösvény kutya leszek.

Kitérítette a zsebkendőjét, s takaros csomagot készített. Újra felcsattant a nevetés. La Rouquette úr zavara sem volt kevésbé mulatságos. Erre már Correurné is, ki mindeddig méltóságos matrónamosollyal állt a sátor belsejében, elődugta kövér, rózsás képét. Ő hajlandó cserélni, mondta.

- Nem, nem kérek semmit - sietett elhárítani a fiatal képviselő. - Vigyen mindent, magának adom az egészet.

De nem mentek odább, maradtak pár percre. Félhangon, kétes bókokkal halmozták el Bouchard-nét. Úgy elcsavarja a férfiak fejét, mondták neki, akár a szerencsekereket. Mit lehet kapni a kis kuckójában? Mennyivel többet ér ennél a játéknál a „Repül a... repül a...” És ezer bohóságot akartak „repültetni” vele. Bouchard-né lesütötte a szemét, vihogott, mint egy fiatal csikó, a farát riszálta, akár egy parasztlány, kivel urak ingerkednek. Correurné lelkendezett, s - mint aki érti a csíziót - elbűvölve mondogatta:

- Hát nem édes? Hát nem édes?

Bouchard-né végül a kezére csapott d'Escorailles úrnak, aki meg akarta vizsgálni a kerék szerkezetét, mondván, hogy biztosan turpisság van a dologban. Nem hagyják már békén, a teremburáját! S miután túlادott rajtuk, újrakezdte, a vásári árus hívogató hangján:

- Tessék, urak, egy frank egy menet... Csak egy kört, urak...

Kahn úr, ki mindeddig állt, hogy ellásson a feje fölött, most gyorsan visszaült a helyére, s ezt dörmögte:

- Jön Rougon... Semmiről nem tudunk semmit, ugye?

Rougon lassan sétált át a termen. Megállt, megforgatta Bouchard-né szerencsekorongját, kifizetett három aranyat de Combelot-né egy rózsájáért. S hogy ilyenképpen leróta az adóját, mindjárt menni is akart. Kikerülte a tolongást, s egy ajtó felé tartott. De amint bepillantott a büfébe, egyszerre arra irányította lépteit, emelt fővel, nyugodtan, kevélyen. D'Escorailles és La Rouquette már Kahn, Béjuin és az ezredes mellett ültek; ott volt Bouchard úr is, éppen akkor érkezett. Amint a miniszter elhaladt mellettük, a derék uraknak hideg szaladt végig a gerincén, olyan nagynak és megingathatatatlannak rémlett az a súlyos test. Rougon foghegyről köszöntötte őket. Letelepedett egy közeli asztalhoz. Széles arcát nem hajtotta le, jobbra fordította a fejét, majd balra, lassan, kihívóan, mint aki kész nyíltan szembeszállni a részegező tekintetekkel.

Clorinde odament hozzá, méltóságosan húzva maga után nehéz sárga uszályát. Közönségesnek szánt hanghordozásán átszúrt a gúny, ahogy megkérdezte:

- Mivel szolgálhatok?

- No lám! - mondta vidáman Rougon. - Nem szoktam inni... Mije van?

Clorinde sebesen sorolta az italokat: finom konyak, rum, küraszó, kirsch, sartrőz, ánizspálinka, ánizslikőr, köménypálinka.

- Nem, nem, adjon csak egy pohár cukros vizet.

Clorinde a pulthoz ment, hozta a cukros vizet, fenségesen, mint egy istennő. Megállt Rougon előtt, nézte, hogyan olvasztja föl a cukrot. Rougon tovább mosolygott. Közhelyek tolakodtak a nyelvére:

- Hogy van?... Ezer éve nem láttam.

- Fontainebleau-ban voltam - felelte Clorinde egyszerűen.

A férfi föltekintett, áthatóan nézte. De most az asszony kérdezte:

- És maga, elégedett? Kedvére mennek a dolgok?

- Igen, tökéletesen - válaszolta.

- Na, annál jobb!

Úgy forgolódott körülötte, akár egy szolgálatkész pincér. Le nem vette róla gonosz lánggal égő szemét, látszott, hogy nehezen türtőzteti kitörni akaró diadalörömét. Végül mégis ott hagyta Rougont, előbb azonban lábujjhegyre ágaskodva átnézett a szomszéd terembe. Megérintette a vállát:

- Azt hiszem, magát keresik - mondta felgyúló arccal.

Valóban, Merle kerülgette tisztelettudóan a büfé székeit és asztalkáit. Egymás után háromszor meghajolt. Kérte a kegyelmes úr bocsánatát. A kegyelmes úr távozása után hozták ezt a levelet, nyilván ez az, amit a kegyelmes úr már reggel óta várt. Ezért, nem kapván parancsot, úgy gondolta...

- Jól van, adja ide! - vágta el Rougon.

Az ajtónálló nagy borítékot adott át, azután ment a nagyterembe bámészkodni. Rougon egy szempillantással felismerte az írást: a császár keze vonása volt, válasz a hozzá küldött lemondására. Hideg veríték gyöngyözött a halántékán. Még csak el sem halványodott. Nyugodtan belső zsebébe csúsztatta a levelet, s továbbra is állta a szomszéd asztalnál ülők tekintetét; Clorinde éppen ekkor súgott valamit Kahn úrnak. E pillanatban az egész banda Rougont leste égő kíváncsisággal, nem véteve szem elől egy rezzenését sem.

A fiatalasszony újra elébe állt. Rougon félig kiitta a pohár cukros vizet, és bókolt Clorinde-nak.

- Nagyon szép ma. Ha a királynők elszegődnének...

Az asszony félbeszakította a bókját, s merészen megkérdezte:

- Nos, nem olvassa el?

Az adta az értetlent. Aztán, mintha most fogná fel:

- Vagy úgy, a levelet... Éppen elolvashatom, ha örömet szerzek vele.

Zsebkésével óvatosan felvágta a borítékot. Egy pillantással átfutotta a pár soros írást. A császár elfogadta a lemondását. Csaknem egy percig tartotta arca előtt a papírt, mintha még egyszer végigolvasná. Attól félt, nem tud uralkodni a vonásain. Irtózatos felháborodás kavardott benne; ereje fellázadt, nem akart beletörődni a bukásba, vadul megrázta a csontja velejéig. Ha nem fékezi magát, talán felüvölt, s öklével hasítja ketté az asztalt. Még mindig a levélre meredt, újból látta a császárt, ugyanúgy, mint ott, Saint-Cloud-ban: lágyan beszél, csökönyösen mosolyog, biztosítja bizalmáról, megerősíti utasításait. Mennyi ideig érlelődhetett a kegyből ejtés gondolata e borús arc mögött, hogy egyszerre derékba töri miniszterét, estéről reggelre, holott hússzor is megerősítette hatalmában?

Rougon roppant erőfeszítéssel legyőzte magát. Föltekintett, arcán egy izom se rándult, közönyösen visszatette zsebébe a levelet. Clorinde két kézzel az asztalka lapjára dőlt. Kéjesen meggörbedt, reszkető szájszájával suttogetta:

- Tudtam. Ott voltam még reggel... Szegény barátom!

Oly kegyetlenül gúnyos hangon sajnálkozott rajta, hogy Rougon megint ránézett, s szemébe fúrta tekintetét. Az asszony nem titkolta érzéseit. Hónapok óta készült erre a gyönyörűségre, és most, sietség nélkül, mondatról mondatra, kéjesen élvezte, hogy végre bosszúja telt, irgalmatlan ellenségnek mutatkozhat.

- Nem tudtam megvédeni - folytatta. - Nyilván nem tudja...

Nem fejezte be. Merőn nézett rá, végül megkérdezte:

- Mit gondol, ki az utódja a belügyben?

Rougon nembánom mozdulatot tett. De az asszony nem vette le róla fárasztó tekintetét. Végül odalökte a szót:

- A férjem!

Rougon eltikkadt, ivott egy korty cukros vizet. Clorinde mindent belesűrített ebbe a szóba: az egykor visszautasított nő dühét, nagy gonddal ápolgatott haragját, asszonyi diadalát, hogy elbánt egy erejéről híres férfival. S ekkor kéjelegve kínozni kezdte, kihasználva győzelmét; elébe tárta bukásának szégyenét. Istenem! A férje nem valami nagy koponya! Nyíltan elismerte, még tréfálkozott is rajta; mutatni akarta, hogy bárki megfelelt volna, aki történetesen az útjába akad: akár Merle-ből is minisztert csinál, ha éppen kedve tartja. Úgy ám! Merle, az ajtónálló inas, egy arra vetődő fajankó, egy jöttment akárki is méltó utódja lett volna Rougonnak. Ezzel bizonyította be a nők mindenhatóságát. Aztán egészen fölfedte a lapját, anyáskodott, pártfogóskodott, adta a jó tanácsait.

- Látja, kedvesem, mindig mondtam magának: nem jól teszi, hogy lenézi a nőket. Nem olyan ostobák azok, mint maga hiszi. Felforr a vérem, ha hallottam, hogy bolondnak, haszontalan limlomnak meg tudom is én, béklyónak mond minket, asszonyokat... Nézze a férjemet! Hát

béklyó voltam én a lábán?... Elhatároztam, hogy majd én megmutatom magának! Már akkor feltett szándékom volt ezt az élvezetet megszerezni magamnak, amikor - emlékszik? - az a bizonyos beszélgetés volt köztünk. Most legalább láthatja. Nos, harag nélkül... Maga roppant erős, kedvesem. De egyet jegyezzen meg: bármelyik nő akkor jár túl az eszén, amikor neki tetszik.

Rougon mosolygott, egy kissé sápadtan.

- Igen, talán igaza van - mondta lassan, s felrémlt előtte az egész történet. - Nekem csak erőm volt. Magának meg...

- Nekem meg egyebem! - fejezte be a nő olyan önhittén, hogy az már hengegessel ért fel; elvakult gögijében semmibe vette az illendőséget.

Rougonnak egy zokszava sem volt. Clorinde a tőle elorzott hatalommal győzte le őt; ma ellene fordítja a leckék tanulságait, amiket - engedelmes tanítvány módjára - ott böngészgetett mellette, azokon a kedves emlékü, Marbeuf utcai délutánokon. Rougon undor nélkül ürítette ki a hálátlanság, az árulás bürökpoharát: tapasztalt ember volt. Hogy így fordult a dolog, csak egyet akart még tudni: vajon egészen kiismerte-e Clorinde-ot végre? Eszébe jutottak hajdani nyomozásai, mennyit fáradt hiába, hogy fölfedje ennek a szép és szeszélyes gépezetnek a titkát. A férfiak, meg kell hagyni, hallatlanul ostobák.

Clorinde közben kétszer is elment, pálinkát fölszolgálni. Aztán, hogy vágya betelt, megint sétálgatni kezdett fenségesen az asztalok között, s tüntetőleg rá se hederített Rougonra. A férfi szemmel követte, látta, hogy odamegy egy dús szakállú úrhoz, valami külföldihez, akinek pazar bőkezűsége akkortájt izgalomban tartotta egész Párizst. Az idegen felhajtott egy pohár malagát.

- Mit fizetek, asszonyom? - kérdezte fölállva.

- Öt frankot, uram. Bármit fogyaszt, öt frank.

Az kifizette. Aztán, ugyanolyan hangon, idegenes ejtéssel tudakolta:

- És egy csók hogy?

- Százezer frank - válaszolta Clorinde szemrebbenés nélkül.

Az úr visszaült, pár szót firkantott egy kitépett naptárlapra. Aztán cuppanós csókot nyomott Clorinde arcára, fizetett, s nagy kényelmesen kisétált. Mindenki megmosolyogta, óriási sikere volt.

- Mindennek tudni kell az árát - mormolta Clorinde, visszatérve Rougonhoz.

Az ebben is megérezte a célzást. Neki Clorinde mindig nemet mondott. És ez a lassú vérű férfi, aki emelt fővel fogadta kegyvesztettsége bunkócsapásait, iszonyúan kínlódott, látva, hogy Clorinde milyen arcátlan nyíltsággal viseli a nyakörvet. Clorinde pedig előre hajolt, kihívón forgatta a nyakát. Az igazgyöngy megcsendült az aranycsengettyűben; a lecsüngő láncon szinte érzett még a gazda keze melege; a gyémánt szikrázott a bársonyon, Rougon könnyűszerrel kibetűzhette rajta a nyílt titkot. Soha nem gyötörte még ilyen elviselhetetlenül az a be nem vallott irigység, az az égető, gögös vágy, mely elfogta olykor, ha szemben állt a mindenható császárral. Inkább látta volna Clorinde-ot annak a kocsisnak a karjában, akiről suttogva szólt a fáma. Régi sóvárgása újraéledt most, hogy a nő kisiklott a kezéből, magasra emelkedett, olyan férfi rabszolgánője lett, kinek pusztá szavára meghajolnak a fejek.

A fiatalasszony nyilván kitalálta kínzó gondolatait. És még egyszer megforgatta szívében a tört: szemével de Combelot-né felé vágott, aki virágosbódéjában rózsát árult. Gonosz mosollyal suttopta:

- Szegény de Combelot-né! Még mindig reménykedik!

Rougon felhörpintette a maradék cukros vizét. Fulladozott. Elővette a pénztárcáját s megkérdezte:

- Mennyi?

- Öt frank.

A nő a pénzes zacskóba dobta az ötfrankost, aztán újból nyújtotta a markát, s tréfásan kérdezte:

- És a lány nem kap semmit?

Rougon keresgélt, kihalászott két sout, s a markába nyomta. A felkapaszkodott polgár csak ezzel a vaskos gorombasággal tudta megbosszulni magát. Clorinde minden hidegvére ellenére is elvörösödött. De nyomban visszanyerte istennői gögjét. Elment, odabiccentett, foghegyről vetve a szót:

- Köszönet, kegyelmes úr.

Rougon nem mert mindjárt fölkelni a helyéről. Lábából kiszállt minden csepp erő. Attól félt, rogyadozni fog, ő pedig úgy akart távozni, ahogy jött: megingathatatlanul, márványarccal. Kivált egykori hívei előtt nem akart elmenni, akik nyakukat nyújtva, fülüket hegyezve, mohó szemmel lesték, s egy mozzanatot sem mulasztottak el az előbbi jelenetből. Rougon néhány percig körbejártatta a tekintetét, színlelt közömbösséggel. Eltűnődött. Politikai pályájának újabb fejezete zárult le. Elbukott. Megfürta, szétmarcangolta, felfalta a bandája. Erős válla megroppant a felelőségek, az ostobaságok, az aljasságok súlya alatt, melyeket magára vállalt, hogy hatalmával kérkedjen, s rettegett és nagylelkű urnak lássék. Bivalyereje még feltűnőbbé tette zuhanását, még nagyobb arányúvá klikkjének összeomlását. Hatalmának alapvető természete, az a szükségesség, hogy állandóan falánk étvágyakat érezzen maga mögött, s túlkapásokkal tartsa fenn magát: elkerülhetetlenül időszerűvé tette a pusztulást. És most visszagondolt bandájának szívós munkájára; azok a hegyes fogak mindennap szakítottak egy darabot a hatalmából. Állandóan körötte voltak, belekapaszkodtak a térdébe, átfogták a mellét, végül torkon ragadták, megfojtották; mindenét elvették: a lábát, hogy magasba másszanak, a kezét, hogy harácsoljanak, az állkapcsát, hogy harapjanak és habzsoljanak; beleköltöztek a testébe, abból szívták örömeiket és egészségüket, dőzsöltek, tivornyáztak, s nem gondoltak a másnappal. Ma pedig, miután kifosztották, megneszelve az ácsolat roppanásait, elmenekültek; ösztönük megsúgta - akár a patkányoknak -, hogy hamarosan beomlik a ház, melynek porrá örölték a falát. Egész bandája ragyogott, kivirult. Ma már más zsírján híznak. Kahn úr eladta de Marsy grófnak a niort-angers-i vasútvonalat. Az ezredes jövő hétre várja belső palotatiszti kinevezését. Bouchard úr végre határozott ígéretet kapott, hogy pártfogoltja, az a sokat emlegetett Georges Duchesne, helyettes irodafőnök lesz, mihelyt Delestang elfoglalta hivatalát a belügyminisztériumban. Correurné nagy örömmel értesült Martineau-né súlyos betegségéről; lelki szemeivel már látta magát a coulonces-i házban: járadékából él, tisztességes polgárasszonyként, s jótékonykodik a járásban. Béjuin úr biztosra vette, hogy ősszel fogadhatja majd kristályüzemében a császár látogatását. Végül d'Escorailles úr - a márki és a márkiné alaposan megmosták a fejét - Clorinde hódolójává szegődött, s olyan odaadó bámulattal nézte, mint viszi körbe a pohárkát, hogy végül kicsodálkozott belőle egy helyettes megyefőnökséget.

Jóllakott bandája láttán, Rougon úgy érezte, eltörpül, míg amazok fölébe kerekednek, agyonnyomják; nem merte elhagyni a helyét, félt, hogy kinevetik, ha támolyogni talál.

De aztán kitisztult a feje, lassan erőre kapott, és fölkel. Éppen arrább tolta a cinkasztalkát, hogy elmenjen, amikor de Marsy gróffal karon fogva belépett Delestang. A grófról nagyon érdekes pletyka járta. Ha hinni lehet a szóbeszédnek, csupán azért találkozott Clorinde-dal előző héten a fontainebleau-i kastélyban, hogy megkönnyítse találkáját öfelségével. Az volt a feladata, hogy a császárnét szórakoztassa. Érdekesnek mondták a hírt, semmi többnek: hiszen az efféle szívésségek mindennaposak a férfiak között. Rougon azonban visszavágást gyanított: a gróf összeszűrte a levelet Clorinde-dal, s ugyanazokat a fegyvereket fordította hivatali utódja ellen, amelyekkel őt magát is legyőzték pár hónappal előbb Compiègne-ben; feladatát szellemesen, könnyedén, elegáns elvetemültséggel fűszerezve oldotta meg. De Marsy úr, mióta visszatért Fontainebleau-ból, sülve-főve együtt volt Delestang-nal.

Kahn, Béjuin, az ezredes, az egész társaság az újdonsült miniszter karjaiba vetette magát. A kinevezés csak másnap fog megjelenni a *Moniteur*-ben, Rougon leváltása után, de a rendelet alá van már írva, jogos a diadal. Vigyorogva paroláztak vele, sugdolóztak, alig türtőztették lelkesedésüket, mely ott égett valamennyiük szemében. Lassan birtokba vették a hívei, először csak csókolgatják a lábát meg a kezét, végül megkaparintják mind a négy végtagját. Már övük is szőröstül-bőröstül: egyikük a jobb karját fogta, másikuk a balt, a harmadik a kabátja gombját ragadta meg, a negyedik a háta mögött ágaskodott föl, s a tarkójába sugdosott. Ő pedig fölszegte szép fejét, nyájas méltósággal, arcán tiszteletet parancsoló, hibátlan bambaság honolt, akár egy átutazóban levő uralkodóén, akinek virágcsokorral kedveskednek a járási székhely hölgyei, mint a megrendelt festményeken oly gyakran látható. Rougon falfehéren állt a csoporttal szemben, szíve vérzett a közepszerűség e megdicsőülése láttán, és mégsem tudott elfojtani egy mosolyt. Emlékezett.

- Nemegyszer megjósoltam, hogy ez a Delestang sokra viszi még - mondta hamiskás arccal de Marsy grófnak, aki kezét nyújtva hozzálépett.

A gróf kedvesen-gunyoros ajkbiggyesztéssel válaszolt. Mióta barátságot kötött Delestang-nal, és szolgálatokat tett a feleségének, remekül szórakozott. Egy pillanatig marasztotta Rougont, tüntetően udvarias volt hozzá. Ez a szüntelen harcban álló, ellentétes természetű két férfi minden párviadal után egyenlő tudású ellenfélként köszöntötte egymást, örök visszavágásra készen. Rougon megsebesítette Marsyt, Marsy megsebesítette Rougont, ez így folytatódik, míg valamelyikük a porondon nem marad. Lelke mélyén talán egyik sem kívánta a másik végérvényes pusztulását, elmulatatta őket a viaskodás, vetélkedésük tartalmat adott életüknek; valahogy úgy érezték, hogy ők a császárság egyensúlyához szükséges két ellentétes erő: a szőrös ököl, mely agyonver, és a kesztyűs úrikéz, mely fojtogat.

Delestang azt sem tudta, melyik lábára álljon. Észrevette Rougont, s azon töprengett, kezét fogjon-e vele vagy sem. Tanácstalanul pillantott Clorinde-ra, aki látszólag teljesen elmerülve a munkájában, egykedvűn hordta a büfé négy sarkába a szendvicset, rumos kuglófot, fonott kalácsot. De azután Delestang nógatást vélt kiolvasni a fiatalasszony tekintetéből, előbbre lépett, s kissé zavartan mentegetőzött.

- Kedves barátom, ne haragudjék rám... Vonakodtam, rám erőltették... Ugyebár, vannak követelések...

Rougon közbevágott; a császár bölcsen cselekedett, a haza megbízható kezek között lesz. Delestang erre fölbátorodott.

- Ó, én védelmeztem magát, mi valamennyien védelmeztük. De, köztünk szólva, maga egy kicsit túllőtt a célon... Különösen azt a Charbonnel-féle ügyet vették nagyon rossz néven, tudja, azok a szegény apácák...

De Marsy úr mosolyt fojtott el. Rougon a régi jó napokra emlékeztető kedélyességgel válaszolt:

- Persze, persze, az a házkutatás az apácáknál... Istenem! Az összes baklövések közül, amiket a barátaim elkövetettek velem, talán ez az egyetlen intézkedés volt ésszerű és jogos öthónapos miniszterségem alatt.

S már ment volna is el, amikor észrevette, hogy Du Poizat lép be, s fogja el Delestang-t. A megyefőnök úgy tett, mintha nem látná. Három napja Párizsban lógott, várakozott. Úgy lát-szik, megkaphatta a kívánt megváltást, mert alig győzött hálálkodni, mosolyogni, kivillantva rendetlenül nőtt farkasfogait. Az újdonsült miniszter megfordult, s csepp hía, hogy Merle karjában nem találta magát; az ajtónálló, kit Correurné noszogatót előre, lesütötte a szemét, mint valami szemérmes nagylány, miközben az asszony melegen ajánlotta a miniszter figyelmébe.

- Nem szívelik a minisztériumban - mondta -, mert hallgatásával tiltakozott a visszaélések ellen. Hát hiszen láthatott is cifra dolgokat Rougon úr idején!

- Ohó, de még mennyire! - lódította Merle. - Mesélhetnék róla... Rougon urat nem fogják megsíratni. Nekem meg éppenséggel semmi okom sajnálni. Majdnem kidobott.

Rougon lassan átvágott a nagytermen, ahol már kiürültek a pultok. A vendégek, hogy kedvében járjanak a vásárt pártfogoló császárnénak, szétkapkodták az árut. Az elárusítónők lelken-dezve ajánlgatták, hogy estére, új tőkével, még egyszer megnyitják a vásárt. Az asztalokon számlálgatták a pénzüket. Számok röpködtek, diadalmas nevetés csendült; egyikük háromezer frankot szerzett, egy másik négyezret, a harmadik hetet, egyikük pedig tízezret. Ez utóbbi ragyogott az örömtől. Ő a tízezer frankos nő!

De Combelot-né azonban vigasztalhatatlan volt. Utolsó rózsáját is eladta, s a vevők még mindig ostromolták a bódéját. Lejött, hogy megkérdezze Bouchardnétól, nem maradt-e áruja, mindegy, akármi. De kiürült a szerencsekorong is; egy hölgy vitte el az utolsó nyereményt: egy baba-tálcát. Mégis keresgélni kezdtek, tűvé téve mindent, s végül találtak is egy csomag fogvájót, mely a földön hanyódott. De Combelot-né diadalittasan vitte magával. Bouchard-né követte. Mindketten fölmentek a bódéba.

- Uraim! Uraim! - kiáltotta az előbbi merészen, fölállva, meztelen karjának széles intésével maga köré gyűjtve a férfiakat. - Tessék, mindössze ez maradt: egy csomag fogvájó... Huszonöt szál van benne... Árverésre bocsátom...

A férfiak tülekedtek, nevetgéltek, feltartották kesztyűs kezüket. De Combelot-né ötletének örült sikere volt.

- Egy fogvájó! - kiáltotta. - Kikiáltási ára öt frank... Tessék, uraim, öt frank!

- Tíz frank! - harsogta egy hang.

- Tizenkettő!

- Tizenöt!

De mivel d'Escorailles úr egyszeriben huszonötre ugrott, Bouchard-né csengő hangja sietve kimondta:

- Huszonöt frank harmadszor!

A többi fogvájó árát sokkal magasabbra verték. La Rouquette úr negyvenhárom frankot fizetett az övéért; Rusconi lovag akkor érkezett oda, ő hetvenkét frankig tartotta a kezét; végül, az utolsó szál, egy vékonyka fogpiszkáló - de Combelot-né a viláért sem akarván becsapni senkit, hasadtnak nyilvánította - száztizenhét frankért kelt el: egy öregúr ígért érte ennyit, úgy megbolondította az az eleven asszonyka, akinek a keblén, szenvedélyes kikiáltó mozdulataira, minduntalan szétnyílt a ruha.

- Hasadt, uraim, de használható még... Legyen száznolc!... Száztíz ottan!... Száztizenegy! Száztizenkettő! Száztizenhárom! Száztizennégy!... Száztizennégy először! Többet is megér... Száztizenhét! Száztizenhét másodszor! Senki többet? Száztizenhét harmadszor.

Rougon e számoktól üzötten hagyta el a termet. A víz menti teraszon meglassította lépteit. A szemhatár vihart jósolt. Lent lomhán hömpölygött a Szajna piszkoszöld, olajos vize a fakó rakpartok között, ahol nagy portölcsérek kavarogtak. A kertben forró szélrohamok rázták meg a fákat, majd megint bágyadtan, élettelenül csüngtek alá az ágak, levél se rezdült rajtuk. Rougon a nagy gesztenyefák alatt ment lefelé; itt majdnem teljesen sötét volt; fülledt pára csapott föl, mint pinceboltozat alól. Már beért a nagy fasorba, amikor megpillantotta Charbonneléket: egy pad közepén terpeszkedtek, kinyalva, újjászületve, a férfin világos nadrág s derékban húzott császárkabát feszült, az asszony piros virágos kalapot és selyemruhája fölött könnyű kis köpenyt hordott. Mellettük, szánalmasan ócska vadászzekében, inget sem viselő, toprongyos alak lovagolt a pad végén, s feléjük hajolva hadonászott. Gilquin volt az. Olykor a fejébe nyomta elszállni készülő vászonsipkáját.

- Pizszok disznók! - harsogta. - Talán Tódor megkárosította őket valaha egy fillérrel is? Kitalálták ezt a hadmentesítési mesét, hogy tönkretegyenek. Én pedig faképnél hagytam őket, ez világos. Menjenek a fészkes fenébe, nem igaz?... Félnék tőlem, pokolba velük! Ismerik politikai nézeteimet. Én sohasem tartoztam a Badinguet klikkjébe...

Előrehajolt, szerelmesen forgatta a szemét, s halkabban hozzáfűzte:

- Csak egyvalakit sajnálok ott lent... Ó, bájos asszonyka, igazi úrinő. Úgy ám, nagyon meghitt viszony... Szőke volt. Örööm a haját.

Aztán mennydörgő hangon folytatta, közvetlenül Charbonnelné mellett, kinek a hasát ütögette:

- Na, mama! Mikor visz le Plassans-ba, tudja, konzervet, almát, cseresznyét, befőttet enni? Most már megvan a dohány, mi?

Charbonneléket láthatóan megdöbbenetette Gilquin bizalmaskodása. Az asszony, arrább húzva lila selyemruháját, foghegyről vetette oda:

- Csak rövid ideig tartózkodunk Párizsban... Később majd, jószerivel minden évből itt töltünk egy felet.

- Hej, Párizs! - mondta a férj áhítatos csodálattal. - Párizsban nincs párja!

S hogy a szélrohamok erősödtek, s egy csapat pesztonka fejvesztve futkározott a kertben, Charbonnel úr, hitvese felé fordulva, imígyen folytatta:

- Drágaságom, ajánlatos volna hazatérnünk, ha csak nem akarunk megázni. Szerencsére, itt lakunk egy hajításnyira.

A Palota-szállóban béreltek szobát, a Rivoli utcában. Gilquin nézte, hogy távolodnak, s megvetően rándított egyet a vállán.

- Ezek is cserbenhagytak! - morogta. - Mind cserbenhagynak!

Egyszerre megpillantotta Rougont, kihúzta magát, elébe állt, sipkájára csapott.

- Nem néztem fel hozzád - mondta. - De azért nem haragszol, mi?... Az a széltoló Du Poizat biztosan hetet-havat összehordott rólam. Merő hazugság, komám! Bebizonyítom, ha akarod... Szóval én nem haragszom rád. Hogy elhidd, megadom a címemet is, nézd: Jó Kút utca 25, a Kápolna-dombon, öt percre a városkaputól.

- Nesze, ha szükséged van rám, csak intsél.

Azzal elment, lábát húzva. Egy ideig mintha tájékozódott volna. Aztán, öklét rázva a Tuilériák kastélya felé, mely ólomszürkén bújta meg a sétány végében, a sötét égbolt alatt, felüvöltött:

- Éljen a köztársaság!

Rougon elhagyta a kertet, fölsétált a Champs-Élysées-n. Feltámadt benne a vágy, nyomban látni akarta a Marbeuf utcai kis palotát. Azt tervezte, hogy másnap már kiköltözik a minisztériumból, s visszatér ide. Úgy érezte, egészen elkábult, nagy nyugalom szállta meg, melynek csak a mélyén sajgott tompa fájdalom. Sok minden megfordult a fejében, arra gondolt, egy szép napon majd nagy dolgokat visz végbe, hogy megmutassa az erejét. Néha föltekintett, az eget nézte. A vihar még késlekedett. Vörhenyes felhők tornyosultak a szemhatáron. A Champs-Élysées elhagyatott sugárútja fölött hatalmas mennydörgések vonultak el, dübörögve, mintha nehéztüzérség robogna; a fák koronája beleremegett. Mire Rougon befordult a Marbeuf utca sarkán, már koppantak az első cseppek.

Fogat állt a palota kapujában. Rougon ott találta a feleségét: a szobákat nézegette, az ablakokat méregette, utasításokat adott egy kárposztosnak. Rougon nagyon meglepődött. De az asszony elmondta, hogy most jön fivéréből, Beulin-d'Orchère-től; a bíró már értesült Rougon bukásáról, s el akarván kápráztatni a hűgát, tudtára adta, hogy hamarosan ő lesz az igazságügy-miniszter; s egyben megpróbált megint viszályt szítani a házastársak között. Rougonné erre befogatott, hogy azon nyomban szemügyre vegye jövőendő lakhelyüket. Ájtatos arca most is ugyanolyan fakó és békés volt, a jó háziasszony zavartalan nyugalma honolt rajta; halk léptekkel járta be a szobákat, s vette ismét birtokába a házat, melybe annak idején kolostori nyugalmat és némaságot hozott. Egyre volt csak gondja: hogy hűséges sáfára legyen a reá bízott vagyonnak. Rougon megindultan nézte ezt az ösztövért, vértelen teremtest, kinek rögeszméjévé vált az aprólékos rend.

Iszonyú erővel tört ki a zivatar. Mennydörgött, patakokban ömlött az eső. Rougonnak majd háromnegyed órát kellett várakoznia. Gyalog akart visszamenni is. A Champs-Élysées sártengerré változott, a híg, sárga latyak úgy borította az utat a Diadalívtól az Egyetértés teréig, mintha folyó lépett volna ki hirtelen a medréből. Az út még mindig néptelen volt, alig egy-két járókelő merészkedett ki, s tojástáncot járt a macskaköveken; a csuromvíz fákról eső csepegett a nyugodt, hűvös levegőben. A zivatar rezes foszlányokat szórt szét az égen, az alacsonyan úszó, piszkos fellegekből búsan hullott alá a maradék napvilág, gyanús zsványtánya pislákoló fénye.

Rougon előtt megint felködlött a jövő. Eltévedt esőcseppek permeteztek a kezére. Még erősebben tört rá a teljes kimerültség érzése, úgy rémlett, mintha akadály tornyosulna elébe. Hirtelen hangos dobogást hallott a háta mögül, közeledő vágtazás ütemes dobajától reszketett a föld. Megfordult.

Lovasmenet közeledett az úttestet borító latyakban, a rézvörös égbolt lehangoló világánál; a Bois-ból visszatérő csapat egyenruhái fényes sávot húztak a homályba merülő Champs-Élysées-n. Az élen és hátul dragonyos osztag ügetett. Középen négylovas, zárt landauer haladt; a két felhágóján egy-egy lovászmester állott, aransujtásos díszruhában, faarccal tűrve

a kerekekről folyvást fröcskölő sarat, mely híg réteggel borította be őket visszahajtott szélű csizmájuktól a cylinderükig. A zárt landauer sötétjében magányos gyermek tűnt fel: a császári herceg, tíz ujját szétterpesztve, rózsás orrát az üvegre lapítva bámulta a világot.

- Nézd ezt a macskabékát! - mondta mosolyogva egy talicskát toló útkaparó.

Rougon megállt, eltűnődött, szemmel követte a csapatot, mely átgázolt a felfröccsenő pocsolyákon, sarat verve a fák alsó leveleire.

Három évvel később, egy márciusi napon, szokatlanul viharos ülés zajlott a törvényhozó testületben. Első ízben vitatták a császári trónbeszédre adandó válaszfeliratot.

Az étkezőben La Rouquette úr meg egy de Lamberthon nevű öreg képviselő - elragadó asszonyka férje - grogot iszogattak, egymással szemben, zavartalan nyugalommal.

- Nem megyünk még vissza a terembe? - kérdezte de Lamberthon úr a fülét hegyezve. - Azt hiszem, meleg a helyzet.

Olykor távoli zsvaj hallatszott, hangzavar kélt, váratlanul, mint a szélroham; aztán megint elcsendesült minden. La Rouquette úr azonban tovább szivarozott, tökéletesen közönyös arccal, s így válaszolt:

- Nem, hagyja csak, elszívom a szivarom... Majd szólnak, ha kellünk. Mondtam, hogy szóljanak be értünk.

Egyedül voltak az étkezőben. A kacéran berendezett kis kávéházi helyiség a Burgundi rakpart és Burgundi utca sarkán levő szűk kert végében állott. Halványzöldre volt mázolva, bambusz-nád fedte, széles ablakai a kerti facsoportokra nyíltak, tükör lapjaival, asztalkáival, vörös márványpultjával, zöld ripszhuzatú, párnázott ülőkéivel olyannak tetszett, mint egy ünnepi büféné varázsolt télikert. Az egyik nyitott ablakon át beáradt a verőfényes délután. A Szajna felől fújdogáló friss szellő enyhítette a tavaszi meleget.

- Az olaszországi hadjárat betetőzte a dicsőségét - folytatta La Rouquette úr a félbemaradt beszélgetést. - Ma, hogy visszaadja az országnak a szabadságot, szelleme teljes fényében tündöklük...

A császárról beszélt. Pár percre lelkesen méltatta a novemberi dekrétumok jelentőségét, dicsérte, hogy a nagy állami testületek is részt vehetnek a császári politikában, s hogy tárca nélküli minisztereket neveztek ki, akik a kormányt hivatottak képviselni a két kamarában. Újra beköszönt az alkotmányos uralom, mindazzal, ami egészséges és méltányos volt benne. Új korszak nyílik meg, az alkotmányos császárság korszaka. Lelkes bámulatában földre szórta a szivarja hamuját.

De Lamberthon úr a fejét csóválta.

- Egy kissé korai a dolog - dörmögte. - Várhattak volna még. Nem volt az olyan sürgetős.

- Dehogynem, dehogynem, kellett már tenni valamit - felelte élénken a fiatal képviselő. - Éppen ebben rejlik a szellem nagysága.

Lehalkította hangját, sokatmondó pillantásokkal magyarázgatta a politikai helyzetet. Azok a püspöki pásztorlevelek a torinói kormány részéről fenyegetett világi hatalomról nagyon nyugtalanították a császárt. Másrésről, az ellenzék is emelgette a fejét, az ország nehéz órákat vészt át. Elérkezett az ideje, hogy - bölcs engedmények révén - megpróbálják összebékíteni a pártokat, visszaédesgetni a duzzogó politikusokat. Most már végzetesen elhibázottnak látta az abszolút császárságot, s egekig magasztalta a liberális császárságot, mely egész Európát beragyogja majd fényével.

- Mindegy, akkor is elsiette a dolgot - folytatta de Lamberthon úr, egyre csóválta a fejét. - Hiszen értem én, értem: liberális császárság; de az ismeretlen, drága uram, az ismeretlen, az ismeretlen...

Elismételte a szót három különböző hangnemben, s kezét elhúzta maga előtt a levegőben. La Rouquette úr nem szólt többet; felhőrpintette a grogját. A két képviselő maradt még, elrévedezve nézték az eget a nyitott ablakon át, mintha azt az ismeretlent fürkésznék, ott túl a rakparton, a Tuilériák táján, ahol nagy, szürke ködök lebegtek. Mögöttük, a folyosók mélyén újból felmorajlott a hangok vihara, tompán dübörögve, mint amikor zivatar közeleg.

De Lamberthon úr nyugtalanul fordította arra a fejét. Rövid hallgatás után megkérdezte:

- Rougonnak kell válaszolnia, ugye?

- Igen, azt hiszem - válaszolta La Rouquette úr, ajkát csücsörítve, titokzatos arccal.

- Nagyon lejáratta magát - dörögte ismét az öreg képviselő. - Furcsállom a császár választását, hogy éppen őt nevezte ki tárca nélküli miniszterré, s bízta meg új politikája védelmével.

La Rouquette úr nem sietett a véleményével. Lassan sodorgatta szőke bajuszát. Végül ennyit mondott:

- A császár ismeri Rougont.

Aztán más hangon folytatta:

- Nem valami híres ez a grog, mi?... Veszettül szomjas vagyok. Innék egy pohár szörpöt.

Rendelt egy pohárral. De Lamberthon úr habozott. Végül is egy pohár madeira mellett kötött ki. De Lamberthonnéra terelődött a szó; a férj sajnálkozott, hogy fiatal kartársa oly ritkán látogat el hozzájuk. Amaz hátradőlt a párnázott ülőkén, a tükrökbe sandított, bámulta magát, élvezte a falak halványzöld színét, ezt a rokokó kunyhóra emlékeztető, hűs iddogálót, mely akár egy uradalmi erdő mélyén is állhatott volna, a keresztútnál, szerelmi bűvőhelyül.

Ajtónálló jött, lihegett.

- La Rouquette urat kérik, azonnal, azonnal!

S hogy a fiatal képviselő unott mozdulatot tett, az ajtónálló a füléhez hajolva megsúgta, hogy maga de Marsy úr, a képviselőház elnöke küldte. Hangosabban folytatta:

- Elvégre mindenkire szükség van, jöjjenek gyorsan.

De Lamberthon úr elsietett az ülésterem felé. La Rouquette követte, de aztán mintha meggondolta volna magát. Az jutott eszébe, hogy összeszedi a csellengő képviselőket, s beküldi őket a helyükre. Gyorsan benyitott a tanácsterembe. A tetőablakos, nagy teremben testes, zöld kandalló terpeszkedett, két meztelenül fekvő, fehér márvány nőalak díszítette. Bár enyhe volt a délután, a kandallóban fahasábok pattogtak. A rengeteg-nagy asztal körül három képviselő bóbiskolt, nyitott szemét a falakon függő képekre s arra a híres ingaórára meresztve, amelyet csak egyszer húznak fel évente; a negyedik a kandalló előtt állva melengette a hátát, s szemmel látható ellágyulással nézegette IV. Henrik gipszszobrocskáját, mely a helyiség túlsó végében állt, a marengói, austerlitzi és jénai csatákban zsákmányolt zászlók előtt. Képviselő-társuk hívó szavára - La Rouquette mindegyikhez odament, s „Gyorsan, gyorsan, az ülésre!” kiáltással felrázta őket - az urak, mint akiket álmukból riasztanak, egymás után kioldalogtak.

La Rouquette úr szárnyakat kapott, futott a könyvtárba, de óvatosságból még megfordult, hogy végigpillantson a mosdós folyosón is. De Combelot úr egy mély tálba merítette a két kezét, szelíden dörzsölgette, s mosolyogva gyönyörködött a fehérségében. Nem zavartatta magát, mindjárt megy vissza a helyére. Nagy kényelmesen megszárogatta a kezét egy meleg törülközővel, melyet nyomban visszatett a rézajtós szárítószekrénykébe. Még arra is szakított időt,

hogy odamenjen a folyosó végében álló magas tükörhöz, és zsebfésűjével megfésülje szép fekete szakállát.

A könyvtár üres volt. A könyvek aludtak tölgyfa rekeszeikben; a teljesen üres két nagy asztalon a zöld posztó sivár ridegsége; a glédában álló karosszékeken le voltak hajtva a felcsapható könyvtartók, vékony porréteg szürkéllett rajtuk. Az áhítatos csöndben, a terem papírszagú magányában, La Rouquette úr hangosan megszólalt, becsattantva az ajtót:

- Itt soha nincs senki!

Azzal nekivágott a folyosók és termek útvesztőinek. Végigment a pyrénéusi márvánnyal kirakott Díjosztó termen. Léptei úgy kongtak, mintha templom boltívei alatt járna. Az ajtónálló elárulta, hogy egyik barátja, de la Villardiére, egy urat s egy hölgyet kalauzol a palotában. Elhatározta, hogy előkeríti. Besietett Foy tábornok termébe; e barátságtalan csarnokban álló négy szobor - Mirabeau, Foy tábornok, Bailly és Casimir Périer szobra - a vidéki polgárok bámuló csodálatának tárgya. A mellette levő trónteremben végre ráakadt de la Villardiére úrra, akit egy kövér hölgy s egy hájas úr fogott közre, mindketten dijoniak, a férfi közjegyző és tekintélyes választópolgár.

- Hívadják - mondta La Rouquette. - Siessen a helyére, jó?

- Igen, igen, azonnal - válaszolt a képviselő.

De nem szabadult ilyen olcsón. A hájas úrra roppant hatást tett a terem pompája, a dúsan patkózó arany, a tömördek tükör; levette kalapját, meg nem vált volna „szeretett képviselőjétől”, elmagyaráztatta magának Delacroix festményeit, Franciaország Tengereit és Folyóit, a díszítő figurákat. *Mediterraneum Mare, Oceanus, Ligeris, Rhenus, Sequana, Rhodanus, Garumna, Araris*: e sok latin szó megzavarta.

- *Ligeris* annyi mint Loire - magyarázta de la Villardiére úr.

A dijoni közjegyző szaporán bólogatott; megértette. Hölgye ezalatt a trónust vette szemügyre: egyszerű karosszék volt, alig magasabb a többinél, huzat borította, szélesebb lépcsőfokon állt. Az asszony tiszteletteljes távolságból nézte, áhítatosan, könnyekig meghatva. Aztán közelebb lépett, nekibátorodott, s föllebbentette a huzatot, megérintette az aranyozott fát, megtapogatta a vörös bársonyt.

La Rouquette úr most végignyargalt a palota jobb szárnyán, a végeérhetetlen folyosókon, a hivatalok és bizottságok számára fenntartott termeken. Majd visszakanyarodott a négyoszlopos csarnokon át, ahol az ifjú képviselők Brutus, Szolón és Lükurgosz szobrával szemközt szoktak álmodozni; rézsútosan átvágott a nagy várótermen; végigfutott az oszlopcsarnokon, ezen az alacsony kriptára emlékeztető, templomian kopár és fakó, félkörös folyosón, ahol éjjel-nappal ég a gáz; végül, kifulladás, magával vonva a portyázása során összeszedett képviselők kis csoportját, benyitott egy aranyos díszítésű mahagóni ajtón, szélesre tárva az ajtószárnyat. De Combelot úr - keze fehér, szakállá kifogástalan volt - követte. De la Villardiére úr, ki már lerázta két választóját, mögötte lépett be. Egyetlen lendülettel nyomultak be az ülésterembe, ahol a képviselők, padjukban felállva, dühösen hadonászva, üvöltözve fenyegették a szónokot, ki szenvtelenül állt az emelvényen.

- Rendre! Rendre! Rendre! - ordították.

- Rendre! Rendre! - üvöltöttek még hangosabban La Rouquette úr és barátai, azt sem tudva, miről van szó.

Siketítő volt a hangzavar. Veszettül dobogtak, mennydörgő robajt csináltak, hevesen csapkodva a padok lehajtható írótabláit. Rikácsoló, fülhasogató hangok sívítottak bele a dörmögő hangok hosszan morajló orgonazúgásába. Olykor-olykor, mintha alábbhagyott volna a zshivaj, az üvöltözés megszakadt; de ilyenkor a csillapuló zajba belehasított egy-egy fütty vagy felkiáltás:

- Disznóság! Tűrhetetlen!

- Vonja vissza.

- Úgy van! Úgy van! Vonja vissza!

És makacsul visszatért a konokon hajtogatott, ütemes lábdobogástól kísért kiáltás: „Rendre! Rendre! Rendre!” - mely fülsértőn szakadt fel az eltikkadt torkokból.

Az emelvényen a szónok keresztbe fonta karját. Dacolt a megvadult képviselőházzal, a csaholó szájakkal, a hadonászó öklökkel. Azt gondolván, hogy elcsöndesednek végre, két ízben is szóra nyitotta száját; erre kétszeres erővel tört ki a vihar, a fékevesztett dühöngés; a terem majd bedőlt.

De Marsy úr elnöki karosszéke előtt állt, s kezét a csengőn tartva, szakadatlanul csengetett: vészharangozás az orkán kellős közepén. Hosszúka, sápadt arcán tökéletes nyugalom honolt. Abbahagyta a csöngetést egy pillanatra, kényelmesen megigazította a kezelőjét, s tovább csöngetett. Halvány, kétkedő mosolya úgy ült finom metszésű szája szögletében, mint egy odaszokott kis ránc. Mikor a hangok elapadtak, ő is közbe-közbeszólt:

- Uraim, engedjék meg, engedjék meg...

Végre, úgy-ahogy, csönd lett.

- Felhívom a szónokot - mondta -, magyarázza meg szavai értelmét.

A szónok előrehajolt, az emelvény peremére támaszkodott, s állának konok mozdulatával adva nyomatékot szavának, elismételte mondatát:

- Azt mondtam, hogy december másodika bűntény volt...

Nem folytathatta. Újból kitört a vihar. Egy képviselő vérvörös arccal legyilkosozta; egy másik olyan trágárságot vágott a fejéhez, hogy a gyorsírók mosolyogva hagyták ki a szót a szövegből. A felkiáltások összezsúfoltak, elfojtva egymást. De még így is hallani lehetett La Rouquette úr éles hangját, amint ismételte:

- Sértegeti a császárt! Sértegeti a császárt!

De Marsy úr méltóságos mozdulatot tett. E szavak kíséretében ült vissza a helyére:

- A szónokot rendreutasítom.

Sokáig nem csillapodott még az izgalom. Ez már nem az az álmos testület volt, mely öt évvel előbb négyszázezer frankot szavazott meg a császári herceg keresztelőjére. Az egyik bal oldali padban ülő négy képviselő megtapsolta a szónoki emelvényről elhangzott kijelentést. Öten voltak most már a császárság ellen. Újra és újra nekirohantak, megingatták, tagadták, ellene szavaztak, konok tiltakozással, aminek a hatására majd nagy lassan megmozdul az egész ország. A padjában álló maroknyi képviselő szinte elveszett a nyomasztó többségben; de szembeszálltak a fenyegetésekkel, a felemelt öklökkel, a hangoskodó erőszakkal, megfélemlíthetetlenül, mozdulatlanul, visszavágásra készen.

Maga a terem is megváltozott, visszhangzott, izgalomtól remegett. A szónoki emelvényt visszaállították az elnöki asztal tövébe. A hideg márvány, a félkörös terem pompázatos oszlopai szinte felhevültek a szónokok izzó szavaitól. A lépcsőkön, a vörös bársonypadokban valósággal lángra lobbant az üvegtetőn beeső napfény, a népes ülések vad viharában. A terjedelmes elnöki asztal szigorúan kimért lapjai megélenkültek de Marsy úrnak tiszteletlenül gunyoros megjegyzéseitől, akinek kifogástalan császár kabátja, kiélt kéjencre valló karcsú alakja vékony vonallal vágta ketté a háta mögött levő antik domborművek kopárságát. Az oszloppárok közötti fülkékben csupán a Közrend és a Szabadság allegorikus szobrai őrizték még mindig halott köisten-arcukat és üres tekintetüket. Az élet szaga különösen abból a megsziporodott hallgatóságból áradt, amely aggódalmasan előrehajolva, szenvedélyes érdeklődéssel figyelte a vitákat. A karzat második sorát újból visszaállították. Az újságírók külön karzatot kaptak. Legfölül, az aranyozott párkány peremén, előrenyúltak a fejek, a képviselők pedig olyan nyugtalanul tekingettek föl az ott szorongó tömegre, mintha a csöcselék lába dobogását hallották volna meg hirtelen, a felkelés napján.

Ezalatt az emelvényen álló szónok várta, hogy tovább beszélhessen. Hangja elveszett a szünni nem akaró zsibongásban, amikor elkezdte: - Uraim, összegezem a mondottakat...

De abbahagyta, hogy a zshivajt túlharsogva így folytassa:

- Ha a Ház nem hajlandó meghallgatni, tiltakozásom jeléül elhagyom az emelvényt!

- Beszéljen! Beszéljen! - kiáltották több padból.

Egy vastag hang rekedten közbedörmögött:

- Beszéljen csak, majd megkapja a választ.

Egyszerre mély csönd támadt. A padsorokban, a karzatokon mindenki nyújtotta a nyakát, hogy lássa a közbeszóló Rougont, aki az első padban ült, könyökét a márványlapra támasztva. Terjedelmes, hajlott háta mozdulatlan volt, csak a válla rándult meg néha, alig észrevehetőn. Széles tenyerébe temetett arcát nem láthatták. Figyelt. Bemutatkozó beszédét élénk érdeklődéssel várta mindenki; mióta tárca nélküli miniszterré nevezték ki, még nem hallatta a szavát. Nyilván megérezte a reá szegeződő tekinteteket. Fölemelte a fejét, körülnézett a teremben. Szemközt, a miniszteri páholyban, a lila ruhás Clorinde a piros bársonykönyöklőre támaszkodott, és kitartóan nézte, szokott merészségével. Pár pillanatig farkasszemet néztek, mosolytalanul, mint két idegen. Aztán Rougon visszafordult, tovább figyelt, arcát két tenyerébe szorítva.

- Uraim, összegezem a mondottakat - ismételte a szónok. - A november huszonnegyedik dekretum pusztán névleges szabadságokat engedélyez. Hol vagyunk még a nyolcvankilences elvektől, amelyek oly hivatkozón ékeskednek a császári alkotmány elején! Ha a kormány továbbra is fel van fegyverezve a kivételes törvényekkel, ha továbbra is az országra erőszakolja jelöltjeit, ha nem szabadítja meg a sajtót az önkény uralmától, egyszóval, ha basáskodik Franciaországon, az összes látszatengedmények nem egyebek merő hazugságnál...

Az elnök félbeszakította:

- Nem tűrhetem, hogy a szónok ilyen kifejezést használjon!

- Úgy van! Úgy van! - harsogták jobbról.

A szónok újrafogalmazta a mondatát, sokkal szelídebben. Tőle telhetőn igyekezett mérsékelni magát, tökéletesen megfogalmazott, jól hangzó, kerek körmondatait ünnepélyes hanghordozással fejezte be. De Marsy úr azonban most már nem engedett, minden szavába beleakaszkodott. Erre a szónok mélyenszántó fejtegetésekbe bocsátkozott, megfoghatatlan frázisokat

kevert hangzatos szavakkal, s olyan ügyesen csempészte bele a mondanivalóját, hogy az elnök kénytelen volt túrni. Aztán, váratlanul, visszakanyarodott a kiindulópontjához.

- Összegezem a mondottakat. Sem barátaim, sem én nem szavazzuk meg a válaszfelirat első pontját...

- Majd csak eltengődünk önök nélkül is - mondta egy hang.

Zajos derűltég futott végig a padsorokon.

- Nem szavazzuk meg a felirat első pontját - kezdte még egyszer a szónok nyugodt hangon -, ha módosító indítványunkat nem fogadják el. Nem csatlakozhatunk ilyen túláradó hálálkodásokhoz akkor, amikor az államfő elgondolása ennyi megszorítást tartalmaz. A szabadság oszthatatlan; nem lehet fölvgadlni, és alamizsnaként osztogatni.

Felkiáltások szálltak a terem minden sarkából:

- Az önök szabadsága szabadosság!

- Ne beszéljen alamizsnáról, önök koldulják az olesó népszerűséget!

- És önök, önök meg fejeket vagdalnak!

- Módosító indítványunk - folytatta, mintha semmit sem hallott volna - követeli az állam-biztonsági törvény hatálytalanítását, követeli a sajtószabadságot, követeli a választások tisztaságát...

Újból kitört a nevetés. Egy képviselő, olyan hangosan, hogy a szomszédai is hallhatták, közbeszólt: „Abból ugyan nem eszel, barátocskám!” Egy másik az emelvényről elhangzó minden egyes mondatot tréfás megjegyzésekkel fűszerezett. Legtöbben azzal szórakoztak, hogy papírvágó késükkel a pad alatt gyorsan kikopogták a körmondatok ütemét; ez a dobpergésszerű, szakadatlan ropogás elfojtotta a szónok hangját, aki azonban keményen állta a sarat. Fölszegte a fejét, s befejezésül odamennydörögte a zajongó sokaságnak:

- Igenis, forradalmárok vagyunk, ha e szón a haladás híveit értik, akik elszántan küzdenek a szabadságért! Csak vonják meg a szabadságot a néptől, a nép majd visszaszerzi egy napon!

És lement a szónoki emelvényről. Újra elszabadultak a zabolátlan szenvedélyek. A képviselők most már nem vihogtak, mint egy csapat rakoncátlan diák. Fölugráltak, s a baloldal felé fordulva megint ezt üvöltöttek: „Rendre! Rendre!” A szónok visszatért a padjába, ott megállt, barátai körülvették. Tülekedés támadt. Már-már úgy látszott, a többség ráveti magát erre az öt férfira, akiknek sápadt arca kihívón meredt rájuk. De Marsy úr dühös volt, szaggatottan csöngetett, s közben a karzatot nézte, ahol a hölgyek szedelőzködtek már, ijedt arccal.

- Uraim - szólalt meg -, ez botrány...

S ahogy elcsendesedtek, messzehangzón folytatta, gúnyos fölényességével:

- Nem kívánok másodszor is rendreutasításhoz folyamodni. Csak annyit jegyzek meg, hogy valóban botrány e szónoki emelvényt ilyen fenyegetésekkel beszennyezni.

Háromszoros, dörgő taps fogadta az elnök szavait. Hangosan megéljeneztek, keményen kopogtak a papírvágó kések, ezúttal a helyeslés jeléül. A baloldali szónok válaszolni akart, barátai azonban nem engedték. A vad láрма lassan elült, és magánbeszélgetések halk zsibongásában oldódott föl.

- Rougon kegyelmes úré a szó - folytatta de Marsy úr lecsillapodva.

A kielégült kíváncsiság sóhaja futott végig a hallgatóságon, majd áhítatos várakozásnak adott helyet. Rougon görnyedten, súlyos léptekkel cammogott föl az emelvényre. Először nem nézett a teremre, maga elé teregetett egy halom jegyzetet, félretolta a cukros vizet, mintha birtokába akarná venni a szűk ébenfa ketrecet. Aztán, hátát a mögötte levő asztalnak vetve, föltekintett. Nem öregedett meg. Szögletes homloka, merész orra, ráncatlan, hosszúkás orcája halvány rózsaszínű volt és friss, mint egy kisvárosi közjegyzőé. Csak sörtésen meredező, szürkülő haja ritkult meg a halántéka táján, kiemelve elálló fülét. Félig lebocsátott szemhéja alól még egy pillantást vetett a teremre, és várakozott. Egy darabig mintha keresett volna valamit, szeme megakadt Clorinde figyelmesen előrehajló arcán; aztán, nehezen forgó nyelvvel, kásás hangon beszélni kezdett.

- Mi magunk is forradalmárok vagyunk, ha e szón a haladás híveit értik, akiknek elhatározott szándékuk, hogy sorjában visszaadják az országnak a bölcsen megfontolt szabadságjogokat...

- Úgy van! Úgy van!

- Nos, uraim! Melyik rendszer valósította meg valaha is a császárságnál következetesebben azokat a szabadelvű reformokat, amelyeknek szédítő távlatait az imént rajzolták meg előttünk? Nem szállok vitába előttem szóló tisztelt képviselőtársammal. Elegendő lesz annyit bizonyítanom, hogy a császár ragyogó szelleme és jóságos szíve messze túlszárnyalta uralma legádázabb ellenségeinek követeléseit is. Igen, uraim, az uralkodó önszántából adta vissza a nemzetnek azt a hatalmat, amellyel a nemzet, a közveszély pillanatában, őt felruházta. Felemelő látvány, s mily ritka a történelemben! Ó, hiszen értjük mi, nagyon is értjük a felfordulás egyes bajnokainak csalódottságát. Egyebet nem tehetnek, mint hogy a szándékot tépázzák meg, s a megadott szabadság mennyiségéről vitázzanak. Önök megértették november huszonnegyedike nagyságát. Önök, a felirat első pontjában, kifejezésre juttatták az uralkodó nagylelkűségén s a törvényhozó testület bölcsességébe vetett bizalmán érzett végtelen hálájukat. Az önök elé terjesztett módosító javaslat elfogadása oktan sértés, sőt, azt mondhatnám, gonosz cselekedet lenne. Vizsgálják meg lelkiismeretüket, uraim, kérdezzék meg önmaguktól, szabadnak érzik-e önmagukat. A szabadság ma tökéletes, teljes, arról kezeskedem...

Hosszan tartó taps szakította félbe. Közelebb nyomult az emelvény széléhez, testét megdöntötte kissé, jobb karját kinyújtotta, s kieresztette a hangját, mely roppant erővel harsogott. Háta mögött de Marsy úr elnyúlt a karosszékében, s elmerengő mosollyal hallgatta, mint a műkedvelő, kit bámulatba ejt a mester erőmutatványa. A teremben fel-feldübörgő éljenzések közepette több képviselő sugdolózza, meglepődve, ajkát biggyesztve hajolt előre. Clorinde a könyöklő vörös bársonyán felejtette a karját, s komolyan figyelt.

Rougon folytatta.

- Ma végre ütött az óra, melyet oly türelmetlenül vártunk valamennyien. Ma már nem jár veszéllyel, ha a jómódú Franciaországból szabad Franciaország lesz. A felforgató szenvedélyek kihunytak. Az uralkodó ereje s a haza ünnepélyes akarata örökre száműzték az általános züllöttség förtelmes korszakát. A szabadság lehetségessé vált, amidőn legyőzött az a csoport, mely makacsul tagadta a kormányzat alapvető elveit. Ezért a császár elérkezettnek látta az időt, hogy visszavonja sújtó kezét, visszautasítván a hatalom túlzott kiváltságait, mint fölösleges terhet, vitathatatlanak ítélvén uralmát, olyannyira, hogy akár vitatkozni is lehessen rajta. És nem hátrál meg a jövőben vállalt kötelezettségek gondolata elől sem; be fogja fejezni a felszabadítás művét, sorjában vissza fogja adni a szabadságjogokat, bölcs belátása szerint. Ezentúl a szüntelen haladásnak ezt a programját kell majd védelmeznünk ebben a gyűlekezetben...

Az öt baloldali képviselő egyike méltatlankodva felugrott s közbeszólt:

- Ön volt a kíméletlen elnyomás megtestesítője!

Egy másik szenvedélyesen tódította:

- Cayenne és Lambessa szállítói mi jogon beszélnek a szabadság nevében?!

Csodálkozó moraj kélt. Sok képviselő nem értette a célzásokat, összehajoltak, szomszédaiktól érdeklődtek. De Marsy úr úgy tett, mintha nem hallotta volna, csak rendreutasítással fenyegette a közbeszólókat.

- Azt vetették a szememre... - folytatta Rougon.

De kiáltások hangzottak jobbról, s nem engedték, hogy befejezze.

- Nem, nem, ne válaszoljon!

- Nem veheti magára ezeket a rágalmakat!

Ekkor egy kézmozdulattal lecsendesítette a Házat, s két öklével az emelvény szélére dőlve, olyan mozdulattal fordult a baloldal felé, mint a bekerített vadkan.

- Nem válaszolok - jelentette ki nyugodtan.

Ez még csak a kezdet kezdete volt. Bár megígérte, hogy nem fogja cáfolni a baloldali képviselő beszédét, szörszálhasogató vitába bocsátkozott. Először hiánytalanul felsorakoztatta ellenfele érveit; tüntetett vele, roppant hatásosan fitogtatta pártatlanságát, mint aki semmibe se veszi e józan érveket, s egy ráfújással meg tudja őket semmisíteni. Aztán, úgy látszik, megfeledkezett a cáfolásról, nem válaszolt egyik érvre sem, ellenben túlzott heveséssel nekirontott a leggyengébbiknek, és szóáradatba fojtotta. Megtapsolták, diadalmaskodott. Hatalmas teste megtöltötte a szónoki emelvényt. Hintázó válla követte mondatainak sodrását. Szónokisága köznapi volt, hibás, jogi kérdésektől hemzsegő; a közhelyeket fölfújta, s eget verő durranásokkal pukkasztotta szét. Harsogott, értelmetlen szavakkal dobálózott. Szónoki fölénye csupán egyben nyilvánult meg: tüdejében; ez a hatalmas tüdő fáradhatatlanul görgette körmondatait, szédítő erővel hömpölygette őket órákon át, nem törődve vele, hogy mit sodor. Egy óra hosszat beszélt megállás nélkül, akkor ivott egy korty vizet, egy kicsit kiszuszogta magát, s elrendezgette kiterített jegyzeteit.

- Pihenjen! - kiáltotta több képviselő.

De ő nem volt fáradt. Be akarta fejezni.

- Mit is kívánnak önöktől, uraim?

- Halljuk! Halljuk!

Az arcok megint feléje fordultak, néma figyelemmel. Olykor, ha fölcsettant a hangja, nagy mozgolódás támadt a Házban, mintha hirtelen szélroham kerekedett volna.

- Uraim! Azt kívánják önöktől, hogy töröljék el az állambiztonsági törvényt. Nem akarom felidézni azt az örökre átkozott órát, melyben ez a törvény szükséges fegyver volt a kezünkben; akkor az volt a célunk, hogy nyugalmat teremtsünk az országban, és Franciaországot megmentjük egy újabb összeomlás veszedelmétől. Ma a fegyver pihen, a kormány, mely mindig is a legnagyobb elővigyázatossággal, mondhatnám, a legnagyobb mérséklettel nyúlt hozzá...

- Igaz!

- A kormány most már csak egészen kivételes esetekben használja. Ez a törvény nincs senkinek terhére, hacsak nem azoknak a szektásoknak, akik bűnös örületükben visszakívánják történelmünk legsötétebb napjait. Járják be városainkat, barangolják be falvainkat, s mindenütt tapasztalni fogják a békét és jólétet; kérdezzék csak meg a rend híveit, egyik sem érzi tehernek e kivételes törvényeket, amelyeket olyan nagyon felrónak itt nekünk. Ismétlem, ezek az intézkedések, a kormány atyai kezei között, továbbra is oltalmaznak a társadalmat mindennemű gyűlöletes kísérlet ellen, amelynek a kudarcához ezután amúgy sem fér kétség. Tisztességes embereknek semmi okuk nem lehet e törvények létevel vagy nemlétével foglalkozni. Jól vannak ezek a törvények ott, ahol vannak, míg az uralkodó egy szép napon önszántából el nem törli őket... Mit is kívánnak önöktől, uraim? Tiszta választásokat, szabad sajtót, minden elképzelhető szabadságot. Nos! Hadd legeltessem egy kicsit a szemem azokon a nagyszerű eredményeken, amiket a császárság már eddig is elért. Körös-körül, bármerre nézek is, mindenfelé sokasodnak, és pompás gyümölcsöt teremnek a közszabadságok. Mélyen meg vagyok hatva. A megalázott francia haza fölemeli fejét, s példát mutat a világnak, hogy egy nép miképpen vívhatja ki jó magaviseletével felszabadítását. A megpróbáltatás napjai elmúltak. Nincs már szó diktatúráról, önkényuralomról. Mi, valamennyien, a szabadság munkásai vagyunk...

- Éljen! Éljen!

- Tiszta választásokat követelnek. A legszélesebb alapokon nyugvó általános választási jog vajon nem elemi létfeltétele-e a császárságnak? A kormány ajánlja a maga jelöltjeit, ehhez nem fér kétség. És vajon a forradalom nem támogatja a sajátjait arcátlan merészséggel? Támadnak bennünket, mi pedig védekezünk, ez csak jogos? Ők legszívesebben felpeckelnék a szánkat, gúzsba kötnének, megbénítanának, hogy mozdulni se tudjunk többé. De mi ebbe nem nyugodhatunk bele. Mi szeretjük a hazát, s mindig ott leszünk, ahol tanácsal kell szolgálni, s megmutatni valódi érdekeit. Egyébként az ország korlátlan ura saját sorsának. Ő szavaz, és mi meghajlunk. Az ellenzéki képviselők is tagjai ennek a gyűlésnek, ahol korlátlan szólásszabadságot élveznek; ez a tény egymaga is bizonyítja, hogy mi tiszteletben tartjuk az általános titkos választások döntéseit. A forradalmárok az ország népére vessenek, ha az döntő többségében a császárságot támogatja... A parlamentben az utolsó akadály is elhárult a nyílt ellenőrzés elől. Az uralkodó lehetővé kívánta tenni, hogy a nagy állami testületek közvetlenebbül vegyenek részt politikájának irányításában, s ragyogó példáját adta bizalmának. Önök ezentúl szabadon vitathatják a hatalom ténykedéseit, csorbítatlanul gyakorolhatják a módosítás jogát, indokolt javaslatokkal élhetnek. Az évenként megismétlődő felirati vita úgyszólván találkozót jelent a császár és a nemzet képviselői között, ahol ez utóbbiak őszintén elmondhatják, ami a szívükön fekszik. A nyílt vitákból születnek az erős államok. Visszakerült helyére ez a szónoki emelvény, melyet számos szónok tett híressé, kiknek nevét följegyezte a történelem. Amelyik parlament vitázik, az dolgozik. Megmondjam őszintén a véleményemet? Örülök, hogy ellenzéki képviselők csoportját látom itt. Így mindig lesznek köztünk ellenfelek, akik majd rajta akarnak kapni bennünket valamin, s éppen ezzel világítják meg teljes fényében feddhetetlenségünket. Teljes és csorbítatlan mentelmi jogot követelünk számukra. Nem félünk sem a szenvedélyektől, sem a botrányoktól, sem az elhamarkodott szavaktól, még ha oly veszedelmesek is... A sajtó pedig, uraim, soha nem élvezett ennél teljesebb szabadságot, egyetlen kormányzat idején sem, mely adott valamit arra, hogy tiszteljék. Minden nagy kérdésnek, minden komoly érdeknek megvan a maga sajtószerve. Az államhatalom csak a végzetes tanok hirdetése ellen, csak a méregkeverés ellen hadakozik. Azonban jól értsék meg szavaimat, mi tisztelettel meghajlunk a becsületes sajtó előtt, mely a közvélemény szócsöve. Ez a sajtó segít munkánkban, ez a sajtó korunk munkaeszköze. Ha a kormány kezébe vette ezt az eszközt, csak azért tette, nehogy ellenségei vegyék a kezükbe.

Helyeslő nevetés tört ki itt is, ott is. Rougon azonban már a befejezésnél tartott. Görcsösen markolta az emelvény deszkáját. Testével előredőlt, jobb karja a levegőben kaszált. Hangja úgy robajlott, mint a mennydörgés. Liberális idillje kellős közepén hirtelen mintha vad düh vett volna erőt rajta. Fölemelt öklét faltörő kos gyanánt lökte előre, megfenyegetve valamit, ott messze, az űrben. A vörös kísértet volt ez a láthatatlan ellenség. Néhány megrázó mondatban földidézte a vörös kísértetet, mely lobogtatja véres zászlaját, körülhordozza gyújtogató fáklyáját, szenny tengert és vérpatakokat hagyva maga után. Hangjában megkondultak a felkelés napjainak vészharangjai, füttyültek a golyók, a csőcselék kifosztotta a Nemzeti Bank fiókjait, elrabolta és szétosztotta a polgárok vagyonát. A padokban sápadoztak a képviselők. Aztán Rougon lecsillapodott, és befejezésül a császárról beszélt; szavaiból úgy csapott fel a magasztalás, mint meglengetett füstölőből a tömjénfelhő.

- Istennek hála, védelmez bennünket az az uralkodó, kit a végtelen irgalmú Gondviselés választott ki számunkra egy napon. Nyugodtan pihenhetünk sugárzó okosságának védőpajzsa mögött. Kézen fogott bennünket, s a sziklazátonyok között lépésről lépésre vezet a biztos kikötő felé.

Kitört a tapsvihár. Az ülést majd tíz percre föl kellett függeszteni. A képviselők hada sietett üdvözölni a minisztert, aki verejtékező arccal, még mindig ziháló mellkassal tért vissza a padjába. La Rouquette úr, de Combelot úr és sokan mások gratuláltak, karjukat nyújtva, hogy legalább futtában kezet fogjanak vele. Olyan volt a terem, mint egy felbolygatott méhkas. Még a karzatokon is beszéltek, hadonásztak. A napsütötte tetőablak alatt, az aranyozások s a márványok között, ebben a templomi és mégis dolgozószobai pompában úgy hullámozott az izgalom, mint egy köztéren; kétkedő nevetés, zajos csodálkozás, szertelen bámulat, a szenvedély rázta tömeg zsivaja. De Marsy úr és Clorinde összenéztek, fejüket csóválták; elismerték a nagy ember győzelmét. Ezzel a beszédével Rougon megnyergelte azt a csodálatos szerencsét, mely olyan fényes jövő felé vezette.

Közben újabb képviselő állt a szónoki emelvényen. Borotvált arca viaszfehér volt, hosszú, szőke haja ritka csigákban omlott a vállára. Mereven, mozdulatlanul állt, nagy árkusokban lapozott, lágy hangon olvasni kezdte beszédének kéziratát. A teremőrök kiáltottak:

- Csendet, urak!... Kérem, legyenek csendben!

A szónok magyarázatot kért a kormánytól. Nagyon méltatlankodott, hogy Franciaország várakozó álláspontra helyezkedik, amikor Olaszország a pápai államot fenyegeti. A világi hatalom az Úrnak frigszekrénye; a feliratnak határozott kívánságot, sőt, parancsot kell tartalmaznia e hatalom épségben tartására. A beszéd elkalandozott a történelembe, bebizonyította, hogy már évszázadokkal az 1815-ös szerződések előtt a keresztény jog szabta meg Európa politikai rendjét. Ezután fölcsendült a rémület ékesszólása: a szónok mély aggodalommal állapította meg, hogy a népek megrázkódtatásai közepette felbomlik a régi európai társadalom. Olykor, ha egyenest az olasz királyt vette célba, zajos mozgolódás támadt a teremben. De a jobb oldalon tömörülő, mintegy százfőnyi klerikális képviselőcsoport feszült figyelemmel hallgatta, minden kis részletnél kinyilvánította egyetértését, és tapsban tört ki, valahányszor kartársuk áhítatos főhajtással kiejtette a pápa nevét.

A szónok zárómondatát elnyomták az éljenek:

- Nem tetszik nekem - mondta -, hogy Velence, az Adriai-tenger büszke királynője, Torino hűbérese lett.

Rougon, bár tarkóján izzadság gyöngyözött, hangja rekedt volt, nagy testét összetörte előbbi beszédje, nyomban válaszolni akart. Megható jelenet következett. Fitogtatta, közszemlére bocsátotta fáradtságát, felvonszolta magát az emelvényre, s először pár színtelen szót

dadogott. Keserűn panaszkodott, hogy olyan jelentős személyiségek is akadnak a kormány ellenfelei között, akik mindeddig hívek voltak a császári intézményekhez. Bizonyára félreértés forog fenn; hiszen ők sem akarhatják erősíteni a forradalmárok sorait, megingatni azt a hatalmat, mely szüntelenül arra törekszik, hogy győzelemre vigye a vallás ügyét. És a jobboldal felé fordulva, fellengősen széttárta karját, sunyi alázatossággal szónokolt nekik, mint hatalmas ellenségeinek, az egyedülieknek, akiktől valóban rettegett.

De hangja lassanként újra megtelt dagályos érzelgősséggel. Bögése megtöltötte a termet, döngve verte a mellét.

- Vallástalanság vádjával illettek bennünket? Hazudtak! Mi az Egyház hű gyermekei vagyunk, és hitünkben boldogak. Igen, uraim, a hit a mi vezetőnk, a hit a mi támaszunk ebben a munkában, mely néha oly nagy súllyal nehezedik a kormányra. Mivé is lennénk, ha életünket nem tennénk a Gondviselés kezébe? Minden törekvésünk az, hogy alázatosan végrehajtsuk szándékait, hogy engedelmes eszközei legyünk az Úr akaratának. Ezért emelhetjük föl szavunkat, ezért tehetünk némi kis jót... Uraim, boldogan ragadom meg az alkalmat, hogy katolikus szívem hő érzéseivel térde hajtsak a pápa őszentsége, a fenséges aggastyán előtt, akinek Franciaország éber és alázatos leánya marad.

Még be sem fejezte mondatát, s kitört a tapsorkán. Diadala eget verő volt. A terem majd összedőlt.

A kijáratnál Clorinde megleste Rougont. Három éve nem szóltak egymáshoz. A miniszter megjelent, megfiatalodva, szinte megkönnyebbülve, hogy egy óra leforgása alatt egész politikáját megtagadta, készen arra, hogy ezután a parlamentarizmus színe alatt élje ki féktelen uralomvágyát. Clorinde, ellenállhatatlan erőnek engedve, odament hozzá, kezét nyújtotta, szemében meghatottság és szerelem csillogott, amikor megszólalt:

- Maga mégiscsak hallatlanul erős!

-&-